

UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS,
MONGOLIA

LAW ENFORCEMENT

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
QUARTERLY JOURNAL

2025

№02 (42)

Ulaanbaatar

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦЫН ЗӨВЛӨЛ

Сэтгүүлийн эрхлэгч:

Д.Эрдэнэбаатар Доктор, профессор

Ерөнхий редактор:

Д.Булган Доктор, профессор

Нарийн бичгийн дарга:

Г.Болормаа Хэвлэлийн редактор

Гишүүд:

Ж.Амарсанаа Академич

О.Үржин Шинжлэх ухааны доктор, профессор

Б.Бат-Эрдэнэ Доктор, профессор

Д.Зүмбэрэлхам Доктор, профессор

И Габ Хван Доктор, профессор

Хармаев Юрий Владимирович Доктор, дэд профессор

Б.Энхболд Доктор, дэд профессор

С.Гантулга Доктор, дэд профессор

Б.Мөнхдорж Доктор, дэд профессор

Ц.Одбаяр Доктор, дэд профессор

Н.Угтахбаяр Доктор, дэд профессор

Г.Буянтогтох Доктор, дэд профессор

Ц.Очгэрэл Доктор

П.Чимэдцэрэн Доктор

JOURNAL EDITORIAL BOARD

Editor of the journal:

Erdenebaatar D, Ph.D., professor

First Secretary:

Bulgan D, Ph.D., professor

Secretary:

Bolormaa G, Press editor of the Office of the scientific secretary

Members:

Amarsanaa J, Academician

Urjin O, Sc.D., Professor

Bat-Erdene B, Ph.D., Professor

Zumberellkham D, Ph.D., Professor

Eui Gab Hwang, Ph.D., Professor

Kharmaev Yuri Vladimirovich, Ph.D, Associate professor

Enkhbold B, Ph.D., Associate professor

Gantulga S, Ph.D., Associate professor

Munkhdorj B, Ph.D., Associate professor

Odbayar Ts, Ph.D., Associate professor

Ugtakhbayar N, Ph.D., Associate professor

Buyantogtokh G, Ph.D., Associate professor

Ochgerel Ts, Ph.D.

Chimedtseren P, Ph.D.

ГАРЧИГ–TITLE

ХУУЛЬ САХИУЛАХЫН УДИРДЛАГА
LAW ENFORCEMENT MANAGEMENT

АХЛАГЧ БҮРЭЛДЭХҮҮНИЙ ТУЛГАМДАЖ БҮЙ АСУУДАЛ, ТҮҮНИЙГ ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ХҮРЭЭНД САЙЖРУУЛАХ БОЛОМЖ

THE PROBLEM OF SENIOR COMPONENTS' INTELLECTUAL PROPERTY AND POSSIBILITIES FOR ITS IMPROVEMENT WITHIN THE LEGAL FRAMEWORK

6

Төрмандахын Мөнх-Эрдэнэ

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант

Turmandakh Munkh-Erdene, MA scholar, University of Internal AffairsАЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ СУДЛАЛ
SECURITY STUDIES

ХҮНСНИЙ БОДЛОГЫН ҮР АШГИЙН БА БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ХҮНСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ҮНЭЛГЭЭ (Газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүний жишээн дээр)

ASSESSMENT OF FOOD POLICY EFFECTIVENESS AND FOOD SECURITY OF AGRICULTURAL STAPLES (Study on the example of major agricultural products)

19

Хайдавын Мөнхжаргал

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

SR. Lt. Munkhjargal Khaidav MA Scholar, University of Internal Affairs**Пүрэвсүрэнгийн Мөнхтуяа**Хөдөө аж ахуйн их сургуулийн Статистик-Эконометрикийн тэнхимийн ахлах багш, доктор
Munkhtuya Purevsuren, Ph.D, Senior Lecturer, Department of Statistics-Econometrics, School of Economics and Business (SEB), Mongolian University of Life SciencesГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ
CRIMINOLOGY

ХҮНИЙГ АМИА ХОРЛОХ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛД ХҮРГЭЖ БҮЙ ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛ

CAUSES AND CONDITIONS LEADING TO SUICIDE

Доржийн Энхтөр

Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахисан түвшний сургалт, судалгааны албаны дарга, доктор, цагдаагийн хошууч

30

Pol. Maj. Enkhtur Dorj, Ph.D, Head, Department of Graduate Study and Research, University of Internal Affairs**Бэрбаяагийн Нямгэрэл**

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Pol. Capt. Nyamgerel Berbaya, MA Scholar, University of Internal Affairs

ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТТАЙ ГЭМТ ЯВДЛЫН ҮҮСЭЛ ХӨГЖИЛ, ТҮҮНИЙ ҮНДСЭН ШИНЖ

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF ORGANIZED CRIME, ITS MAIN CHARACTERISTICS

43

Баттөмөр Мөнхбаяр*

Баянхонгор аймгийн цагдаагийн газрын дарга, цагдаагийн хурандаа, Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант

Pol. Col. Munkhbayar Battumur, Chief of Bayankhongor Province Police Department, Ph.D Candidate, University of Internal Affairs

Дотоод Хэргийн Их Сургууль

ЦАГДАА СУДЛАЛ POLICE STUDIES

ЧИНГИС ХААН ОЛОН УЛСЫН НИСЭХ ОНГОЦНЫ БУУДЛЫН АВТОМАШИНЫ ЗОГСООЛЫН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТАД ХИЙСЭН СУДАЛГААНЫ ТОЙМ

A REVIEW OF A RESEARCH ON THE LEGAL KNOWLEDGE OF TRAFFIC POLICE OFFICERS

Эрдэнэбатын Анхбаяр

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Pol. SR. Lt. Ankhbayar Erdenebat, MA Scholar, University of Internal Affairs

Балжиннямын Баянмөнх Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн профессор, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Pol. Lt. Col. Bayanmunkh Baljinnyam, Assoc. Prof, Ph.D, Professor, Department of Police Law, Police School, University of Internal Affairs

55

ЗАМ ТЭЭВРИЙН ОСЛЫГ БУУРУУЛАХАД ЧИГЛЭСЭН ЗАРИМ УЛСЫН ТУРШЛАГА

INTERNATIONAL BEST PRACTICES FOR REDUCING TRAFFIC ACCIDENTS: INSIGHTS FOR APPLICATION IN MONGOLIA

Ганмягмарын Болор-Эрдэнэ

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн тэнхимийн ахлах багш, доктор, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Bolor-Erdene Ganmyagmar, Ph.D, Senior Lecturer, Department of Police Management and Strategy, Academy of Management, University of Internal Affairs

Ганзоригийн Анхсайхан

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн ахмад Pol. Capt.

Ankhsaikhan Ganzorig, MA Scholar, University of Internal Affairs

71

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГАД ЭМЭГТЭЙ АЛБА ХААГЧДЫН ЭЗЛЭХ ХУВЬ, ТҮҮНД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

A SURVEY ON THE PROPORTION OF FEMALE OFFICERS IN POLICE ORGANIZATIONS

Владимирын Номинчулуун

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Аюулгүй байдал судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Nominchuluun Vladimir, Senior Scientific Researcher-Lecturer, Security Studies Center, Research Institute, University of Internal Affairs

79

ЗАМ ТЭЭВРИЙН ОСОЛ, ЗӨРЧИЛ ГАРАХАД ЖОЛООЧИЙН ЗАН ҮЙЛ НӨЛӨӨЛӨХ НЬ

A STUDY ON THE IMPACT OF DRIVER BEHAVIOR ON TRAFFIC ACCIDENTS AND VIOLATIONS

Баатарын Оюутболд, Батхүүгийн Болд

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант

Oyutbold Baatar, Bold Batkhuu, MA Scholar, University of Internal Affairs

95

ХИЛ СУДЛАЛ LIMNOLOGY

ДОТООД АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХАД ТУЛГАМДАЖ БУЙ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME PROBLEMS OF ENSURING INTERNAL SECURITY

Буяндэлгэрийн Ням-Очир

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн албаны тэнхимийн ахлах багш, дэд хурандаа

Lt. Col. Nyam-Ochir Buyandelger, Senior Lecturer, Border Protection Services Department, Border Protection Service School, University of Internal Affairs

109

ХИЛИЙН АЛБАНЫ БОЛОВСРОЛЫН ҮР ДҮНГ САЙЖРУУЛАХ ЗАРИМ АРГА ЗАМ

ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF THE MILITARY TRAINING PROGRAM

Лхагвын Лхагвасүрэн

119

Дотоод Хэргийн Их Сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Ард тал эдийн засгийн тэнхим
дэд профессор, дэд хурандаа**Lt. Col. Lkhagvasuren Lkhagva**, Associate Professor, Economy and Supply Department, Border Protection Service School, University of Internal Affairs

ЭРХ ЗҮЙ СУДЛАЛ

LEGAL STUDIES

ЦАХИМ ОРЧИНД ХУВЬ ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ НЬ

PROTECTING HUMAN RIGHTS IN CYBER ENVIRONMENT

128

Баттөмөрийн Мөнхзул, Дашдаваагийн Энхболд, Дашцэрэнгийн Эрдэнэбат

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант

Munkhzul Battumur, Enkhbold Dashdavaa, Erdenebat Dashtseren, MA Scholar, University of Internal Affairs

Дотоод Хэргийн Их Сургууль
Улаанбаатар

АХЛАГЧ БҮРЭЛДЭХҮҮНИЙ ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ, ТҮҮНИЙГ ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ХҮРЭЭНД САЙЖРУУЛАХ БОЛОМЖ

THE PROBLEM OF SENIOR COMPONENTS' INTELLECTUAL PROPERTY AND POSSIBILITIES FOR ITS IMPROVEMENT WITHIN THE LEGAL FRAMEWORK

Төрмандахын Мөнх-Эрдэнэ*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант

Turmandakh Munkh-Erdene, MA scholar, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: monhoo311@yahoo.com

Хураангуй: Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын ахлагчийн албаны эрх зүйн орчны өнөөгийн байдлыг тодорхойлохдоо эрх зүйн нэгдсэн мэдээллийн сайтаас байгууллага болон алба хаагчидтай шууд болон шууд бус холбоотой баримт бичгүүдийг шүүж библиометрик анализ хийсэн. Асуумжийн судалгааг баруун бүсийн төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудаас эрх зүйн орчны өнөөгийн байдлын талаар асуулга судалгаа боловсруулж, цахим болон ярилцлагын аргаар хариултыг авч нэгтгэн боловсруулалт хийв.

2023 онд төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын нийт 8600 гаруй ахлагч нарын дунд явуулсан “Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын ахлагч нарын боловсрол, мэргэжил, нийгмийн байдал, ахлагчийн албаны шинэчлэл” сэдэвт Ерөнхийлөгчийн тамгын газрын захиалгат судалгааны үр дүн, 2024 онд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Зэвсэгт хүчний ерөнхий командлагчийн ивээл дор зохион байгуулагдсан төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын эмэгтэй ахлагч нарын чуулга уулзалтын хэлэлцүүлэгт хэлэлцсэн судалгааны үр дүн гэсэн 2 томоохон арга хэмжээний хүрээнд хийгдсэн судалгааны үр дүн болон энэхүү судалгаанаас гарсан үр дүнгээс харахад ахлагч нарт хамгийн ихээр тулгамдаж буй асуудлууд нь орон байр, цалин, урамшуулал, сургалт, эрүүл мэнд, гэр бүл гэсэн багц асуудлууд байгааг тодорхойлж, түүнийг зохицуулах эрх зүйн орчны шинжилгээг хийн, сайжруулах санал боловсруулсан болно.

Abstract: In order to determine the current state of the legal environment for the service of the chief of staff of state military and law enforcement agencies, a bibliometric analysis was conducted by filtering documents directly and indirectly related to the organization and officers from the unified legal information site. The research was conducted by developing a questionnaire survey on the current state of the legal environment from state military and law enforcement agencies in the western region, and the responses were collected electronically and through interviews, and then compiled and processed.

The results of the research conducted within the framework of two major events: the results of the survey commissioned by the Presidential Office on the topic of “Education, Profession, Social Status of State Military and Law Enforcement Officers, and Reform of the Officer Service” conducted among more than 8,600 officers of state military and law enforcement agencies in 2023, and the results of the survey discussed at the Forum of Female Officers of State Military and Law Enforcement Agencies

organized under the auspices of the President of Mongolia and the Commander-in-Chief of the Armed Forces in 2024, and the results of this survey, it is clear that the most pressing issues facing officers are housing, salaries, incentives, training, health, and family, and that the legal environment to regulate them has been analyzed and proposals for improvement have been developed.

Түлхүүр үгс: Ахлагчийн алба, амьдрах орчин, эрх зүйн байдал, асуудал, боломж.

Keywords: Eldership, living environment, legal status, problems, opportunities.

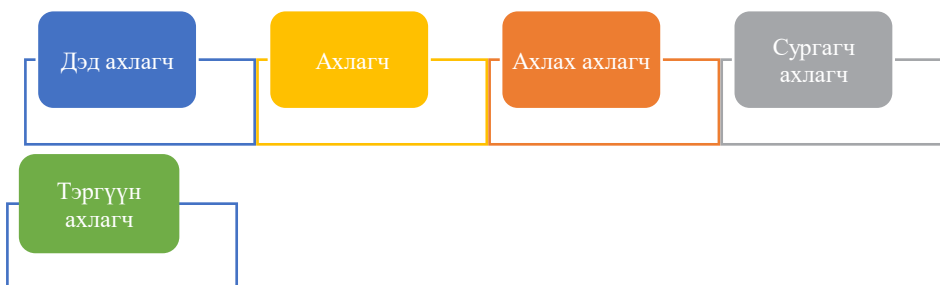
Удиртгал

Одоогоос 90 гаруй жилийн тэртээ БНМАУ-ын Ардын сайд нарын зөвлөлийн 1932 оны 11 дүгээр сарын 09-ний өдрийн хуралдааны 51 дүгээр тогтоолоор ахлагч хэмээх цол зүүх тэмдгийг баталж, цэргийн алба хаагчдад “Ахлагч” цолыг олгож эхэлсэн түүхтэй бөгөөд тухайн үед хугацаат цэргийн албанаас улируулан ахлагч болгож байсан юм.

1936 онд ахлагчийн албан тушаалуудыг хууль эрх зүйн хувьд баталгаажуулсан. 1991 онд бага дарга нарыг “дэд ахлагч, ахлагч, ахлах ахлагч” гэсэн цолны гурван ангилалтай анх болгож, алба хаасан жил, ажлын үр дүнгээр нь тооцон олгож эхэлсэн ба улирсан цэргийн албан хаагч гэж

нэрлэхээ больж, байнгын бүрэлдэхүүний эгнээнд багтаан ахлагчийн алба гэж үүссэн түүхтэй бөгөөд 1992 оноос ахлагчийн албанд тулгуурласан байнгын бүрэлдэхүүнтэй мэргэжлийн ангиуд бий болсон ажээ.

Тэрээр ахлагчийн албаны хөгжлийн түүхэн үе шатуудыг өгүүлбэл 1993 онд анх Батлан хамгаалах их сургуулийн бүтцэд Ахлагчийн сургууль үүсэн байгуулагдсан. 1996 оноос байнгын бүрэлдэхүүнтэй мэргэжлийн ангиуд бий болсон, 2003 онд ахлагчийн цолны зэрэглэл өөрчлөгдсөн. Дурдвал ахлагчийн албаны цолыг “дэд ахлагч, ахлагч, ахлах ахлагч, сургагч ахлагч, тэргүүн ахлагч” гэсэн таван ангилалтай болгосон.

Зураг 1. Ахлагчийн цолны ангилал

2006 оноос ахлагчийн албан тушаалын ангилалд өөрчлөлт орж, 2007 оноос Зэвсэгт хүчний бүрэлдэхүүний ахлагчийг хөгжүүлэх хөтөлбөр эхэлсэн. Харин 2010 оноос даргалах албан тушаалын ахлагч нарын шаталсан сургалт дамжаа явагдаж эхлэн улмаар

2012 онд Дотоод хэргийн их сургуулийн “Ахлагчийн сургууль” бие даасан бүтэцтэйгээр байгуулагдсан байна. 2012 онд ахлагчийн цалингийн шатлал нэмэгдэж, 2015 онд “Ахлагчийн албыг хөгжүүлэх хөтөлбөр-2021” баримт бичиг тус тус батлагдан

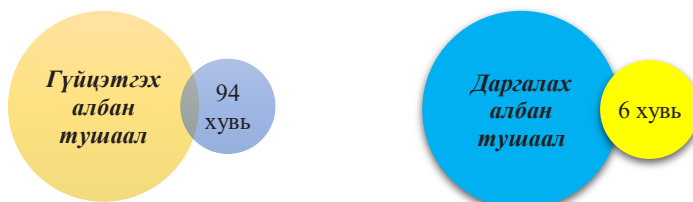

ᠬᠤᠠᠭᠠᠨ ᠠᠯᠪᠠᠨ ᠲᠤᠰᠠᠷᠠᠯᠲᠤᠭᠢ

хэрэгжсэн. (Ахлагчийн албаны түүхэн замнал, 2024)

2024 оны байдлаар Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын байнгын бүрэлдэхүүний 70 орчим хувьг ахлагч нар эзэлж байна. Цэргийн албаны тухай хуулийн

10.2.Ахлагчийн албан тушаал нь даргалах, гүйцэтгэх гэсэн ангилалтай байна гэсэн заалтын дагуу ахлагч бүрэлдэхүүний 6 хүртэл хувь нь даргалах албан тушаалд үлдсэн хувь нь гүйцэтгэх албан тушаалын үүрэг гүйцэтгэж байна.

Зураг 2. Ахлагчийн албан тушаалын ангилал, хувиар

Ахлагч бүрэлдэхүүн нь төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын гол цөмийг бүрдүүлэн, хуулиар хүлээсэн үндсэн болон бусад чиг үүргүүдийг амжилттай биелүүлэхэд идэвх зүтгэл гарган ажилладаг ба улс орны хэцүү цаг үед тэргүүн эгнээнд манлайлах үүрэгтэй оролцдог чухал хүмүүс юм.

Ахлагч нар албан тушаалдаа тасралтгүй мэргэших, тогтвортой ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх, ахлагч нарын үнэлэмж, нэр төрийг тасралтгүй

нэмэгдүүлэх боломжтой ба ахлагч нарт тусгайлан чиглэсэн эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох нь зүйтэй.

Судалгааны арга зүй:

Судалгааг доорх бүдүүвчийн дагуу гүйцэтгэсэн бөгөөд судалгааны явцад 16 хуулийн зүйл заалтуудыг судалж, асуулгыг google forms ашиглан цахим хэлбэрээр 14 хоногийн хугацаанд төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын ахлагч нараас авч, эрх зүйн орчныг сайжруулах саналыг боловсруулав.

Зураг 3. Судалгааны үйл явц

Үр дүн ба хэлэлцүүлэг

Нэг. Ахлагчийн албаны эрх зүйн орчны өнөөгийн байдлыг тодорхойлох

Ахлагчийн албаны эрх зүйн орчны өнөөгийн байдлыг тодорхойлохдоо төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын

мөрдөж байгаа хууль дүрэм, журам болон хуулийн хэрэгжилтийг хангах Засгийн газрын тогтоол, салбарын сайдын тушаал гэх мэт зарим гол албан бичгүүдийг <https://legalinfo.mn/mn> цахимаас шүүн оруулсан болно. Мөн баруун бүсийн төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын анги салбарууд болох /Ховд, Баян-Өлгий,

Завхан аймгийн Шүүх шинжилгээний газар, Говь-Алтай, Баян-Өлгий, Ховд, Завхан, Увс аймгуудын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, Хилийн цэргийн 0165-р анги, 0277-р анги, Говь-

Алтай аймгийн Цагдаагийн газар/ зэрэг баруун бүсийн төвийн төлөөлөл болсон ахлагч нараас танхимаар судалгааны асуумж авч эрх зүйн орчны өнөөгийн байдлыг шинжлэв.

Дотоодын Цэргийн Байгууллага

НИЙТЛЭГ ДАГАЖ МӨРДӨЖ БАЙГАА ХУУЛИУД	
➢ Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр тэтгэмжийн тухай хууль ➢ Төрийн албаны тухай хууль ➢ Төрийн албаны ёс зүйн тухай хууль ➢ Хөдөлмөрийн тухай хууль	
Төрийн цэргийн байгууллага	Хууль сахиулах байгууллага
➢ Батлан хамгаалах тухай хууль ➢ Цэргийн албаны тухай хууль ➢ Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль ➢ Цэргийн алба хаагчийн эд хөрөнгийн хариуцлагын тухай хууль ➢ Зэвсэгт хүчний тухай хууль ➢ Хил хамгаалах тухай хууль ➢ Гамшгаас хамгаалах тухай хууль ➢ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль ➢ Тагнуулын байгууллагын тухай хууль ➢ Дотоодын цэргийн тухай хууль	➢ Цагдаагийн албаны тухай хууль ➢ Шүүх шинжилгээний тухай хууль

Хүснэгт 1. Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын мөрддөг хуулиуд

Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын мөрдөн хэрэгжүүлж байгаа хуулиудыг харахад алба хаагчийн цалин, ангилал зэрэг, тэтгэвэр тэтгэмж авах зүйл дээр нийтлэг байдлаар хууль зохицуулагдсан байгаа нь харагдаж байна. Харин салбар салбарын онцлогт тохирсон чиглэлийн хуулиуд гарч түүнээс хуулийн хэрэгжилт хангахаар

гарсан засгийн газрын тогтоол албан бичгүүдийг хавсралт 1-т оруулав.

Энэхүү ажлын хүрээнд эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем болох www.legalinfo.mn цахим сайтаас “Ахлагч” түлхүүр үгээр хайлт хийхэд шууд болон шууд бус хамааралтай доорх хууль, эрх зүйн актууд олдож байна. Үүнд:

Хууль-14	
Засгийн газрын тогтоол-20	
Сайдын тушаал-1	
Улсын дээд шүүхийн тогтоол-1	
Ерөнхийлөгчийн зарлиг-7	
УИХ тогтоол-1	

Зураг 4. Библиометрик анализар шүүсэн эрх зүйн орчин

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын алба хаагчдын ажиллах нөхцөл, чадавхыг бэхжүүлэх, нийгмийн баталгааг хангах чиглэлээр олон олон хуулийн зүйл заалтууд тусгагдсан байгаа боловч “Ахлагч” бүрэлдэхүүнд тусгайлан гарсан баримт бичиг нь “Ахлагчийг хөгжүүлэх хөтөлбөр 2021”-ээс өөр баримт бичиг тусгагдаагүй байна.

Иймд ахлагч бүрэлдэхүүний эрх зүйн орчны өнөөгийн байдал нь зөвхөн байгууллагын хүрээнд мөрдөн хэрэгжүүлж байгаа хууль, дүрэм, журамд хамаарагдах бөгөөд ахлагч бүрэлдэхүүнд тусгайлан авч үзэх эрх зүйн баримт бичгүүд ховор байгаа нь харагдаж байна.

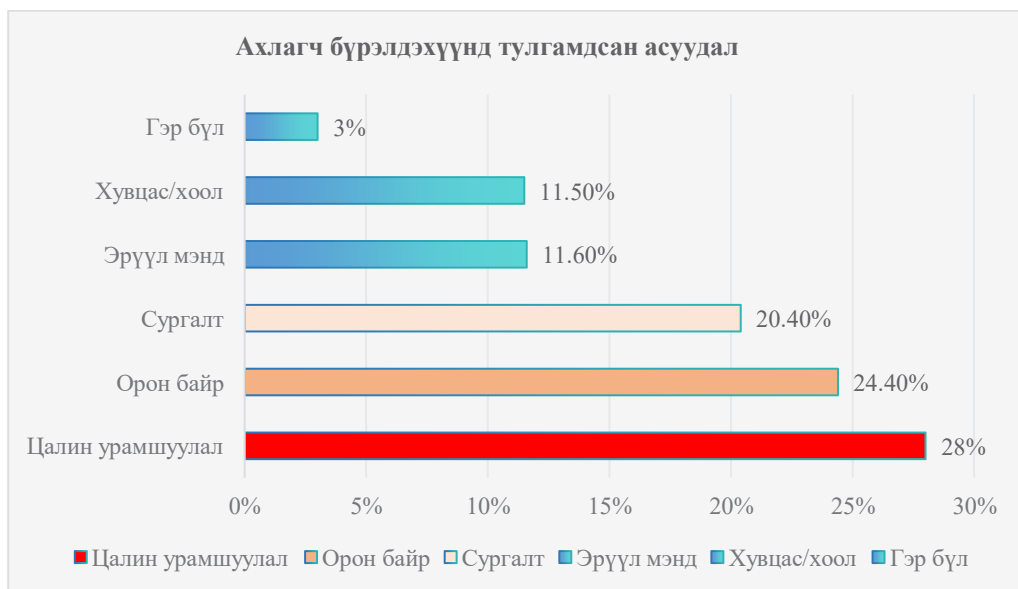
Цаашид бид ахлагч бүрэлдэхүүний хөгжил дэвшлийн төлөө хууль эрх зүйн орчноо илүү сайжруулахын тулд юу хийх ёстой вэ? Гэсэн асуултын хүрээнд төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын ахлагч бүрэлдэхүүнд дунд ахлагч бүрэлдэхүүнд хамгийн их тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлох зорилготой асуумж боловсруулан

судалгаа авав. Сайжруулалт хийхийн тулд ахлагч бүрэлдэхүүнд тулгамдаад байгаа асуудлаа тодорхойлох нь зүйтэй гэж үзсэн.

Хоёр. Ахлагч бүрэлдэхүүнд тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох

Судалгааг баруун бүсийн төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын 2000 гаруй ахлагч нараас асуулгын судалгаа авч ахлагч бүрэлдэхүүнд нэн тулгамдсан асуудлыг тодорхойлж тулгамдаж асуудалд тулгуурлан хууль эрх зүйн заалтыг судлав. Асуулгыг google forms ашиглан цахим хэлбэрээр 14 хоногийн хугацаанд авсан. Асуулгын судалгааны үр дүнгээс ахлагч бүрэлдэхүүнд тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлов.

Тулгамдсан асуудлыг тодорхойлсон дүн: Баруун бүсийн төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын 2000 гаруй алба хаагчид судалгаанд хамрагдсанаас ахлагч бүрэлдэхүүнд нэн тулгамдаж буй асуудлыг “Цалин, урамшуулал, орон байр, Ахлагч бүрэлдэхүүний хөгжих боломж, мэргэжил, мэргэшлийн сургалт” гэж үзсэн байна.

Зураг 5. Ахлагч бүрэлдэхүүнд тулгамдсан асуудал, хувиар

Мөн 2023 онд төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын нийт 8600 гаруй ахлагч нарын дунд явуулсан “Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын ахлагч нарын боловсрол, мэргэжил, нийгмийн байдал, ахлагчийн албаны шинэчлэл” сэдэвт Ерөнхийлөгчийн тамгын газрын захиалгат судалгааны үр дүн, 2024 онд Монгол Улсын ерөнхийлөгч, Зэвсэгт хүчний ерөнхий командлагчийн ивээл дор зохион байгуулагдсан төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын эмэгтэй ахлагч нарын чуулга уулзалтын хэлэлцүүлэгт хэлэлцсэн судалгааны үр дүн гэсэн 2 томоохон арга хэмжээний судалгааны үр дүн, мөн бидний судалгаанаас харахад ахлагч нарт хамгийн ихээр тулгамдаж буй асуудлууд нь орон байр, цалин, урамшуулал, сургалт, эрүүл мэнд, гэр бүл гэсэн дараах тулгамдаж буй асуудлууд нийтлэг байдлаар

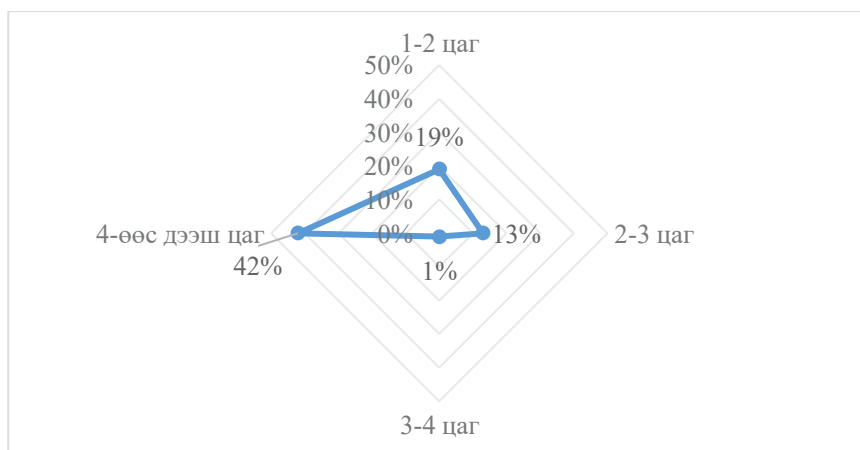
гарсан.

Судалгааны санал, асуулгын дүн:

Ахлагч бүрэлдэхүүний эрх зүйн орчныг сайжруулахад тусгах санал, хүсэлтээ чөлөөтэй илэрхийлнэ үү? Гэсэн асуумжийн хүрээнд цахимаар мөн баруун бүсийн аймгуудын ахлагч нараас танхимаар авсан судалгаанаас ахлагч нар дараах саналыг нийтлэг байдлаар илэрхийлсэн. Үүнд:

➤ Орон байраар хангах, дэмжлэг үзүүлэх эрх зүйн орчныг сайжруулах

➤ Орон тоог нэмэгдүүлэх: Байлдааны жижүүрлэлт болон 24 цагийн ээлжээр үүрэг гүйцэтгэдэг алба хаагчдын нөхөн хангалтыг цаг тухай бүр хийж 24/72 цагийн хуваарийг баримталж бүтэц орон тоог нэмэгдүүлэх эрх зүйн орчин бүрдүүлэх гэсэн хариулт маш ихээр ирсэн. Иймд дараах үр дүнгээс ахлагч бүрэлдэхүүний илүү цаг болон орон байрны нөхцлийн талаар хийсэн судалгааг авч үзэхэд:

Зураг 6. Илүү цагаар ажилласан байдал

Алба хаагчид 1-2 цаг илүү цагаар ажилладаг 19 хувь, 2-3 цаг илүү цагаар ажилладаг 13 хувь, 3-4 цаг илүү цагаар ажилладаг 1 хувь, 4-ээс дээш цаг илүү цагаар ажилладаг 42 хувийг эзэлсэн нь

алба хаагчдын дийлэнх хувь нь илүү цагаар ажиллаж байгаа нь харагдаж байна.

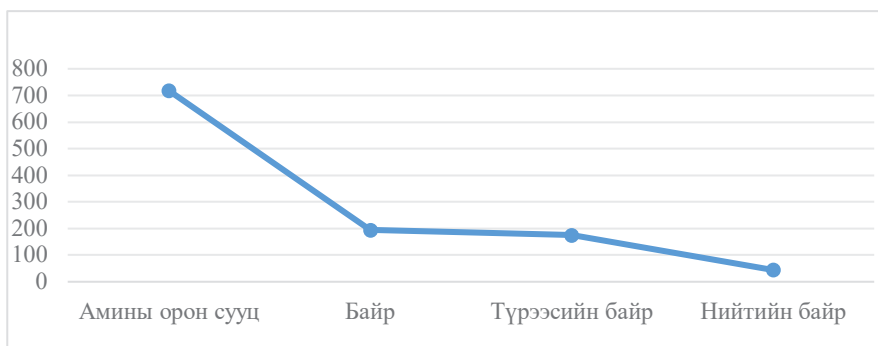
Харин амьдрах орчны судалгааг хийж үзэхэд дараах байдалтай байна.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ
БАЙГУУЛЛАГА

ᠮᠤᠩᠭᠤᠯᠤᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

Зураг 7. Ахлагч бүрэлдэхүүний амьдрах орчны судалгаа

Судалгаанд хамрагдсан ахлагч бүрэлдэхүүний ихэнх буюу 60 хувь амины орон сууцанд \хашаа байшинд\, 17 хувь байранд, 16 хувь түрээсийн байранд, 3 хувь нь нийтийн байранд амьдарч байна. Үүнээс харахад ахлагч алба хаагчдын ихэнх нь хашаа байшинд, багагүй хувь нь түрээсийн, болон нийтийн байранд амьдарч байгаа дүр зураг харагдаж байна.

Ахлагч бүрэлдэхүүний эрх зүйн орчныг сайжруулахын тулд дараах тулгамдаж буй асуудлуудад тулгуурлан эрх зүйн орчныг судалж түүнээс сайжруулалт хийх санал гарна гэж үзэн ахлагч бүрэлдэхүүний ажиллах нөхцөл, чадавхыг бэхжүүлэх, нийгмийн баталгааг хангах гэсэн чиглэлээр эрх зүйн баримт бичгүүдийг судлан холбогдох заалтуудыг жагсаав

Гурав. Тулгамдсан асуудлуудын хүрээнд хуулийн заалтуудыг судалсан дүн

№	Төрөл	Хуулийн зүйл заалтууд	Нийт
1	Цалин урамшуулалтай холбоотой	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 5.1, 5.1.2, 9.2, 9.2.1, 9.2.2, 9.2.3, 9.2.4, 9.2.5, 9.2.6, 9.2.7, 9.3, 9.4, 9.6, 7.4, 7.1.22 Цэргийн албаны тухай хуулийн 20.1, 20.2 Төрийн албаны тухай хуулийн 4.5, 4.7, 9.2, 19.1, 19.2, 38.1.3, 41.3, 43.5, 48.1.3, 51.1, 51.1.1, 51.1.2, 51.1.3, 51.1.4, 51.2, 51.3, 52.2, 55.2, 57.1, 57.2.3, 58.1, 58.1.2, 58.2, 60.1, 61.1, 61.1.1, 61.1.9, 62.1.4 Зэвсэгт хүчний тухай хуулийн 13 дугаар зүйл. 13.1.3 Хилийн тухай хуулийн 33.2, 38.6, 39.7 Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 30 дугаар зүйл. 30.1.14, 49.3, 50.2, 50.8, 50.9, 50.10, 50.11, 50.5, 50.6, 50.12. Цагдаагийн албаны тухай хуулийн .5, 87.9, 87.9.1, 87.9.2, 87.9.3, 87.9.4, 87.9.5, 87.10, 89.2, 90.3, 92.1, 92.2, 81.4.2 Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тухай хуулийн 288.6, 287.8, 287.8.1, 287.8.2, 287.8.3, 287.8.4, 287.8.5, 287.8.6, 287.3, 286.1, 281.1.1 Шүүх шинжилгээний тухай хуулийн 80.2, 76.6, 76.3, 76.1, 72.8, 72.8.1, 72.8.2, 72.8.3, 72.8.4, 72.8.5, 72.9, 72.3, 71.2, 68.5, 64.7, 58.1, 65.1.2 Тагнуулийн байгууллагын тухай хуулийн 22.1, 22.2, 22.3, 29.1.1 Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 41.1, 42.1.3, 43.1.3, 43.2.1,	Нийт 11 хуулийн 152 заалт

МОНГОЛЫН ИРГЭДНИЙ ХАМГААЛАХ ЯАМ

		43.2.7, 43.2.11, 56.2, 59.3, 54.1.2, 66.5, 69.1.2, 83.7, 101.1, 104.1, 104.2, 104.3, 104.4, 104.5, 104.6, 104.7, 105.1, 109.1, 109.2, 109.3, 109.4, 109.5, 109.6, 109.7, 109.8, 109.9, 110.1, 110.2, 110.3, 114.2, 115.1, 119.1, 119.1.1, 119.1.2, 119.1.3, 119.1.4, 119.2, 119.3, 119.4, 119.5, 123.2.3, 124.1, 127.2, 137.5,	
2	Хувцас, хоол хүнсгүй холбоотой	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 7.1.9, 7.2 Төрийн албаны тухай хуулийн 63.1, 63.2 Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 31.1, 31.1.4 Төрийн алба хаагчийн ёс зүйн тухай хуулийн 8.1.2. Хилийн тухай хуулийн 38.7, 39.5, 55.1.4 Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 46.3, 47.1.1 Цагдаагийн албаны тухай хууль 60.2, 63.12, 88.2, 88.3, 88.4, 88.5, 93.2, 87.5 Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тухай хуулийн 287.4, 287.5, 278.2, 278.3, 278.4 Тагнуулын байгууллагын тухай хуулийн 7.4, 25.3 Шүүх шинжилгээний тухай хуулийн 58.2, 58.3	Нийт 10 хуулийн 29 заалт
3	Орон байртай холбоотой	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 7.1.6, 7.1.8 Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуулийн 19.6 Төрийн албаны тухай хуулийн 61 дүгээр зүйлийн 61.1.5 Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 83.3, 89.1 Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тухай хуулийн 288.1 Шүүх шинжилгээний тухай хуулийн 74.1, 74.2 Тагнуулын байгууллагын тухай ХУУЛИЙН 24.9	Нийт 7 хуулийн 10 заалт
4	Сургалттай холбоотой	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 5.1.4, 5.1.5, 7.1.4, 7.1.10, 7.7, 9.5. Цэргийн албаны тухай хуулийн 19.3 Монгол улсын Батлан хамгаалах тухай хуулийн 9.2 Төрийн албаны тухай хуулийн 24.1, 24.2, 29.1, 29.2, 29.3, 38.1.9, 52.2, 64.2.2, 61.1.7 Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 60.1, 60.1.11, 73.1, 73.2, 73.3, 73.4, 43.2.9 Зэвсэгт хүчний тухай хуулийн 13.1.13, 181.1 Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 13.3., 13.3.5, 50.14, 47.1.1, 42.3 Цагдааны албаны тухай хуулийн 66.3, 17.1, 17.2, 17.3, 17.4, 63.8, 66.8, 72.3., 93.2, 77.1, 91.7, 87.7 Тагнуулын байгууллагын тухай хуулийн 10.7, 24.13, 25.3 Шүүх шинжилгээний тухай хуулийн 77.2, 75.8, 72.7, 71.5, 51.10, 56.4, 64.1 Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тухай хуулийн 289.7, 287.7, 278.4, 259.4	Нийт 11 хуулийн 57 заалт
5	Гэр бүлтэй холбоотой	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 7.1.13, 7.1.14, 7.1.16, 7.6 Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуулийн 13.1, 18.2, 19.5 Төрийн албаны тухай хуулийн 59.1, 59.1.3, 61.1.4, 59.1.6 Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 49.3 Хилийн тухай хуулийн 39.4, 39.6, 39.2 Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 86.1, 87.6, 94.1 Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тухай	Нийт 10 хуулийн 31 заалт

დოქტორი ივანე ბერიძე

	хуулийн 87.6, 287.2, 286.1 Тагнуулын байгууллагын тухай ХУУЛИЙН 171.2.5, 24.11, 25.6, 25.5, 25.2 Шүүх шинжилгээний тухай хуулийн 71.6, 72.2, 72.6, 8.1 Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 125.1
--	--

Хүснэгт 2. Тулгамдсан асуудлын хүрээнд хуулийн зүйл заалтуудыг судалсан байдал

Ахлагч бүрэлдэхүүнд тулгамдаж байгаа асуудлуудыг шийдвэрлэх заалтууд хуульд тусгагдсан байна. Үүнд: Алба хаагчдын цалингийн шатлал, зэрэглэлийг тогтоосон тухай, мөнгөн урамшуулал, албан тушаалын онцлогт тохирсон нэмэгдэл бусад төрлийн нэмэгдлийг тогтоох авах эрх, хориглох зүйл, алслагдсанд тооцогдсон цэргийн анги, салбарт ажилласан алба хаагчдад мөнгөн урамшуулал олгох, өөр албан тушаалыг түр хавсран гүйцэтгэсэн нэмэгдэл, шагнаж урамшуулах, алба хаагчдад хувцас, хоол хүнсээр хангах тухай, дүрэмт хувцасны загвар, эдэлгээний хугацаа, хэрэглэх журмын тухай, орон байраар хангах, орон сууцны хөлсийг хөнгөлөх, оршин суух газартаа амины орон

сууцтай болоход нь хөнгөлөлт үзүүлэх, алба хаагчдын гэр бүлд дэмжлэг үзүүлэх, алба хаагчийг төрийн зардлаар сургалтад хамруулах, тэтгэлэгт хамруулах зэрэг олон асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой хуулийн зүйл заалтуудыг хуульд тусган баталсан нь сайшаалтай.

Гэсэн хэдий ч хуулийн зүйл заалт танай байгууллагад хэрхэн бодитой хэрэгжиж байгаа талаар төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын төлөөллөөс шүүн ярилцлага хийнэ тодруулахад хуулийн хэрэгжилт хангагдаагүй хэрэгжих харилцаа зохицуулагдаагүй, бусад хуулийн зүйл заалттай уялдаагүй хэд хэдэн зүйл заалт байгааг гаргав. Үүнд:

№	Хуулийн зүйл заалт	Шалтгаан
Цалин, урамшуулалтай холбоотой		
1	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 9.2, <u>9.2.1.</u>	Тус байлдааны жижүүрлэлтийн болон тусгай үүргийн нэмэгдлийг олгодоггүй ба олгох зохицуулалт хийгдээгүй байна.
2	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүн байдлын тухай 7.1.16.	Тус зүйл заалтуудад тусгагдсан мөнгөн тусламж, зардлыг хэрхэн ямар журмаар олгох зохицуулалт хийгдээгүй үр дүнгүй байна.
3	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүн байдлын тухай 7.1.14.	
4	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүн байдлын тухай 7.1.19.	
5	Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 50.10, 50.6.	Зохицуулалт шаардлагатай
6	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тухай хуулийн 287.3. <u>87.8.4.мэргэжлийн зэргийн;</u>	Тус мэргэжлийн зэрэг хэрхэн олгох журам зохицуулагдаж батлагдаагүй ба алба хаагчид олгох илүү цагийн хөлс олгох заалт хэрэгжилтгүй.
7	Шүүх шинжилгээний албаны тухай хуулийн 72.3.	Тус зүйл заалт хэрэгжилтгүй.
Орон байртай холбоотой		
9	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүн байдлын тухай 7.1.6.	Батлан хамгаалахын сайдын 2018 оны 01 дүгээр сарын 29-ны өдрийн А/26 дугаар тушаалын Нэгдүгээр хавсралт “Албан тушаалын орон сууцныг ашиглах журам”-аар зохицуулагдсан.
10	Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр.	Засгийн газрын 2011 оны 9 дүгээр тогтоолын 2

	тэтгэмжийн тухай хуулийн 19.6.	дугаар хавсралт “Цэргийн алба хаагчид орон сууцны дэмжлэг үзүүлэх журам”-аар зохицуулагдсан.
11	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай 7.1.8	Засгийн газрын 2009 оны 368 дугаар тогтоолоор баталсан “Төрийн албан хаагчдыг орон сууцны зээлд хамруулах журам”-аар зохицуулагдсан.
Алба хаагчдын орон байрны асуудлыг шийдвэрлэх хөдөө орон нутагт томилогдон ажилласан бол орон байраар хангах, орон сууцны дэмжлэг үзүүлэх зэрэг хуулийн зүйл заалтыг хэрэгжүүлэх журам зохицуулагдсан байгаа хэдий ч хэрэгжилтийн үр дүн ахлагч бүрэлдэхүүнд хүртээмжгүй байна гэж хариулжээ.		

Хүснэгт 3. Хэрэгжилтгүй байгаа хуулийн зүйл заалтууд

Эрх зүйн орчны уялдаа: Ээлжийн алба хаагчдад тулгамдаж буй асуудал

Алба хаагчдыг улс орныг батлан хамгаалах, хүний амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалахад зайлшгүй шаардлагатай ажил гүйцэтгэх болон гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослоос урьдчилан сэргийлэх, түүний хор уршгийг нэн даруй арилгахаас бусад байгууллагын дотоод хүчин зүйлээс шалтгаалсан бүтэц орон тооны дутуу байдал, цаг тухай бүр хийгээгүй нөхөн хангалтын улмаас 24 цагийн ээлжээр үүрэг гүйцэтгэгдэг ахлагч бүрэлдэхүүн маш их илүү ээлжээр буюу 24/48, 24/24

цагаар үүрэг гүйцэтгэж байгаа тохиолдол гарч байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна.

Ээлжийн цагаар ажилладаг алба хаагчийн эрх зүйн баталгааг хөдөлмөрийн тухай хуулиар зохицуулсан хэдий ч Цэргийн албаны эрх зүйн байдлын тухай хуульд цэргийн алба хаагчийг хууль тогтоомж болон түүнд нийцүүлэн гаргасан эрх зүйн бусад хэм хэмжээнд зааснаас илүү цагаар ажиллуулж болно гэж заасан нь Хөдөлмөрийн тухай хуультай уялдахгүй байгааг дараах хүснэгтээр харуулав.

№	Хуулийн зүйл заалт	Хуулийн зүйл заалт
1	Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 8.2.1.цэргийн алба хаагчийг хууль тогтоомж, түүнд нийцүүлэн гаргасан эрх зүйн бусад хэм хэмжээнд зааснаас илүү цагаар ажиллуулах;	Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 43.2.11.ажилтныг хуулиар тогтоосон ажлын цагийн дээд хязгаараас хэтрүүлэн ажиллуулахгүй байх; 42.1.3.гүйцэтгэсэн ажил үүрэгтээ тохирсон цалин хөлс авах; 84 дүгээр зүйл.Ажлын цагийн дээд хязгаар 84.1.Долоо хоногийн ердийн ажлын цаг 40-өөс илүүгүй байна. 84.4.Долоо хоногийн ажлын цагийн дээд хязгаар нь 56 цагаас илүүгүй байна. Өдөрт ажиллах илүү цагийн хязгаар нь дөрвөн цагаас илүүгүй байна.

Хүснэгт 4. Хуулиудын уялдаа зөрчил

Үүнээс шалтгаалж алба хаагчид гүйцэтгэсэн ажилдаа тохирсон цалин хөлсийг ажлын цагийн дээд хязгаараас хэтрүүлэн ажилласан ч авахгүй байгаа тохиолдолд алба хаагчид сэтгэл ханамжгүй байдаг бөгөөд ихээхэн сөрөг нөлөөтэй. Үүнд:

(Carey et al., 2011) Ээлжийн ажилчид 24 цаг ажлаад 72 цаг амрах

ёстой байтал 24/24, 24/48 цагаар ажилснаас нойрны чанар муу байснаараа ажлын чадамж, эрүүл мэнд муудаж амьдралын чанарт сөрөг нөлөөтэй гэсэн дүгнэлт байдаг. Мөн нойр дутуу явснаар судалгааны дүнгээс харахад удаан хугацаанд нойр дутуу буюу хоногт 7 цагаас бага унтах нь тухайн хүн ажлын байран дахь осолд

ᠬᠤᠠᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ

өртөх, эрүүл мэнд муудах, авто машины осолд орох зэрэг сөрөг үр нөлөө гардаг байна (Dinges et al., 2005, хуудс. 67-76). Түүнчлэн шалтгаалах хүндрэлтэй асуудал нь гэр бүлийн харилцаанд болон ажлын байранд бухимдал үүсгэх зэрэг нөлөөллүүд байдаг ба олон төрлийн өвчин үүсгэх хүчин зүйлс болдог (Dittner et al., 2004).

Дүгнэлт

Төрийн цэргийн болон хууль, сахиулах байгууллагын ахлагч бүрэлдэхүүнд тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох судалгаанд 2000 гаруй ахлагч бүрэлдэхүүн хамрагдсан ба баруун бүсийн төвийн ахлагч бүрэлдэхүүнүүдийг давамгайлсан хамруулсан болно. Судалгаанд хамрагдсан алба хаагчдын 31.2 хувь нь ЗХШЖ, 28.5 хувь нь ОБЕГ, 20.8 хувь нь ШШГЕГ, 14.4 хувь нь ЦЕГ, 4 хувь нь ШШЕГ, 2 хувь ХХЕГ, 1 хувь ТТХГ, ТЕГ-ын ахлагч бүрэлдэхүүн хамрагдсан байна. Мөн танхимаар баруун бүсийн /Ховд, Баян-Өлгий, Завхан аймгийн Шүүх шинжилгээний газар, Говь-Алтай, Баян-Өлгий, Ховд, Завхан, Увс аймгуудын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, Хилийн цэргийн 0165-р анги, 0277-р анги, Говь-Алтай аймгийн Цагдаагийн газар/-уудаас ахлагч бүрэлдэхүүний эрх зүйн орчны өнөөгийн байдлын талаарх асуумж болон эрх зүйн орчинг сайжруулах саналыг бичгээр авав.

Судалгаанаас гарсан үр дүн, явцын шинжилгээнээс үзэхэд ахлагч бүрэлдэхүүний тулгамдсан асуудал нь нийтлэг байдлаар “Орон байр, Цалин, Сургалт”-тай холбоотой асуудлуудыг хамгийн ихээр тулгамдаад байна гэж үзсэн ба тулгамдаж буй асуудалд тулгуурлан орон байр, цалин, сургалттай холбоотой асуудлуудыг шийдвэрлэхээр ямар ямар хуулийн зүйл заалтууд байгааг судалж үзэхэд орон байртай холбоотой асуудлыг

шийдвэрлэх 7 хуулийн 10 зүйл заалт, цалинтай холбоотой 11 хуулийн 152 зүйл заалт, сургалттай холбоотой 11 хуулийн 57 зүйл заалтууд тус тус тусгагдсан ба тус хуулиудад тусгагдсан зүйл заалтууд хэрхэн ахлагч бүрэлдэхүүнд үр дүнтэй хэрэгжиж байгаа талаар төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын ахлагч нартай ярилцлагын аргаар судалгаа авахад хэрэгжих харилцаа журам зохицуулагдаагүй хэд хэдэн зүйл заалт байгааг гаргасан. Мөн хөдөлмөрийн тухай хуулийн зүйл заалттай зөрчилдөж байгаа зүйл заалт байгааг судалгааны үр дүнд гаргав.

Ахлагчийн албаны эрх зүйн орчныг сайжруулах саналыг нийтлэг байдлаар харвал: Алба хаагчдын орон байраар хангах, дэмжлэг үзүүлэх эрх зүйн орчинг сайжруулах, бүтэц орон тоог нэмэгдүүлэх, нөхөн хангалт тухай бүр хийх зэрэг саналууд ирсэн.

Санал

1. Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын ахлагч бүрэлдэхүүнд чиглэсэн эрх зүйн орчны хэрэгжилтийг хангах нь чухал бөгөөд “Орон сууц, Цалин урамшуулал, сургалт”-тай холбоотой хуулийн зүйл заалтын хэрэгжилтийг хангахад тусгайлсан “Ахлагчийн албаны хөгжлийн хөтөлбөр”-ийг батлуулан хэрэгжүүлэх нь ахлагч нарын нэр хүнд, үнэлэмжийг нэмэгдүүлэх, тэдний албаны итгэлийг бэхжүүлэх нэг

хөшүүрэг болно гэж үзэж байна. Мөн хуулийн зүйл заалтуудыг бодитой хэрэгжих харилцааг зохицуулах механизмыг бүрдүүлэхдээ Хөдөлмөрийн тухай хууль болон Төрийн албаны тухай хууль бусад холбогдох хуультай уялдуулах хэрэгцээ шаардлага байна. Үүнд:

2. Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 9.2.1, 7.1.6, 7.1.16, 7.1.14, 7.1.19, Цэргийн алба

хаагчийн тэтгэвэр тэтгэмжийн тухай хуулийн 19.6, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 288.6, 87.8, 87.8.4, Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 50.10, 50.6, Шүүх шинжилгээний албаны тухай хуулийн 71.2, 72.3 тус тус хуулийн зүйл заалтууд хэрхэн хэрэгжих харилцаа хангалттай зохицуулагдаагүй байгаа тул холбогдох журмыг боловсруулан батлуулж ахлагч бүрэлдэхүүний түвшинд хэрэгжилтийг хангах

3. Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 8.2.1.цэргийн алба хаагчийг хууль тогтоомж, түүнд нийцүүлэн гаргасан эрх зүйн бусад хэм хэмжээнд зааснаас илүү цагаар ажиллуулах; гэсэн заалт нь Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 43.2.11.ажилтныг хуулиар тогтоосон ажлын цагийн дээд хязгаараас хэтрүүлэн ажиллуулахгүй байх; 42.1.3.гүйцэтгэсэн ажил үүрэгтээ тохирсон цалин хөлс авах; гэсэн зүйл заалттай уялдахгүй байгаа тул алба хаагчдыг ажиллах нөхцлийг сайжруулж бүтэц орон тоо болон нөхөн хангалт хийгдээгүй шалтгааны улмаас илүү 24 цагийн ээлжээр ажиллаж байгаа алба хаагчдад тулгамдаж байгаа асуудлыг шийдвэрлэх

4. Ахлагч бүрэлдэхүүний даргалах албан тушаалын орон тоог нэмэгдүүлэх: Ахлагчийн албанд мэргэжлээрээ мэргэшин тогтвортой ажиллах, нэр хүндтэй, хүлээн зөвшөөрөгдсөн даргалах албан тушаалын ахлагчийн орон тоог төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагуудад ижил түвшинд нэмэгдүүлэх, сургалтын хөтөлбөр төлөвлөгөөг салбар бүрийн онцлогийг тусган сайжруулах

5. Ахлагчийг хөгжүүлэх хөтөлбөрийг тасралтгүй хэрэгжүүлэх. Ахлагчийг хөгжүүлэх хөтөлбөр 2015 онд “Ахлагчийн албыг хөгжүүлэх

хөтөлбөр 2021” нэртэйгээр батлагдсан ба цаашид ахлагчийн албыг хөгжүүлэх хөтөлбөрийг тасралтгүй хэрэгжүүлэх нь бидний хуулийн хэрэгжилтийг хангах гол үндсэн баримт бичиг байх болно.

6. Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчийг үүрэг гүйцэтгэх үедээ “Алба хаагч нь хүнсний болон амьдралын суурь хэрэгцээний барааны дэлгүүрээр хөнгөлттэй эсвэл татварын хөнгөлөлтөөр үйлчлүүлэх гадаадын сайн туршлагыг нэвтрүүлэх боломжийг судлах.

Ашигласан материал

Батлан хамгаалах тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/. (2016).
Гамшгаас хамгаалах тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/. (2017).
Дотоодын цэргийн тухай хууль . (2017).
Зэвсэгт хүчний тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/. (2016).
Тагнуулын байгууллагын тухай хууль . (1999).
Төрийн албаны ёс зүйн тухай хууль. (2023).
Төрийн албаны тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/. (2017).
Хил хамгаалах тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/. (2016).
Хөдөлмөрийн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/. (2021).
Цагдааны албаны тухай хууль. (2017).
Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр тэтгэмжийн тухай хууль. (1994).
Цэргийн алба хаагчийн эд хөрөнгийн хариуцлагын тухай хууль. (2002).
Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль. (2016).
Цэргийн албаны тухай хууль . (2016).
Шүүх шинжилгээний тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/. (2022).
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/. (2017)

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХ УДИРДЛАГА

Даш, П., (2020). Гамшгаас хамгаалах бодлого, стратеги.

Carey, M., Al-Zaiti, S., Dean, G., Sessanna, L., & Finnell, D. (2011). Sleep Problems, Depression, Substance Use, Social Bonding, and Quality of Life in Professional Firefighters. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 53(8), 928-933. <https://doi.org/10.1097/JOM.0b013e318225898f>

Ахлагчийн албаны түүхэн замнал.
(2024 оны 04 12). Зэвсэгт хүчний
жанжин штаб:

<https://gsmaf.gov.mn/gsmf/cat/135-ээс> Гаргасан

Dinges, D., Rogers, N., & Baynard, M. (2005). *Chronic Sleep Deprivation. Principles and Practice of Sleep Medicine*.

<https://doi.org/10.1016/B0-72-160797-7/50013-6>

Dittner, A., Wessely, S., & Brown, R. (2004). The assessment of fatigue: A practical guide for clinicians and researchers. *Journal of Psychosomatic Research*, 56(2), 157-170.

[https://doi.org/doi.org/10.1016/S0022-3999\(03\)00371-4](https://doi.org/doi.org/10.1016/S0022-3999(03)00371-4).

ХҮНСНИЙ БОДЛОГЫН ҮР АШГИЙН БА БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ХҮНСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ҮНЭЛГЭЭ (Газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүний жишээн дээр)

ASSESSMENT OF FOOD POLICY EFFECTIVENESS AND FOOD SECURITY OF
AGRICULTURAL STAPLES
(Study on the example of major agricultural products)

Хайдавын Мөнхжаргал*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

SR. Lt. Munkhjargal Khaidav MA Scholar, University of Internal Affairs

Пүрэвсүрэнгийн Мөнхтуяа

Хөдөө аж ахуйн их сургуулийн Статистик-Эконометрикийн тэнхимийн ахлах багш, доктор

Munkhtuya Purevsuren, Ph.D, Senior Lecturer, Department of Statistics-Econometrics, School of Economics and Business (SEB), Mongolian University of Life Sciences

*хариуцлагатай зохиогч: munkhjargal8668@gmail.com

Хураангуй: Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хорооноос хүнсний бүтээгдэхүүнүүдийн хүртээмж хүн амын хэрэгцээнд хангалтгүй, хоол хүнсээр дамжих өвчний дэгдэлт 58.3 хувиар буурсан ч өвчилсөн хүний тоо 28.8 хувиар өссөн, хотын хүн амын хүнсний аюулгүй байдалд өртөх магадлал хөдөөгийнхөөс өндөр байна гэж судалгаандаа дүгнэсэн. Хүнсний аюулгүй байдал нь аливаа улс гүрний хувьд тухайн орны эдийн засаг, нийгмийн хөгжил, хүн амын амьдрал, эрүүл мэндийн цогц асуудлыг шийдвэрлэх бодлого юм (Дамдинсүрэн, 2002). Үүнтэй холбоотойгоор Монгол Улсын хүнсний салбарт хэрэгжүүлж буй бодлогын үр ашгийг үнэлэх, хүн амын газар тариалангийн салбарын гол нэрийн бүтээгдэхүүн болох төмс, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнийн хангамжийн өнөөгийн байдлыг тодорхойлох, хүнсний аюулгүй байдлын түвшнийг үнэлэх зорилго дэвшүүлсэн.

Хүнсний бодлогын үр ашгийг үнэлэхдээ эдийн засаг, нийгэм, санхүүгийн үр ашгийн үзүүлэлтүүдийг индексийн аргаар, газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүний хүнсний аюулгүй байдлын үнэлгээг хүнсний аюулгүй байдлын индекс (ХАБИ)-ийг статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан(www.1212.mn)-гийн мэдээллийг ашиглан тооцлоо. Үүний үр дүнд 2017-2022 онд хэрэгжүүлсэн хүнсний бодлогын үр ашиг дунд зэрэг буюу 0.6, газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүний хүнсний аюулгүй байдал 5 оноогоор үнэлэгдэж хүнсний аюулгүй байдлын түвшин доогуур байгааг илэрхийлж байна.

Abstract: The National Statistics Office of Mongolia concluded in its study that the availability of food products is insufficient for the population's needs, that the outbreak of food-borne illness has decreased by 58.3 percent, however the number of people infected has increased by 28.8 percent, and that the urban population is more likely to be affected by food insecurity than the rural population. Food security is a policy for any country to solve a complex problem of the country's economy, social development, population life, and health (Damdinsuren, 2002). In this regard, the goal

МОНГОЛЫН
ДОТООД ХЭРГИЙН
УНИВЕРСИТЕТ

was set to evaluate the effectiveness of the policies implemented in the food sector of Mongolia, to determine the current status of the population's supply of potatoes, vegetables, fruits, and berries, which are the main products of the agricultural sector, and to assess the level of food security.

To assess the effectiveness of food policy, economic, social, and financial efficiency indicators were calculated using the index method, and the food security assessment of the main agricultural products was calculated using the Food Security Index (FSI) using data from the Unified Statistical Database (www.1212.mn). As a result, the effectiveness of the food policy implemented in 2017-2022 was assessed as moderate, at 0.6, and the food security of key agricultural products was assessed at 5 points, indicating a low level of food security.

Түлхүүр үгс: хүнсний бүтээгдэхүүний хангамж, бодит хэрэглээний коэффициент, үнэлгээний шалгуур, үр ашиг.

Keywords: food supply, actual consumption coefficient, evaluation criteria indicators, outcome.

Удиртгал

Улс орон эрүүл чийрэг, оюун ухаан сайтай, хөдөлмөрч, бүтээлч хүн амтай байх, үүний дотор өтгөс нь эрүүл энх, урт удаан наслах, багачууд, хүүхдүүд нь өв тэгш өсөж бойжих үндсэн нөхцөл хүнс хоол юм. Эрүүл мэндэд шаардлагатай шим тэжээллэг найрлагатай байх; хүний эрүүл мэнд, амь насанд гэм хор учруулахааргүй байх; хүнсний талаарх мэдээлэл үнэн зөв, ил тод, бодитой байх зарчмыг баримтлах зарчмаар хүнсний аюулгүй байдлыг хангана (Хүнсний тухай хууль, 2012). Хүн амын хүнсний хангамжийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байгаа бөгөөд XX зууны дунд үеэс хүнсний хомсдолтой асуудлуудыг бодитойгоор шийдэх хүрээнд хүнсний нөөцөд онцгой анхаарал хандуулж эхэлсэн. Дэлхийн хүнсний дээд хэмжээний 1974 оны чуулга уулзалт дээр “хүнсний аюулгүй байдал (food security)” гэсэн нэр томъёо анх удаа орж иржээ (Policybrief, 2006).

Дэлхийн улс орнуудад хүн ам өлсгөлөнд өртөх шалтгааныг 1980-аад оны эхэн үе хүртэл хүнсний хангамжийн хангалтгүй байдалтай холбон ойлгож, өргөн хэрэглээний

хүнсний бүтээгдэхүүнээр хүн амын дотоод хэрэгцээгээ хангахад гол анхаарлаа хандуулж байв. Гэвч улс орны хүнсний аюулгүй байдлын макро хэмжээс нь хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, олон улсын худалдааг өсгөх явдлаар хязгаарлагдахгүй, хүнсний хангамжид хүнснээс гадна бусад салбарууд, макро ба микро түвшний бодлогууд ихээхэн нөлөө үзүүлдэг болох нь тодорхой болсоор байна (ҮСХ, Хүнсний аюулгүй байдлын статистик үзүүлэлтүүд, 2022).

Хүнсний аюулгүй байдал нь улс орны эдийн засгийн аюулгүй байдлын хамгийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд үүнийг хангах нь Монгол Улсын эдийн засаг, хөдөө аж ахуйн бодлогын тэргүүлэх чиглэл гэж тодорхойлогддог. Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хорооноос хүнсний бүтээгдэхүүнүүдийн хүртээмж хүн амын хэрэгцээнд хангалтгүй, хоол хүнсээр дамжих өвчний дэгдэлт 58.3 хувиар буурсан ч өвчилсөн хүний тоо 28.8 хувиар өссөн, хотын хүн амын хүнсний аюулгүй байдалд өртөх магадлал хөдөөгийнхөөс өндөр байна гэж судалгаандаа дүгнэсэн. Хүнсний аюулгүй байдал нь

аливаа улс гүрний хувьд тухайн орны эдийн засаг, нийгмийн хөгжил, хүн амын амьдрал, эрүүл мэндийн цогц асуудлыг шийдвэрлэх бодлого юм (Дамдинсүрэн, 2002).

Манай улс гол нэрийн 16 нэр төрлийн хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүнээс малын мах, улаан буудай, гурил, төмсийг дотоодоосоо 100 хувь хангаж байна. Харин сүү, сүүн бүтээгдэхүүний 41%, гурилан бүтээгдэхүүний 33%, хүнсний ногооны 38,5%, өндөгний 48.6%, цөцгийн тосны 67.4 %, тахианы махны 98%, ургамлын тосны 99% импортын хамааралтай байна. Байгаль, цаг уурын онцлогоос шалтгаалан тариалах боломж хязгаарлагдмал буурцагт ургамал, бүх төрлийн будаа, элсэн чихэр, ургамлын тосыг 100 %, хүнсний сав баглаа боодлын үндсэн түүхий эдийн 95 %-ийг импортоор авч байна.

Монгол Улсын Хүнсний тухай хууль 1995 оны 1 дүгээр сард батлагдсан бөгөөд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн хоёрдугаар бүлгийн 16 дугаар зүйлийн 1 дүгээр заалт "хүн амьд явах эрхтэй" гэсэн суурь зарчим, Монгол Улсын нэгдэн орсон "Хүний эрхийн түгээмэл тунхаг", МУ-ын урт хугацааны хөгжлийн бодлого "Алсын хараа 2050", Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, Төрөөс хүнс, хөдөө аж ахуйн талаар баримтлах бодлого, Хүнсний тухай, Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль, Органик бүтээгдэхүүний тухай хууль, Мал амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль, Малыг генетик нөөцийн тухай хууль, Баяжуулсан хүнсний тухай хууль, "Хүнсний хангамж, аюулгүй байдлыг хангах талаар авах зарим арга хэмжээний тухай" Монгол Улсын Их Хурлын тогтоол болон холбогдох бусад хууль, тогтоомж, дүрэм журам, хүнсний чиглэлийн үйл ажиллагаа,

салбарын харилцааг зохицуулж буй эрх зүйн актын хүрээнд бүрдэж байна.

Хүнсний аюулгүй байдлыг хангах асуудал нь салбарын төрийн болон төрийн бус байгууллагууд хоорондын ажлын уялдаа, хувийн хэвшлийн идэвхтэй оролцоог шаардсан салбар дундын зохицуулалтын шинжтэй, бүх нийтийг хамарсан чухал ач холбогдолтой. Хүнсний аюулгүй байдлын үнэлгээг салбарын түвшинд болон бүс нутгийн нийгэм, эдийн засгийн үзүүлэлтүүдээс хамаарсан байдлаар тооцох хэрэгцээ шаардлага урган гарч ирсээр байна. Үүнтэй холбоотойгоор хүнсний салбарт хэрэгжүүлж буй бодлогын үр ашгийг үнэлэх, хүн амын газар тариалангийн салбарын гол нэрийн бүтээгдэхүүний хангамжийн өнөөгийн байдлыг тодорхойлох, хүнсний аюулгүй байдлын түвшнийг үнэлэх зорилго дэвшүүлсэн. Газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүнд үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, таримал тэжээл, техникийн ургамал, эмийн болон бусад ургамал, жимс, жимсгэнэ ордог (Ганболд, 2021). Энэхүү судалгааны ажил нь газар тариалангийн салбарын хүнсний аюулгүй байдлыг үнэлэх гэж оролдсоноороо шинэлэг бөгөөд цаашдаа бүс нутгийн түвшинд болон бусад салбарын хүнсний аюулгүй байдлыг үнэлэх боломжтой.

Судлагдсан байдлын тойм

Хүнсний аюулгүй байдлын чиглэлээр манай улсад судлаач эрдэмтэн Л.Дамдинсүрэн, Л.Лхагваа, нарын олон арван бүтээл, 2017 онд Эрүүл мэндийн яам, нийгмийн эрүүл мэндийн үндэсний төв, НҮБ-ийн хүүхдийн сангаас "Монгол Улсын хүн амын хоол тэжээлийн тулгамдаж буй асуудал" судалгааны тайлан (UNICEF, 2017), 2022 онд доктор Д.Энхмаа "Хүнсний тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийсэн үнэлгээний

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

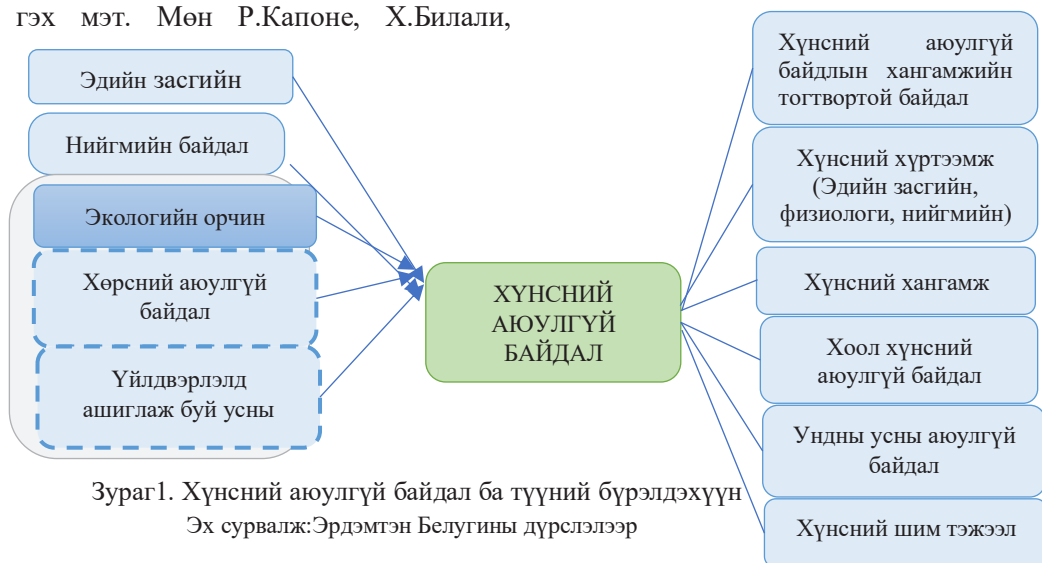
дүнгээс” (Энхмаа, 2022), 2021 онд Үндэсний аудитын газраас “Хүнсний аюулгүй байдлыг хянах өнөөгийн тогтолцоо, төсвөөс зарцуулсан хөрөнгийн үр дүн /хураангуй тайлан/” (Үндэсний аудитын газар, 2022), 2020 онд ҮСХ-оос “Эдийн засгийн аюулгүй байдал” (Үндэсний статистикийн хороо, 2020), Б.Энхтунгалаг, В.Бурмаажав, Л.Нарантуяа ба хамтарсан судлаачдын “Монгол Улсад хийгдсэн хүнсний аюулгүй байдлын зарим судалгаа ба цаашид авах арга хэмжээ” судалгааны ажилдаа хүнсний аюулгүй байдлын салбар хоорондын хамтын ажиллагаа, ажлын уялдаа холбоо, мэдээлэл солилцоог сайжруулах, хүний эрүүл мэндэд нөлөөлөх сөрөг нөлөөллөөс сэргийлэх, бууруулах, арилгах чиглэлээр төсөл хөтөлбөр боловсруулах, хяналт үнэлгээ хийж, үр дүнг тооцох зэрэг асуудлуудыг судалжээ.

Хүнсний аюулгүй байдлын шинжилгээг ОХУ-ын эрдэмтдийн хэд хэдэн бүтээлд тусгасан байдаг. Тухайлбал: А.Алтухов (Алтухов, 2014), В.Ларионов (Ларионов, 2015), В.Милосердов (Милосредов, 2002), П.Михайлушкин (Михайлушкин, 2012) гэх мэт. Мөн Р.Капоне, Х.Билали,

Ф.Дебс, Д.Грэйс, Ж.Мануку, В.Хоффманн, Ж. Кардон судлаачдын бүтээлд хүнсний аюулгүй байдлын талаарх үзэл баримтлал нь хөгжиж буй орнуудын өлсгөлөнгийн асуудалд гол анхаарлаа хандуулдаг бөгөөд энэ нь нэгдсэн үндэсний байгууллагын байр суурьтай давхцаж байна. Энэ хүрээнд хүнсний аюулгүй байдлыг өлсгөлөнтэй тэмцэх, гаднын хүнсний тусламжаас хараат байдлаас урьдчилан сэргийлэх тал дээр гол анхаарлаа хандуулдаг (Capone.R Bilali H, 2014), (Grace D, 2015).

Судалгааны арга зүй

Монгол Улсын төрөөс хүнсний бодлогын үр ашгийг үнэлэхийн тулд 2017-2022 оны нийгэм, эдийн засаг, санхүүгийн үр ашгийн үзүүлэлтүүдээр төлөөлүүлэн авч, тооцож гаргасан бөгөөд газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүний хүнсний аюулгүй байдлын үнэлгээг 2022 оны статистик үзүүлэлтүүд ашиглан тооцсон. Хүнсний аюулгүй байдлыг ганц үзүүлэлтээр хэмжих боломжгүй бөгөөд хоорондоо харилцан уялдаа бүхий интеграл үзүүлэлтүүд байдаг. Уг судалгааны хүрээг зураг1-т дүрслэн харууллаа.

Хүнсний бодлогын үр ашгийн тооцооллыг I_{eap} (Efficiency index of Agrarian and Food Policy)

(Антомошкина, 2016) – ХАА ба хүнсний бодлогын үр ашгийн индексийг дараах аргаар тооцно:

$$I_{eap} = \sum(i_e + i_s + i_f) \quad (1)$$

Энд:

i_e - ХАА ба хүнсний бодлогын эдийн засгийн үр ашгийн үзүүлэлт

i_s - ХАА ба хүнсний бодлогын нийгмийн үр ашгийн үзүүлэлт

i_f - ХАА ба хүнсний бодлогын санхүүгийн үр ашгийн үзүүлэлт

а) Эдийн засгийн үр ашгийн үзүүлэлт (i_e) –ийг тооцохдоо хүнсний хэрэглээний бодит коэффициентийн үндсэн дээр тодорхойлно ($\kappa_{хб}$):

$$i_e = f(\kappa_{хб})$$

Хүнсний хэрэглээний бодит коэффициентийг тооцохдоо хүнсний хэрэглээний бодит түвшин ($q_{бодит}$)-г хэрэглээний жишсэн норм ($q_{норм}$)-д харьцуулж дараах томъёогоор тооцно:

$$f(\kappa_{хб}) = \frac{q_{бодит}}{q_{норм}}$$

Эдийн засгийн үр ашгийн үзүүлэлт нь дараах утгыг илэрхийлнэ.

$$f(\kappa_{хб}) \leq 0,5 \text{ үед } i_e = 0;$$

$$0,5 < f(\kappa_{хб}) \leq 0,95 \text{ үед } i_e = 0,1;$$

$$f(\kappa_{хб}) > 0,95 \text{ үед } i_e = 0,2;$$

б) ХАА ба хүнсний бодлогын нийгмийн үр ашгийн үзүүлэлт (i_s) –ийг тооцохдоо дараах үзүүлэлтүүдийн шинжилгээний үндсэн дээр тооцно: амьжиргааны баталгаажих түвшнээс доош орлоготой хүн амын

эзлэх хувь ($\kappa_{я}$); эцсийн хэрэглээнд өрхийн аж ахуйн зарлагын бүтцэд хүнсний зарлагын эзлэх хувь ($\kappa_{х}$); хүн амын орлогын хуваарилалтын тэгш бус байдлын зэрэг ($\kappa_{ж}$):

$$i_s = f(\kappa_{я}; \kappa_{х}; \kappa_{ж})$$

- Амьжиргааны баталгаажих түвшнээс доош орлоготой хүн амын

эзлэх хувь буюу **ядуурлын коэффициент** ($\kappa_{я}$) нь дараах завсар утгаа авна:

$$\kappa_{я} > 0,4 \text{ үед } i_s = 0;$$

$$0,2 < \kappa_{я} \leq 0,4 \text{ үед } i_s = 0,1;$$

$$\kappa_{я} \leq 0,2 \text{ үед } i_s = 0,2;$$

- **Хэрэглээний коэффициент** ($\kappa_{х}$)

нь эцсийн хэрэглээн дэхь өрхийн зарлагад хүнсний зарлагын эзлэх хувийг илэрхийлнэ:

$$\kappa_{х} > 0,5 \text{ үед } i_s = 0;$$

$$0,25 < \kappa_{х} \leq 0,5 \text{ үед } i_s = 0,1;$$

$$\kappa_{х} \leq 0,25 \text{ үед } i_s = 0,2;$$

- **Жини индекс** ($\kappa_{ж}$):

$$\kappa_{ж} > 0,5 \text{ үед } i_s = 0;$$

$$0,3 < \kappa_{ж} \leq 0,5 \text{ үед } i_s = 0,1;$$

$$\kappa_{ж} \leq 0,25 \text{ үед } i_s = 0,2;$$

с) ХАА ба хүнсний бодлогын санхүүгийн үр ашгийн үзүүлэлтийг хүнсний хангамжийн түвшний үзүүлэлт дээр тооцно ($\kappa_{хх}$):

$$i_f = f(\kappa_{хх})$$

Хүнс хөдөө аж ахуйн салбарт оруулсан хөрөнгө оруулалтын үр дүн нь хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн хэмжээ хэд дахин өссөнийг санхүүгийн үр ашгийн үзүүлэлт харуулна:

$$\kappa_{хх} \leq 0,5 \text{ үед } i_f = 0;$$

$$0,5 < \kappa_{хх} \leq 0,9 \text{ үед } i_f = 0,1;$$

$$\kappa_{хх} \leq 0,2 \text{ үед } i_f = 0,9;$$

Хүнсний бүтээгдэхүүнээр өөрийгөө хангах хангамжийн түвшнийг дараах томъёогоор тооцно.

$$\kappa_{хх} = \frac{q}{n \times q_p} \quad (2)$$

q – хүнсний үйлдвэрлэлийн бодит хэмжээ;

n – хүн амын тоо;

q_p – жишсэн хэрэглээний норм.

Хүнс хөдөө аж ахуйн бодлогын үр ашгийн индекс, хүрсэн үр ашгийн түвшнийг дараах хүснэгтийн утгаар тодорхойлогдоно (Креативная, 2016).

ХАА ба хүнсний бодлогын үр ашгийн индексийн завсар	ХАА ба хүнсний бодлогын үр ашгийн хүрсэн түвшин
$0 < I_{eap} \leq 0,2$	бодлого үр ашиггүй
$0,3 \leq I_{eap} \leq 0,5$	бодлого үр ашиг бага
$0,6 \leq I_{eap} \leq 0,8$	бодлого үр ашиг дунд зэрэг
$0,9 \leq I_{eap} \leq 1$	бодлого үр ашигтай

Хүснэгт1. ХАА ба хүнсний бодлогын үр ашгийн индексийн утга

Мөн хүнсний аюулгүй байдлын үнэлгээг дараах үзүүлэлтүүдийн нийлбэр утгын үндсэн дээр тооцож болно (Васильевна, 2018). Энэ нь хүнсний аюулгүй байдлын шалгуур үзүүлэлтүүд болно. Үүнд:

$K_{бх}$ – бодит хэрэглээний коэффициент

$K_{хх}$ – хүнсний хангамжийн коэффициент

$K_{я}$ - ядуурлын хамралтын хүрээний индекс

$K_{хз}$ - өрхийн нийт зарлагад хүнсний бүтээгдэхүүний эзлэх хувь

$K_{ж}$ - Жини коэффициент
Хүнсний аюулгүй байдлын индекс(ХАБИ)-ийг дараах томъёогоор тооцно:

$$I_{хаб} = K_{бх} + K_{хх} + K_{я} + K_{хз} + K_{ж} \quad (3)$$

Үнэлгээ оноо	Хүнсний аюулгүй байдлын түвшин
9 ба түүнээс дээш	Зохимжтой
5-8 оноо	Боломжийн
5 хүртэлх оноо	Доогуур

Хүснэгт2. Газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүний хүнсний аюулгүй байдлын үнэлгээ. Эх сурвалж: (Антомошкина, 2016)

Судалгааны үр дүн

Хүнс, хөдөө аж ахуйн салбар нь 2022 оны байдлаар дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 17.1 хувийг эзэлж байгаа бөгөөд үүнээс 12.8 хувийг хөдөө аж ахуйн салбар, 4.3 хувийг хүнсний боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбар эзэлж байна. Хөдөө аж ахуйн салбарын нэмэгдэл өртөг 6.9 их наяд төгрөг, өмнөх оноос 1.2 (21.9%) их наяд төгрөгөөр өссөн бол хүнсний боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын нэмэгдэл өртөг 2.3 их наяд төгрөгт хүрчээ. Улсын хэмжээнд 2022 онд 91.8 мянган аж ахуйн нэгж, байгууллага үйл ажиллагаа явуулж, өмнөх оноос 12.6 хувиар өссөн бөгөөд нийт үйл ажиллагаа явуулсан аж ахуйн нэгж,

байгууллагыг салбараар авч үзвэл, 2.0 мянган буюу 2.2 хувь хүнсний үйлдвэрлэлийнх, 3.2 мянга буюу 3.5 хувь нь хөдөө аж ахуйн салбарынх байна. Үйл ажиллагаа явуулсан ААНБ-ын тоог өмнөх онтой харьцуулахад хөдөө аж ахуйн салбарынх 17.0 хувиар, хүнсний үйлдвэрлэлийн салбарынх 21.3 хувиар тус тус өсжээ (ҮСХ, Хүнсний аюулгүй байдлын статистик үзүүлэлтүүд, 2022).

Төрийн бодлогын баримт бичгүүдэд хүнсний аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр нийт 128 зорилт тусгагдсан бөгөөд хүнсний хангамж, хүртээмж, хэрэглээ, тогтвортой байдалтай холбоотой зорилтуудын тоог хүснэгт3-т нэгтгэн харуулав (Бакей, 2023).

№	Бодлогын баримт бичгүүд	Холбоотой зорилтын тоо				Нийт
		Хангамж	Хүртээмж	Хэрэглээ	Тогтвортой байдал	
1	Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлого "Алсын хараа-2050"	15	9	3	7	34
2	Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал	7	4	2	4	17
3	"Шинэ сэргэлтийн бодлого" дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөр	10	3	1	8	22
4	Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл	14	9	3	3	29
5	Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр	13	6	1	6	26
6	"Хүнсний хангамж, аюулгүй байдлаар талаар авах зарим арга хэмжээний тухай" УИХ-ын тогтоол	25	9	14	15	63
Нийт тоо		84	40	24	43	191
Хувь		44	21	13	23	100

Хүснэгт 3. Бодлогын баримт бичгүүдэд тусгагдсан хүнсний аюулгүй байдалтай холбоотой зорилтуудын тоо. Эх сурвалж: А. Бакей ба бусад судлаачдын тооцоолсноор

Хүснэгт 4-ээс харахад 2022 оныг 2017 онтой харьцуулахад нэг хүнд ноогдох төмсний хэрэглээ 15.4 кг-аар, хүнсний ногооны хэрэглээ 33.4 кг-аар, жимс, жимсгэнийн хэрэглээ 4.6 кг-аар тус тус буурсан бол бодит хэрэглээний коэффициентыг тооцож үзэхэд төмсний хэрэглээ 27 хувиар, хүнсний ногооны хэрэглээ 2 дахин, жимс, жимсгэнийн хэрэглээ 0.06 пунктээр тус тус буурчээ. Энэ нь 2022 оны зургаадугаар сарын байдлаар хүнсний

ногооны үнэ жилийн 70.5 хувь өсөж инфляцад 1.6 нэгж, голлон нөлөөлсөн 10 бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт нийт инфляцын 31.7 хувьд нөлөөлсөн (ҮСХ, Хүнсний аюулгүй байдлын статистик үзүүлэлтүүд, 2022) гэж үзэж байна. 2017 онд төмс, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнийн бодит хэрэглээний коэффициент дунджаар 0.65 байсан бол 2022 онд 0.40 хувь буюу 2017 онтой харьцуулахад 0.25 пунктээр буурчээ.

Хүнсний бүтээгдэхүүн	2017	2022	Жишсэн нэг хүний жилийн зохистой хэрэгцээ*	Бодит хэрэглээний коэффициент $K_{бх} = \frac{q_{бодит}}{q_{норм}}$	
				2017	2022
Төмс	47.3	31.9	43.8	1.08	0.73
Хүнсний ногоо	61.8	28.4	94.9	0.64	0.30

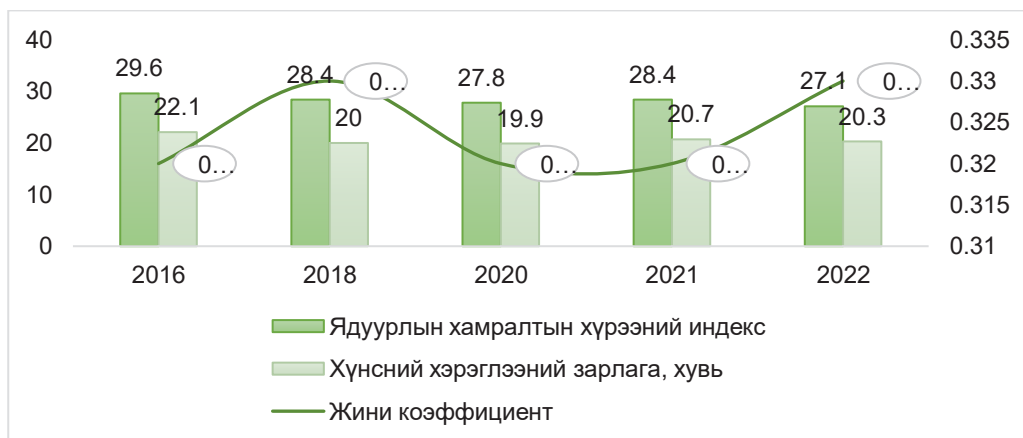
Жимс, жимсгэнэ	16.5	11.9	73	0.22	0.16
----------------	------	------	----	------	------

Хүснэгт4. Нэг хүнд ноогдох зарим гол хүнсний бүтээгдэхүүний жилийн хэрэглээ, кг, 2017-2022 он.

Эх сурвалж: Судлаачдын тооцоолсноор *Эрүүл мэндийн сайдын 2017 оны 02 дугаар сарын 23-ны өдрийн А/74 дүгээр тушаалын 1 дүгээр хавсралт

Эндээс эдийн засгийн үр ашгийн үзүүлэлт (i_e)-ийг тооцоход 0.10 гарч байна. Нийгмийн үр ашгийн үзүүлэлт (i_s) –ийг хүн амын ядуурлын хамралтын хүрээний индекс ($k_{я}$), өрхийн эцсийн хэрэглээний зарлагын

бүтцэд хүнсний зарлагын эзлэх хувь (k_x), хүн амын орлогын хуваарилалтын тэгш бус байдлын зэрэг буюу Жини коэффициент ($k_{ж}$)-ийг дараах зураг 3-аар илэрхийлье.

Зураг2. Хүн амын ядуурлын хамралтын хүрээний индекс ба Жини коэффициент, 2016-2022 он

Эх сурвалж: Судлаачдын тооцоолсноор

Манай улсын хүн амын орлогын тэгш бус байдлын үндсэн үзүүлэлт болох Жини коэффициентын 2016-2022 оны дундаж 0.32 гарчээ. Энэ нь дэлхийн улс орнуудтай харьцуулахад орлогын тэгш бус байдал харьцангуй бага боловч хүн амын дунджаар зөвхөн 20 хувь нь нийт орлогын 40 гаруй хувьтай тэнцэх орлогыг эзэлж байгаа нь орлогын тэгш бус байдал өндөр байгааг харуулж байна. 2016-2022 онуудад хүн амын ядуурлын хамралтын хүрээний индекс дунджаар 28.3 хувь, өрхийн эцсийн хэрэглээний зарлагын бүтцэд хүнсний зарлагын эзлэх хувь дунджаар 20.6 хувь тус тус байна. Дээрх үзүүлэлтүүдийн тусламжтайгаар

нийгмийн үр ашиг (i_s)-ийн үзүүлэлтийг тооцоход 0.30 гарчээ. Дэлхийн хүнсний дээд хэмжээний чуулга уулзалтаас гаргасан тодорхойлолтоор хүнсний аюулгүй байдлын эхний тулгуур үзүүлэлт нь хүнсний хангамжийн баталгаа гэж тодорхойлсон. Газар тариалангийн талаар явуулсан бодлогын бодит үр дүн нь хүн амын төмс, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнийн хангамж бөгөөд хангамжийн эх үүсвэрийг дотоодын үйлдвэрлэл болон импортын хэмжээгээр хангасан байдлыг хүснэгт 5-д харуулья.

Хүнсний бүтээгдэхүүний төрөл	Үйлдвэрлэсэн бодит хэмжээ, мян.т(q)	Жишсэн хүн амаар тооцсон зайлшгүй хэрэглээний нийт үйлдвэрлэл($n * q_p$)	$K_{xx} = \frac{q}{(n * q_p)}$
Төмс	213.9	119.8	1.78
Хүнсний ногоо	149.8	259.8	0.58
Жимс, жимсгэнэ	2.7	199.8	0.01

Хүснэгт 5. Газар тариалангийн зарим гол хүнсний бүтээгдэхүүний хангамжийн коэффициент 2022 он. Эх сурвалж: Судлаачдын тооцоолсноор.

Хүснэгт 7-оос харахад 2022 оны байдлаар хүн амын төмсний хангамж 78 хувиар илүү, хүнсний ногооны хангамж 42 хувиар, жимс, жимсгэнэ 99 хувиар тус тус дутагдалтай гарчээ. Хүнсний ногоо болон жимс, жимсгэнийн хангамжийг сайжруулахаар олон арга хэмжээ зохион байгуулж байна. ХХААХҮЯ-аас тариалан эрхлэгчдээ дэмжих зорилгоор стандартын шаардлага хангасан, зах зээлд худалдан борлуулсан 10 нэр төрлийн хүнсний ногоо (байцаа, шар лууван, шар манжин, хүрэн манжин, сонгино, саримс, хэмх, лооль, чинжүү, навчит ногоо)-ны нэг тонн тутамд 100 мянган төгрөгийн мөнгөн урамшууллыг 2022 оноос олгож эхэлсэн (ХХААХҮЯ, 2022). Жимс, жимсгэнийн 97 хувийг импортоор авч байна (ҮСХ, Хүнсний

аюулгүй байдлын статистик үзүүлэлтүүд, 2022). Хүнсний хангамжийн коэффициентын дундаж утга $K_{xx} = 0.79$ буюу ХАА ба хүнсний бодлогын санхүүгийн үр ашгийн үзүүлэлтийн хүнсний хангамжийн коэффициент нь харгалзан 0.1 утгыг авч байна. Дээрх тооцооллын үр дүнд үндэслэн хүнсний бодлого хэр үр ашигтай явагдсан эсэхийг тодорхойлбол:

$$I_{eap} = \sum(i_e + i_s + i_f) = (0.2 + 0.3 + 0.1) = 0.6 \text{ буюу } 0.6 \leq I_{eap} \leq 0.8 \text{ завсарт байгаа нь}$$

хүнсний бодлогын үр ашиг дунд зэрэг байгааг харуулж байна.

Газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүний хүнсний аюулгүй байдлын үнэлгээг хүснэгт 6 -д харуулъя.

Үзүүлэлт	Оноо
1. Бодит хэрэглээний коэффициент, $K_{bx} = 0.40$	1
2. Хүнсний хангамжийн коэффициент, $K_{xx} = 0.79$	1
3. Ядуурлын хамралтын хүрээний индекс, $K_y = 0.27$	1
4. Өрхийн нийт зарлагад хүнсний бүтээгдэхүүний эзлэх хувь, $K_{xz} = 0.203$	1
5. Жини коэффициент, $K_j = 0.32$	1
Нийт	5

Хүснэгт 6. Газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүний хүнсний аюулгүй байдлын үнэлгээ, 2022 он. Эх сурвалж: Судлаачдын тооцоолсноор

2022 оны байдлаар манай улсын хүн амын газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүний хүнсний

аюулгүй байдлын оноо 5 буюу доогуур гэж үнэлэгдэж байна.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠷᠤᠨ ᠰᠤᠵᠤᠨ ᠠᠵᠤᠯᠤᠰ

Хэлцэмж

Хүнсний аюулгүй байдлын судалгааг хүнсний хангамж, хүнсний шим тэжээллэг байдал, хүнсний сүлжээний бүх шатанд түүхий эд, бүтээгдэхүүний аюулгүй байдал хангагдсан байх зэрэг үндсэн чиглэлүүдээр хийдэг. Манай улсад хүнсний сүлжээний бүх шатанд түүхий эд, бүтээгдэхүүний аюулгүй байдал хангагдсан талаас нь судалсан ажлууд нэлээдгүй их байна. Тухайлбал, НЭМҮТ-ийн 2006-2008 онд хийгдсэн “Хоол хүнсээр дамжих өвчний тархалт, бүртгэл мэдээлэл” судалгаа, 2008-2010 онд хийгдсэн “Улаанбаатар хотын хүн амын зонхилон хэрэглэдэг хүнсний бүтээгдэхүүний хими, нянгийн бохирдол, эрүүл ахуй үнэлгээ”, 2010-2012 онд хийгдсэн “Импортын өргөн хэрэглээний зарим хүнсний бүтээгдэхүүн дэх хүнд металл, пестицидийн үлдэгдэл, эрүүл мэндийн эрсдэлийн үнэлгээ”, 2015-2016 онд хийгдсэн “Ерөнхий боловсролын сургуулийн орчин дахь худалдаалж буй хоол хүнсний чанар, аюулгүй байдал” гэх мэт. 2023 онд судлаач А. Бакей ба бусад судлаачид “Монгол Улсын хүнсний аюулгүй байдал, шим тэжээлийн тулгамдсан асуудлууд” сэдэвт судалгааны тайланд дотоодын төмсний хангамж 100 хувь, хүнсний ногооны хангамж 61.8 хувь, жимс, жимсгэнийн хангамж 3 хувь гэсэн үр дүнтэй харьцуулахад бидний судалгааны үр дүнтэй ойролцоо байна. Харин хүнсний аюулгүй байдлыг салбаруудын буюу газар тариалан, мал аж ахуйн салбарын хэмжээнд, бүс нутгийн түвшинд нийгэм, эдийн засаг, санхүүгийн үзүүлэлтүүдтэй холбож судалсан судалгааны ажлууд хомс байна.

Дүгнэлт

- Төрөөс хүнс, хөдөө аж ахуйн талаар баримтлах бодлого, урт болон

дунд хугацааны хөгжлийн баримт бичиг, үндэсний хөтөлбөрүүдэд зорилт, арга хэмжээг хэсэгчлэн тусгасан боловч шалгуур үзүүлэлт, суурь түвшин, хүрэх түвшнийг оновчтой тодорхойлоогүйгээс зорилт, арга хэмжээ бүрэн хэрэгжээгүй, үр дүнд хүрээгүй байна (Үндэсний аудитын газар, 2022).

- Хүнсний гол нэрийн бүтээгдэхүүний хангамжийн 57.3 хувийг дотоодын үйлдвэрлэлээр хангаж, 42.7 хувь нь импортын хамааралтай байгаа тул хүнсний хангамж тогтворгүй буюу хүнсний бие даасан байдал эрсдэлтэй гэж үзэхээр байна. Газар тариалангийн бүтээгдэхүүнийг гол нэр төрлөөр нь импортын хамаарлыг тооцвол төмсний хэрэгцээний хангалтаар хүнсний баталгаат байдлын “бие даасан”, хүнсний ногоо “эрсдэлтэй”, жимс, жимсгэнэ импортоос 97 хувийн хамааралтай буюу хүнсний бие даасан байдал алдагдсан түвшинд байна. Хөдөөгийн хүн амын хоол хүнснээсээ авч байгаа уураг, өөх тосны зохистой харьцаа алдагдсан хэвээр байна.

- Хүнсний хүртээмжтэй байдал нь хүн амын ядуурал, амьжиргааны түвшин, ажилгүйдэл, цалин, орлогын хэмжээ, төрийн зүгээс үзүүлж байгаа хөнгөлөлт, тэтгэмжийн байдлаас шууд хамааралтай ба энэ талаар нарийвчилсан судалгаа, статистик үзүүлэлт байхгүй байна. Ялангуяа ядуу болон нэн ядуу хүн амын дотор хоол, хүнсний хомсдол бодитой оршиж байгаа бөгөөд хүн амын хоол, тэжээлийн үндэсний 5 дугаар судалгаагаар 5 хүртэлх насны хүүхэдтэй өрхийн 64.9 хувьд нь хүнсний баталгаат байдал ямар нэг хэмжээгээр алдагдсан байна (UNICEF, 2017) гэж дүгнэжээ.

• Монгол Улсад явуулсан хүнсний бодлого хэр үр ашигтай явагдсан эсэхийг 2017-2022 оны нийгэм, эдийн засаг, санхүүгийн үр ашгийн үзүүлэлтүүдээр төлөөлүүлэн авч тодорхойлоход $I_{\text{eap}} = 0.6$ гарч үр ашиг дунд зэрэг байгааг харуулж байна.

• 2022 оны байдлаар хүн амын төмсний хангамж 78 хувиар илүү, хүнсний ногооны хангамж 42 хувиар, жимс, жимсгэнэ 99 хувиар тус тус дутагдалтай гарчээ. Хэдийгээр төмсний үйлдвэрлэл хүн амын хэрэгцээг 100 хувь хангаж байгаа боловч жил ирэх бүр бодит хэрэглээ буурч байгаа нь магадгүй энэ хэвээрээ тариалалтаа үргэлжлүүлэх үү? эсвэл төмсний сорт болон бусад бодлогоо анхаарах уу? гэсэн асуудалтай тулгарч байна.

• 2022 оны байдлаар манай улсын хүн амын газар тариалангийн гол нэрийн бүтээгдэхүүний хүнсний аюулгүй байдлын оноо 5 буюу доогуур гэж үнэлэгдэж байна. Тиймээс хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнийн хэрэглээг нэмэгдүүлэх урт хугацааны бодлого, төлөвлөлт хэрэгтэй байна.

Ашигласан материал

- Capone.R Bilali H, D. P. (2014). Food System Sustainability and Food Security. *Journal of Food Security*, 13-22.
- Grace D, M. G. (2015). International agricultural research to reduce food risks: case studies on aflatoxins. *Food security*, 569-582.
- Policybrief. (2006 оны 06 2). *reliefweb*.
reliefweb:
<https://reliefweb.int/report/world/policy-brief-food-security-issue-2-june-2006>-ээс Гаргасан
- UNICEF. (2017). *Монгол улсын хүн амын хоол тэжээлийн тулгамдаж буй асуудал*. Улаанбаатар: Эрүүл мэндийн яам.

Алтухов. (2014). Парадигма продовольственной безопасности страны в современных условиях. *Экономика сельского хозяйства России*, №11. с.4-12.

Антомошкина. (2016). Аграрная политика: Эффективность и условия оптимизации. *Продовольственная Политика и Безопасность*, 131-143.

Бакей, А. (2023). *Монгол Улсын хүнсний аюулгүй байдал, шим тэжээлийн тулгамдсан асуудлууд*. Улаанбаатар: Соёмбо Принтинг.

Васильевна, М. И. (2018). Оценка продовольственной безопасности как направление социально-экономической диагностики региона. *Economics: Yesterday, Today and Tomorrow*, 452-460.

Ганболд, Б. (2021). *Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн салбарын төсвийн зарлагын шинжилгээ*. Улаанбаатар хот.

Дамдинсүрэн, Л. (2002). Монгол Улсын хүнсний аюулгүй байдлын тулгамдсан зорилтууд. *Хоол тэжээл-эрүүл мэнд” онол-практикийн бага хурал*. Улаанбаатар.

Креативная, И. э. (2016). Аграрная политика: Эффективность и условия оптимизации. *Продовольственная Политика и Безопасность*, 131-143.

Ларионов. (2015). Продовольственная безопасность России. *Продовольственная политика и безопасность*, С. 47-58.

Милосредов. (2002). *Аграрная политика России*, С.543.

Михайлушкин, Т. (2012). Приоритеты аграрной политики. *Международный сельскохозяйственный журнал*, С. 10-16.

ХҮНИЙГ АМИА ХОРЛОХ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛД ХҮРГЭЖ БУЙ ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛ

CAUSES AND CONDITIONS LEADING TO SUICIDE

ХҮНИЙГ АМИА ХОРЛОХ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛД ХҮРГЭЖ БУЙ
ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛ

Доржийн Энхтөр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахисан түвшний сургалт, судалгааны албаны дарга, доктор, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Enkhtur Dorj, Ph.D, Head, Department of Graduate Study and Research, University of Internal Affairs

Бэрбаяагийн Нямгэрэл

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Pol. Capt. Nyamgerel Barbaya, MA Scholar, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: d.turoorut@gmail.com

Хураангуй: “Suicide or suicidal behavior” буюу амиа хорлох гэдэг нь аливаа хүн санаатайгаар өөрийн амийг таслах төрх үйл юм. Амиа хорлох үйлдэл хийхэд дийлэнхдээ биологи, нийгэм, сэтгэлзүйн хүчин зүйлс нөлөөлдөг. Үүнээс гадна, улирлын байдал, ажилгүйдэл, хүн хоорондын таагүй харилцаа, сэтгэлзүйн гэмтэл, стресс бухимдал, амьдралын зарим тааламжгүй нөхцөл байдлыг даван туулах чадваргүй байдал, мөн амиа хорлосон хүмүүсийн удамд амиа егүүтгэсэн, амиа егүүтгэх оролдлого хийсэн хүн байх, бие махбодын тавилан муутай өвчнөөр өвчлөх зэрэг хүчин зүйлс нь хүнийг амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэдэг.

Судлаач миний бие энэхүү эрдэм шинжилгээний өгүүлэлдээ Монгол Улсад бүртгэгдэж буй “Хүнийг амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэх гэмт хэрэг”-ийн нөхцөл байдлыг гадаадын зарим улстай харьцуулсан байдлаар судалсан бөгөөд амиа хорлолт нь байгаль-биологийн (удамшлын, насны, хүйсийн, биохимийн, улирлын болон бусад биологийн хүчин зүйлс), нийгмийн (нийгэм-эдийн засгийн, соёлын, шашны, ажилгүйдлийн болон бусад нийгмийн хүчин зүйлс), сэтгэл зүйн хүчин зүйлс (сэтгэлийн дарамтад орох, сэтгэл зүйн хямралд орох, сэтгэцийн зарим өвчнөөр өвчлөх болон бусад сэтгэл зүйн хүчин зүйлс) гэсэн голлох 3 хүчин зүйлсийн улмаас үйлдэгдэж байгаа нь тогтоогдсон.

Судалгааны үр дүнд цаашид Монгол Улсын хүн амын дундах амиа хорлох тохиолдлыг бууруулах, энэ төрлийн гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх, нийгмийн сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн санал, дүгнэлт боловсруулсан.

Abstract: “Suicide or suicidal behavior” is an intentional act of taking someone's own life. Biological, social, and psychological factors contribute to suicidal behavior. Factors such as being a person who has committed suicide or attempted suicide in the family of suicidal people, suffering from an illness with a poor prognosis, seasonality, unemployment, bad interpersonal relationships, psychological trauma, misrepresenting stress and frustration, and the inability to cope with some unpleasant life situations things lead to suicidal situations.

This article is aimed at studying the situation of “Crimes causing a person to commit suicide” registered in Mongolia in comparison with sother foreign countries, and developing scientifically based conclusions and suggestions.

Түлхүүр үгс: Амиа хорлолт, шалтгаан нөхцөл, хүчин зүйлс.

Keywords: Suicide, causes and conditions, factors.

Удиртгал

Олон улсын эмнэлгийн нэр томъёогоор зориуд амиа хөнөөх үйлдлийг суицид /suicide/, зориуд амиа хорлох оролдлого хийх үйлдлийг парасуицид /parasuicide/ гэж нэрлэдэг. Парасуицидыг өөрөөр зориуд өөртөө хор хүргэх, зориуд өөрийгөө гэмтээх, өөртөө зориуд шарх үүсгэх, зориуд өөрийгөө хордуулах гэх зэргээр тайлбарладаг.

Амиа хорлолтоос урьдчилан сэргийлэх олон улсын байгууллагаас (IASP) гаргасан мэдээллээр энэ зуунд дэлхий дээр ойролцоогоор 5 сая хүн амиа егүүтгэж нас барсан, мөн сүүлийн 5 жилийн дунджаар жил бүр 703.000 хүн амиа хорлож нас барч байна гэсэн тоон үзүүлэлт гарсан байх бөгөөд амиа хорлох явдал нь нийгмийн эрүүл мэндэд тулгамдсан асуудлын нэг болоод байна (World Health Organization, 2021, хууд. 3).

Монгол Улсын хэмжээнд 2019-2024 онд улсын хэмжээнд нийт 2440 хүн амиа хорлож нас барсан нь жилд дунджаар 375, сард 31 хүн нас барсан үзүүлэлттэй байна. Мөн сүүлийн 6 жилд амиа хорлогсдын 82.8 хувь нь эрэгтэй, 17.2 хувь нь эмэгтэй хүн байгаа бол нас барсан хүмүүсийг насны байдлаар нь авч үзвэл 1268 буюу 67.5 хувийг 18-44 насны иргэд эзэлж байна.

Энэхүү тоон мэдээлэл болон бусад баримтаас үзэхэд Монгол Улс дахь амиа хорлолтын түвшин дэлхийн зарим улстай харьцуулахад өндөр байх бөгөөд цаашид энэ чиглэлээр эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил гүйцэтгэж, амиа хорлох явдлын шалтгаан, нөхцөлийг тодорхойлсны дүнд, урьдчилан сэргийлэх ажил арга хэмжээг оновчтой төлөвлөж, үе шаттайгаар зохион байгуулах

шаардлагатай байна.

Олон улсын зарим судалгааны байгууллагаас гүйцэтгэсэн тайлангаас үзэхэд нийгмийн болон сэтгэл зүйн шалтгаан нь амиа хорлох явдлын суурь шалтгаан болсон байх бөгөөд Монгол Улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн амиа хорлох явдлын шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлж, уг гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэхэд чиглэсэн шинжлэх ухааны, үндэслэл бүхий санал, дүгнэлт боловсруулах зорилгоор энэхүү судалгааг гүйцэтгэлээ.

Үндсэн хэсэг

Амиа хорлолтын тархалтыг олон улсын түвшинд авч үзвэл 100.000 хүн амд ногдох амиа егүүтгэгчдийн тоо 25-аас дээш байхыг хамгийн өндөр, 10-аас доош байхыг доод түвшинд тооцдог. Амиа егүүтгэгчдийн энэ интенсив үзүүлэлтийг нарийвчлан үзвэл, амиа хорлогчдын тоо Скандинавийн хойг, Швейцар, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс, Австри, Азийн орнуудаас Япон Улсад хамгийн өндөр түвшинд байгаа бол Испани, Ирланд, Египет, Нидерланд Улсад хамгийн бага түвшинд, харин АНУ-д дундаж түвшинд байна.

Сүүлийн үеийн мэдээллээс үзэхэд амиа хорлолтын хамгийн их тоо Унгар улсад байх бөгөөд жилдээ 100.000 хүнд 40 тохиолдол, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улсад 36, Испани Улсад хамгийн бага буюу 4 тохиолдол тус тус бүртгэгдсэн байна (Туяа et al., 2023).

АНУ-ын Сэтгэцийн эрүүл мэндийн үндэсний хүрээлэн (National Institute of Mental Health)-ийн 2021 оны тайлангаас үзэхэд АНУ-д нийт амиа хорлолтын түвшин 2000 онд 100.000 хүн тутамд 10.4 байсан бол 2018 онд 100.000 хүн тутамд 14.2 болж 35.2%-

Амьдралын туршид амьдрал

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠭᠡᠮᠡᠳᠡᠨᠭᠡᠢ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠭᠠᠭᠠᠷ

иар өсөн, 2019 онд 100.000 хүн тутамд 13.9 болж буурч, 2020 онд 13.5 болж буурсан. Харин 2021 онд АНУ-д амиа хорлолтын нийт түвшин 100.000 хүн тутамд 14.0 болж өссөн байна (Suicide, 2025).

Амиа хорлох болон амиа хорлох оролдлого хийсэн хүмүүсийг хүйсийн хувьд авч үзэхэд эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс 3 дахин илүү амиа егүүтгэсэн байдаг бол, эмэгтэйчүүд харин амиа егүүтгэх оролдлогыг эрчүүдээс 3 дахин илүү хийдэг болох нь тогтоогджээ. Судалгаанаас үзэхэд нийт амиа егүүтгэгчдийн 80.9% нь эрэгтэйчүүд байсан бол амиа егүүтгэх оролдлого хийгчдийн 56%-ийг эмэгтэйчүүд эзэлж байна.

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын 2024 оны мэдээнээс үзэхэд Монгол улс 2023 онд амиа хорлох тохиолдлын тоо 100.000 хүн амд 19.05 гэж мэдээлсэн байна (Indicator Metadata Registry details, 2023). Дээрх мэдээллээс үзэхэд Европт Унгар улс, харин Ази тивд Хятад, Монгол, Япон улс амиа хорлосон хүмүүсийн тоогоороо хамгийн өндөрт орж байна. Үүний зэрэгцээ, уг байгууллагаас гаргасан судалгаагаар дэлхий дахинд нас барсан 100 хүн тутмын нэг нь (1.3%) амиа хорлолтоос үүдэлтэй байна. Мөн амиа хорлож нас барсан хүмүүсийн талаас илүү хувь нь (58%) 50 наснаас өмнө үйлдсэн байна.

Олон улсын байгууллагаас жил бүр гаргадаг судалгаагаар, амиа хорлож нас барах нь 15-29 насныхны нас баралтын шалтгааны дөрөвдүгээрт жагсаж байх бөгөөд, үүний зэрэгцээ дүрвэгсэд, цагаачид, хоригдлууд, уугуул иргэд, ЛГБТ нийгэмлэгийн хувь хүмүүсийг бусад иргэдтэй харьцуулахад ялгаварлан гадуурхалтад илүү өртөж, түүнээс шалтгаалан амиа хорлох оролдлогыг ихээр гүйцэтгэдэг байна (ДЭМБ, 2021, хууд. 14).

Хүнийг амиа хорлох нөхцөлд хүргэж буй голлох хүчин зүйлсийн нэг нь сэтгэл гутрал, сэтгэцийн эмгэг эзэлж байх бөгөөд сэтгэл санааны гүн хямралд орсон хүн амиа хорлох нь эмгэггүй хүнээс хорин дахин их байдаг (ДЭМБ, 2019).

Hatcher-Kay, King нарын судалгаагаар амиа хорлох оролдлого хийсэн залуучуудын 80%, амиа егүүтгэгчдийн 90% нь сэтгэцийн эмгэгтэй байсан болох нь тогтоогджээ.

Уг амиа хорлох оролдлого хийсэн болон амиа хорлосон хүмүүсийн сэтгэцийн эмгэгийн төрлийг авч үзэхэд сэтгэл гутралын эмгэг, архи, мансууруулах бодис хэрэглэх эмгэг, төрх үйлийн эмгэг, сэтгэл түгших эмгэг элбэг тохиолдож байсан ба амиа егүүтгэх болон амиа хорлох оролдлогын эрсдэлт хүчин зүйл ижил байдаг гэж тогтоожээ.

Япон улсын судлаач Taisuke Kitamura болон Keiichi Tanaka нарын амиа хорлох оролдлого хийсний улмаас эмнэлэгт хэвтэж эмчлүүлж буй хүмүүсийн дунд хийсэн судалгаагаар эмийн бодисоор өөрийгөө хордуулсан нь нийтлэг тохиолдсон ба үүнээс 52% нь эмэгтэйчүүд, 39% нь эрэгтэйчүүд байсан байна.

Эндээс үзэхэд амиа хорлох болон амиа хорлох оролдлого хийгчдийн гол үндсэн шалтгаан нь сэтгэцийн өвчин болох нь тодорхой болж байна. Тэр дундаа сэтгэл гутрах эмгэгийн үед амиа хорлох явдал элбэг тохиолддог байна. Taisuke Kitamura, Keiichi Tanaka нарын Япон улсад хийсэн судалгаагаар амиа хорлох нь эрчүүдэд эмэгтэйчүүдээс илүү байх бөгөөд эрчүүд нь ялангуяа дүүжлэх аргыг сонгосон байхад, эмэгтэйчүүд харин эмийн бодисоор өөрсдийгөө хордуулах нь элбэг байсан байна. Насны үечлэлээр нь үзвэл, бүх насныханд эмийн бодисоор амиа хорлох оролдлого хийх нь элбэг байсан.

Үүнээс, 10-40 насныханд өндрөөс үсрэх, 50-иас дээш насныхан дүүжлэх аргыг сонгосон гэсэн тооцоо гарсан байна.

Америкийн Нэгдсэн Улсын статистикийн 2022 оны мэдээгээр өөрийгөө буудаж амиа егүүтгэх нь 52.1%, өөрийгөө дүүжилж, боомилох аргаар амиа егүүтгэх нь 22.2%, эмийн бодисоор өөрийгөө хордуулсан нь 17.6%, бусад аргаар 8.1% байна. Хүйсээр нь авч үзвэл, өөрийгөө буудах нь эмэгтэйчүүдтэй харьцуулахад эрэгтэйчүүдэд их (57.6%), харин эмэгтэйчүүдэд эмийн бодисоор өөрийгөө хордуулах нь их (39.1%) буюу 3 дахин их тохиолддог юм байна. Мөн залуучууд, хүүхдүүдийн дунд (5-24 нас) амиа егүүтгэл нь эрс ихэссэн байхад насанд хүрэгчдэд (45-85 нас) амиа егүүтгэл нь эрс буурсан байна гэсэн дүн гарчээ.

Англи улсад амиа хорлох оролдлогын 85% нь эмийн бодисоор өөрийгөө хордуулсан байсан ба эрэгтэйчүүдийн 75% нь, эмэгтэйчүүдийн 25% нь архи хэтрүүлэн хэрэглэж, өөрийгөө хордуулж амиа хорлох оролдлого хийсэн байна. Өөрийгөө гэмтээж амиа хорлох оролдлого хийсэн нь 5-15% байсан бөгөөд залуучуудын дунд шуугаа зүсэж амиа хорлох оролдлого хийх нь элбэг байсан байна.

Харин манай оронд 1997-2012 онд судалгаагаар өөрийгөө боомилох аргаар эрэгтэйчүүд (51.1%) амиа егүүтгэдэг бол эм болон бусад бодисоор өөрийгөө хордуулах аргаар эмэгтэйчүүд (45.7%) амиа хорлох оролдлого хийдэг гэсэн тоо баримт гарсан.

2010 онд эхэлсэн Грекийн санхүүгийн хямралын эхний дөрвөн жилд амиа хорлолт 45 хувиар өсжээ. Жилд дунджаар 328 хүн амиа хорлодог байсан бол 2011 онд энэ тоо 477 болон

өссөн гэж Афинд байрладаг “Климака” байгууллага албан ёсоор мэдэгдсэн юм. 2012, 2013 онд энэ үзүүлэлт өссөөр байсан гэж тухайн байгууллагаас гүйцэтгэсэн судалгаанд дурджээ. Гэсэн хэдий ч, Грек Улсад амиа хорлолт өссөн боловч Грек улс нь Европын улсуудын дунд амиа хорлолт бага гарч буй улсын нэгт орсон хэвээр байна. Ядуурал, ажилгүйчүүдийн тоо эрс өссөн энэ улсад амиа хорлох хэрэг өсөж буй нь эдийн засгийн хатуу бодлоготой холбоотой ажээ.

Эдгээрээс дүгнэж үзэхэд дэлхий дахинд амиа хорлох явдал нь нийгмийн тулгамдсан асуудлын нэг хэвээр байгаа ба манай улсад ч мөн адил амиа хорлох явдал нь сэтгэцийн эрүүл мэнд, нийгмийн тулгамдсан асуудлын нэг болсон байна. Иймд амиа егүүтгэх болон амиа хорлох оролдлогоос урьдчилан сэргийлж, иргэдийн сэтгэцийн өвчнийг эрт оношилж эмчлэх нь амиа хорлолтын түвшинг бууруулахад чухал нөлөө үзүүлнэ гэж үзэж байна.

Амиа хорлолтыг зарим улс оронд гэмт хэрэгт тооцдог бол зарим улс оронд гэмт хэрэг гэж үздэггүй. Тухайлбал:

- Канад Улсын Эрүүгийн хуулийн 241-ийн Б хэсэгт "Хэн нэгэн этгээд бусдыг амиа хорлоход өдөөн түлхсэн буюу амиа хорлоход тусалсан нь тогтоогдсон бол 14 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ" гэж заасан.

- Бельги Улсад 2006 онд эвтанази буюу эдгэшгүй хүнд өвчтэй өвчтөний хүсэлтээр эмчилгээг зогсоож, түүний өөрийн хүсэлтээр амийг нь хороох үйлдлийг хууль ёсны болгож, хүлээн зөвшөөрсөн байна.

- Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсад амиа хорлоход хүргэсэн болон завдсан этгээдэд эрүүгийн хариуцлага

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хүлээлгэдэг. Жилд дунджаар 100.000 хүнд 22, 23 хүн амиа хорлодог бөгөөд эмэгтэйчүүд нийт амиа хорлосон тохиолдлын 14.8 хувийг эзэлдэг байна.

• Япон улс нь дэлхийд амиа хорлолтын түвшингээрээ дээгүүр байр эзэлдэг. Нийт амиа хорлосон тохиолдлын 71 хувийг эрэгтэйчүүд, 29 хувийг эмэгтэйчүүд эзэлдэг. Японд өнгөрсөн онд сүүлийн 15 жилийн хугацаанд анх удаагаа амиа егүүтгэгчдийн тоо 30 мянгаас илүү гарсангүй гэж NHK телевизийн мэдээлжээ. Япончуудын амиа егүүтгэхэд хүргэдэг хамгийн гол шалтгаан нь эрүүл мэндийн шалтгаан байдаг. Үүний дараа санхүүгийн болон гэр бүлийн шийдвэрлэгдээгүй асуудлууд ордог байна. Мэргэжилтнүүдийн тооцоолсноор сүүлийн жилүүдэд 15 минут тутамд Японы нэг иргэн амиа хорлож байгаа гэх бөгөөд 2009 он хүртэл Наран улс Азийн орнуудын дунд амиа хорлогсдынхоо тоогоор тэргүүлж байв. Харин одоо энэхүү үзүүлэлтийг Өмнөд Солонгос улс тэргүүлж, Япон удаалж байна.

• Франц, Люксембург, Нидерланд, Колумб улсад эвтаназийг хүлээн зөвшөөрдөг бөгөөд Колумба Улсад хамгийн анх 1997 оны 5-р сард эвтаназийг хүлээн зөвшөөрсөн байна.

• Дани улсад амиа хорлоход хүргэсэн бол 3 хүртэл жилийн хорих ял оногдуулдаг.

• Герман улсад эвтаназийг гэмт хэрэг гэж бөгөөд үүнийг “Mercy killing” гэж нэрлэдэг.

• Шинэ Зеланд Улсын Эрүүгийн хуулийн 179-р зүйлд “Хэн нэгэн этгээд бусдыг амиа хорлоход өдөөн түлхсэн буюу амиа хорлоход тусалсан бол 6 хүртэл жилийн хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” гэж заасан байдаг.

• АНУ-ын Oregana, Washington DC болон Montana гэсэн 3 мужид эвтаназийг хүлээн зөвшөөрсөн байдаг. Oregana мужид 2010 оноос хойш 58 хүн хүсэлтээ гаргасны 15 хүнийг хүлээн зөвшөөрсөн байна. Судалгаагаар эмнэлгийн практикт эдгэрэх боломжгүй өвчтөнүүдийн 60 хувь /Physician-Aided dying/ эвтаназийг хүсдэг байна.

• ОХУ-д амиа хорлолтын дийлэнх хувь нь архидалтаас болж гарсан байдаг. 1990 онд 100.000 хүнд 40 хүн амиа хорлодог байсан бол 2013 онд 27.1 болж буурсан.

Монгол Улсын хувьд амиа хорлогчдын 80 хувь нь эрчүүд байна. Өнөөдөр манай оронд амиа хорлохоос урьдчилан сэргийлэх асуудал нь бусад орнуудтай харьцуулбал эрүүл мэндийг хамгаалах салбарын хүрээнд хамрагддаггүйгээр барахгүй, уг асуудлаар төрөөс баримтлах бодлогыг тодорхойлоогүй, эрх зүйн орчин боловсронгуй болоогүй, амиа хорлохоос урьдчилан сэргийлэхэд чиглэсэн тодорхой арга хэмжээг хэрэгжүүлдэггүй нь уг үзэгдлийн тархалтад нөлөөлж байгааг үгүйсгэх аргагүй юм.

Монгол Улсын 2002 онд батлагдсан хэрэгжсэн Эрүүгийн хуулийн 95 дугаар зүйлд бусдыг амиа хорлоход хүргэсэн үйлдэл, эс үйлдэхүйг гэмт хэрэгт тооцсон.

2002 оны 09 дүгээр сарын 24-ний өдрийн Монгол Улсын Ерөнхий прокурор, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын хамтарсан “Амиа хорлох болон учрал, золгүй байдлын улмаас хүний амь нас хохирсныг шалгах журам тогтоох” тухай 373/220 дугаар тушаалаар амиа хорлох болон учрал, золгүй байдлын улмаас хүний амь нас хохирсон тохиолдолд 2002 оны 10 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 95 дугаар зүйл (бусдыг амиа хорлоход хүргэх)-ээр эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгаж байхаар тогтсон. Энэ тушаалаар хүний амь нас хохирсон хэргийг Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 95 дугаар зүйлээр эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгахдаа шинжээчийн дүгнэлт нэн даруй гаргуулж, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын хойшлуулшгүй ажиллагааг шуурхай

хийж гүйцэтгэн хэргийн бодит байдлыг тогтоосны эцэст хэргийг шийдвэрлэхийг цагдаагийн байгууллагад даалгасан юм.

2015 оны 12 дугаар сарын 03-ны өдөр батлагдсан Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 10.4 дүгээр зүйлд дээрх үйлдлийг “Хүнийг амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэх” гэж нэршлийг өөрчлөн хуульчилсан.

Эрүүгийн хууль (2002 он) (УИХ, Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2002)	Эрүүгийн хууль (2015 он) (УИХ, Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2015)
95 дугаар зүйл. Бусдыг амиа хорлоход хүргэх 95.1 Эд хөрөнгө, албан тушаалын болон өөр байдлаар эрхшээлдээ байгаа болон өөр бусад хүмүүстэй харгис хэрцгий харьцсан буюу нэр төр, алдар хүндийг нь байнга гутаан доромжилсны улмаас хохирогч амиа хорлосон бол хоёроос таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.	10.4 дүгээр зүйл. Хүнийг амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэх 1. Эд хөрөнгө, албан тушаал, гэр бүлийн хамаарал бүхий харилцаа, бусад нөхцөл байдлын улмаас эрхшээлдээ байгаа хүнийг байнга хүчирхийлсэн, доромжилсон, зодсон, тамлан зовоосон, айлган сүрдүүлсний улмаас амиа хорлоход гарцаагүй хүргэсэн бол хоёр жилээс найман жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

Хүснэгт 1. Амиа хорлоход хүргэх үйлдлийг Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд гэмт хэрэгт тооцсон байдал

Амиа хорлож нас барсан хүмүүсийн 33 буюу 8.1 хувь нь 18 хүртэлх насны хүмүүс байх бөгөөд тэдэнд нийтлэг ажиглагдаж буй шинж нь гар утас, компьютер болон дэлгэцийн донтолтод хэт автах, мөн гэр бүлийн маргаан, таагүй харилцаа, суурь хүмүүжил, ёс суртахууны доголдол, хайр сэтгэлийн асуудалтай холбоотой байна.

Нийслэл болон орон нутагт бүртгэгдсэн амиа хорлосон тохиолдлуудыг насны бүлгээр ангилан, хэдэн насанд ямар шалтгааны улмаас зонхилон үйлдэгдсэн байгааг дараах хүснэгтээс харуулъя.

2019-2024 онд улсын хэмжээнд нийт 2440 хүн амиа хорлож нас барсан нь жилд дунджаар 375, сард 31 хүн нас барсан.

Зураг 1. Монгол Улс дахь нийт бүртгэгдсэн амиа хорлох гэмт хэргийн тоо (2019-2024 он)

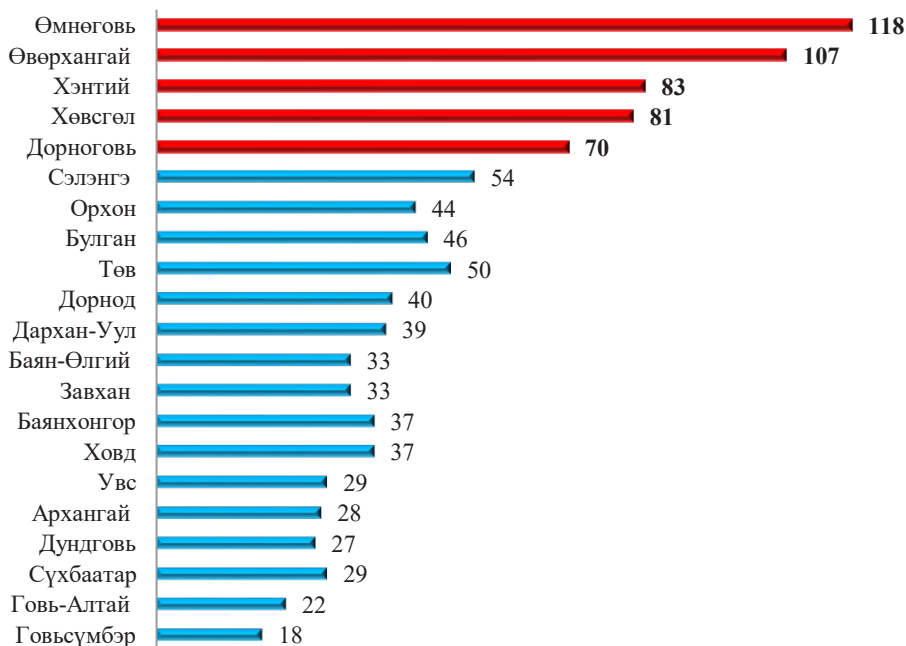

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

Улсын хэмжээнд сүүлийн 6 жилд амиа хорлогсдын 82.8 хувь нь эрэгтэй, 17.2 хувь нь эмэгтэй хүн байгаа бол нас барсан хүмүүсийг насны байдлаар нь

авч үзвэл 1268 буюу 67.5 хувийг 18-44 насны иргэд эзэлж байна. Үүнд:

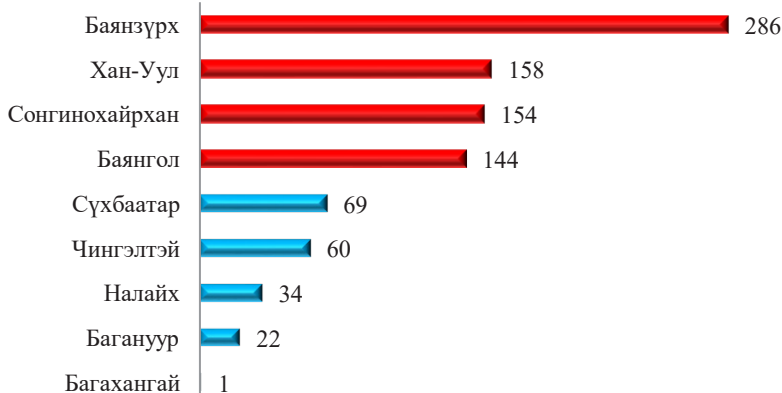
Амиа хорлож нас барсан хэрэг учралыг нутаг дэвсгэрийн байдлаар нь үзвэл:

Зураг 2. Нийт бүртгэгдсэн амиа хорлох гэмт хэргийг нутаг дэвсгэрийн байдлаар авч үзвэл (2019-2024 он)

Өмнөговь, Хөвсгөл, Хэнтий, Дорноговь, Өвөрхангай аймагт амиа хорлож нас барах хэрэг учрал хамгийн өндөр үзүүлэлттэй байна.

Нийслэлийн хэмжээнд амиа хорлож нас барагсдын тоон үзүүлэлт дараах байдалтай байна.

Зураг 3. Нийслэлд бүртгэгдсэн амиа хорлох гэмт хэргийг дүүргээр нь авч үзвэл (2019-2023 он)

Амиа хорлолт нь байгаль-биологийн, нийгэм, эдийн засаг, сэтгэл зүйн, ёс суртахууны гэсэн үндсэн шалтгаанаас үүдэн гарч байх бөгөөд судалгааны явцад амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэж буй хүчин зүйлсийг дараах 3 бүлэгт хуваан авч үзэж болохоор байна. Үүнд:

- Байгаль, биологийн хүчин зүйлс - удамшлын, насны, хүйсийн, биохимийн, улирлын болон бусад биологийн хүчин зүйлс;

- Нийгмийн хүчин зүйлс - нийгэм-эдийн засгийн, соёлын, шашны, ажилгүйдлийн болон бусад нийгмийн хүчин зүйлс;

- Сэтгэл зүйн хүчин зүйлсэд сэтгэлийн дарамтад орох, сэтгэл зүйн хямралд орох, сэтгэцийн зарим өвчнөөр өвчлөх болон бусад сэтгэл зүйн хүчин зүйлс зэрэг болно.

Амиа егүүтгэгчдийн амиа хорлох нэг үндсэн шалтгаан бол сэтгэцийн өвчин байдаг. Сэтгэцийн өвчин бол хамгийн ихээр амиа хорлох төрх үйлийг нөхцөлдүүлэгч хүчин зүйл юм. Сэтгэцийн өвчтэй хүмүүсийн амиа хорлолтын байдлыг үзэхэд эрүүл хүний амиа хорлолтоос 20 дахин их эрсдэлтэй байдаг.

Сэтгэцийн өвчтэй хүмүүсийн дотроос сэтгэл гутрах эмгэг, архи, согтууруулах ундаа болон мансууруулах бодис хэрэглэх эмгэг, шизофрени, хоёр туйлт эмгэгийн үед амиа хорлох төрх үйл харьцангуй элбэг тохиолддог. Эдгээрээс хамгийн их тохиолддог нь сэтгэл гутралын эмгэг байдаг. Гэхдээ бүх сэтгэцийн өвчтэй хүмүүс амиа хорлож нас бардаггүй бөгөөд, харин шизофренистэй гэж оношлогдсон хүмүүсийн 10-15% нь солиорлын үедээ илүү их амиа хорлож нас бардаг байна.

Е.Н.Нoyer, R.W.Licht нарын сэтгэл хөдлөлийн эмгэгтэй хүмүүсийн

дунд хийсэн 1995 оны судалгаагаар удамдаа амиа хорлох оролдлого хийж байсан гэсэн анамнезтай хүмүүст амиа хорлох эрсдэл нь өндөр байдаг гэдэг нь статистикаар тогтоогджээ. Барууны орнуудад амиа егүүтгэж нас барсан хүмүүсийн ойролцоогоор 90% нь сэтгэцийн өвчтэй байсан ба харин Азийн орнуудад, тухайлбал: Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсад амиа хорлох төрх үйлдэл нь сэтгэцийн өвчинтэй хамаарал бага байсан.

Амиа егүүтгэх болон амиа хорлох оролдлогын шалтгааныг нь судалж үзвэл залуучууд, өсвөр үеийнхэнд илүү тохиолдож байна гэсэн тооцоо гарчээ. Энэ нь өсвөр насны хүмүүсийн сэтгэл зүй хангалттай тогтворжоогүй, сэтгэлийн хат суугаагүй байдагтай холбоотой юм. Цаашилбал, амиа хорлох оролдлого хийх нь амиа бүр мөсөн хөнөөхөөс 10-20 дахин илүү тохиолддог. Хувь хүний түвшинд амиа хорлолтын шалтгааныг судалж үзэхэд, гэмтэл осол, сэтгэлийн маш хүнд цохилтод орсны улмаас, мөн сэтгэцийн өвчин буюу аз жаргалгүй байдлаас болоод амиа егүүтгэдэг байна гэсэн дүн гарсан. Суицид болон парасуицид нь гэр бүл болон найз нөхдийн хүрээнд сэтгэл зүйн сөрөг үр дагаврыг авчирдаг. Парасуицид тохиолдсон хийсэн гэр бүлд ихэвчлэн сэтгэл түгшилт их байх ба улмаар парасуицидад өртөх төрх үйл их байдаг.

Хүн амын нийслэл рүү шилжих хөдөлгөөн сүүлийн жилүүдэд маш их идэвхэжсэн. Энэ нь орон нутгаас нийслэлд ирсэн иргэдэд ажил олдохгүйгээс амьжиргааны эх үүсвэргүй болох, бичиг баримтын зөрчилтэйн улмаас нийгмийн халамж үйлчилгээнд хамрагдаж чадахгүй байдалд орох, хөдөлмөр эрхэлж чадахгүй байх, амьдралын өртөг өндрөөс ядууралд орох, гэр бүлийн

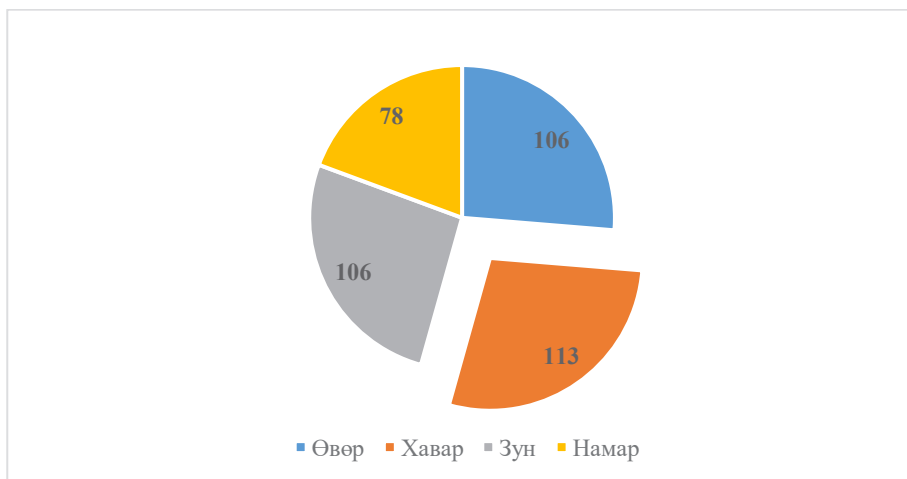

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠠᠮᠢᠬᠣᠷᠯᠣᠭ ᠬᠠᠭᠤᠨ ᠤᠯᠢᠷᠠᠯ

хүмүүсээ тэжээх чадваргүй болох байдалд орж байгаа нь архи уух, гэмт хэрэг, зөрчилд өртөх, холбогдох, амиа хорлох хүртэл сөрөг үр дагаврыг дагуулж байна.

Үндэсний статистикийн хорооны мэдээгээр Нийслэл хотод шилжин

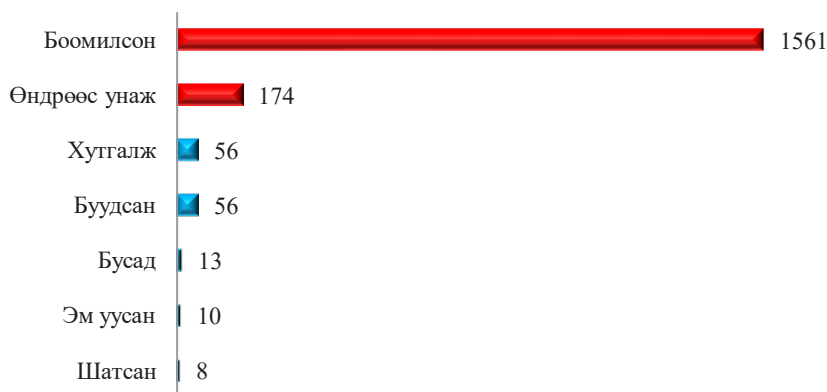
ирэгсдийн дийлэнх нь Баянзүрх, Сонгинохайрхан дүүрэгт суурьшсан бөгөөд эдгээр дүүрэгт гэмт хэрэг, зөрчил, золгүй байдлаар болон амиа хорлон нас барсан хүмүүсийн тоо өндөр байгаа нь дээрх шалтгаантай холбож үзэх магадлалтай юм.

Зураг 4. Амиа хорлож нас барсан тохиолдлын улирлын байдал

Монгол Улсад амиа хорлох тохиолдол нь дийлэнхдээ 2-4 сард буюу хаврын улиралд бүртгэгдсэн байх бөгөөд 7 хоногийн гаригаар нь авч

үзэхэд даваа, мягмар, баасан гаригуудад, өөрийгөө боомилох, өндрөөс унах байдлаар ихэвчлэн гэр, орон сууцанд үйлдэгдэж байна.

Зураг 5. Амиа хорлох үйлдлийн арга

Нийслэлд	Нас	Орон нутагт
Гэр бүлийн таагүй харилцаа, гэмт хэрэгт холбогдсон, сэтгэл гутрал	10-15	Гэр бүлийн таагүй харилцаа
Хайр сэтгэлийн асуудалтай, хувь хүний ёс суртахуун, суурь хүмүүжил	16-20	Архидалт, гэр бүлийн таагүй харилцаа

Сэтгэл гутрал, мөрийтэй тоглоомд донтсон, хувь хүний ёс суртахуун, суурь хүмүүжил	21-25	
Гэр бүлийн таагүй харилцаа, архидалт, сэтгэл гутрал	26-30	Архидалт, гэр бүлийн таагүй харилцаа
Гэр бүлийн таагүй харилцаа, архидалт, сэтгэл гутрал, өр зээл	31-35	Архидалт, гэр бүлийн таагүй харилцаа, гэмт хэрэгт холбогдсон
Архидалт, сэтгэл гутрал, сэтгэцийн өөрчлөлт	36-40	Архидалт, сэтгэл гутрал, хувь хүний ёс суртахуун, суурь хүмүүжил
Архидалт, сэтгэцийн эмгэг, гэр бүлийн таагүй харилцаа	41-45	Архидалт, сэтгэцийн эмгэг
Сэтгэл гутрал, архидалт, гэр бүлийн таагүй харилцаа	46-50	Архидалт, сэтгэл гутрал
Архидалт, сэтгэл гутралд орсон	51-55	Архидалт, ажилгүйдэл, сэтгэл гутрал
Насны доройтол, сэтгэл гутрал, архидалт	56-аас дээш	Архидалт, сэтгэл гутрал, хүнд өвчинтүссан

Хүснэгт 2. Монгол Улсад амиа хорлосон хүмүүсийг насны ангилал болон амиа хорлосон шалтгаанаар ангилан нь харуулбал

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын судалгаагаар амиа хорлолт нь 15-34 насны хүмүүсийн нас баралтын тэргүүлэх шалтгаан бөгөөд нийт нас баралтын шалтгаануудаас 4 дүгээрт эрэмбэлэгдэж байгаа бол манай улсын хувьд 6 дугаарт эрэмбэлэгдэж байна. Мөн амиа хорлолтын 79 хувь нь бага болон дунд орлоготой улс оронд үйлдэгддэг бөгөөд амиа хорлолт нь 15-29 насны хүмүүсийн үхлийн шалтгааны 2 дахь том хүчин зүйл болж байгааг онцолсон.

Дэлхийн 4 хүн тутмын 1 нь амьдралынхаа хугацаанд сэтгэцийн ямар нэг эмгэгт нэрвэгдэж байна. Дэлхийн хүн ам зүйн судалгааны байгууллагаас 2018 онд гаргасан судалгаагаар улс орнуудад бүртгэгдэж буй амиа хорлолтын нийтлэг шалтгаан нь хүн амын сэтгэл гутрал, ядуурал, шашин соёл, хувь хүмүүсийн суурь хүмүүжил зэрэг олон төрлийн хүчин

зүйлээс хамааралтай үйлдэгдэж байгааг дурдсан байдаг.

Монгол Улсын сүүлийн 10 жилийн статистик мэдээгээр хүн амын төрөлт, нас баралтын үзүүлэлтийг харьцуулан үзвэл хүн амын төрөлт жилд 45326-82839 байсан бол үүний 19.9-36.7 хувийг нь нас баралт эзэлж байна.

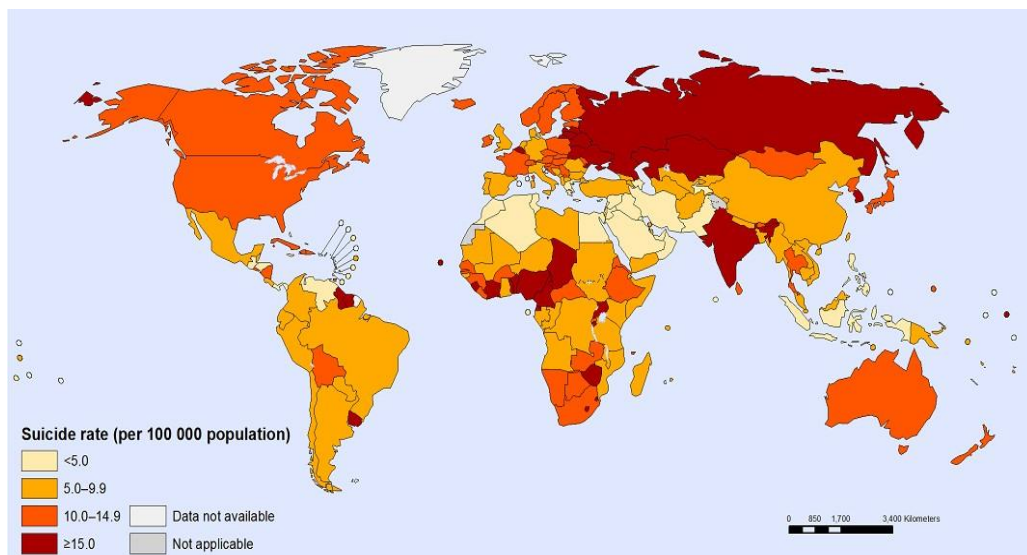
Манай улсад 2020 онд бүртгэгдсэн амиа хорлох тохиолдлыг ДЭМБ-ын 100 мянган хүнд ногдох аргачлалаар тооцоход 12.2 болж, энэ үзүүлэлтээрээ 184 орноос Чех Улстай нэг төвшинд буюу 140 дүгээрт эрэмбэлэгджээ. Энэхүү жагсаалтыг Үндэстнүүдийн хамтын нөхөрлөлийн бүрэлдэхүүнд багтах Антигуа, Барбуда улс 0.39 үзүүлэлтээр тэргүүлдэг бол Лесото улс 72.4 гэсэн үзүүлэлтээр хамгийн сүүлд эрэмбэлэгдэж, хөрш Оросын Холбооны Улс 25.1 буюу 175 дугаарт, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс 8.07 буюу 102 дугаарт бичигджээ.

МОНГОЛЫН
Дотоод
Асуудлыг
Засах
Яам

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Зураг 1. Дэлхийн улс орнуудын амиа хорлолтын түвшин 100.000 хүн тутамд (ДЭМБ, 2020) (ЦЕГ 2020)

Дүгнэлт

Амиа хорлолт нь Монгол Улсад болон дэлхий нийтийн хэмжээнд нийгмийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудлын нэг хэвээр байсаар байна. Амиа хорлох зан үйл нь хүйс, насны бүлэг, газарзүйн бүс нутаг, нийгэм-улс төрийн орчинд ялгаатай бөгөөд төрөл бүрийн эрсдэлт хүчин зүйлүүдтэй харилцан холбоотой байгаа нь этиологийн нэг төрлийн бус байдлыг харуулж байна.

Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд амиа хорлохыг завдсан хүмүүст хийх эмчилгээний төрөл, хэлбэр нэмэгдсэн хэдий ч амиа хорлох зан үйлийн өвчлөл нийгмийн хэмжээнд буураагүй байна.

Амиа хорлолт нь байгаль-биологийн (удамшлын, насны, хүйсийн, биохимийн, улирлын болон бусад биологийн хүчин зүйлс), нийгмийн (нийгэм-эдийн засгийн, соёлын, шашны, ажилгүйдлийн болон бусад нийгмийн хүчин зүйлс), сэтгэл зүйн хүчин зүйлс (сэтгэлийн дарамтад орох, сэтгэл зүйн хямралд орох, сэтгэцийн зарим өвчнөөр өвчлөх болон бусад сэтгэл зүйн хүчин зүйлс) гэсэн

голлох 3 хүчин зүйлсийн улмаас үйлдэгдэж байна.

Монгол Улсад амиа хорлолт төвийн болон хангайн бүсэд (Өмнөговь, Өвөрхангай, Хэнтий, Хөвсгөл, Дорноговь), нийслэлийн хэмжээнд Баянзүрх, Хан-Уул, Сонгинохайрхан, Баянгол дүүрэгт хамгийн их бүртгэгдэж, дийлэнхдээ өөрийгөө боомилж нас барсан байна.

Манай улсад “Хүнийг амиа хорлох нөхцөл байдалд хүргэх” гэмт хэргийн улмаас нас барсан хүний 22.5 хувь нь эмэгтэй, 77.5 хувь нь эрэгтэй байна. Үүнээс, 16.3 хувь нь амиа хорлож, 83.7 хувь нь золгүй байдлаар нас барсан байгаа нь манай улсын хувьд харьцангуй өндөр үзүүлэлт бөгөөд амиа хорлох явдал нь нийгэм (гэр бүлийн таарамжгүй харилцаа, архидалт), эдийн засаг (ядуурал, ажилгүйдэл, өр зээл), сэтгэл зүй (сэтгэцийн эмгэг, сэтгэл гутрал), ёс зүйн (хувь хүний суурь хүмүүжил, төлөвшил) гэсэн үндсэн 4 шалтгааны улмаас үүсэж байна.

Амиа хорлох тохиолдол нь хаврын улиралд, хөдөө, хээр, гэр, орон

сууцанд ихээр үйлдэгдэж, үүний шалтгаан нь сэтгэл гутрал, гэр бүлийн таарамжгүй харилцаа, сэтгэцийн өөрчлөлтөөс үүдэлтэй байна.

Амиа хорлосон иргэдийн нийтлэг шинж нь эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, 30-39 насны, бүрэн дунд боловсролтой хүмүүс байх бөгөөд, үүнээс үзэхэд ажил эрхлэлт, боловсролын түвшин 2 шууд хамааралтай гэж үзэж болохоор байна.

Амиа хорлогчдын 33 буюу 8.1 хувь нь 18 хүртэлх насны хүмүүс байгаа ба гэмт хэрэг үйлдэгдэх болсон гол шалтгаанууд нь гар утас, компьютер болон дэлгэцийн хэт донтох явдлаас үүдэлтэй гэр бүлийн таарамжгүй харилцаа, хэрүүл маргаан, тухайн хүүхдийн суурь хүмүүжил, ёс суртахууны доголдолтой шууд холбоотой байна. Энэ нь хүүхдүүдийн насанд хүрэгчидтэй харилцах харилцаанд асуудал байгаагаас гадна тэдний хүмүүжил, ёс суртахууны доголдолтойг илэрхийлж байх тул насанд хүрээгүй хүнд чиглэсэн соён гэгээрүүлэх чиглэлийн ажил, арга хэмжээг үе шаттай авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад амь хохирогчийн үхлийн шалтгааныг тогтоохдоо голчлон шүүх шинжилгээний байгууллагын шинжээч эмчийн дүгнэлтийг үндэслэн, гадны нөлөөтэй эсэхийг тогтооход чиглэгдсэн байдгаас судалгаа, хяналтын тоо бүртгэлийн санд амь хохирогчийн хувийн байдал, түүхчилсэн лавлагаа, амиа хорлоход хүргэж буй шалтгаан нөхцөл, учир зүйг нарийвчлан тогтоох ажиллагаа хангалтгүй байна.

Санал

Амиа хорлохоос урьдчилан сэргийлэх, нийгмийн болон хувь хүний сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг хангах чиглэлээр төрийн бодлогыг тодорхойлж, энэ чиглэлээр төрийн

болон төрийн бус байгууллагуудын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, нийслэл болон орон нутгийн хэмжээнд иргэд, олон нийтэд хууль зүйн зөвлөгөө, сэтгэл зүйн тусламж үйлчилгээ, үзүүлдэг байгууллага, албан тушаалтны тоог нэмж, төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх.

18 хүртэлх насны хүмүүсийн дунд амиа хорлох явдлын шалтгаан болж буй гар утас, дэлгэцэд донтох асуудлаас үүдэлтэй гэр бүлийн таарамжгүй харилцааг сайжруулах, гэр бүлийн дунд эерэг хандлагыг төлөвшүүлэх, хүүхдийн хүмүүжил, ёс зүйг дээшлүүлэх чиглэлээр тодорхой ажил, арга хэмжээг зохион байгуулах.

Нийгэмд төрөх сөрөг хандлагаас сэргийлэх, нийгмийн сэтгэл зүйг дэмжих зорилгоор төрийн байгууллагаас хэвлэл, мэдээллийн байгууллагуудтай хамтран урьдчилан сэргийлэн, соён гэгээрүүлэх ажил, арга хэмжээг үе шаттай зохион байгуулах.

Амиа хорлох гэмт хэрэг ихэвчлэн гэр, орон сууцанд үйлдэгдсэн байх тул хорооны анхан шатны нэгжид ажиллаж байгаа ажилтнуудын үүрэг оролцоог дээшлүүлж, тухайн баг, хороонд амьдардаг эрхэлсэн ажилгүй, архины хамааралтай, байнгын гэр бүлийн маргаантай байдаг айл өрхийн судалгааг гаргаж, эрсдэлтэй гэх гэр бүлийг тандалтын аргаар судлах, хорооны хамтарсан багийн хяналтад авч, нэг бүрчилсэн урьдчилан сэргийлэх ажлыг гүйцэтгэх.

Энэ төрлийн гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор уламжлалт зан заншил, шашны үзэл сургаалаар дамжуулан сөрөг нөлөөллийг бууруулах, амиа хорлолтын шалтгаан нөхцөл, хор уршгийн талаар мэргэжлийн эмч, багш, судлаач, шашны байгууллагын төлөөллийг оролцуулан танин

МОНГОЛ УЛСЫН
ЭРХ ЗҮГЭЙН
СҮРЭГ

мэдэхүйн подкастуудыг хийж, иргэд, олон нийтэд хүргэх.

Цаашид гадаадын болон дотоодын эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллагаас энэ чиглэлээр гүйцэтгэсэн судалгаанд тулгуурлан амиа хорлолтыг бууруулах арга замыг тодорхойлж, энэ чиглэлээр урьдчилан сэргийлэх цогц арга хэмжээг төлөвлөж, хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Ашигласан материал

Indicator Metadata Registry details. (2023). Retrieved from Organization, World Health: <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/4664>

Suicide. (2025, 03). Retrieved from National Institute of Mental Health (NIMH): <https://www.nimh.nih.gov/health/statistics/suicide>

World Health Organization. (2021). Suicide worldwide in 2019: Global Health Estimates. WHO.

ДЭМБ. (2019). 2019 онд дэлхийн амиа хорлох тохиолдлын судалгаа. Женев, Женев, Швейцарь.

ДЭМБ. (2021). Амиа хорлох: гол баримтууд. Женев: WHO.

Туяа, Б., Бямбасүрэн, С., Хишигсүрэн, З., & Жаргал, Б. (2023). Монголын нөхцөлд амиа хорлах баллон амиа хорлох оролдлогын учир шалтгаан. Сэтгэцийн эрүүл мэнд-2023 ЭШХ-ийн эмхэтгэл (р. 5). Улаанбаатар: Сэтгэцийн эрүүл мэндийн үндэсний төв.

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, (2002).

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, (2015).

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2020). Амиа хорлох нөхцөл байдлын танилцуулга. Улаанбаатар: ЦЕГ.

ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТТАЙ ГЭМТ ЯВДЛЫН ҮҮСЭЛ ХӨГЖИЛ, ТҮҮНИЙ ҮНДСЭН ШИНЖ

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF ORGANIZED CRIME, ITS MAIN CHARACTERISTICS

Баттөмөр Мөнхбаяр*

Баянхонгор аймгийн цагдаагийн газрын дарга, цагдаагийн хурандаа, Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант

Pol. Col. Munkhbayar Battumur, Chief of Bayankhongor Province Police Department, Ph.D Candidate, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: munkhbayar.bmbr@gmail.com

Хураангуй: Зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь орчин үеийн эрүүгийн эрх зүйн болон криминологийн судалгааны чухал сэдэв бөгөөд тухайн улсын үндэсний аюулгүй байдал, хууль дээдлэх ёс, нийгмийн шударга ёсны тогтолцоонд ноцтой хохирол учруулдаг гэмт хэргийн цогц хэлбэрт тооцогддог. Уг өгүүлэлд зохион байгуулалттай гэмт хэргийн үүсэл, түүхэн хувьсал, түүний онолын үндэс болон олон улсын эрх зүйн баримт бичигт хэрхэн тусгалаа олж буй байдалд дүн шинжилгээ хийв.

Зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь XX зууны дунд үеэс олон улсын хэмжээнд хурдацтай өргөжиж, хил дамнасан гэмт хэргийн сүлжээ, эдийн засгийн хуулийн эсрэг үйл ажиллагаа, авлига, хүний болон мансууруулах бодисын наймаа зэрэг төрлөөр илрэх болсон. Үүнийг даган олон улсын эрх зүйн орчинд НҮБ-ын “Зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх тухай конвенц” (2000 он) зэрэг гол баримт бичгүүд батлагдсан нь зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд эрх зүйн суурь тогтоосон юм.

Монгол Улсад зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь зах зээлийн шилжилтийн үеэс эхлэн нэмэгдэж, 1990-ээд оны эхэн үеэс улс төр, эдийн засгийн орчны тогтворгүй байдал, хууль тогтоомжийн сул байдал, хууль сахиулах байгууллагын чадавхгүй байдлыг далимдуулан өргөжсөн. Иймд зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд эрүүгийн эрх зүйн зохицуулалтыг олон улсын стандарттай нийцүүлэн боловсронгуй болгох, хууль сахиулах байгууллагуудын уялдаа холбоо, мэдээллийн солилцоог сайжруулах, шүүх, прокурор, цагдаагийн байгууллагуудын хараат бус, мэргэжлийн тогтолцоог бэхжүүлэх шаардлагатай байна.

Энэхүү бүтцийн талаар бүрэн ойлгохын тулд түүхчлэх, нэгтгэн дүгнэх (синтез), задлан шинжлэх (анализ), адилтгах (аналог), харьцуулах зэрэг аргуудыг ашиглан судалгааг хийж, “Мафи”-ийн үүсэл зүй тогтлыг хамгийн тодоор харуулах Италийн мафи, улс орны улс төр, эдийн засгийн тогтолцоонд орж хэрхэн хүчирхэгждэг болохыг АНУ, ОХУ мафийн түүхээр төлөөлөн харуулах нь оновчтой гэж үзлээ.

Abstract: Organized crime is a critical subject in contemporary criminal law and criminological research, being regarded as a complex form of criminal activity that causes serious harm to national security, the rule of law, and social justice systems. This article analyzes the origins, historical development, and theoretical foundations of organized crime, as well as its reflection in international legal instruments.

Since the mid-20th century, organized crime has rapidly expanded on a global scale, manifesting through transnational criminal networks, economic crimes, corruption, human trafficking, and drug smuggling. In response, key international legal documents such as the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (2000) have been adopted, establishing a legal framework for combating such crimes globally.

In Mongolia, organized crime began to proliferate during the transition to a market economy. Since the early 1990s, political and economic instability, weak legal frameworks, and the limited capacity of law enforcement institutions have created conditions for its growth. Therefore, aligning Mongolia's criminal legal regulations with international standards, enhancing inter-agency cooperation and information exchange, and strengthening the independence and professionalism of the judiciary, prosecution, and police are essential steps in addressing this issue.

To fully understand the structure and nature of organized crime, this study employs methods such as historical analysis, synthesis, deconstruction, analogy, and comparative analysis. The research identifies the Italian mafia as a prime example illustrating the origin and pattern of mafia-type organizations, while also examining how similar criminal structures gained power by infiltrating political and economic systems in countries like the United States and Russia.

Түлхүүр үгс: Зохион байгуулалттай гэмт явдал, мафи, Оросын холбооны улс, Дотоод явдлын яам, Америкийн нэгдсэн улс.

Keywords: Organized crime, mafia, Russian Federation, Ministry of Internal Affairs, United States.

Удиртгал

ЗБГЯ нь нийгмийн хөгжлийн үр хөврөлд дунд дахь гэмт явдлын хөгжлийн үр дүн бөгөөд дэлхий дахины болон тодорхой нэг улс орны нийгэм, улс төр, эдийн засгийн гүн гүнзгий өөрчлөлт нь тухайн нөхцөлд бүрэлдсэн нийгмийн тогтолцоог илэрхийлэхийн зэрэгцээ тухайн үед үүсэн гэмт явдлын хөгжил, хөдөлгөөний холбоо сүлбээний тогтолцоог харуулахын зэрэгцээ тодорхой төрлийн зарим гэмт үйл ажиллагаа яваандаа дангаар ноёрхох хандлагатай болдгийг гэрчилдэг (Нарангэрэл, 1991, хууд. 1).

Зохион байгуулалттай гэмт явдал эрх зүйн салбарт харьцангуй шинэ тутам судлагдахуун бөгөөд зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй гүйцэтгэх ажлаар тэмцэх асуудлаар хууль зүйн доктор М.Ганболд нэг сэдэвт бүтээлийн хэмжээнд, хууль зүйн доктор З.Төрмандах гүйцэтгэх ажлаар тэмцэх асуудлыг өөрийн судлан буй сэдвийн хүрээнд хөндөж тавьсан

байдаг. Түүнчлэн шинжлэх ухааны доктор, профессор Ж.Болдбаатар, Хууль зүйн доктор, профессор Д.Адъяабазар, Д.Мягмарцэрэн нарын бүтээлд зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд гүйцэтгэх ажил чухал болохыг хөндсөн байна.

Эрх зүйн шинжлэх ухааны танин мэдэхүй, судалгааны үндсэн аргууд судалгааны арга зүйн үндсийг бүрдүүлсэн түүхчлэх, нэгтгэн дүгнэх, задлан шинжлэх, адилтгах, харьцуулах гэх зэрэг аргуудыг тодорхой аргачлалын дагуу түүнчлэн төр хууль цаазын түүх бусад шинжлэх ухааны чиглэлээр туурвигдсан гадаад, дотоодын эрдэмтдийн бүтээлүүд, Монгол Улсын Их Хурал, Цагдаагийн ерөнхий газраас баталсан хууль, эрх зүйн актыг судалгаандаа ашиглалаа.

Судалгааны ажлын хамрах хүрээг ОХУ, АНУ, Итали улсын мафийн үйл ажиллагааг харьцуулан судалгаа хийсэн болно.

Энэхүү судалгааны зорилго нь

дэлхийн улс орнууд дахь зохион байгуулалттай гэмт явдлын үүсэл, зохион байгуулалттай бүлэг, байгууллага, түүний онцлог шинжийг харьцуулан судалж, өөрийн орны нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, сайжруулах талаар санал дэвшүүлэхэд оршино.

Үндсэн хэсэг

Нэг: Зохион байгуулалттай гэмт явдлын үүсэл, хөгжил

Италийн мафи: Анхны зохион байгуулалттай гэмт бүлгийг Италийн мафи (Mafia) гэж үздэг. Газар тариалангийн орон Италийг олон зууны туршид харийнхан (Грек, Ромчууд, Византе, Араб, Норман, Бурбонам, Франц г.м.) удирдаж, эрх баригчдын эрх ашгийг хамгаалж байснаас ард түмэн үгүйрэн хоосорч, эдийн засаг уналтад орсны зэрэгцээ жирийн иргэд цөхөрч байсан тэр л үед Италийн Сицилид хэсэг бүлэг тариачид нэгдэн дарангуйлагчдын эсрэг зэвсэг барин тэмцэх болсон байна. Ард иргэд ч дарангуйллаас чөлөөлөгдөх, эрх баригчдаас хамгаалагдах цорын ганц зам нь Мафи хэмээн нэрлэгдэх зэвсэглэсэн тариачид гэж үзэн тэднийг дэмжих болжээ.

Мафи гэдэг нэр томъёоны үүсэл нь Сицилийн ард түмэн Францийн эзлэн түрэмгийлэгчдийн эсрэг тэмцэн боссон тэрхүү түүхэн цаг үе буюу 1863 онд Джузеппи Ризоттогийн бүтээсэн “I mafiusi di la Vicaria (мафиозо)” дуулалт бүжгэн жүжигт шоронгийн хоригдлууд “Morte Francia, Italia anela” буюу “Франц сөнө, Итали амьсгаа ав” гэж дуулдаг. Энэхүү дуулалт бүжгэн жүжиг төрсний дараагаас дарангуйллын эсрэг зэвсэглэн боссон тэмцэгчдийг Morte Francia, Italia anela гэх үгсийн эхний үсгүүдийг нийлүүлэн товчилсон үсгээр “MAFIA” гэсэн нэрших болсон байна.

“Мафия” гэдэг үгийг 1868 оны тайлбар тольд: “Хэн нэгний өөртөө

ашиг хонжоо олох гэсэн үйлдэл” гэж тодорхойлсон бол, Оксфордын нэвтэрхий тольд: “Сицилийн иргэдийн хууль бус үйлдлүүд ба тэдний хүч хэрэглэх байдал” гэж тодорхойлжээ (Mafia Noun, n.d.).

Харин криминологийн толь бичигт: “Мафи гэх нэрийг зөвхөн ядуучууд болон дарлагдагсдыг хамгаалах, арилжаа наймаанд төлөөлөн оролцох ажиллагаанд ашиглаж байсаар бидний мэдэх мафи үүссэн бол, түүхэн цаг өнгөрөх тусам мафи нь улам бүр гэмт байгууллагын шинжтэй болж өдийг хүрсэн” гэж тэмдэглэсэн байна.

Дайны дараах жилүүдэд Сицили нь бүхэлдээ мафийн суурьшлын бүс болсон ба үндэсний үзэл газар авч баян, ядуу гэлтгүй нэгдэн нийлж тэмцсэний дүнд 1947 онд Сицили автономит эрх олж авсан төдийгүй орон нутгийн хууль тогтоох хурлын сонгуульд Сицилийн 2 сая иргэний санал шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэсэн байна.

Энэ үеэс Палермо аж үйлдвэр, худалдаа хөгжсөн хот болон хөгжиж эхэлсэн бөгөөд мафи нутаг дэвсгэр дээрээ буй аливаа бизнесийг хамгаалсныхаа төлөө мөнгө цуглуулдаг болсон бол, Сицилийн мафи Христиан-Ардчилсан намтай (ХАН) тохиролцон ХАН-ны сонгогчдын дэмжлэгийг баталгаатай хангаж ирсэн нь хөдөөгийн хуучин мафи өөрчлөгдөн хамгаалагчид болгон хувиргажээ. Мафийн зарим нь улс төрийн намын саналыг худалдаж авах мөнгө цуглуулагч, өрсөлдөгчдийг сүрдүүлэх, замаас нь зайлуулах зэрэг бохир ажлуудыг хийдэг болсон.

1948 оны сонгуулиар Италийн консерватив Засгийн Газар унаж, анх удаа зүүнийхэн засгийн эрхэнд гарсан төдийгүй 48 депутатын ихэнх нь мафийнхнаас бүрдсэн байв. ХАН сонгуульд ялалт байгуулснаар түүнийг дэмжиж, хамгаалж ялалт байгуулах нөхцөлийг хангасан Мафийн гол гэр

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙ

бүлийнхэнд Палермод ачаа тээвэрлэх концесс олгосноор мафи хөгжих таатай нөхцөлийг бүрдүүлсэн төдийгүй тэднийг тодорхой албан тушаалд томилдог байсан ба тэрхүү албан тушаал нь мафид улс төрчдийн зүгээс халдашгүй байх бүрэн баталгаа, бохир бизнесээ цэцэглүүлэн хөгжүүлэх болжээ.

Гэр бүл тус бүр өөрийн бүтэц, харьяалах нутаг дэвсгэртэй, боссууд нь тэгш эрхтэй байв. Сицилийн мафийнхны гэр бүлүүд 150-аас илүү омгийн үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулахын тулд Палермогийн 3 гэр бүл тутмыг төлөөлсөн 12 гишүүнээс бүрдсэн удирдах зөвлөл бүхий гэмт байгууллага “Купола” (Cupola) байгуулж, толгойлогчоор нь Сальватор Греко томилжээ. Мафийн гэр бүлүүд бүгд Куполад захирагдах ба Купола нь гэр бүлүүдийн хооронд үүссэн маргаан, хүчирхийллийг зохицуулах, бусад гэр бүлүүд нь Куполагийн гаргасан шийдвэрийг даган биелүүлэх үүрэгтэй байв.

1963 онд гэр бүлийн мафи хооронд мөргөлдөөнөөс үүдэлтэй ихээхэн хэмжээний аллага явагдсан ба тэр үед цагдаа нар ч мөн алагдаж байв. Италийн Засгийн газар хариу арга хэмжээ авч олон тооны зэвсэг хураан, 1900 хүнийг баривчилж 250 орчим мафийн толгойлогчид мөрдөлт явуулж ихэнхийг шоронд суулгажээ. Мафийн зарим хэсгийг Италийн хойд хэсэгт нутаг заан суулгасан нь мафи баттай түшиц газраа байгуулах нөхцөлийг бүрдүүлсэн бол, нэг хэсэг нь гадаад улс руу оргон зугтжээ.

Ийнхүү Купола устсан ч 1975 онд дахин байгуулагдсан ба мафийн бүтэц өөрчлөгдөж мансууруулах зүйл, зэвсгийн худалдаа, рэкет хийж үйл ажиллагааны хүрээ тэлж аллага үйлдэхийг үндсэн аргаа болгосон Ла Коза Ностра /La Cosa Nostra/ хэмээн

нэрлэгдсэн диктатур бүхий мафи үүсжээ (Алтанбагана, 2013, хууд. 134). 1975 онд Туркийн зохион байгуулалттай бүлэг Сицилийн мафид хагас боловсруулсан морфины гол бэлтгэн нийлүүлэгч болгосон бол, газрын дундад тэнгисийг эзэлсэн сүлжээ бүхий неаполитаны Камморро Силчилчүүдтэй хүчээ нэгтгэснээр мансууруулах бодисын худалдаанаас олох ашиг орлого нэмэгдэж, гарал үүслийг нь мэдэгдэхгүйгээр банкаар дамжуулан мөнгө угаах шаардлагатай болжээ. Тиймээс мафи улс төр, банк санхүүгийнхэнтэй холбоо тогтоож, АНУ-д героин гаргахыг зохион байгуулж, тэдэнд олсон ашгаасаа ногдол ашиг төлдөг болжээ.

Сицилийн мафийн зарим гэр бүл аж ахуй эрхлэгчид, үйлдвэрлэгч синдикат болсон бол, зарим нь Коза Нострагийн зэвсэгт хүчин **синдикат** хүчин болж, Сицилийн мафийнхан гэмт байгууллагаас **синдикат** буюу гэмт нийгэмлэгт шилжсэн төдийгүй үйл ажиллагааныхаа талбарыг өргөжүүлэн айлган сүрдүүлэх болон авлига өгөх замаар барилгын компани, банкнаас ашиг авах, улсын ашигтай гэрээ, контрактыг авах болжээ.

Америкийн мафи: Харин Америкийн мафийн хөгжлийн түүх нь тэд улс төр, эдийн засгийн тогтолцоонд хэрхэн нэвтэрснийг харуулдаг. 1840-д оноос Ирландчууд, дараа нь хятадууд, италичууд, орос болон баруун европын орнуудаас (цагаачдын олонх нь еврейчүүд) цагаачид олноор ирж суурьшсан ба тэдний дотор нутаг орноосоо буюу ял шийтгэлээс зугтсан гэмт бүлэглэлийнхэн ч мөн ирж суурьшиж байв.

1880 оноос аж үйлдвэржих явцтай зэрэгцэн үйлдвэрчний эвлэлийн тоо өссөн төдийгүй үйл ажиллагаа нь идэвхжиж байсантай холбоотойгоор орон нутгийн захиргааны

байгууллагын захиалгаар Ирланд, Итали, Еврей гаралтай гангаstrууд тэдний үйл ажиллагаанд саад учруулах, ажил хаялтыг зогсоохоор рэкетлэх (далайлган сүрдүүлэлт) болсон нь зохион байгуулалттай гэмт явдлын нэлээд ашигтай төрөл болж хөгжив.

Эдгээр гангаstrууд дотроос хамгийн харгис нь гэмт хэрэгтэн Италийн цагаачдаас бүрдсэн “La Mank Nera буюу Цэвэр гар” хэмээх бүлэг бөгөөд тэд бусдаас мөнгө нэхэж далайлган сүрдүүлэх буюу шантаачилсан (blackbail-хар захидал) захидал илгээж, шаардлагыг биелүүлээгүй тохиолдолд алахаар заналхийлэх, төлбөрөө удаашруулсан бол, гэр орон, эд хөрөнгөд халддаг байв.

1920-д оны үед АНУ-ын Үндсэн хуулийн 18 дугаар зүйлд “Согтууруулах ундааны зүйл үйлдвэрлэх тээвэрлэх, худалдан борлуулахыг хориглосон” зүйл заалтыг нэмэлт болгон оруулсан бөгөөд 1933 оны 12 дугаар сард уг зүйл заалтыг хүчингүй болгосон ч түүхэнд энэ үйл явдал “Хуурай хууль” гэж нэрлэгдэн үлджээ. Энэ үеэс согтууруулах ундааны хууль бус бизнесийн талбарыг гартаа авахын төлөө Итали, Ирланд гаралтай гангаstrуудын хооронд ширүүн тэмцэл өрнөж, эцэст нь гэмт бүлэглэлүүд АНУ-ыг газар зүйн байршлаар нь 27 дүүрэгт хуваан авч согтууруулах ундаа борлуулж, энэхүү хууль бус наймаанаас ихээхэн хөрөнгөжжээ.

1931 онд өмнөх зуунаас уламжлагдан Америкт хөгжсөн мафийг тус улсад төрж, өссөн өөрсдийн төрөлх нутаг, өв соёлын үнэт зүйлийг мэдэхгүй, Еврей-Америкийн, Итали-Америкийн зэрэг залуучууд орчин үеийн гэмт бүлэглэлүүдийг нэгтгэсэн зохион байгуулалттай гэмт бүтэц болох Үндэсний синдикат байгуулж өдгөө дэлхий нийтэд идэвхтэй үйл ажиллагаа

явуулсаар байна. “Синдикат” гэх үгийг Я.Цэвэл. Монгол Хэлний Товч Тайлбар Тольд (query.mn, 1966) “Зах зээл дээр ноёрхох, их ашиг олохын тулд байгуулагдсан капиталист үйлдвэрийн газруудын монополист нэгдэл” гэж тайлбарласан байна.

XIX зууны эцэс, XX зууны эхээр зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл, улс төр хоорондын нягт холбоо бүлэглэлийн идэвхжилээр бус, харин улс төрд байр сууриа бэхжүүлэх гэсэн улс төрчдийн санаачилгаар бүрэлдэн бий болжээ.

Сонгогдогч улс төрийн эрх мэдлийг авсны дараа өөрийнх нь төлөө санал өгөхөд ихээхэн хувь нэмрээ оруулсан этгээдүүдэд талархлаа илэрхийлж, хэрэгцээгээр нь тус хүргэх, **Тухайлбал**, Америкийн иргэн болох үйл явцыг түргэсгэх, зарим сонгогчдыг өөрт ашигтай албан тушаалд томилох зэргээр цагаачдыг ажлын байр, хамгаалалтаар хангах болжээ. Өгсөн саналыг хүчээр булаан авсны төлөө дээрэмчдийг тэтгэж, ивээлдээ авах энэхүү аргыг 1830 оноос XX зууныг дуустал Америкийн муж улсын удирдлагууд идэвхтэй ашигласаар ирсэн байна.

Улс төрийн ивээлийн энэ тогтолцоо өөрөөр хэлбэл, цагаачдын тоо, санал хоёр нь зүгээр нэг тэнцэтгэл бус, эрх мэдэл ба зохион байгуулалттай гэмт явдлын хоорондын харилцааг илэрхийлэх түлхүүр юм (Алтанбагана.Б, 2013, хууд. 155).

1941 он буюу АНУ дайны дараа эдийн засаг хурдацтай хөгжиж, энэ үед Нью-Йоркийн мафи үйлдвэрчний эвлэлийг хянаж байсан учраас далайн хөлөг онгоцны засварын ажилчид, ачааны машины жолооч нараар ажил хаяулах болон ажил хаялтыг зогсоолгож байсан нь мафийнхны хувьд онцгой ашигтай байж, 1980 оны эх гэхэд Синдикат Нью-Йоркийн дэд

დევნილები იმერეთში

бүтцийг бараг бүхэлд нь хяналтдаа авсан байв.

1981 оноос АН-ын Засгийн газраас Рэкет болон Авлигатай тэмцэх тухай хууль батлан, зохион байгуулалттай гэмт явдалтай тууштай тэмцсэний үр дүнд Нью-Йоркийн 5 гэр бүлийн бүлэглэлийн дөрвийнх нь боссүүдэд ял шийтгэсэн нь мафийнхны хүчирхэг байдалд томоохон цохилт болж, өмнө нь нэг бүлэг 700-800 гишүүнтэй байсан бол, 1990 оны байдлаар мафийн нийт гишүүд 10.000 болтлоо буурсан гэсэн тооцоолол ч гарчээ (Пол Ланд, 2004, хууд. 65).

Нэгдсэн Үндэсний байгууллагын Хар тамхи, гэмт хэрэгтэй тэмцэх албанаас 2024 оны жилийн эцсээр гаргасан судалгаагаар жил бүр дэлхийн хэмжээнд ойролцоогоор 800 саяас 2 их наяд ам.доллар угааж байгаа нь улс орнуудын засгийн газрын хувьд тулгамдсан асуудлуудын нэг болоод байна (Ням-Очир, 2025, хууд. 2).

Нийгмийн хөгжлийг даган аливаа зүйлс хувьсан өөрчлөгддөг зүй тогтлын адилаар өдгөө мафийн үйл ажиллагааны чиглэл өөрчлөгдөн биржийн залилан мэхлэлт, интернэт садар самуун, кибер гэмт хэрэг, төлбөрийн карт хуурамчаар үйлдэх, банк, санхүүгийн залилан мэхлэлт, мөрийтэй тоглоом эрхлэх болсон ч хар тамхи, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын худалдаа эрхлэх нь ашигтай хэвээр байна.

Оросын мафи: Их гүрнүүд дотроос гэмт явдлын түвшин хамгийн өндөр байдаг улсын нэг нь ОХУ юм. ОХУ-ын ДЯЯ-ны мэдээллээр оросын зохион байгуулалттай гэмт бүлгүүд дэлхийн 26 улсад үйл ажиллагаа явуулж байна гэсэн бол, АНУ-ын ХМТ оросын мафи АНУ, ХБНГУ, Швейцар, Израйл, Турк, Голланд зэрэг 50 гаруй улсад идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулдаг гэсэн байна (Пол Ланд, 2004, хууд. 92)

1917 оны Октярбрын хувьсгалын дараагаас Москвагийн хар захаас үүсэлтэй гэмт бүлгийн гишүүд Сталины засаглалын үед засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн лагериудад олноор хоригдож байсан нь зохион байгуулалттай гэмт явдал буюу оросын мафи үүсэх хүчин зүйл болжээ. Зөвлөлт засаг эрүүгийн гэмт хэргийг улс төрийн гэмт хэргээс аюул багатай гэж үздэг байсан учир шоронд байсан гэмт хэрэгтнүүд зөвлөлт засгийн талаар таагүй үзэл бодолтой хүмүүсийг шоронгийн дарга нарт ховлон эрх баригчидтай нууцаар үгсэн хуйвалдан болсон байна.

Энэ л үеэс шоронгийнхны дунд хатуу журмаас бүрдсэн “Нэр төрийн” гэх өвөрмөц хууль бий болж, “Хуулийг хүлээн авсан хэн ч аливаа байгууллагад ажиллахгүй, эрх баригчидтай ямар нэг холбоо сүлбээгүй байх, хуулийг дагаж мөрдсөн хүн л гэмт хэргийн ертөнцөд өргөмжлөгдөн алдаршина” гэсэн заалт бүхий гэмт хэргийн ертөнцийн бичигдээгүй хууль бүрэлдэн томьёологдож, гэмт хэрэгтэн язгууртны дүр төрхийг бүрдүүлсэн нь ирээдүйн зохион байгуулалттай гэмт бүлгийн толгойлогчдыг төрүүлсэн юм.

1970-д оны үед өмгөөлөгч Константин Зимис коммунист намын бүтэц дэх авлигын тухай ярихдаа анх удаа Мафи нэр томьёог хэрэглэжээ. 1991 онд ЗСБНХУ задран унасантай зэрэгцэн зохион байгуулалттай гэмт явдал эрчимжсэн. Ил тод байдал, өөрчлөлт зэрэг нь зарим талаар ашигтай байсан ч ашиг олох зорилго бүхий чөлөөт худалдаанд үнэ, татвар, лиценз зэргээр ихээхэн чирэгдэл учруулж байснаас худалдаачид хахууль өгдөг хуучин тогтолцоонд эргэн орсон байна (Пол Ланд, 2004, хууд. 91).

Оросын мафийн дүр төрх 1990-ээд оноос буудалцах, хорлон сүйтгэх, айлган дарамталж хөрөнгө булаадаг

арга барилаасаа татгалзан, аль болох шийдвэр гаргах түвшнийхнийг сонгон онилж ажиллах, санхүүгийн луйвар хийх, голлох салбарт нөлөөгөө бэхжүүлэн өрсөлдөгчийнхөө талаар мэдээлэл цуглуулах, төвлөрсөн хөрөнгөөсөө шинээр албан ёсны фирм байгуулан татвар төлөх, шашин, буяны үйлсэд гар сунгах, хэл кино урлагт хөрөнгө оруулах гэх мэтээр албан ёсны дүр төрхтэй болжээ.

ОХУ-ын ДХЯ-ны зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын дарга асан, одоогийн ОХУ-ын Думын депутат Александр Гуровын үзэж байгаагаар оросын мафи сүүлийн 20-25 жилд амьдрах чадвараараа италийн мафийн 200 жилийн түүхийг товчлон давтаж харуулж чадсан (Хориотой бүс сонин, 2012) гэжээ.

Хоёр. Зохион байгуулалттай гэмт явдлын үндсэн шинж

Зохион байгуулалттай гэмт бүтцийн олж буй хууль бус орлого нь инфляцыг хөөрөгдөх, нийгэм, улс төр, эдийн засгийн салбарт тэнцвэргүй байдлыг бий болгох замаар улс орныг хямралд оруулж, эдийн засгийн секторт сөргөөр нөлөөлдөг.

2005 онд АНУ-ын Үндэсний Тагнуулын байгууллагын Зөвлөлийн санаачилгаар зохион байгуулалттай гэмт явдлын талаар хийсэн судалгааны ажлын тайланд: “2020 он хүртэлх жилүүдэд байгалийн асар их баялагтай улс орнуудад зохион байгуулалттай гэмт явдал цэцэглэн хөгжих болно” хэмээн дурдсаныг өнөөгийн бодит байдалтай харьцуулан үзэхэд, үнэхээр сайн судалгаа хийсэн нь батлагдсан гэж үзэх үндэстэй байна.

Хэдийгээр зохион байгуулалттай гэмт бүтцийн ерөнхий шинж нь нийтлэг боловч, эрдэмтэн судлаачид зохион байгуулалттай гэмт бүтцийн үүсэх нөхцөл, шалтгаан, ямар гэмт хэрэг үйлдэхээр үүсэн зохион

байгуулагдсан, түүний дотоод бүтэц, гишүүний тоо, хүчин чадал, үйл ажиллагааны цар хүрээ, нийгэмд үзүүлэх нөлөөлөл, тогтвортой байдал, төр, түүний байгууллагуудаас хамгаалсан байдал зэрэг хөгжлийн үе шатны талаар зохих судалгаануудыг хийж, эдгээр шалгуураар хамгийн энгийн нэгжээс өндөр зохион байгуулалтад шилжсэн байдлаар нь тодорхой ангилалд оруулсан байна.

Тухайлбал, ОХУ-ын судлаач эрдэмтэн А.Н.Гуров нь зохион байгуулалттай гэмт явдлын үүсэл хөгжлийн үе шатыг үндэслэн:

1. Энгийн түвшний буюу гэмт бүлэг,
2. Дунд түвшний буюу гэмт бүлэглэл,
3. Дээд (өндөр) түвшний буюу гэмт байгууллага хэмээж, ийнхүү XIX зуунд зохион байгуулалттай гэмт хэрэг үйлддэг бүлэглэлүүдийг зохион байгуулалтын бүтцийн шинжээр дээрх гурван төрөлд ангилжээ.

Зохион байгуулалттай гэмт бүтцийн үүслийн түүхийг судлан үзэхэд, тэдгээр нь газар зүйн болон үндэстний зарчмаар зохион байгуулагддаг нь харагдана. ХХI зууны зохион байгуулалттай гэмт бүтцийг дээрх гурван ангилал хэвээр ч харин зохион байгуулалттай гэмт байгууллага болох “Мафи” нь улам хөгжин дараах төрөлтэй болсон байна. Энэ нь;

-удирдлагаас үл хамаарах тогтвортой бүтэц, зохион байгуулалтын нэгдэл буюу шинэ түвшний зохион байгуулалттай гэмт байгууллага;

-зах зээлд ноёрхох зорилгоор байгуулагдсан гэмт байгууллагуудын ноёрхогч нэгдэл корпорац;

-ХХ зууны шилдэг нээлтүүд интернэт болон бусад харилцаа холбооны хэрэгсэл, хиймэл оюун ухаан (AI) ашиглан богино хугацаанд

אברהם אבינו

криминал бизнес хийх гэмт хэргийн сүлжээ гэж шинэчлэгдэн эрэмбэлэгдэх болжээ.

Зохион байгуулалттай байгууллага: Гэмт этгээдүүд удирдагчаас хамааралтай нэгдлийг үйл ажиллагаандаа нийцсэн бүтэц, зохион байгуулалтаар сольсон бөгөөд зохион байгуулалттай гэмт явдлын шинэ түвшний үзэгдэл буюу гэмт бүлэглэлийн бүтэц хэн нэгнээс хамааралгүй (ялангуяа, толгойлогчоос) байгууллагын шинжийг агуулсан тогтвортой бүтэц, зохион байгуулалтын нэгдэл болон хөгжжээ.

Ийнхүү нэгдэл нь гол төлөв гэр бүлийн болон садан төрлийн холбоо хэлхээ, нутаг ус, овгийн харилцааны нэгдэлд суурилсан байх бөгөөд оршин тогтох үндсийг хадгалахын тулд гишүүдийг нэгтгэх тангараг болон бусад хатуу чанд зан үйлийг мөрдөх дэг жаяг, хариуцлага зэрэг дүрэм, журам бүхий бүтэц зохион байгуулалтыг үүсгэж дээд зэргээр нягтарсан бүлэглэл буюу байгууллага болон төлөвшдөг. Ийм байгууллага нь ихээхэн хэмжээний ашиг олох зорилготой учраас удирдагч, гүйцэтгэгч, дайчдаас гадна, өөрсдийн үйл ажиллагааг аливаа эрсдэлээс хамгаалах бүтэц, санхүү, дотоод хяналтыг хэрэгжүүлэгч дэд удирдлагаас бүрдсэн бүтэцтэй байх ажээ.

Зохион байгуулалттай гэмт нийгэмлэг (корпорац): Зохион байгуулалттай гэмт нийгэмлэг буюу корпорац нь гэмт үйлдлээ хэрэгжүүлэх болон хаацайлах зорилгоор төрийн албан тушаалтнуудыг авлига өгч байсан үе өнгөрч, харин засаглалд тэмүүлэх, төрийн механизмд нөлөө бүхий байр суурь эзлэхийг эрмэлзэх болсон нь тэд хөрөнгө санхүү, хүн хүчний хувьд илэрхий бэхэжсэн төдийгүй үйл ажиллагааны чиглэл, цар хүрээ, нөлөөллийн түвшинд

мэдэгдэхүйц өөрчлөлт гарсныг
харуулж байна.

Төрийн албан тушаалтныг элсүүлэх нь зардал чирэгдэлтэй, эрсдэлтэй алхам гэдгийг гэмт бүтцийн толгойлогчид ойлгож, хүний нөөцийн бодлогодоо илүү стратегич байр сууринаас хандах болж, өөрийн хүрээллийн залуучуудыг (үр хүүхэд, төрөл садан, бүлгийн гишүүд) төрийн тусгай албаны гадаад, дотоодын сургуулиудад сургах, улмаар шүүх эрх мэдлийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын тодорхой албан тушаалд томилуулах зэрэгт илүү анхаарах болжээ (Бат-Эрдэнэ & Хосбаяр, 2011, хууд. 34). Тэд өөрийн төлөөний хүмүүсийг бүх шатны засаглалын байгууллагад оруулах, нам, төрөл бүрийн хөдөлгөөнийг болон сонгуульд нэр дэвшигчдийг санхүүжүүлэх, сонгуулийн санал худалдан авах замаар улс төрийн механизмыг гэмт үйл ажиллагаандаа ашиглах зорилгыг агуулдаг.

Зохион байгуулалттай гэмт бүтэц хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн болон хууль сахиулах байгууллагуудын тогтолцоонд өөрийн төлөөллийг байршуулан байр сууриа бэхжүүлэх замаар төрийн механизмыг гэмт зорилгодоо ашиглах нь нийгэмд тогтворгүй байдал үүсгэх, улс орныг бүхэлд нь хямралд оруулах зэргээр сөрөг үр дагавар хэмжээлшгүй их байх нь ойлгомжтой. Хууль зүйн утгаараа энэхүү үйлдэл нь Үндсэн хуулийн байгууламжид шууд бусаар халдаж буй гэмт үйлдэл юм.

Гэмт хэргийн сүлжээ: ХХ зууны шилдэг нээлтийн нэг хиймэл оюун ухаан (AI) нь дэлхий нийтийг орон зай, цаг хугацаанаас хамааралгүй даяаршлын шинэ хэлбэрт хөтөлсөн бөгөөд энэхүү шинжлэх ухаан, технологийн хувьслын шинэ боломжуудыг ч гэмт этгээдүүд олж

харсан юм. Тэд ямар нэг зохион байгуулалттай бүлэгт захирагдан тангараг өргөж, аюулгүй байдлаа хамгаалуулах алба ажиллуулах зэргээр нэгдэж нягтрахаас илүү богино хугацаанд криминал бизнес хийх сонирхолтой болсноор интернэт болон бусад харилцаа холбооны хэрэгсэл ашиглан сүлжээ үүсгэн ажиллахыг илүүтэй үзэх болжээ.

Зохион байгуулалттай гэмт үзэгдлийн орчин үеийн энэхүү шинэ түшн нь гэмт хэргийн сүлжээ бөгөөд гэмт этгээдүүд сүлжээг ашиглан асар их ашиг олох боломж олгодог хар тамхи, мансууруулах буюу сэтгэцэд нөлөөлөх эм, бодис, хүний болон зэвсгийн наймаа зэргийг богино хугацаанд улс дамнан үйлдсэнээр нэг талаас ашиг орлогоо үлэмж нэмэгдүүлэх, нөгөө талаар хууль, шүүхийн байгууллага, хариуцлагаас зайлсхийх зэрэг олон давуу байдлыг олж авах боломжийг сонгох болсон байна (Эрдэнэбат, 2012).

Судлаач Г.Эрдэнэбатын үзэж байгаагаар аль ч түвшний зохион байгуулалттай гэмт бүтэц нь дараах криминал шинжтэй байна. Эдгээрт:

1. Аливаа зохион байгуулалттай гэмт бүтэц нь ямагт өндөр ашиг орлогын төлөө байдаг,

2. Гэмт хэргийг нарийн төлөвлөж, илрэхгүйгээр удаан хугацаанд үргэлжлүүлэхийг эрмэлздэг,

3. Мэргэжлийн гэмт хэрэгтнүүдийг өөртөө нэгтгэсэн байдаг,

4. Үйл ажиллагааныхаа зорилгод нийцсэн тохирсон бүтэц, зохион байгуулалттай, авлига, хээл хахуулийн сүлжээгээр өөрсдийн аюулгүй байдал, ашиг орлогыг нөхцөлдүүлж байдаг гэсэн нь бодитой юм.

Зохион байгуулалттай гэмт явдал нь нийгмийн сөрөг үзэгдэл болохын хувьд үүсэж, хөгжих зүй тогтолд

захирагдахын сацуу тухайн орны улс төрийн байдал, нийгэм эдийн засгийн байгуулалт, үндэстний зан заншил, ёс суртахуун зэрэг олон хүчин зүйлээс хамаарч улс бүрийн болон бүс нутгийн онцлог шинжийг агуулан хувьсаж өөрчлөгдөж байдаг аж.

Тиймээс АНУ-ын судлаач эрдэмтэн Паул Лунде: "...Зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл нь ... бүтцийн хувьд улс орны болон орон нутгийн онцлог, үйл ажиллагааны цар хүрээ зэргээс хамаарч үйл ажиллагаандаа олон тооны арга хэрэгслийг ашигладаг зэргээр ондоо байх бөгөөд зах зээлийн өөрчлөлт, хууль зүйн орчин зэрэгт дээд зэргээр зохицож үйл ажиллагааны хэлбэрээ ямагт сайжруулдаг" (Паул Лунде, 2004, хууд. 9) гэж зохион байгуулалттай гэмт бүтцийн онцлог шинжийг тодорхойлсон байдаг.

XXI зуунд даяарчлал буюу нэгдмэл нэг дэлхий хэмээх үзэл баримтлал бий болсон цагаас дан ганц нэг улс орныг бус, дэлхий нийтийг цочроосон элдэв гэмт явдал тухайлбал, үндэстэн дамнаж үйлдэгддэг терроризм, зэвсгийн наймаа, хүн худалдаалах, цахим гэмт хэргүүд өргөжин тэлсээр байгаа ба гэмт хэрэг үйлдэж буй этгээдүүдийн хувьд ч зохион байгуулалтын нарийн бүтцэд шилжсэн байна.

Гарвал зүйн үүднээс үзвэл, **“Бүтэц”** гэх нэр томьёо нь **“дотоод байгуулалт”** гэж Монгол хэлний товч тайлбар толь (Цэвэл, хууд. 199) тайлбарласныг иш үндэс болговол, зохион байгуулалттай гэмт бүтэц бүрд оноосон нэршил нь тэдгээрийн дотоод зохион байгуулалтад үндэслэсэн байх бөгөөд XIX-XX зуунд зохион байгуулалттай гэмт хэрэг үйлддэг бүтцийг дээрх шинжүүдээр төрөлжүүлэн ангилж иржээ. Эдгээр ангилал нь тухайн цаг үеийнхээ нөхцөл байдалд тохирсон байсныг үгүйсгэх

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ
ᠭᠡᠮᠡᠳᠡᠳᠡᠭᠡᠭᠡᠢ ᠭᠡᠮᠡᠳᠡᠳᠡᠭᠡᠢ

аргагүй.

Зохион байгуулалттай гэмт явдлын бүтцийн зүй тогтол, чиг хандлагын түүхийг судлан үзэхэд, тэдгээр нь газар зүйн болон үндэстний зарчмаар зохион байгуулагддаг төдийгүй гэмт бүтцэд оноосон нэршил нь тэдгээрийн дотоод зохион байгуулалттай холбоотой байна.

Үүнээс үзвэл, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг гэдэг нэршлийн зохион байгуулалттай гэдэг хоршоо үг нь тодорхой гэмт хэргийн төрөлд хамаарахгүй, харин гэмт хэрэг үйлдэж буй бүтцийн болон гэмт хэргийн ангилалд хамаатай байна.

Дүгнэлт

Ийнхүү мафийн мөн чанар нь гэмт хэрэг үйлдэх аргаар ихээхэн хэмжээний ашиг орлого олох явдал бөгөөд тэдний хөгжлийн түүхийг дараах байдлаар үечилж болохоор байна. Энэ нь:

-XIX зуунаас өмнөх үе буюу Мафи үүсэн бий болсон үе;

-XX зуун Мафи хүчээ авч хөгжиж, олон улсын шинж чанартай болон хөгжсөн үе;

-XXI зуун Мафи хэмээх байгууллагууд хөгжлийн шинэ шатанд (зохион байгуулалттай гэмт байгууллагууд төрөлжсөн сүлжээ бий болсон) гарсан үе хэмээн үечилж болохоор байна.

Дүгнэн үзвэл, эрх чөлөөний төлөөх тэмцлээс үүдэлтэй зэвсэглэсэн тариачид буюу босогчид болох мафийнхан хөгжлийнхөө явцад нийгэм, улс төрийн тогтолцоонд шургалан орсноор өөрийн гэсэн боловсон хүчинтэй, эдийн засгийн хувьд хүчирхэгжсэн улсын доторх улс болтлоо хөгжсөн нуугдмал хэлбэрт оршин тогтнох шинжийг агуулж байна.

Нуугдмал гэмт хэргийг олонх эрдэмтэд үндсэн хоёр хэсэгт хуваан ангилж байна. Нэгдүгээрт, “нууц далд”

гэмт хэрэг өөрөөр хэлбэл хууль сахиулах байгууллагад үйлдэгдсэн хэдий ч огт мэдэгдээгүй гэмт хэрэг. Хоёрдугаарт, “нуун дарагдуулсан” хууль сахиулах байгууллагад ямар нэг хэлбэрээр мэдэгдсэн боловч нэгдсэн тоо бүртгэлд ороогүй гэмт хэрэг (Мягмарцэрэн, 2014, хууд. 40) гэжээ. Зохион байгуулалттай гэмт бүтцээс энэ 2 хэлбэрээр гэмт хэргийг үйлдэхийн тулд эрх зүйн орчныг доройтуулах, хууль хүчний байгууллагын сул талыг ашиглах байдлаар илрэх хандлагатай.

ЗБГЯ-ын гэмт бүтцийн үйл ажиллагааны хамгийн дээд хэлбэр нь аливаа улс оронд үүсэн хямралт байдлыг ашиглан улс төрийн эрх мэдлийг авах буюу төрийн эрх мэдлийг хууль бусаар авах гэсэн гэмт хэрэг үйлдэх, цаашлаад манай улсад үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт явдал дамжин өнгөрөх суваг болж даамжрах, бусд улс орны гэмт санаархал буюу гаднын нөлөөллийг хүлээж авах эрсдэлт байдал үүсэх магадлалтай юм.

Тиймээс энэ гэмт явдалтай тэмцэхийн тулд хуулийн болон тусгай чиг үүргийн боловсон хүчнийг бэлтгэх сургуулиуд сургалтын хичээлийн хөтөлбөрт зохион байгуулалттай гэмт явдалтай тэмцэх ажлын үндсийг тусгаж, суралцагсдад тус гэмт явдлын ойлголтыг өгөх, хэрхэн тэмцэх, урьдчилан сэргийлж, таслан зогсоох арга зүйг заах, судалгаа, шинжилгээг өргөн, нарийвчилсан байдлаар хийх, практик ажилтнуудын чадавхыг сайжруулах, мөн орчин үеийн дэвшилтэд технологи (AI), арга, тактикийг үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх, түүнийг нотлох ажиллагаанд ашиглах эрх зүйн орчныг сайжруулах эрэлт хэрэгцээ зайлшгүй шаардлагатай байна.

Санал

Судалгааны ажлын явцад зохион байгуулалттай гэмт хэрэг, түүнтэй тэмцэх асуудлыг судалж, тодорхой үр дүнд хүрснээр бид дараах нэр томъёо, ухагдахуун, ойлголтыг шинээр тодорхойлж, энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх нэгжийн үйл ажиллагааг сайжруулах чиглэлээр дараах санал дэвшүүлж байна.

Үүнд:

1. Олон улсын гэмт хэрэг гэж тодорхойлогдсоноос бусад тодорхой хугацааны туршид ашиг олох зорилгоор зохион байгуулалттай гэмт бүлэг, бүлэглэлээс үйлдсэн ноцтой хор уршиг бүхий хүнд, ноцтой гэмт хэргийг **зохион байгуулалттай гэмт хэрэг** гэнэ гэсэн тодорхойлолт;

2. Гэмт хэрэг үйлдэх явдлыг орлогын эх үүсвэр болгох зорилгоор эмхлэн зохион байгуулагдах хүмүүсийн нэгдлийг **зохион байгуулалттай гэмт бүлэг** гэнэ гэсэн тодорхойлолт;

3. Эдийн засгийн өндөр ашиг олох, ашиг орлогоо нэмэгдүүлэх зорилго бүхий зохион байгуулалтад орсон нэгдлийг **зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл** гэнэ гэсэн тодорхойлолт;

4. Зохион байгуулалттай гэмт бүтцийг дотоод зохион байгуулалтын шинж чанараас хамаарч гэмт бүлэг, бүлэглэл, байгууллага гэж ангилна гэсэн тодорхойлолт;

5. Зохион байгуулалттай гэмт хэргийн онцлох шинжийг дараах байдлаар тодорхойлж байна.

- гэмт хэрэг үйлдэх нь орлогын гол эх үүсвэр болдог;

- эдийн засгийн хувьд бэхэжсэн;

- нийгэм, улс төрийн хүрээнд нөлөөллөө тогтоосон;

- гэмт хэрэг үйлдэхийн тулд авлига, хүчирхийллийг үндсэн зэвсгээ болгодог;

- гэмт үйл ажиллагаа нь уян хатан, далайцтай (гадаадад ч, дотоодод ч) байдлаар тогтмолжсон;

- дотоод бүтэц, зохион байгуулалтын хувьд нарийн чанд, иж бүрэн зохион байгуулагдсан;

- үйл ажиллагааны тодорхой чиглэлтэй ч нөхцөл байдалтай уялдуулан богино хугацаанд чиглэлээ өөрчлөх чадвартай байдлыг зохион байгуулалттай гэмт хэргийн онцлох гол шинжүүд гэж тодорхойлж байна.

6. Зохион байгуулалттай гэмт явдалтай тэмцэх практик байгууллагын бүтэц тогтолцоонд шинэчлэл (инженерчлэл) хийх шаардлагатай. Үүнд мөрдөх чиг үүргийн дагнасан байгууллагыг бий болгох. Энэ төрлийн гэмт явдал, суурь гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргийн байгууллагын боловсон хүчний мэдлэг, чадварыг нэмэгдүүлэх талаар хуулийн болон тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын сургалтын хөтөлбөрт зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх тусгай курс, модуль, арга зүйн сургалтуудыг түлхүү оруулж, мэргэшсэн мөрдөгч, шинжээч, прокурор бэлтгэх.

7. Зохион байгуулалттай гэмт хэргийг “мэдээлэл олох, дүн шинжилгээ хийх, хариу сөрөг арга авах, илрүүлэн таслан зогсоох” өндөр нууцлалтай тогтолцоо юм гэдгийг ойлгож, практик үйл ажиллагаанд ашиглаж хэвшихэд түүний сүлжээ, хэлбэрийн талаар салбар хоорондын (эрүүгийн эрх зүй, криминологи, олон улсын харилцаа) шинжлэх ухаанч судалгаа хийх, эрсдэл, нөхцөл байдлыг тогтмол үнэлэх.

8. Зохион байгуулалттай гэмт явдалтай “дунд, урт хугацаа”-ны стратеги баримтлан тэмцэх, орчин үеийн хиймэл оюун ухаан (AI), дата анализ, дижитал мөрдлөгийн аргачлал зэргийг гэмт хэрэг илрүүлэх, нотлох ажиллагаанд ашиглах боломжийг бүрдүүлж, үүнийг дэмжсэн эрх зүйн

зохицуулалтыг боловсронгуй болгох. зэрэг болно.

Ашигласан материал

Нарангэрэл, С. (1991). *Зохион байгуулалттай гэмт явдал*.

Улаанбаатар: Хэвлэх үйлдвэр.

Mafia Noun. (n.d.). Retrieved from OxfordLearnersDictionaries.com: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/mafia?q=Mafia8>

Алтанбагана, Б. (2013). *Улс дамжсан зохион байгуулалттай гэмт хэрэг*. Улаанбаатар: МУИС-ийн Хууль зүйн сургууль.

Цэвэл.Я. (1966). *Монгол хэлний товч тайлбар толь*. Улаанбаатар: Хэвлэх үйлдэвэр, www.query.mn

Ням-Очир, Ц. (2025). Монгол улс дахь мөнгө угаах гэмт хэргийн өнөөгийн байдалд хийсэн дүн шинжилгээ. *Хууль сахиулахуй сэтгүүл*, 41(1), 2-р тал. <https://doi.org/https://doi.org/10.63570/9v987415>

Пол Ланд. (2004). *Организованная преступность: Тайная история*

самого прибыльного бизнеса в мире. Москва.

Бат-Эрдэнэ.Б; Хосбаяр.П. (2011). Зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудал ба төрийн байгууллагын аюулгүй байдал. *Цагдаа судлал*(1), 34.

Эрдэнэбат, Г. (2012). Зохион байгуулалттай гэмт явдлын хандлага, тэмцлийн шинэ стратеги. *Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд тулгамдаж буй асуудал: Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал*, (хууд. 67). Улаанбаатар.

Мягмарцэрэн, Д. (2014). Нуугдмал гэмт хэрэг: Ойлголт, шалтгаан, тооцоолол, өнөөгийн байдал. *Хууль сахиулахуй сэтгүүл*, 1(1), 40.

<https://doi.org/https://doi.org/10.63570/vfxbn377>

Хориотой бүс сонин. (2012, 12 11). *Оросын мафийн онцгой харгих ёс*. Retrieved from bolod.mn: <http://www.bolod.mn/News/92614.html>

ЧИНГИС ХААН ОЛОН УЛСЫН НИСЭХ ОНГОЦНЫ БУУДЛЫН АВТОМАШИНЫ ЗОГСООЛЫН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТАД ХИЙСЭН СУДАЛГААНЫ ТОЙМ

A REVIEW OF A RESEARCH ON THE LEGAL KNOWLEDGE OF TRAFFIC
POLICE OFFICERS

Эрдэнэбатын Анхбаяр

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Pol. SR. Lt. Ankhubayar Erdenebat, MA Scholar, University of Internal Affairs

Балжиннямын Баянмөнх*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн
тэнхимийн профессор, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Pol. Lt. Col. Bayanmunkh Baljinnyam, Assoc. Prof, Ph.D, Professor, Department of
Police Law, Police School, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: b.bayadaa2007@gmail.com

Хураангуй: Олон улсын нисэх онгоцны буудлын авто машины зогсоол нь зорчигчид, зочид, нисэхийн ажилтнууд, түр хугацааны зочид, такси, түрээсийн болон үйлчилгээний машинуудыг байрлуулах зориулалттай тусгай бүс юм. Эдгээр зогсоолууд нь зорчигчдын тав тух, нисэх буудлын аюулгүй байдал, автомашины замын хөдөлгөөний урсгал зохицуулалтыг хангах үүрэгтэй (Chapter 17.27: PARKING STANDARDS AND REQUIREMENTS, 2025).

Олон улсын нисэх онгоцны буудлын авто машины зогсоолын зохион байгуулалт, нөхцөл байдлыг судалснаар а) зогсоол руу орж, гарах чиглэл, замын тэмдэглэгээ тодорхой болж, саатал багасна; б) Түр болон урт хугацааны зогсоолын бүсийг зөв байршуулснаар хөдөлгөөний урсгал сайжирна; в) Аюулгүй байдал нэмэгдэж, явган зорчигчийн бүсийг тодорхой болж, тээврийн хэрэгслийн урсгалыг зөв чиглүүлэх боломж нэмэгдэх юм.

Энэхүү судалгааны тоймд “Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэл, зохион байгуулалт, түүний хэрэгжилт, зогсоолын ачаалал, замын хөдөлгөөний дүрмийн хэрэгжилт, гардаг зөрчлийн хэлбэр, нөлөөлж буй хүчин зүйл, зогсоолын зохион байгуулалтыг өөрчлөх хэрэгцээ шаардлага, сайжруулахтай холбоотой санаа бодлыг танин мэдэх зорилгоор Иргэний агаарын тээврийн 28 алба хаагчаас анкет асуулгын аргаар судалгаа авч, түүнийхээ үр дүнг шинжилснээ товч өгүүлсэн болно.

Abstract: The international airport parking lot is a special area intended for the parking of passengers, guests, aviation personnel, temporary visitors, taxis, rental and service vehicles. These stops are responsible for ensuring passenger comfort, airport security, and traffic flow.

By studying the organization and condition of the international airport parking lot, a) the directions to enter and exit the parking lot and road markings will be clear, reducing delays, b) traffic flow will be improved by properly positioning temporary and long-term parking areas, and c) safety will be increased, pedestrian areas will be clearly defined, and ways to properly direct vehicle flow will be found.

МОНГОЛЫН
Дотоод хэргийн
университет

This research review briefly describes the survey conducted by 28 Civil Aviation Administration employees using questionnaires to identify the traffic flow, direction, organization, and implementation of parking lots at Chinggis Khaan International Airport, parking load, enforcement of traffic rules, types of violations, influencing factors, the need to change parking lot organization, and ideas related to improving parking lot organization.

Түлхүүр үгс: Олон улсын нисэх онгоц буудал, авто машины зогсоол, зогсоолын зохион байгуулалт, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэл.

Keywords: International airport, parking lot, parking arrangement, traffic flow and direction.

Удиртгал

Олон улсын нисэх онгоцны буудлын авто машины зогсоол нь зорчигчдын тав тух, нисэх буудлын үйл ажиллагааны хэвийн байдал, аюулгүй байдал, тээврийн зохицуулалтын чухал хэсэг юм.

Манай улсын хувьд олон улсын стандарт шаардлагад нийцсэн нисэх онгоцны ганцхан буудалтай бөгөөд энэ нь Хөшигийн хөндийн “Чингис хаан” олон улсын нисэх буудал юм. Төв аймгийн Сэргэлэн сумын нутагт, Улаанбаатар хотоос 50 гаруй километрийн зайд байрладаг “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудал нь Монгол Улс болон Япон Улсын Засгийн газруудын хамтын ажиллагааны хүрээнд баригдсан томоохон бүтээн байгуулалт бөгөөд 2021 оны 7 дугаар сарын 4-ний өдөр Улаанбаатар - Токио чиглэлд нислэг үйлдэж, үйл ажиллагаагаа албан ёсоор эхлүүлжээ (“Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын нээлтийн ёслол, 2021).

“Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолоор байнга үйлчлүүлдэг таксины компанийн жолооч болон хувиараа таксинд явдаг 7 жолооч иргэдтэй фокус ярилцлага хийсний үндсэн дээр энэ сэдвийг судлах шаардлага байгааг анх олж харсан байдаг. Тэгээд олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины

зогсоолын зохион байгуулалт, нөхцөл байдлыг судлах хэрэгцээ шаардлагыг а) Нисэх буудлын зорчигчдын тоо өсөхийн хэрээр авто машины хөдөлгөөн ихэсдэг тул үүнтэй уялдан замын зохион байгуулалтыг сайжруулах тулгардаг, б) Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөн, түр болон удаан хугацааны зогсоолын байршил зохисгүй байх нь түгжрэл үүсэх нөхцөл болдог, в) авто машины зогсоолын хөдөлгөөнийг хянахгүй бол осол гарах магадлал нэмэгдэнэ, г) зогсоолын замын хөдөлгөөнийг зөв зохион байгуулах нь зорчигчдод ая тухтай үйлчлэх боломж бүрдүүлэх явдал гэж тодорхойлсон.

Харин өнөөдөр “Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын замын хөдөлгөөний зохион байгуулалт, өнөөгийн нөхцөл байдал, зогсоолын хүчин чадал, зогсоолын ачаалал, гардаг зөрчил, гарахад нөлөөлж буй хүчин зүйл, зогсоолын зохион байгуулалтыг өөрчлөх хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох, сайжруулах арга замыг эрэлхийлэх шаардлага байгааг фокус ярилцлагыг үндэслэн, анкет асуулгын арга ашиглан энэхүү судалгааны ажлыг хийв.

“Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт,

зогсоолын ачаалал, нөхцөл байдал, хүчин чадал, зогсоолын бүсэд гардаг зам тээврийн осол, зөрчил, гарахад нөлөөлж буй хүчин зүйл, зогсоолтой холбоотой алба хаагчдын санаа бодлыг танин мэдэх, сайжруулах арга замыг эрэлхийлэхэд энэхүү судалгааны ажлын зорилго оршино.

Энэхүү судалгааны ажлын зорилгыг хангах үүднээс дараах зорилтыг дэвшүүлсэн болно. Үүнд:

- Олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоол, түүний хэрэгцээ шаардлага, ач холбогдлыг судалж үзэх;
- “Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын зохион байгуулалт, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэлийг судлах;
- Олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоол, буудлын бүсэд гардаг зам тээврийн осол, зөрчлийн талаар алба хаагчдын санаа бодолд шинжилгээ хийх;
- “Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын зохион байгуулалт, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэл, түүний хэрэгжилтэд тулгарч байгаа хүндрэл бэрхшээлийг гаргаж ирэх;
- Олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын зохион байгуулалтыг сайжруулах, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэлийг өөрчлөхөд чиглэгдсэн, үндэслэл бүхий санал боловсруулах зэрэг болно.

Бид энэхүү судалгааны ажлынхаа хамрах хүрээг Монгол Улсад ганцхан байдаг “Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолтой холбоотойгоор хийсэн судалгааны ажлаар тодорхойлж байна.

“Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын зохион байгуулалт, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэлийн үр нөлөөг судалгаагаар тодорхойлж, зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалтад тулгарч байгаа хүндрэл бэрхшээл, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг олох, зогсоолын зохион байгуулалтыг сайжруулах, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох үндэслэл бүхий санал боловсруулж, зохих алба, нэгжийн удирдлагад хүргэх явдал болно.

“Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын зохион байгуулалт, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэл, эрх зүйн зохицуулалтын чиглэлээр анх удаа судалгаа хийсэн нь энэхүү судалгааны ажлын шинэлэг талыг илэрхийлж байгаа бол, тулгамдаж буй асуудлыг судалгаагаар гаргаж, шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлсэн нь

Үндсэн хэсэг

Олон улсын нисэх буудлуудын авто машины зогсоолын үүсэл, хөгжил нь агаарын тээврийн салбарын өргөжилт, зорчигчдын хэрэгцээ шаардлагатай уялдан хувьсан өөрчлөгдөж ирсэн. Эхэндээ нисэх буудлуудын авто зогсоол энгийн, зохион байгуулалт багатай байсан бол өнөөдөр ухаалаг технологи, байгаль орчинд ээлтэй шийдлүүдийг тусгасан, зорчигчдын тав тух, аюулгүй байдлыг хангахуйц цогц систем болж хөгжсөөр иржээ.

Олон улсын нисэх онгоцны буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын зохион байгуулалт нь зорчигчдын тав тух, аюулгүй байдал, хөдөлгөөний урсгалын оновчтой зохицуулалтыг хангахуйц байх тодорхой шаардлагыг тавьдаг юм байна (Kováčiková et al., 2022).

МОНГОЛ УЛСЫН
ХАМГААЛТЫН
АЖИЛТНУУДЫН
ХЯНАЛТТАЙ БАЙХ

Олон улсын нисэх онгоцны буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолд дараах үндсэн шаардлага тавигддаг юм байна. Үүнд:

1. Аюулгүй байдал

- Хяналтын систем – Камерын хяналт, хамгаалалтын ажилтнуудын хяналттай байх.

- Гэрэлтүүлэг – Шөнийн цагаар тод харагдахуйц гэрэлтүүлэгтэй байх.

- Галын аюулгүй байдал – Гал унтраах төхөөрөмж байрлуулж, яаралтай гарах гарцуудыг тодорхойлох.

- Явган зорчигчийн аюулгүй байдал – Явган хүний зам, гарц, дохио тэмдэглэгээг тодорхой болгох.

2. Авто машины хөдөлгөөний урсгалын оновчтой зохицуулалт

- Нэвтрэх, гарах бүсийг тодорхой болгох – Тасалбарын систем болон ухаалаг гарцуудтай байх.

- Нэг чигийн хөдөлгөөнийг дэмжих – Автомашинууд хоорондоо зөрчилдөхгүй, саадгүй зорчих чиглэлтэй байх.

- Такси, хувийн автомашин, нийтийн тээврийн бүсийг тусгаарлах – Тээврийн хэрэгслийн төрлөөс хамааран зогсоолын бүсүүдийг ялгах.

- Хурдан зогсох бүс (Drop-off & Pick-up zone) – Зорчигчдыг богино хугацаанд буулгах, суулгах зориулалттай бүсийг тусгайлан тодорхойлох.

3. Зогсоолын зохион байгуулалт ба хүртээмж

- Ойрын ба урт хугацааны зогсоол – Түр болон удаан хугацааны зогсоолыг ялгах.

- Тусгай хэрэгцээт иргэдийн зогсоол – Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан тусгай хэсэгтэй байх.

- Цахилгаан машин цэнэглэх станц – Ногоон эрчим хүчийг дэмжих зорилгоор цахилгаан машин цэнэглэх цэгүүдийг байгуулах.

- Захиалгат зогсоол – Онлайн захиалгатай урьдчилсан зогсоолын систем нэвтрүүлэх.

4. Дижитал болон ухаалаг технологийн шийдлүүд

- Автомат төлбөрийн систем – QR код, карт, гар утасны апп ашиглан төлбөр төлөх боломжтой байх.

- Мэдээллийн самбар, аппликейшн – Зорчигчдод зориулсан чөлөөтэй зогсоолын тоо, байршлыг заах дижитал самбарууд, апп хөгжүүлэх.

- Тээврийн хэрэгслийн тооллогын систем – Орох, гарах автомашины тоог хянах ухаалаг системтэй байх.

5. Байгаль орчин, зохистой төлөвлөлт

- Ногоон байгууламж – Агаарын бохирдлыг бууруулах, сэрүүцүүлэх үүднээс мод, ургамал тарих.

- Борооны ус зайлуулах систем – Ус зайлуулах сувгуудыг төлөвлөж, усанд автахас сэргийлэх.

- Дуу чимээний бууралт – Дуу чимээний түвшнийг багасгахын тулд тусгаарлагч хаалт, зохион байгуулалтын шийдэл хэрэгжүүлэх.

6. Олон улсын стандарт, жишигт нийцсэн байдал

- ICAO (Олон улсын иргэний нисэхийн байгууллага), IATA (Олон улсын агаарын тээврийн холбоо)-ын стандарт шаардлагыг хангасан байх.

- Бусад улсын жишээг судалж, дэлхийн жишигт нийцсэн ухаалаг зогсоолын шийдлүүдийг нэвтрүүлэх (Civil Aviation Authority, 2016).

Дээр дурдсан олон улсад тавигддаг эдгээр шаардлагуудыг хангах замаар олон улсын нисэх онгоцны буудлын авто зогсоолын ашиглалтыг сайжруулж, зорчигчдод тав тухтай, найдвартай орчныг бүрдүүлэх боломжтой гэж дэлхийн улс орнуудын олон улсын нисэх буудлууд үздэг байна.

Дэлхийн улс орнуудын олон улсын нисэх онгоцны буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолууд нь дараах төрлүүдтэй байдаг юм байна.

Авто машины зогсоолын төрлүүд -ийг зогсох хугацаа, байршил, хэрэглээний зориулалттай хүснэгтлэн авч үзье

Авто машины зогсоолын төрлүүд	Хугацаа:	Байршил	Хэрэглээ
Богино хугацааны зогсоол (Short-term Parking)	Ихэвчлэн 1-2 цаг хүртэл	Нисэх буудлын терминалын ойролцоо	Зорчигчдыг буулгаж, угтах Түр хугацаанд зорчигчид хүлээх Бизнес уулзалт, хурлын зориулалт
Урт хугацааны зогсоол (Long-term Parking)	Нэгээс олон хоног	Нисэх буудлаас хол байрладаг, автобус эсвэл шатлал үйлчилгээтэй	Зорчигчид урт хугацаагаар аялахаар явах үед машинаа үлдээх Нисэхийн ажилтнуудын байнгын ашиглах зогсоол
VIP ба бизнес зогсоол (Premium / VIP Parking)	Хязгааргүй, тусгай эрхтэй	Терминалын хамгийн ойролцоо	Тусгай эрхтэй зорчигчид (дипломат төлөөлөгчид, бизнес ангиллын зорчигчид, нисэхийн албаны хүмүүс) Тусгай үйлчилгээтэй машин (жишээ нь, лимузин, жолоочтой үйлчилгээ)
Түр хугацааны зогсоол (Cell Phone Lot)	Цагаар	Терминалаас бага зэрэг хол	Жолооч нар зорчигчдыг хүлээж, терминал руу орох шаардлагагүй байх Урт хугацааны зогсоолоос ялгаатай нь үнэгүй эсвэл бага төлбөртэй байх тохиолдол бий
Түрээсийн автомашины зогсоол (Rental Car Parking)	Хугацаагүй	Түрээсийн автомашины үйлчилгээний бүс	Машин түрээслэх болон буцааж өгөх зорилготой Ихэвчлэн тусдаа гарах, орох хэсэгтэй
Ажилчдын зогсоол (Employee Parking)	Хугацаагүй	Нисэх буудлын дотор эсвэл ойролцоо	Нисэх буудлын ажилчид, Онгоцны багийн гишүүд, Аюулгүй байдлын албаны ажилтнууд ашиглах

Хүснэгт 1. Автомашины зогсоолын төрөл

Манай улсын хувьд “Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудал нь 2 талаасаа зэрэг онгоцнууд хөөрч буудаг байх салхины болон геологийн тооцоололттойгоор байгуулагдсан 2021 оны 7 дугаар сард нээлтээ хийн байгуулагдсан бөгөөд зурвасын хэмжээ - 3 600 м, терминалын талбай - 37 000 м/кв, цамхгийн өндөр - 41 м юм байна.

Нислэгийн хувьд олон улсын нисэх буудалд агаарын тээврийн үйлчилгээ үзүүлдэг MIAT/“МИАТ” ТӨХК, “AERO MONGOLIA/АЭРОМОНГОЛИА”

ХХК, “HUNNU AIR/ХҮННУ ЭЙР” ХХК, “EZNUS airways /ИЗИНИС ЭЙРВЭЙЗ” ХХК, “Mongolian Airways/МОНГОЛИАН ЭЙРВЕЙС КАРГО” ХХК зэрэг төрийн болон хувийн хэвшлийн компаниуд гадаад, дотоодын байнгын нислэг үйлдэж байна.

Дотоодын байнгын нислэг: Улаанбаатараас Ховд, Алтай, Улаангом, Өлгий, Мөрөн, Даланзадгад, Дорноговь зэрэг аймгийн төвүүд рүү байнгын нислэг болон Оюу Толгой нислэг үйлдэж байна.

МОНГОЛ УЛСЫН НИСЭХ ОНГОЦНЫ БУУДАЛ

Олон улсын байнгын нислэг:

Улаанбаатар хотоос Бээжин, Сөүл/Инчон, Бусан, Хонгконг, Станбул, Токио/Нарита, Праг, Эрхүү Улаан-Үд, Манжуур зэрэг улс, хотууд руу нийслэг үйлдэж байна (Чингис хаан олон улсын нисэх буудал, 2025).

“Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудал нь Монгол Улсын хамгийн том нисэх буудал бөгөөд жилээс жилд үйлчлүүлэгчдийн тоо нэмэгдэж байна. 2023 онд тус нисэх буудал нийт 1.7 сая зорчигч хүлээн авсан бол 2024 онд энэ тоо 2 саяд хүрч, шинэ дээд амжилт тогтоожээ (Олон улсын нислэгүүд, 2025).

Өдөр тутмын нислэгийн тоо, зорчигчдын тоог нарийвчлан авч үзвэл, 2023 оны 5-р сарын 1-нээс 9-р сарын 1-ний хооронд олон улсын чиглэлд 587,061, орон нутгийн чиглэлд 157,070 зорчигч хүлээн авсан байна. Энэ хугацаанд хамгийн их ачаалалтай сар нь 8-р сар байсан бөгөөд зөвхөн энэ сард 232,713 зорчигч үйлчлүүлжээ. Түүнчлэн, 8-р сарын 12-нд нэг өдөрт 9,085 зорчигч хүлээн авсан нь хамгийн өндөр үзүүлэлт байв. Эдгээр тоон үзүүлэлтүүдээс харахад, “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудал өдөрт дунджаар 5,000-6,000 орчим зорчигч хүлээн авдаг хэдий ч, зуны улирал зэрэг ачаалал ихтэй үед энэ тоо нэмэгдэж, өдөрт 8,000-9,000 зорчигч хүрэх тохиолдол байдаг юм байна.

Нислэгийн тооны хувьд, 2022 онд тус нисэх буудал олон улсын чиглэлд 5,211 нислэг, орон нутгийн чиглэлд 4,288 нислэг үйлдсэн байна. Энэ нь нийт 9,499 нислэг болж байгаа бөгөөд өдөрт дунджаар 26 нислэг үйлдэгдсэн гэсэн үг юм (Зам, тээврийн салбарын 7

хоногийн статистик мэдээ, 2025). Эдгээр мэдээллээс үзэхэд, “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудал өдөрт дунджаар 26 нислэг хүлээн авч, 5,000-6,000 орчим зорчигчдод үйлчилдэг байна. Ачаалал ихтэй үед энэ тоо нэмэгдэж, өдөрт 8,000-9,000 зорчигч хүрэх боломжтой байдаг юм байна.

Нисэх буудлаар үйлчлүүлж байгаа үйлчлүүлэгчдийн талаарх тоо мэдээний эх сурвалж нь “Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын албан ёсны цахим сайтаас нь авсан тоо мэдээ учир нэвтэрсэн тээврийн хэрэгслийн талаарх тоо мэдээ баттай гэж үзэж байна.

Замын хөдөлгөөний ачааллын судалгаа:

“Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлаар үйлчлүүлж байгаа тээврийн хэрэгслийн тоог 2024 оны 4 сараас өмнө гаргаж байгаагүй бөгөөд 2024 оны 04 дүгээр сарын 30-ний өдрөөс эхлэн авто машины зогсоолын мөнгө хураадаг цэг ашиглалт орсноор тээврийн хэрэгслийн тоог нарийвчлан гаргах боломжтой болсон юм.

Монгол, Японы хамтарсан “Нью Улаанбаатар Интернэйшнл Эйрпорт” компанийн Тээвэр зохицуулалтын хэлтэс хариуцан хэрэгжүүлдэг юм байна.

Монгол, Японы хамтарсан “Нью Улаанбаатар Интернэйшнл Эйрпорт” компани нь “Улаанбаатар хотын Олон улсын нисэх онгоцны шинэ буудлын менежмент төсөл”-ийг хэрэгжүүлэх концессын гэрээг Монгол Улсын Засгийн газартай байгуулан, 2019 оны 07 дугаар сараас үйл ажиллагаагаа явуулж эхэлсэн компани юм байна.

№	Он, сар	Орсон тээврийн хэрэгсэл	Гарсан тээврийн хэрэгсэл
		Тоо	Тоо

1.	2024.05	51839	54247
2.	2024.06	61687	62877
3.	2024.07	75261	71790
4.	2024.08	87643	78937
5.	2024.09	65159	59737
6.	2024.10	49352	43976
7.	2024.11	47076	43162
8.	2024.12	49743	46712
9.	2025.01	55873	51249
10.	2025.02	46808	43267
11.	2025.03	47692	44921
Нийт		638133	600875

Хүснэгт 2. Нэвтэрсэн тээврийн хэрэгслийн тоо

“Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын авто машины зогсоолын мөнгө хураах цэгийн үйл ажиллагаа 2024 оны 5 сараас эхэлснээс хойших нийт 11 сарын хугацаанд /2024.05-2025.03/ нийтдээ 638133 тээврийн хэрэгсэл нэвтэрч, 60875 тээврийн хэрэгсэл гарсан гэсэн статистик тоо мэдээ байна.

Нисэх буудлаар орж гарсан тээврийн хэрэгслийн зөрүү 37258 тээврийн хэрэгсэл нь “Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын менежментийг хариуцдаг “Нью Улаанбаатар Интернэйшнл Эйрпорт” компанийн тээврийн хэрэгсэл бөгөөд зогсоолын мөнгө хураах цэгээр гарахдаа үнэ төлбөргүй шууд гардгаас зөрүүтэй тоо гардаг юм байна.

“Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын авто машины зогсоолоор 1 сард дунджаар 58012, 1 өдөрт дунджаар 1933 тээврийн хэрэгсэл орж гарч байдаг нь “Нью Улаанбаатар Интернэйшнл Эйрпорт” компанийн үйл ажиллагааны тайлан мэдээнээс харагдаж байгаа бөгөөд энэ нь замын хөдөлгөөний ачаалал болон зам тээврийн осол, зөрчил гарахад тодорхой нөлөө үзүүлэх хүчин зүйл болдог юм болдог байна.

Зам тээврийн ослын нөхцөл байдал:

“Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын ойр орчим болон авто машины зогсоолын талбайд гарсан зам тээврийн осол, зөрчлийн судалгааг сүүлийн 3 жилээр нь авч үзвэл:

№	Он	Нийт ослын дуудлага, мэдээлэл	Зам тээврийн ослын дуудлага, мэдээлэл			
			Нисэх буудлын ойр орчимд		Автомашинны зогсоолд болсон осол	
1.	2022 он	9	5	55.5%	4	44.5%
2.	2023 он	23	9	39.2%	14	60.8%
3.	2024 - 2025 оны 3 сар хүртэл	16	10	62.5%	6	37.5%
Нийт		48	24	50%	24	50%

Хүснэгт 3. Зам тээврийн ослын судалгаа (Иргэний агаарын тээврийн Цагдаагийн хэлтэс, 2024).

МОНГОЛЫН
ИРГЭНИЙ АГААРЫН
ТЭЭВРИЙН ЦАГДААГИЙН
ХЭЛТЭС

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Дээрх хүснэгтээс үзвэл сүүлийн 3 жилийн байдлаар “Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын хамаарах нутаг дэвсгэрт нийтдээ 48 зам тээврийн ослын дуудлага, мэдээлэл ирснээс 24 буюу 50% нь нисэх буудлын хамаарах нутаг дэвсгэрийн замын хөдөлгөөнд гарсан бол үлдсэн 24 буюу 50% нь нисэх буудлын авто машины зогсоолд гарсан байна.

“Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын хамаарах нутаг дэвсгэрт гарч байгаа зам тээврийн осол, зөрчлийн 50% нь авто машины зогсоол дээр гарч байгаа нь тулгамдсан асуудал болжээ.

Фокус ярилцлага: Бид судалгааны ажлаа хийхийн өмнө “Улаанбаатар такси трансфорт сервис” ХХК, “Вип такси сервис” ХХК-нд таксины жолоочоор ажилладаг 4 иргэн, хувиараа такси үйлчилгээ эрхэлж байгаа 3 иргэнтэй хамт нисэх буудлын зогсоолын орчимд цугларч фокус ярилцлага хийж, түүний үр дүнд үндэслэн энэхүү судалгааг хийхээр шийдвэрлэсэн билээ.

Ярилцлагад оролцсон жолооч иргэд анх нисэх буудлын авто машины зогсоол руу орж ирэхдээ их будилж, тойрч, хүнээс асууж байж зогсоол руу тойрч ордог болохыг мэдсэн. Хэдийгээр тэмдэг тэмдэглэгээ байсан хэдий ч ихэнх жолооч нар анзаардаггүй, шууд орчхоод гайхаад байдаг гэсэн нь бид энэхүү судалгааг хийх шаардлага байгааг олж харсан юм.

Иргэний агаарын тээврийн цагдаагийн хэлтсийн нийт 28 алба хаагчдыг түүврийн аргаар сонгон авч судалгааны хамрах хүрээгээ тодорхойлсон бөгөөд анкет асуулгын аргаар судалгаа авч, шинжилгээ хийв.

Судалгаанд оролцогчдын товч анкет: Судалгаанд оролцогчдын насны байдлыг авч үзвэл 4 буюу 14.3% нь “18-25”, 4 буюу 14.3% нь “26-29”, 7 буюу 25% нь “30-34”, 7 буюу 25% нь “35-39”,

5 буюу 17.9% нь “40-44”, 1 буюу 3.6% нь “44-49” насны алба хаагчид байсан бөгөөд хүйсийн хувьд 2 буюу 3.6% нь “эмэгтэй”, 26 буюу 96.4% нь “эрэгтэй” алба хаагчид хамрагдав.

Судалгаанд оролцогчдын боловсролын байдлыг авч үзвэл 19 буюу 67.9% нь “дээд”, 4 буюу 14.3% нь “тусгай дунд”, 5 буюу 17.9% нь “бүрэн дунд” боловсролтой алба хаагчид байсан бөгөөд ажилласан жил, туршлагыг нь харвал, 1 буюу 3.6% нь “1 хүртэлх жил”, 7 буюу 25% нь “1-3 жил”, 7 буюу 25% нь “4-6 жил”, 5 буюу 17.9% нь “7-10 жил”, 6 буюу 21.4% нь “11-15 жил”, 2 буюу 7.1% нь “16-20 жил” ажилласан туршлагатай алба хаагчид оролцов.

Судалгаанд оролцогчдын албан тушаалын байдлыг авч үзвэл 7 буюу 25% нь “зохицуулагч”, 3 буюу 10.7% нь “цагдаа-зохицуулагч”, 11 буюу 39.3% нь “хэв журмын цагдаа”, 2 буюу 7.1% нь “хэв журмын байцаагч”, 3 буюу 10.7% нь “ахлах байцаагч”, 2 буюу 7.1% нь “тасгийн дарга” албан тушаалтай алба хаагчид байв.

Үндсэн судалгааны хэсэг. Манай улсад үйл ажиллагаа явуулдаг “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудлын замын хөдөлгөөний зохион байгуулалт нь ямар улсын загвараар бүтээгдсэн болох талаар судалгаанд оролцсон цагдаагийн алба хаагчдаас асууж тодруулахад 5 буюу 18% нь “Монгол Улс”, 20 буюу 71% нь “Япон улс”, 3 буюу 11% нь “мэдэхгүй” гэсэн хариултыг өгсөн байна. Харин “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудлын гадна авто машины зогсоолд өдөрт дунджаар хэдэн машин байрлаж үйлчлүүлдэг вэ?” гэсэн асуултад 2 буюу 7% нь “200-400”, 2 буюу 7% нь “401-500”, 1 буюу 4% нь “501-600”, 5 буюу 18% нь “601-700”, 5 буюу 18% нь “701-800”, 13 ба 46% нь

“801 ба түүнээс дээш” тооны авто машин зогсоолоор үйлчлүүлдэг гэжээ.

Зураг 1. Зохион байгуулалтын загвар

Дээрх Зурагуудаас үзвэл судалгаанд оролцсон цагдаагийн алба хаагчдын дийлэнх буюу 70 гаруй хувь нь Япон улсын нисэх буудлын дэргэдэх автомашины зогсоолын зохион байгуулалтаар хийгдсэн гэж үзэж байгаа бөгөөд энэ нь манай улсын Замын хөдөлгөөний дүрэмтэй зөрчилдөх магадлалтай байж болохыг харж болохоор байна. /Зураг №1/ Харин “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолд өдөрт дунджаар 800 ба түүнээс дээш тооны авто машин байрлаж үйлчлүүлдэг гэсэн нь замын хөдөлгөөний ачаалал өндөр байгааг илэрхийлэх дүн гэж үзэж байна. Энэ нь “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудлын бүсэд замын хөдөлгөөний урсгал ихтэй, ачаалалтай байгаа нь замын цагдаагийн алба хаагчдын ажлын ачааллыг тооцох нэг хүчин зүйл гэж үзэв.

“Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын орчимд замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчих явдал хэр их гардаг вэ?” гэсэн асуултад 2 буюу 7% нь “Маш их”, 8 буюу 29% нь “Их”, 14 буюу 50% нь “Дунд зэрэг”, 3 буюу 11% нь “Бага”, 1 буюу 3% нь “Гардаггүй” гэсэн хариултыг өгчээ. Харин “Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын орчимд замын тээврийн осол,

зөрчил хэр их гардаг вэ?” гэсэн асуултад 2 буюу 7% нь “Маш их”, 2 буюу 7% нь “Их”, 14 буюу 50% нь “Дунд”, 10 буюу 36% нь “Бага” гэсэн хариултыг өгчээ.

Судалгаанд оролцогчдын өгсөн хариултаас үзвэл “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудлын орчимд замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчих явдал их гардаг гэж байгаа нь нисэх буудлаар үйлчлүүлж байгаа тээврийн хэрэгслийн тоо их, гадаад, дотоодын нислэгээр олон иргэд үйлчлүүлж байгаа, нөгөө талаараа Япон улсын нисэх буудлын загвараар зогсоолын зохион байгуулалт, загвартай байгаа нь холбоотой гэж үзэв. /Зураг №3/ Түүнчлэн нисэх буудлын орчимд зам тээврийн осол их биш ч багагүй гарч байгаа нь авто машины тоо, буудлын дэргэдэх зогсоолын зохион байгуулалтыг жолооч иргэд төдийлөн сайн мэдэхгүй байгаагаар холбоотой гэж үзэж болохоор байна. /хавсралт Зураг №4/

Судалгаанд оролцогчид “Нисэх онгоцны буудлын бүсийн орчимд авто замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангаж байгаа замын цагдаагийн алба хаагчид хэр их ажлын ачаалалтай ажилладаг вэ?” гэсэн асуултад 14 буюу 50% нь “Их”, 9 буюу 32% нь “Дунд”, 4 буюу 14% нь “Бага”, 1 буюу 4% нь

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

“Ачаалалгүй” гэж хариулжээ. Харин “Жолооч нар Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын гадна байдаг авто замын хөдөлгөөний урсгал,

Зураг 2. Замын цагдаагийн ачаалал

Судалгаанд оролцогчдын өгсөн дээрх хариултаас “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудал өдөрт дунджаар 5,000-6,000 зорчигч, тэднийг гаргаж өгөх, тосож авах иргэдийн тоо нэмэгдвэл өдөрт дунджаар 7,000-8,000 иргэн үйлчлүүлдэг, мөн зорчигчдын нисэх буудал руу ирэхдээ ашиглаж байгаа тээврийн хэрэгслийн тоог бодож үзвэл судалгаанд оролцогчдын ажлын ачаалал өндөр байгаа нь харагдаж байна. /Зураг 2/ Харин Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын дэргэдэх авто машины зогсоол руу чиглэсэн замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэл, зохион байгуулалтыг мэдэхгүйгээс андуурч хөдөлгөөнд оролцдог явдал их байгаа нь судалгаанд оролцогчдын хариултаас харагдаж байна. /Зураг 3/ Энэ нь судалгаанд оролцсон цагдаагийн алба хаагчдын өгсөн хариултаар нотлогдож байна.

“Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын орчмын замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэл, зохион байгуулалтыг заасан тэмдэг, тэмдэглэгээ хэр их тавигдсан байдаг вэ?” гэсэн асуултад

чиглэл, зохион байгуулалтыг хэр их андуурч хөдөлгөөнд оролцдог вэ?” гэсэн асуултад 12 буюу 43% нь “Их”, 11 буюу 39% нь “Дунд зэрэг”, 5 буюу 18% нь “Бага” гэсэн хариултыг өгсөн байна.

Зураг 3. Замын хөдөлгөөний зохицуулалт

судалгаанд оролцогчдын 85 орчим хувь нь их тавигдсан /хавсралт Зураг №7/ гэж үзсэн бол уг тэмдэг тэмдэглэгээ жолооч нарт хэр их ойлгомжтой байдаг талаар тодруулахад 12 буюу 43% нь “ойлгомжтой”, 12 буюу 43% нь “дунд зэрэг”, 1 буюу 3% нь “бага”, 3 буюу 11% нь “ойлгомжгүй” гэсэн хариултыг тус тус өгчээ. /хавсралт Зураг №8/ Дээрх хариултуудаас үзвэл нисэх буудлын бүсэд замын тэмдэг, тэмдэглэгээ зохих хэмжээнд тавигдсан хэдий ч жолооч нарын мэдлэг дутмаг, зарим талаараа жолооч нарын хайхрамжгүй, хэнэггүй байдлаас улбаатайгаар зөрчил гаргах явдал түгээмэл байдаг нь харагдаж байна.

“Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудлын орчмын авто замын хөдөлгөөний зохион байгуулалтыг заасан тэмдэг, тэмдэглэгээг жолооч нар хэр их андуурдаг вэ? гэсэн асуултад 8 буюу 29% нь “их”, 11 буюу 39% нь “дунд зэрэг”, 9 буюу 32% нь “бага” гэсэн хариултыг өгчээ. Харин “Хөшигтийн хөндийн Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын

орчин дахь авто машины замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэлийг өөрчлөх хэрэгцээ шаардлага байна уу?”

Зураг 4. Замын тэмдэг андуурах байдал

гэсэн асуултад 8 буюу 28% нь “тийм”, 8 буюу 28% нь “үгүй”, 12 буюу 43% нь “зарим хэсгийг” гэсэн хариултыг өгчээ.

Зураг 5. Зогсоолын зохион байгуулалт өөрчлөх хэрэгцээ шаардлага

Судалгаанд оролцсон алба хаагчдын өгсөн хариултаас үзвэл “Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын бүс дэх замын зохион байгуулалт, замын урсгал, чиглэлийг жолооч нар мэдэхгүй андуурах, будилах явдал түгээмэл гарч, замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчих явдал их байдаг нь харагдаж байна. /Зураг 4/ Түүнчлэн Иргэний агаарын тээврийн цагдаагийн хэлтсийн алба хаагчдын 20 буюу 71% нь нисэх буудлын бүс дэх замын хөдөлгөөний зохион байгуулалт, урсгал чиглэлд өөрчлөлт оруулах шаардлагатай гэж үзсэн нь энэхүү судалгааны ажлын үр дүн ач холбогдолтой болсныг харуулж байна.

“Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудлын зогсоол болон бусад орчинд замын хөдөлгөөний дүрмийн зөрчил гарахад юу хамгийн их нөлөөлдөг вэ? гэсэн асуултад судалгаанд оролцогчдын 3 буюу 10.7% нь “замын тэмдэг, тэмдэглэгээ ойлгомжгүй”, 2 буюу 7.1% нь “Замын тэмдэг, тэмдэглэгээ бага тавигдсан”, 9 буюу 32.1% нь “Гадаад улсын замын

хөдөлгөөний зохион байгуулалтаар нисэх буудлын бүс дэх замын хөдөлгөөн зохицуулалт хийгдэж байгаа учраас жолооч нар замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэлээ мэдэхгүй, андуурч будилдаг байдал”, 12 буюу 42.9% нь “манай жолооч нарын замын хөдөлгөөний дүрмийн мэдлэг хангалтгүй, бас хэнэггүй байдал”, 1 буюу 3.6% нь “нисэх буудлын бүсэд нэг дор автомашины бөөгнөрөл их, тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөний урсгал их байдаг”, 1 буюу 3.6% нь “бусад” гэсэн нөлөөллийн хүчин зүйлүүдийг дурджээ. /Зураг 6/

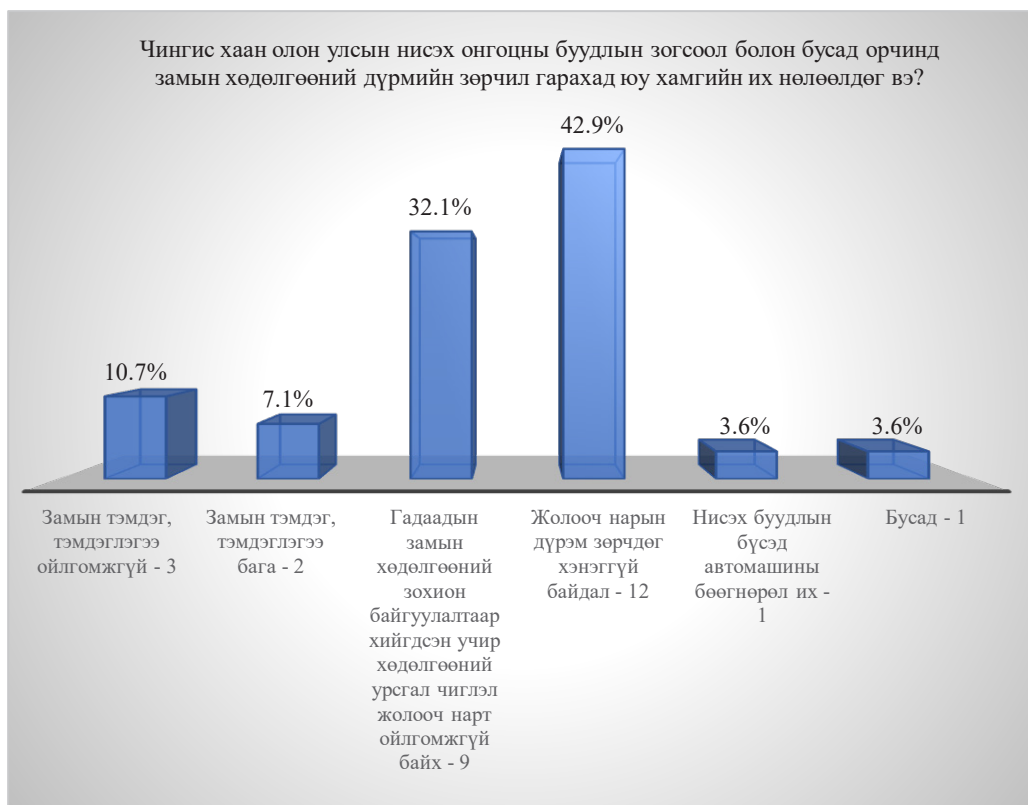
Дээрх асуултын хариултуудыг нэгтгэн авч үзвэл манай жолооч нарын дунд нийтлэг түгээмэл байдаг замын хөдөлгөөний дүрмийн мэдлэг сул, замын тэмдэг, тэмдэглэгээ сайн мэддэггүй байдаг нөлөөлж байгаа бол нөгөө талаас Япон улсын замын хөдөлгөөний зохион байгуулалтаар зогсоолын хэсэг зохицуулагдаж байгаа нь зөрчил гарахад хамгийн ихээр нөлөөлж байна гэж үзэв.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ЭРХНИЙ
УНДГАДСАН

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

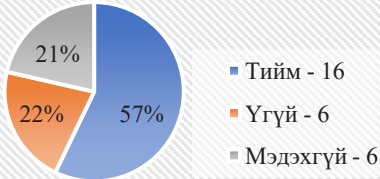
Зураг 6. Замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчихөд нөлөөлж буй хүчин зүйл

“Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудлын зогсоол болон бусад орчинд замын хөдөлгөөний дүрмийн зөрчил гарахад нөлөөлдөг сөрөг хүчин зүйлүүдийг бууруулах, зөрчил гарах бусад нөхцөл байдлуудыг арилгах чиглэлээр Иргэний агаарын тээврийн цагдаагийн хэлтэс дангаараа бус харин Замын цагдаагийн газар болон нисэх буудлын удирдлагатай хамтран тодорхой ажил, арга хэмжээний төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжүүлбэл үр дүнд хүрэх болно.

Судалгаанд оролцсон цагдаагийн алба хаагчдаас “Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын захиргаатай авто машины замын хөдөлгөөний урсгал,

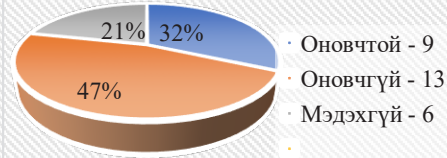
чиглэлт, зохион байгуулалттай холбоотойгоор танай цагдаагийн хэлтсийн удирдлагаас санал бодлоо хэлж, уулзаж байсан уу?” гэсэн асуултад 16 буюу 57% нь “Тийм”, 6 буюу 22% нь “үгүй”, 6 буюу 21% нь “мэдэхгүй” гэсэн хариултыг өгчээ. Түүнчлэн “Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын гаднах авто машины зогсоол руу тойрог чиглэлээр явж ордог зохион байгуулалтын хэлбэр хэр их оновчтой гэж та үзэж байна вэ?” гэсэн асуултад 9 буюу 32% нь “оновчтой”, 13 буюу 47% нь “оновчгүй”, 6 буюу 21% нь “Мэдэхгүй” гэсэн хариултыг өгчээ.

Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын захиргаатай авто машины замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэлт, зохион байгуулалттай холбоотойгоор танай цагдаагийн хэлтсийн удирдлагаас санал бодлоо хэлж, уулзаж байсан уу?

Зураг 7. Зохион байгуулалтын өөрчлөх санал

Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын гаднах авто машины зогсоол руу тойрог чиглэлээр явж ордог зохион байгуулалтын хэлбэр хэр их оновчтой гэж та үзэж байна вэ?

Зураг 8. Зогсоолын оновчтой байдал

Судалгаанд оролцсон цагдаагийн алба хаагчдын үзэж байгаагаар нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын зохион байгуулалт, замын хөдөлгөөний урсгал чиглэлтэй холбоотой санал хүсэлтээ нисэх буудлын захиргаанд удаа дараа гаргаж байсан ч хөрөнгө мөнгө байхгүй гэсэн шалтгаанаар хүлээн авдаггүй, ажил, арга хэмжээ авч хэрэгжүүлдэггүй нь Иргэний агаарын тээврийн цагдаагийн хэлтэс, Нисэх буудлын захиргаатай хамтын ажиллагаа төдийлөн хангалттай хэмжээнд ажиллаж чадахгүй байгаа, нөгөө талаараа зогсоолын ач холбогдлыг төдийлөн үнэлэхгүй байгаа юм байна гэж үзэхэд хүргэж байна.

Мөн “Чингис хаан” нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоол руу шууд бус, харин тойрог чиглэлээр тойрч явсны дараа зүүн хойд талаасаа ордог зохион байгуулалтын хэлбэрийг 47% нь оновчгүй гэж үзсэн замын хөдөлгөөний чиглэлийг өөрчилж, шууд зогсоол руу ордог болох шаардлага байгааг харж болохоор байна.

Судалгаанд оролцсон Иргэний агаарын тээврийн цагдаагийн хэлтсийн алба хаагчдын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоол, санаа бодол, гаргасан саналыг нэгтгэн авч үзвэл:

- Жолооч нарын замын хөдөлгөөнд дүрэм баримтлан оролцох талаар самбар байршуулах;

- Баруун туннелийн зорчих хэсгийг өөрчлөх;

- Автомашины зогсоол руу шууд ордог болгох;

- Монгол Улсын Замын хөдөлгөөний дүрэмд нийцүүлэн өөрчлөлт хийх;

- Замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэлийг энгийн жолооч нарт хялбар ойлгогддог байхаар өөрчлөх;

- Тууш замаас шууд зогсоол руу ордог болгох;

- Замын тэмдэг, тэмдэглэгээг бага байгааг анхаарч нэмэгдүүлэх;

- Авто машины зогсоолын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх;

- Хурд сааруулагчийг оновчтой газруудад байршуулах, тухайлбал баруун аркийн хойноос орох хэсэгт;

- Чиглэл заасан тэмдэг, тэмдэглэгээг тодорхой газруудад оновчтой байдлаар байршуулах зэрэг саналуудыг дэвшүүлсэн байна.

Дээрх саналуудыг нэгтгэн авч үзвэл Нисэх буудлын захиргаа, Иргэний агаарын тээврийн цагдаагийн хэлтсийн хамтын ажиллагаа, түүний хэрэгжилт хангалттай бус байгааг илэрхийлж байгаа бөгөөд цаашид

МОНГОЛ УЛСЫН
ПОЛИЦИЯН
АКАДЕМИ

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

зогсоолын зохион байгуулалт, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэлийг өөрчлөн сайжруулах хэрэгцээ шаардлага байгааг харуулж байна.

Судалгааны ажлыг бататгах үүднээс нисэх буудлын замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд хяналт тавьдаг замын цагдаагийн 5 алба хаагчидтай фокус ярилцлага хийхэд анкет асуулгын аргаар хийсэн судалгааны дүн бодитой гарч байна гэж үзэхэд хүрч байна.

Дүгнэлт

“Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын зохион байгуулалт, түүний хэрэгжилт, нисэх буудлын бүсэд гардаг зөрчил, гарахад нөлөөлж буй хүчин зүйл, зогсоолын зохион байгуулалтыг өөрчлөх хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох, сайжруулах арга замыг эрэлхийлэх зорилгоор хийсэн судалгааны үр дүнд үндэслэн дараах дүгнэлтийг хийж байна. Үүнд:

1. Олон улсын нисэх онгоцны буудлын авто машины зогсоол нь нисэх буудлаар үйлчлүүлж буй зорчигчдын тав тухтай үйлчлүүлэх, нисэх буудлын ажилтнуудын, түүнчлэн үйлчилгээний машинуудыг байрлуулах зориулалттай, Япон улсын нисэх буудлын зохион байгуулалтын загвараар бүтээгдсэн тусгай бүс юм байна.

2. “Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын зохион байгуулалт, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэл нь Япон улсын замын зохион байгуулалтын загвараар хийгдсэн байх бөгөөд энэ нь жолооч нарын Замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчих нэг хүчин зүйл болдог байна.

3. “Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын бүсэд зам тээврийн осол, зөрчил цөөнгүй гардаг нь 1 сард дунджаар 58012, 1 өдөрт дунджаар 1933 тээврийн хэрэгсэл орж гарч

үйлчлүүлж байдаг хөдөлгөөний ачааллаас үүдэлтэй, нөгөө талаараа гадаадын замын хөдөлгөөний зохион байгуулалтын загвараар хийгдсэн, шулуун замаар тойрог байдлаар зогсоол руу ордог зохион байгуулалтын хэлбэр, замын хөдөлгөөний чиглэл заасан тэмдэг, тэмдэглэгээ хангалтгүй байршуулсан, жолооч нарын Замын хөдөлгөөний дүрмийн мэдлэг сул, хэнэггүй байдлаар хөдөлгөөнд оролцдог зэрэг олон хүчин зүйл нөлөөлдөг байна.

4. Иргэний агаарын тээврийн цагдаагийн хэлтэс, нисэх буудлын захиргааны хамтын ажиллагааны хэрэгжилт хангалтгүй байгаа нь хэлтсээс нисэх буудлын зогсоол, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэл, зохион байгуулалттай холбоотойгоор өгсөн санал, хүсэлт, түүний мөрөөр хэрэгжүүлсэн ажил, арга хэмжээ бага байгаа нь судалгаанд оролцсон алба хаагчдын өгсөн хариултаас тодорхойлогдож байна.

5. “Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын авто машины зогсоолын зохион байгуулалт, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэлээс үүдэлтэй зөрчил, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйл, тээврийн хэрэгслийн тоо, түүнчлэн судалгаанд оролцсон алба хаагчдаас гаргасан санал, хүсэлт зэргийг харгалзан зогсоолын зохион байгуулалт, замын хөдөлгөөний урсгал, чиглэлийн зарим хэсгийг өөрчлөх хэрэгцээ шаардлага байна гэсэн дүгнэлтийг өгч байна.

6. Энэхүү судалгааны ажлыг хийснээр “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудлын дэргэдэх авто машины зогсоолын хүчин чадал нэмэгдэх, зохион байгуулалтад өөрчлөлт оруулах, дэвшилтэд техник технологи нэвтрүүлэх ажлыг хэрэгжүүлж чадвал замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчих явдал буурч, зорчигч

иргэдийн амар тайван, аюулгүй орчинд үйлчлүүлэх боломж нөхцөл нэмэгдэх ач холбогдолтой болох юм.

Санал

Дээрх дүгнэлт, судалгааны үр дүн, алба хаагчдын дэвшүүлсэн санал, хүсэлтийг үндэслэсэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. “Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудлын баруун тунелийн зорчих хэсгийн зохион байгуулалтыг өөрчлөх;
2. “Чингис Хаан” олон улсын нисэх буудал очих тууш замаас авто машины зогсоол руу шууд ордог болгох зохион байгуулалтыг хийх;
3. Тууш замаас шууд зогсоол руу ордог чиглэл заасан замын тэмдэг, тэмдэглэгээний тоог нэмэгдүүлж, жолооч нарт дүрэм зөрчихгүй байх боломж, нөхцөлийг нэмэгдүүлэх;
4. Нисэх буудлын авто машины зогсоолын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх;
5. Нисэх буудлын бүс дэх замын хурд сааруулагчийг оновчтой газруудад байршуулах /тухайлбал баруун аркийн хойноос орох хэсэгт/ зэрэг саналуудыг дэвшүүлээ.

Ашигласан материал

- Chapter 17.27: PARKING STANDARDS AND REQUIREMENTS. (2025, 01 07). Retrieved from City of Mill Creek, WA: <https://www.codepublishing.com/WA/MillCreek/html/MillCreek17/MillCreek1727.html>
- “Чингис хаан” олон улсын нисэх буудлын нээлтийн ёслол. (2021). Япон улсын элчин сайдын яам: https://www.mn.emb-japan.go.jp/itpr_ja/internationalairp

ort0704mon.html?utm_source-ээс Гаргасан

- Civil Aviation Authority. (2016). SUBMISSION ON BEHALF OF THE INDEPENDENT AIRPORT PARKING ASSOCIATION (IAPA). UK.

- Kováčiková, K., Novák, A., Kováčiková, M., & Sedláčková, A. (2022). Smart parking as a part of Smart airport concept. *Transportation Research Procedia*, 65, 70-77. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.trpro.2022.11.009>

- Бүртгэгдсэн зам, тээврийн осол, бүс, аймаг, нийслэлээр. (2022-2025). Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан: https://www2.1212.mn/tables.aspx?TBL_ID=DT_NSO_2300_039V1 -ээс Гаргасан

- Зам, тээврийн салбарын 7 хоногийн статистик мэдээ. (2025 оны 04 07). Хөшигийн хөндийн нисэх онгоцны буудал ТӨХХК: <https://khkhap.mn/content/show/id/489-ээс> Гаргасан

- Иргэний агаарын тээврийн Цагдаагийн хэлтэс. (2024). 2022-2024 оны тайлан.

- Олон улсын нислэгүүд. (2025). Чингис хаан олон улсын нисэх буудал: <https://www.ulaanbaatar-airport.mn/international-flights-ээс> Гаргасан

- Чингис хаан олон улсын нисэх буудал. (2025). Дотоодын агаарын тээвэрлэгчид: <https://www.ulaanbaatar-airport.mn/air-carriers-ээс> Гаргасан

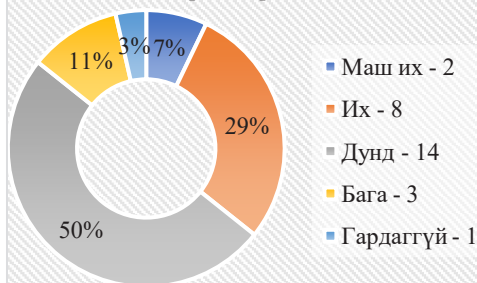

МОНГОЛЫН
ДӨЛ ХААМ
ПОЛИЦИЯН
АКАДЕМИ

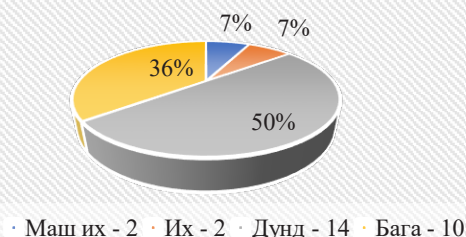
ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын орчимд замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчих явдал хэр их гардаг вэ?

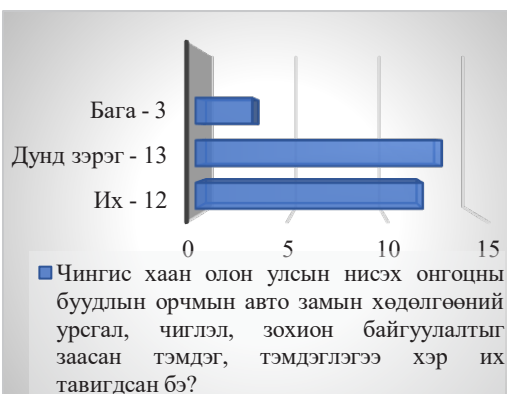

Зураг 9. ЗХД-ийн зөрчил

Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын орчимд замын тээврийн осол, зөрчил хэр их гардаг вэ?

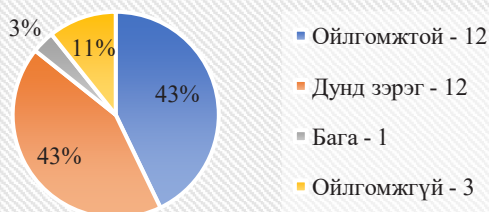

Зураг 10. Зам тээврийн осол

Зураг 7. Замын тэмдэг тэмдэглэгээ

Чингис хаан олон улсын нисэх онгоцны буудлын орчмын авто замын хөдөлгөөний зохион байгуулалтыг заасан тэмдэг, тэмдэглэгээ жолооч нарт хэр их ойлгомжтой байдаг вэ?

Зураг 8. Замын хөдөлгөөний зохицуулалт

ЗАМ ТЭЭВРИЙН ОСЛЫГ БУУРУУЛАХАД ЧИГЛЭСЭН ЗАРИМ УЛСЫН ТУРШЛАГА

INTERNATIONAL BEST PRACTICES FOR REDUCING TRAFFIC ACCIDENTS: INSIGHTS FOR APPLICATION IN MONGOLIA

Ганмягмарын Болор-Эрдэнэ*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн тэнхимийн ахлах багш, доктор, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Bolor-Erdene Ganmyagmar, Ph.D, Senior Lecturer, Department of Police Management and Strategy, Academy of Management, University of Internal Affairs

Ганзоригийн Анхсайхан

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Pol. Capt. Ankhsaikhan Ganzorig, MA Scholar, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: bolorerdene.uia@gmail.com

Хураангуй: Монгол Улсын авто замын сүлжээний нийт урт 111,916.7 км байдаг бөгөөд үүнээс олон улс, улсын чанартай 14,921.3 км авто зам, орон нутгийн чанартай 96,040 км авто зам, тусгай зориулалтын 955.8 км авто зам байна. Автозамын сүлжээ хөгжиж байгаа өнөөгийн үед зам, зам орчны нөхцөл байдлаас шалтгаалан гарсан зам тээврийн осол хэрэг, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд хэрхэн нөлөөлж буйг статистик тоо баримтаас судлан авч үзвэл манай улсад 2020-2024 оны сүүлийн 5 жилийн байдлаар 118908 зам тээврийн осол бүртгэгдсэний 0.5% нь зам замын нөхцөл байдлаас шалтгаалан гарсан гэж үзсэн байна.

Гэтэл авто замын сүлжээ өндөр хөгжсөн Их Британи, Франц зэрэг орнуудад замын нөхцөлөөс шалтгаалж гарсан зам тээврийн осол, хэрэг нь бүх осол хэргийн 28-30%, Оросын холбооны улсад 3 осол тутмын нэг нь зам орчин муу байснаас шалтгаалан гарсан гэж үзэж зам тээврийн осол, хэргийн хохирлыг тухайн зам хариуцдаг аж ахуйн нэгж байгууллагаар бүрэн хариуцуулдаг байна. Иймээс энэ чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллага, аж ахуйн нэгжийн хариуцлага маш өндөр байдаг.

Энэхүү судалгаагаар Монгол Улсын автозамын нөхцөл байдлыг АНУ-ын хөдөө орон нутгийн автозамтай харьцуулан судалж тус улсын авто замд гарсан зам тээврийн ослыг 46 хувиар бууруулж чадсан туршлагыг өөрийн орны хөрсөн дээр буулгах зорилгыг дэвшүүлэв. Ингэснээр манай улсын хөдөө орон нутгийн эсрэг хөдөлгөөнтэй 2 эгнээтэй автозамд мөргөлдөх, онхолдох хэлбэрээр гарч байгаа зам тээврийн ослыг 46 хүртэлх хувиар бууруулах боломжтой байгааг харуулахыг зорилоо.

Abstract: The total length of Mongolia's road network is 111,916.7 km, comprising 14,921.3 km of international and national roads, 96,040 km of local roads, and 955.8 km of special-purpose roads. As road infrastructure continues to expand, it is critical to assess how road conditions contribute to traffic accidents and road safety risks. Between 2020 and 2024, a total of 118,908 traffic accidents were recorded in Mongolia, of which only 0.5% were officially attributed to poor road conditions. However, in countries with more advanced infrastructure—such as the United Kingdom, France, and

Улаанбаатар 2025 оны 02 сарын 25

Russia—road condition-related accidents account for 28–33% of all incidents, and liability is often transferred to the organizations responsible for road maintenance.

This study compares road conditions in Mongolia with those of rural roads in the United States, where proven interventions—such as shoulder rumble strips and centerline rumble strips—have reduced accidents by up to 46%. The study aims to assess the potential applicability of these measures in Mongolia’s rural two-lane roads with opposing traffic flow, where collision and rollover accidents are prevalent. The results suggest that similar implementations could lead to a significant reduction in traffic accidents, enhancing overall road safety across the country.

Түлхүүр үгс: Зам тээврийн осол, зөрчил, улсын чанартай авто зам, хар цэг, зам тээврийн ослын шалтгаан.

Keywords: Traffic safety, traffic accidents, national road infrastructure, high-risk zones (black spots), road design.

Удиртгал

Дэлхий дээр зам тээврийн осол (Цаашид – ЗТО гэх)-ын улмаас жил бүр 1.19 сая хүн нас барж, 20-50 сая хүн хүнд, хөнгөн хэлбэрээр гэмтэж хөгжлийн бэрхшээлтэй болж байна. Зам тээврийн ослоор хохирч байгаа хүмүүсийг насны ангиллаар нь авч үзвэл дийлэнх хувийг 5-29 насны хүмүүс эзэлж байх ба эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс 3 дахин их зам тээврийн ослоор нас бардаг гэж судалгаагаар тогтоосон байна. Дэлхий дээрх зам тээврийн ослын 92 хувь нь эдийн засгийн хувьд дундаж орлоготой улсууд байх бөгөөд эдгээр улсууд

дэлхийн тээврийн хэрэгслийн 60 орчим хувийг эзэлдэг аж. (Organization:WHO, 2023) Энэ нь хөгжил буурай орон автозамын бүтээн байгуулалт, тээврийн хэрэгслийн бүрэн бүтэн аюулгүй байдалд төдийлөн анхаарал хандуулдаггүйгээс шалтгаалан зам тээврийн осолд өртөх нөхцөл болж байна гэж үзэж болох юм.

Монгол Улсад гарч байгаа зам тээврийн ослын тоо хэмжээ жилээс жилд өсөх хандлагатай байна. Дараах зургаар зам тээврийн ослын статистик мэдээг 2020-2024 оны харьцуулан үзүүлээ.

Зураг 1. Улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн зам тээврийн ослын статистик мэдээ

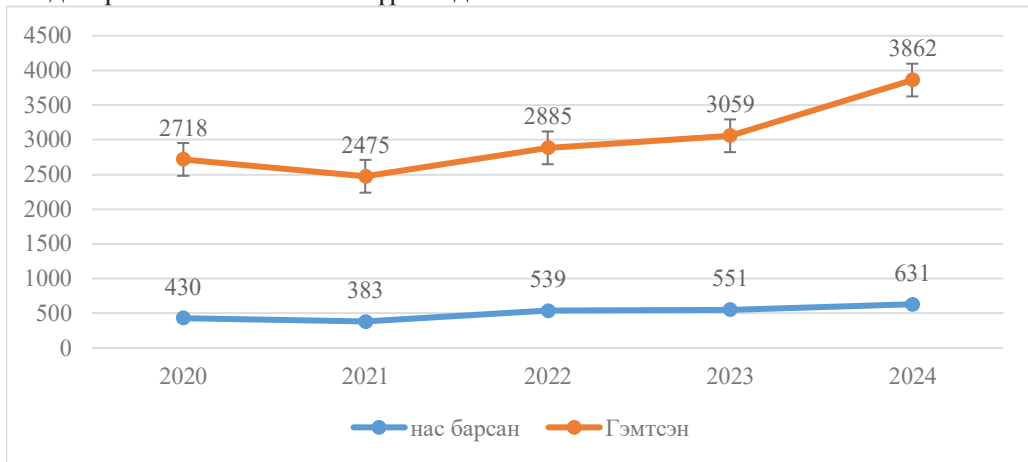

שבת שלום וטוב

Зургаас харахад 2020 онд 21768 байсан бол 2021 онд 22482 буюу 3.2 хувиар, 2022 онд 24121 буюу 10.8 хувиар, 2023 онд 25235 буюу 15.9 хувиар, 2024 онд 30977 буюу 42.3 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна. Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөний аюулгүй байдал, ашиглалтын журмын эсрэг гэмт хэрэг, зам тээврийн осол сүүлийн 5 илийн байдлаар нийт 124583 бүртгэгдэж

17533 замын хөдөлгөөнд оролцогч осолд өртсөн ба 2534 хүний амь нас хохирч, 14999 хүн хүнд, хөнгөн байдлаар гэмтэл авч эрүүл мэндээрээ хохирчээ (Тээврийн цагдаагийн алба, 2023).

Зам тээврийн ослоос нас барсан болон гэмтсэн хүний статистик мэдээг 2020-2024 оны байдлаар харьцуулан үзүүлээ.

Зураг 2. Зам тээврийн ослын улмаас нас барсан болон гэмтсэн хүний тоо мэдээ

XXI зуун гарснаар дэлхийн хэмжээнд тээврийн хэрэгслийн хэрэглээний үзүүлэлт хэдэн саяар хэмжигдэж, 1000 хүн тутамд ноогдох тээврийн хэрэгслийн тоогоор тодорхойлогдох болсон бөгөөд энэ үзүүлэлт 1937 онд 15.8, 2016 оны байдлаар 400 автомашин байсан бол 2024 онд 700 автомашин болж өссөн байна. Энэ нь замын хөдөлгөөний эрчмийг бууруулаад зогсохгүй жолоочийн хариуцлага алдах үйлдлийн улмаас зам тээврийн осол гарах обьектив нөхцөл болж байна. Тиймээс ч дэлхийн улс орнууд зам тээврийн ослыг бууруулахад анхаарал хандуулан энэ талаар судалгаа, шинжилгээний ажил хийж, зам тээврийн ослыг бууруулахад чиглэсэн урт болон богино хугацааны үр дүнтэй ажил арга

ХЭМЖЭЭГ зохион байгуулан ажиллаж байна.

Энэхүү судалгааны ажлын зорилго нь АНУ-ын Үндэсний Хурдны Замын Хоршооны Судалгааны Хөтөлбөрийн (NCHRP) судалгаагаар баталгаажсан ховилтой мөр болон ирмэгийн шуугиантай туузуудыг байрлуулснаар хөдөө орон нутгийн замд гарч байгаа зам тээврийн ослыг бууруулж байгаа бодит үр дүнд тулгуурлан өөрийн улсад нутагшуулж орон нутгийн эсрэг хөдөлгөөнтэй 2 эгнээтэй замд онхолдох, мөргөлдөх хэлбэрээр гарч байгаа зам тээврийн ослын тоог 46 хувиар бууруулах боломжтой гэдгийг энэхүү судалгааны ажлаар харуулахыг зорилоо.

Үндсэн хэсэг

Жолооч орон нутгийн замд тасралтгүй 2-оос дээш цагаар тээврийн

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ

хэрэгсэл жолоодох үед анхаарал буурч, самбаачлах хугацаа уртсаж, нойрмоглох байдалд ордог. Тээврийн хэрэгсэл жолоодох үед нойр хүрэхэд авах хамгийн сайн арга бол замын зорчих хэсгийг чөлөөлж зогсоод 20-30 минут амрах юм.

Жолооч тамхи татаад, шингэн юм уух, цонхоо онгойлгох, хөгжмөө чангалах зэргээр олон янзаар нойроо сэргээх үйлдэл хийж болох боловч эдгээр нь 3-5 минутын туршид үр дүнтэй байдаг. Жолоо барьж явах үедээ нойрмоглох нь зам тээврийн ноцтой осол, гэмт хэрэг гарах шалтгаан болж улмаар хүний амь нас эрсдэх нөхцөл байдлыг бий болгодог. Тээврийн хэрэгсэл 80 км/ц цагийн хурдтай явж байхдаа 1 секундэд 22.2 м газрын туулдаг. Энэ нь жолооч 5 секунд нойрмоглох үед 111 м замыг ямар ч хяналтгүйгээр туулах бөгөөд энэ үед эсрэг урсгалд явж байгаа тээврийн хэрэгсэлтэй мөргөлдөх, зам дээр байгаа биет мөргөх, замын хажуу руу унах зэргээр зам тээврийн осолд өртөх магадлал маш өндөр байдаг байна.

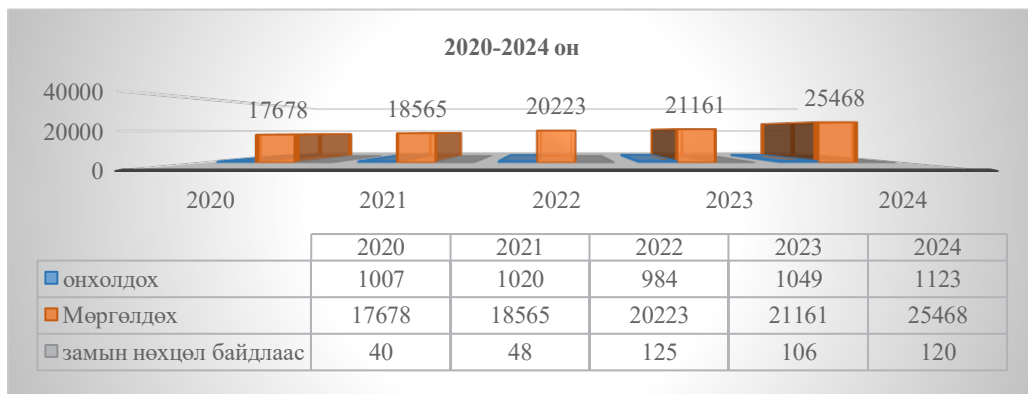
Монгол Улсын хөдөө, орон нутгийн засмал замын зорчих хэсгийн өргөн ихэвчлэн 7-9 метр хэмжээтэй, эсрэг хөдөлгөөнтэй 2 эгнээтэй зам байх ба асфальтан замын өргөн дээр засмал замын 2 зах ирмэгээс гадагш 2 метрийн

хэмжээтэй шороон хөвөө нэмэгдсэнээр тухайн зорчих хэсгийн өргөнийг тодорхойлж байдаг. Тухайлбал зорчих хэсгийн өргөн нь 2.49 метрийн өргөнтэй 2 ачааны автомашин зөрж өнгөрөх, гүйцэж түрүүлэхэд хангалттай хэмжээний зай биш гэдгийг илтгэж байна.

Зураг 3. Эсрэг хөдөлгөөнтэй 2 эгнээ хөдөө орон нутгийн замыг харуулав

Монгол Улсын хөдөө, орон нутгийн замд 2020-2024 он хүртэл сүүлийн 5 жилийн байдлаар хөдөлгөөний аюулгүй байдал, тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын журмын эсрэг гэмт хэрэг нийт 25849 бүртгэгдэж шалгагдсан байна. Зам тээврийн ослын гарсан хэлбэрээр нь судлан авч үзвэл нийт ЗТО-ын 17,4% буюу 4521 онхолдох хэлбэрээр, 34,2% буюу 8866 мөргөлдөх хэлбэрээр гарсан гэх тоон үзүүлэлтүүд байна (Тээврийн цагдаагийн алба, 2023).

Зураг 4. 2020-2024 он хүртэл онхолдох, мөргөлдөх хэлбэр, зам орчны нөхцөл байдлаас шалтгаалан гарсан зам тээврийн ослын тоон мэдээллийг харуулав

Зам тээврийн онхолдох, мөргөлдөх, замын нөхцөл байдлаас шалтгаалсан ослоос урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр явагдаж байгаа олон төрлийн ажил, арга хэмжээ нь уриалга, хариуцлага тооцох хэлбэрээр явагдаж үр дүнд хүрэхгүй байгаа нь харамсалтай.

Эсрэг урсгалд орж мөргөлдөх, онхолдох, замын нөхцөл байдлаас шалтгаалсан ослыг бодитоор бууруулах, шууд авч хэрэгжүүлэх боломжтой үр дүнтэй АНУ-ын Хурдны замын хоршооны судалгаа сайн туршлагын талаар авч үзье.

Зураг 5. АНУ-ын мужийн замуудад байрлуулсан шуугиант туузыг харуулав

АНУ-ын ихэнх мужууд хурдны хязгаар 45 миль/цагаас дээш байдаг бөгөөд уг замуудад Shoulder Rumble Strips буюу (шуугиантай тууз) суурилуулсан байна. Ихэнхдээ шуугиантай туузыг цагаан хучилтын тэмдэглэгээний дотор байрлуулдаг бөгөөд үүний үр дүнд замын зах ирмэгийн шугамыг тодруулж өгөхөөс гадна зорчих баримжаа алдаж замаас гарах эрсдэлийг бууруулдаг байна. Тус шуугиант туузыг зорчих хэсгийн зах хэсэг болон голын тусгаарлах зурваст байрлуулж өгдөг. Тус шуугиант туузууд нь замаас гарах болон эсрэг урсгал сөрж зам тээврийн осол гарахаас урьдчилан сэргийлэх зорилготой юм.

Тээврийн хэрэгслийн дугуй шуугиант туузыг дайрахад тээврийн

Арга хэмжээ 1. Автозамын хөвөөг өргөн болгох, автомашиныг замаас гаргахгүй байх шийдэл:

АНУ-ын Үндэсний Хурдны Замын Хоршооны Судалгааны Хөтөлбөрийн (NCHRP) судалгаагаар ховилтой мөр болон ирмэгийн шуугиантай туузуудыг байрлуулснаар хөдөө орон нутгийн болон хурдны замд нэг тээврийн хэрэгслийн ослыг 24 хувь, хоёр эгнээтэй хөдөөгийн замд 46 хувиар бууруулсан болох нь судалгаагаар тогтоогджээ (Campbell et al., 2012).

1995 онд Калифорнид хурдны замын нэг хэсэгт 6 зам тээврийн осол гарч, 14 хүн нас барж байсан бол 9 жилийн дараа жилд дунджаар 2,7 хүн нас барсан гэх статистик тоо мэдээ гарч зам тээврийн осол буурсан байна. (Fitzpatrick et al. 2000)

“Rumble strip” буюу шуугиант тууз ашиглах

хэрэгслийн шал, дөрөө, сандал, жолооны хүрдэнд чичиргээ мэдрэгдэж дуу чимээ гаргаж нойрмоглон замаас гарч байгаа жолоочийг сэргээж өгдөг байна.

АНУ-ын олон мужууд хөдөө орон нутгийн эсрэг хөдөлгөөнтэй 2 эгнээтэй замын голын тусгаарлах шугамдаа Centerline Rumble Strips (CRS) буюу шуугиантай туузыг байрлуулсан байна. Жолооч гэрлийн гялбаанд орж зорчих баримжаа алдах, хэт ядарсан үедээ тээврийн хэрэгсэл жолоодож нойрмоглон урсгал сөрөх үед тус шуугиант туузыг дайран сэргэлт авч хурдаа сааруулан эсрэг урсгал руу орж мөргөлдөх эрсдэлээс сэргийлдэг аж.

Автомобильная полиция

Зураг 6. Авто замын захын хэсэгт байрлуулсан шуугиант тууз харуулав.

АНУ-ын ихэнх мужууд эдгээр дэвшилтэд технологийг ашигласнаар эсрэг хөдөлгөөнтэй 2 эгнээтэй замд эсрэг урсгал сөрж мөргөлдөх, замаас гарч онхолдох зэрэг зам тээврийн ослоос урьдчилан сэргийлэх хамгийн үр дүнтэй арга хэмээн хэд хэдэн судалгааны үр дүнг танилцуулсан байна (FHWA, 2025).

Олон нийтээс гаргасан гомдол саналын талаар

FHWA буюу Хурдны замын холбооноос мэдээлснээр шуугиант туузыг зурвасаар явж буй тээврийн хэрэгслийн дуу чимээ нь хүрээлэн буй орчинд тааламжгүй дуу чимээг гаргаж зам дагуу оршин сууж байгаа иргэд, аж ахуйн нэгж байгууллагуудын амар тайван байдлыг алдагдуулдаг байна. Мөн орон нутгийн замаар зорчиж байгаа унадаг дугуйтай хүмүүст багахан хэмжээний сөрөг нөлөө үзүүлж байгааг судалгаандаа дурдсан байна.

Америкийн нэгдсэн улсын баруун бүсэд оршдог Вайоминг хотын Тээврийн газрын (DOT) судалгаагаар хэд хэдэн мужийн дуу чимээний нөлөөллийг судалж үзсэн байна. Зорчих хэсэгт байрлуулсан шуугиант туузаар ачааны автомашин 15-29 метрийн зайг 113 км/цагийн хурдтай явж туулахад 16.2 дБ байсан ба стандарт хучилттай авто замын дуу чимээнээс 25 дБ чанга дуугаралттай байна гэж судалсан байна.

Канадын Тээврийн нийгэмлэгийн мэдээлснээр шуугиантай туузыг ачааны автомашин дайран өнгөрөхөд дуу чимээний хэмжээ 1014 дБ, суудлын автомашины хувьд 14-17 дБ, мотоциклийн хувьд 5-7 дБ хүртэл нэмэгдүүлдэг гэжээ (Campbell et al., 2012).

Шуугиант туузыг хийх аргачлал

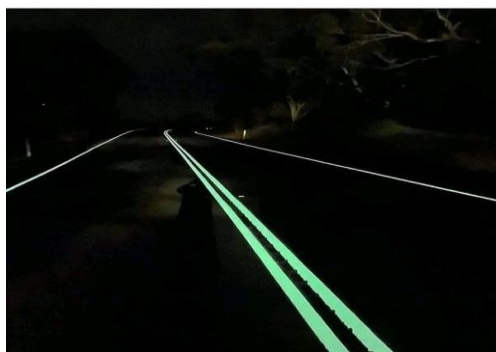
Тус туузын хэлбэрийг тусгай машинаар хийж асфальтан хучилтад жигд, жигд ховил үүсгэдэг. Энэ хамгийн тохиромжтой байхаас гадна тээрэмдсэн шуугиантай туузууд нь илүү сайн нягтарч, автозамд урагдах болон хялгасан хагарал үүсэх процессыг багасгадаг гэж олон инженерүүд үзсэн ажээ. (Donavan et al., 2025).

Тухайн авто замуудад энэхүү шинэлэг технологийг хэрэгжүүлэхэд их хэмжээний төсөв хөрөнгө шаардагдахгүй бөгөөд хамгийн боломжит хямд аргаар олон хүний амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалах хамгийн шилдэг арга хэмээн тодорхойлсон байна.

Арга хэмжээ 2. Авто замын тэмдэглэлийг шар болон гэрэл ойх, шингээх чадвартай ногоон өнгийн фото гэрэлтүүлэгчтэй болгох

Монгол Улсад хэрэглэгдэж байгаа цагаан өнгийн тэмдэглэл нь авто замын шороо, цаг агаарын нөхцөл байдлаас шалтгаалан гэрэлтэх чадвараа алдаж түүнчлэн саарал өнгө буюу завсрын өнгө болон хувиран жолооч нарт мэдээлэх чадвараа алдаж байна. Бидний дунд солонгын 7 өнгийг ялгаж чадаж байгаач завсрын саарал өнгийг ялгаж чадахгүй хүмүүс байдаг. Бидний үзэж байгаагаар эдгээр хүмүүс шөнийн цагаар жолоо барьж байхдаа тухайн тэмдэглэлийг бүрэн харахгүй зорчих баримжаа алдаж зам тээврийн осолд өртөх эрсдэл бий болж байна.

Урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр жил бүр олон зуун компаниуд шинэлэг шийдэл гаргаж хэрэгжүүлсээр байна. Түүний нэг жишээ нь: Австралийн Tarmac Linemarking компани Omnigrip болон Vic Roads-тай хамтран шөнийн цагаар машинтай зорчиж байгаа жолоочдын аюулгүй байдлыг хангаж, харагдах орчныг нэмэгдүүлэхийн тулд уг шийдлийг танилцуулсан байна. Энэхүү шийдэл нь гудамжны гэрэлтүүлэг байхгүй газруудад гэрэлтүүлгийг өөр хувилбараар бий болгох цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээг багасгах зорилготой ба тэмдэглэгээнд ашигласан будаг нь “*фото гэрэлтүүлэгч*” нунтаг агуулсан бөгөөд өдрийн цагаар цэнэглэгдэж, шөнийн цагаар ногоон туяаг аажмаар гаргаж, гудамжны гэрэлтүүлгийн хэрэгцээг арилгадаг. Өдрийн гэрлийг шингээж авсны дараа будаг нь харанхуйд найман цаг хүртэл гэрэлтэх боломжтой. Үүний үр дүнд шөнийн цагаар авто замын хөдөлгөөнд оролцож буй жолооч нар муруй өнцөг, замын хязгаарыг илүү сайн мэдэрдэг байна (Engineering Discoveries, n.d.).

Зураг 7. Замын тэмдэглэл шөнийн цагт гэрэлтэж байгаа байдал

Харин манай улсад ашиглаж байгаа “Монгол Улсын MNS 4759:2014 “Авто замын тэмдэглэл. Техникийн ерөнхий шаардлага”-ын 3.7 Хэвтээ тэмдэглэлийг байнгын буюу түр үйлчлэлтэйгээр тавьж хэрэглэнэ. 1.4.

1.9, 1.16 тэмдэглэлүүд нь шар, 1.23 тэмдэглэл нь шар ба цагаан хосолсон өнгөтэй байх бөгөөд эдгээрээс бусад байнгын тэмдэглэл нь цагаан өнгөтэй, түр тэмдэглэл нь улбар шар өнгөтэй байна. Харин чиглэлийн тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнд зориулсан эгнээг зорчих хэсгийн бусад эгнээнээс тусгаарлах 1.1 тэмдэглэлийг шар өнгөтэй хийж болно. (Зам тээврийн яам, 2014)”-д нэмэлт өөрчлөлт оруулж гаднын орны сайн туршлагыг нэвтрүүлэх боломжтой байна.

Дүгнэлт

Манай улсын орон нутгийн замд гарч байгаа онхолдох, мөргөлдөх хэлбэрээр бүртгэгдэж байгаа зам тээврийн ослын дийлэнх хувь нь зам, замын байгууламжийн чанараас шалтгаалан гарч байна. Бусад орны туршлага, судалгаагаар баталгаажсан шинжлэх ухааны үндэслэлтэй шинэлэг ажил арга хэмжээг өөрийн авто замдаа нэвтрүүлж зам тээврийн осол хэргээс урьдчилан сэргийлж болно гэж бидний зүгээс үзэж байна.

АНУ-ын Үндэсний Хурдны Замын Хоршооны Судалгааны Хөтөлбөрийн (NCHRP) судалгааны дагуу хийж хэрэгжүүлсэн үр дүн сайтай тусгаарлах шугам /ховилтой мөр/ болон ирмэгийн шуугиантай туузуудыг Монгол Улсын орон нутгийн замд шинээр нэвтрүүлснээр дээрх хэлбэрээр үйлдэгдэж байгаа зам тээврийн ослыг 46 хувиар бууруулах боломжтой юм.

Мөн гадаадын олон оронд шинээр хэрэгжүүлж байгаа замын цагаан өнгийн гэрэл ойлгогчтой тэмдэглэлийг олон улсын стандартад нийцсэн шар өнгөтэй болгож Монгол улсын авто замын стандартад шинэчлэлт хийх шаардлагатай байна.

Хамгийн эхний ээлжид энэ 2 төрлийн шинэлэг ажлыг Монгол Улсад нэвтрүүлэхэд их хэмжээний төсөв хөрөнгө шаардлагагүй ба хамгийн

боломжит бага төсвөөр хэд хэдэн төрлийн зам тээврийн осол, хэргийг бууруулж түүнээс үүдэн гарах эрсдэл, хүний амь нас эрүүл мэнд, эд хөрөнгийг хамгаалах хамгийн сайн ажил, арга хэмжээ болно гэж дүгнэн үзэж байна.

Санал

Дээрх дүгнэлтүүдэд үндэслэж, доорх саналуудыг гаргаж байна. Үүнд:

1. Цаашид дээрх ажил арга хэмжээг илүү их лавшруулан судлах;

2. Нийслэл, хөдөө, орон нутгийн авто замын хөвөө болон тусгаарлах хэсэгт АНУ-ын зарим авто замд ашиглаж байгаа шуугиант туузыг нэвтрүүлэх;

3. Монгол Улсын MNS 4759:2014 “Авто замын тэмдэглэл. Техникийн ерөнхий шаардлага”-ын 3.7-д авто замын тэмдэглэгээний шинэ технологийн үзэл шингэсэн өөрчлөлт, шинэчлэлт хийх;

4. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах эрх зүйн шинэчлэлийн хүрээнд зам дагуу амрах газруудын стандартыг тээврийн хэрэгслийн ангилал бүрээр нийцүүлэн шинээр батлуулах;

5. Хот хоорондын замуудад амрах газрын судалгаа хийж аюултай /хар цэгүүд/-д стандартын дагуу зураг, төсөл гарган байршуулах;

6. Авто замын зорчих хэсгийн тусгаарлах шугам, хөвөөний тэмдэглэл зэрэгт гэрэлтүүлэгч, цацруулагч нэмэлтээр хийж байршуулах гэх мэт ажлын саналуудыг дэвшүүлж байна.

Ашигласан материал

Campbell, J., Lichty, M., Brown, J., Richard, C., & Justin S, G. (2012).

NATIONAL COOPERATIVE HIGHWAY RESEARCH PROGRAM: *Human Factors Guidelines for Road Systems*. WASHINGTON, D.C.: Safety and Human Factors.

Donavan, P., Janello, C., Rochat, J., & McKenna, S. (2025 оны 01 15). *Effective Low-Noise Rumble Strips*. National Academies Press eBooks: <https://nap.nationalacademies.org/read/27861-ээс> Гаргасан

Engineering Discoveries. (огноо байхгүй). *Australian Company Introduces Glow-In-The-Dark Highway Paint Technology | Engineering Discoveries*. Engineering Discoveries: <https://engineeringdiscoveries.com/australian-company-introduces-glow-in-the-dark-highway-paint-technology-ээс> Гаргасан

FHWA. (2025 оны 01 11). *About Safety*. Federal Highway Administration: <https://highways.dot.gov/safety/about-safety-ээс> Гаргасан

Organization:WHO, W. H. (2023 оны 12 13). *Road traffic injuries*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/road-traffic-injuries-ээс> Гаргасан

Зам тээврийн яам. (2014). *Авто замын тэмдэглэл*. Улаанбаатар: Зам тээврийн яам.

Тээврийн цагдаагийн алба. (2023). *Монгол Улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн эмхтгэл цуврал*. Улаанбаатар: Тээврийн цагдаагийн алба.

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГАД ЭМЭГТЭЙ АЛБА ХААГЧДЫН ЭЗЛЭХ ХУВЬ, ТҮҮНД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

A SURVEY ON THE PROPORTION OF FEMALE OFFICERS IN POLICE ORGANIZATIONS

Владимирын Номинчулуун*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Аюулгүй байдал судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Nominchuluun Vladimir, Senior Scientific Researcher-Lecturer, Security Studies Center, Research Institute, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: vnomio0201@gmail.com

Хураангуй: Өнөө цагт нийгмийн бүхий л салбарт жендэрийн тэгш оролцоо, хүний эрхийн тэгш байдлыг хангах нь хөгжлийн гол хэмжүүрийн нэг болоод байна. Хууль сахиулах байгууллагын хувьд эрэгтэй, эмэгтэй алба хаагчдын тэнцвэртэй оролцоо нь зөвхөн хүний эрхийн зарчим хэрэгжүүлэх төдий бус, олон нийттэй харилцах ур чадвар, хүчирхийлэл, гэр бүлийн маргаантай холбоотой гэмт хэрэгт мэдрэмжтэй, үр дүнтэй хандлага төлөвшүүлэхэд шийдвэрлэх үүрэгтэй.

Норвеги, Канад, Австрали зэрэг хөгжингүй улс оронд эмэгтэй алба хаагчид цагдаагийн байгууллагын нийт алба хаагчдын 30–40 хувийг бүрдүүлж, дээд түвшний удирдах албан тушаалд ч идэвхтэй оролцож байна. Судалгаагаар эмэгтэйчүүдийн оролцоо нь институтийн соёлыг хүмүүнлэг, тэнцвэртэй, иргэн төвтэй болгоход чухал нөлөө үзүүлдэг болохыг харуулжээ (UNODC, 2021).

Харин Монгол Улсад цагдаагийн байгууллагад эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь хэмжээ бага, ялангуяа шийдвэр гаргах түвшинд төлөөлөл хязгаарлагдмал байсаар байна. Иймээс цагдаагийн байгууллагад эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь, тэдний гүйцэтгэх үүрэг, тулгамдаж буй бэрхшээлийг нарийвчлан судалж, дүн шинжилгээ хийх нь бодлогын түвшинд чухал ач холбогдолтой асуудал болоод байна. Энэхүү өгүүлэлдээ Монгол Улсын Цагдаагийн байгууллагын жендэрийн бүтэц, эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь, түүнийг нэмэгдүүлэх боломж, шаардлагын талаар статистик мэдээлэлд үндэслэн шинжилгээ хийх зорилготой юм.

Abstract: Nowadays, ensuring gender equality and human rights in all spheres of society has become one of the key indicators of development. In law enforcement, the balanced participation of male and female officers is crucial not only for implementing human rights principles, but also for developing public relations skills and a sensitive and effective approach to crimes related to violence and domestic disputes.

In developed countries such as Norway, Canada, and Australia, women officers make up 30–40 percent of all police officers and are actively participating in senior leadership positions. Research shows that the participation of women has a significant impact on making the institutional culture more humane, balanced, and citizen-centered. (UNODC, 2021).

However, the proportion of female police officers in Mongolia remains low, especially at the decision-making level. Therefore, a detailed study and analysis of the

Дотоод хэргийн их сургууль

proportion of female police officers, their roles, and the challenges they face is an important policy issue. This article aims to analyze the gender structure of the Mongolian Police, the proportion of female officers, and the opportunities and requirements for increasing it, based on statistical data.

Түлхүүр үгс: Эмэгтэй алба хаагч, албан тушаал, эзлэх хувь, жендэрийн эрх тэгш байдал, чадахуйн (мерит) зарчим.

Keywords: Female officers, positions, proportion, gender equality, merit principle.

Удиртгал

Дэлхийн эдийн засгийн форумын “Жендэрийн ялгаатай байдлын тайлан (2022)”-д Монгол Улс жендэрийн ялгаатай байдлын индексийн үзүүлэлтээр дэлхийн 146 орноос 70 дугаар байранд оржээ. Жендэрийн ялгаатай байдлыг ерөнхий 4 индексээр хэмждэг бөгөөд эдийн засгийн оролцооны үзүүлэлтээр 26 дугаарт, боловсролын түвшин хүрэлцээтэй байдлын үзүүлэлтээр 63 дугаарт, эрүүл мэндийн үзүүлэлтээр 1 дүгээрт, улс төрийн эрх мэдэл оролцооны үзүүлэлтээр 113 дугаарт тус тус эрэмбэлэгдсэн (World Economic Forum, 2022).

Монгол Улс парламентын засаглалаа бэхжүүлэх, улам бүр төгөлдөржүүлэх, олон улсын жишигтэй хөл нийлүүлэн алхах, бүс нутгийнхаа хэмжээнд манлайлал үзүүлэх томоохон зорилгын төлөө ажиллаж байна. Энэ ч утгаараа ес дэх удаагийн парламентыг 126 гишүүнтэйгээр бүрдүүлэн, 32 эмэгтэй парламентад сонгогдож, эмэгтэйчүүдийн оролцоог 25 хувиар хангаж чадсан нь манай улсын түүхэнд хамгийн олон эмэгтэй улс төрчид УИХ-д сонгогдсон амжилттай байна.

УИХ-ын дарга Д.Амарбаясгалан Эмэгтэй парламентчдын III чуулганы үеэр “Их эзэн Чингис хааны үеэс Монголын төрийн үйл хэрэгт мэргэдийг шадарлуулахын зэрэгцээ хатдын оролцоо өндөр байж ирсэн төрт ёсны уламжлалтай. Энэ уламжлалаа

хадгалан, Монгол Улс 100 жилийн өмнө 1924 оны 11 дүгээр сарын 26-ны өдөр Анхдугаар Үндсэн хуулиа батлахдаа “Тус харьяат ард түмэнд угсаа, шашин, эрэгтэй, эмэгтэй хэмээх ялгаваргүй нэгэн адил эрх эдлүүлбээс зохимуй” хэмээн хуульчилснаар эрэгтэй, эмэгтэй иргэдийнхээ сонгох, сонгогдох эрхийг баталгаажуулсан Ази тивийн анхдагч улсуудын нэг билээ. Монгол Улс 1950 оны “БНМАУ-ын Их Хурлын сонгуулийн тухай дүрэм”-ээр баталсан анхны сонгуулийн хуулиас хойш өнөөдрийг хүртэл сонгуулийн эрх зүйн орчныг сайжруулсаар ирсэн. Үүний нэг тод жишээ нь УИХ-ын гишүүдийн тоог 126 болгох, эмэгтэйчүүдийн оролцоог бүрэн хангах, тэд хуулиар заасан квотын хүрээнд нэр дэвшдэг болох боломжийг нээж өгч чадсан нь томоохон амжилт юм. УИХ-ын 2024 оны сонгуульд улс төрийн намууд нийт нэр дэвшигчдийн 30 хувьд эмэгтэйчүүдийн нэрийг дэвшүүлсэн бол, 2028 онд энэ үзүүлэлт 40 хувьд хүрнэ. Үүнийг бид хуульчилж чадсан. Цаашдаа жендэрийн эрх тэгш байдал 50:50 хувьд хүрнэ гэж үзэж байна” (Амарбаясгалан, 2024) хэмээн эмэгтэй гишүүдийн оролцоо, цаашдын чиг хандлагыг тодорхойлсон.

Монгол Улсын Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд “Улс төрийн ба удирдах албан тушаалд эрэгтэй, эмэгтэй хүний тэнцвэртэй төлөөллийг хангах зорилгоор суудал хадгалах зэргээр квотын хэлбэрийг

хэрэгжүүлэх (Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль, 2011)” хэмээн заасан. Мөн хуульд “Төрөөс эрэгтэй, эмэгтэй хүний төрийн албанд орох, албан тушаал эрхлэх тэгш эрх бодитой хэрэгжих боломж, нөхцөлөөр хангахын тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлнэ” (Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль, 2011) гэжээ. Үүнд:

- Томилогдох төрийн улс төрийн албан тушаалтны дотор аль нэг хүйсийн төлөөлөл Засгийн газар, аймаг, нийслэлд 15 хувиас, дүүрэгт 20 хувиас, суманд 25 хувиас, хороонд 30 хувиас доошгүй байх (Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль, 2011);

- Төрийн захиргааны удирдах албан тушаалтны дотор аль нэг хүйсийн төлөөлөл яамдын Төрийн нарийн бичгийн дарга, Засгийн газрын агентлагийн даргын 15 хувиас, бусад төв байгууллагын удирдлагын 20 хувиас, яамдын газар, хэлтсийн даргын 30 хувиас, аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн Засаг даргын Тамгын газрын дарга, хэлтэс, албадын даргын 40 хувиас доошгүй байх (Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль, 2011) гэж эмэгтэй алба хаагчийн эзлэх хувь, хэмжээг хуульчилжээ.

Үндсэн хэсэг

Монгол Улсын хэмжээнд 2023 оны байдлаар нийт 226.496 төрийн албан хаагчийн 144.183 буюу 67.7 хувь нь эмэгтэй, 82.313 буюу 36.3 хувь нь эрэгтэй албан хаагч бөгөөд төрийн албан хаагчдын дунд эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь сүүлийн 10 жилд дунджаар 0.53 хувиар өссөн бол 2022 онд 2.01 хувиар өссөн нь хамгийн өндөр үзүүлэлт болсон. Үүнээс төрийн тусгай албанд нийт 47.158 алба хаагч ажиллаж байгаа бөгөөд 13.318 буюу 28.2 хувь нь эмэгтэй албан хаагчид байна. Төрийн улс төрийн болон захиргааны удирдах

албан тушаалд ажиллагсдын дотор эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь харьцангуй доогуур байна (Монгол Улсын Төрийн албаны зөвлөл, 2022).

Төрийн албанд ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн оролцоо 2023, 2024 онуудад (дунджаар) 0.24 хувиар, 2021 онд 0.94 хувиар тус тус өссөн дүнгээс цаашид эмэгтэйчүүдийн оролцоо алгуур өсөх хандлагатай байна хэмээн дүгнэх боломжтой байна. Төрийн нийт албан тушаалд ажиллаж буй эмэгтэй алба хаагчдын хувийн жин өсөхийн хэрээр төрийн тусгай албаны, тэр дотроо цагдаагийн алба хаагчдын тоо харилцан хамааралтайгаар нэмэгдэх нь зүйн хэрэг юм.

Сүүлийн жилүүдэд төрийн байгууллагын гэлтгүй улсын хэмжээнд жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах чиглэлээр олон талт арга хэмжээг зохион байгуулахаас гадна Хүний эрхийн үндэсний комиссоос ЖЭТБХТХ-ийн хэрэгжилтийн байдлын талаар олон тооны судалгаа явуулж, зөвлөмж боловсруулан ажиллажээ.

Цагдаагийн байгууллагын удирдлагын зүгээс албанд эмэгтэйчүүд орж ажиллах, ажиллаж байгаа эмэгтэй алба хаагчдын манлайллыг дэмжих, жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тал дээр анхаарч ажиллах болсон. Үүний үр дүнд Монгол Улсын Засгийн газрын 2011 оны 153 дугаар (Цагдаагийн байгууллагын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай) тогтоолын хавсралт (Цагдаагийн байгууллагын зарим ажил, үйлчилгээ, хангалтын жишиг норматив)-ын 1 дэх хэсгийн 16-д “Цагдаагийн албан хаагчдын нийт орон тоонд эмэгтэй албан хаагчдын эзлэх хувийг 8 хувиас хэтрэхгүй байхаар” заасан байсныг Засгийн газрын 2024 оны 34 дүгээр тогтоолоор нэмэлт, өөрчлөлт оруулан, “20 хувиас хэтрэхгүй байх” (Монгол

МОНГОЛ УЛСЫН ТӨР ИЙН АЛБАН

ᠰᠠᠭᠤᠳᠤᠯᠠᠯᠤᠰᠤᠨᠨᠠᠭᠤᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯᠤᠰᠤ

Улсын Засгийн газар, 2011) гэх жинтэй өөрчлөлт хийгдсэн.

Хурандаа А.Мөнхцэцэг 2024 оны 08 дугаар сарын 21-ний өдөр өгсөн ярилцлагадаа “Өнөөдрийн байдлаар цагдаагийн байгууллагад ажиллаж байгаа нийт алба хаагчдын 11 орчим хувийг эмэгтэй албан хаагч нар эзэлж байна. Үүнээс удирдах албан тушаалд 4 албан хаагч, чиглэлийн ахлах, тасгийн даргаар 300 гаруй албан хаагч ажиллаж байна. Цагдаагийн байгууллагад эмэгтэйчүүд удирдах албан тушаал хүртэл ажиллахад төдийлөн амаргүй. Маш өндөр ажлын ачаалал авдаг, орчин нөхцөл нь төдийлөн бүрдээгүй байсныг Цагдаагийн ерөнхий газрын дарга томилогдсон даруйдаа цолны хугацаа нь болсон, тогтвор суурьшилтай ажилласан 5 эмэгтэй алба хаагчид цагдаагийн хурандаа цолыг нэгэн зэрэг олгосон. Энэ нь удирдлагууд жендэрийн мэдрэмжтэй байгаагийн

илрэл бөгөөд эмэгтэй алба хаагчдад итгэл, ажиллах урам зориг өгч байгаагаас гадна шатлан дэвших боломж олгож байна” (А Мөнхцэцэг, 2024) гэж цагдаагийн байгууллагын эмэгтэй алба хаагчдыг бодлогын түвшинд дэмжиж эхэлсний зарим үр дүнг цохон тэмдэглэсэн.

Одоогийн байдлаар цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагад нийт 1.270 эмэгтэй алба хаагч үүрэг гүйцэтгэж байгаагаас офицер 891 (70.1%), ахлагч 379 (29.9%) байх бөгөөд нийт бие бүрэлдэхүүний 13.8 хувийг эзэлж байна. Үүнээс захиргааны чиглэлийн албан тушаалд 46 хувь, гэмт хэрэгтэй тэмцэх (Эрүүгийн цагдаагийн алба, Мөрдөн байцаах алба) чиглэлээр 7.8 хувь, шуурхай удирдлага, хэв журам, урьдчилан сэргийлэх болон бусад чиглэлээр 46.2 хувийг тус тус эзэлж байна.

№	Ангилал												
1	Нас	18-23		24-29		30-35		36-40		41-47		48-аас дээш	
	Тоогоор	110		317		261		274		266		42	
	Хувиар	8.6		24.9		20.5		21.5		20.9		3.3	
2	Боловсролын байдал	Доктор			Магистр			Бакалавр			Бүрэн дунд		
	Тоогоор	1			266			963			40		
	Хувиар	0.07			29.4			75.8			3.1		
3	Мэргэжлийн байдал	Цагдаагийн ажил-эрх зүй, эрх зүйч		Эмч, сувилагч	Нягтлан бодогч, эдийн засагч		Холбоо, мэдээллийн инженер		Сэтгэл зүйч		Багш	Мэргэжилгүй	
	Тоогоор	798		93	189		64		56		30	40	
	Хувиар	62.8		7.3	14.8		5.03		4.4		2.3	3.1	
4	Ажилласан жил	1-3 жил		4-7 жил		8-12 жил		13-17 жил		18-25 жил		25 дээш	
	Тоогоор	376		281		267		252		89		5	
	Хувиар	29.6		22.1		21		19.8		7		0.3	
5	Албан тушаалын байдал	Газрын дарга	Хэлтсийн дарга	Тасгийн дарга	Чиглэлийн ахлах	Ахлах	Мэргэжилтэн	Замын хөдөлгөөн	Бичиг хэргийн эрхлэгч, бичээч, архивч		Нягтлан бодогч, нярав	Бусад	
	Тоогоор	1	2	24	34	267	555	20	102		95	170	

	Хувиар	0.07	0.15	1.8	2.6	21.2	43.7	1.4	8.03	7.4	13.3
6	Ажлын чиглэл	Захиргаа	Гэмт хэрэгтэй тэмцэх	Мэдээлэл, шуурхай удирдлага	Хэв журам хамгаалах	Замын хөдөлгөөн зохицуулах	Хэвлэл мэдээлэл, урьдчилан сэргийлэх	Бусад			
	Тоогоор	504	117	150	181	20	81	217			
	Хувиар	39.6	9.2	11.8	14.2	1.5	6.3	17			

Зураг №1. Цагдаагийн байгууллагад ажиллаж байгаа эмэгтэй алба хаагчдын хувийн байдлын талаарх тоон мэдээ

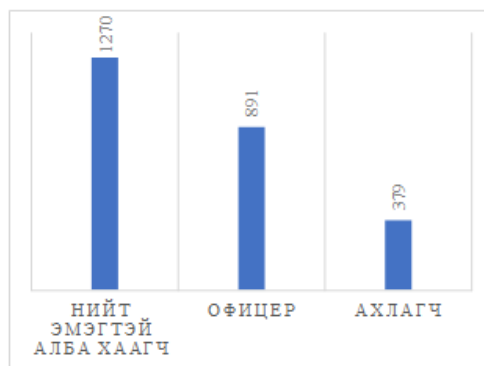
Цагдаагийн байгууллагад ажиллаж байгаа нийт эмэгтэй албан хаагчдын 18-23 болон 48-аас дээш насны алба хаагчдын эзлэх хувь бага, 24-47 насны алба хаагчдын хувь жигд байна.

Бакалаврын боловсролтой эмэгтэй алба хаагч 75.8 хувийг эзэлж, магистрын түвшний боловсролтой 29.4 хувь, докторын зэрэг хамгаалсан ганцхан алба хаагч байгаа нь эмэгтэй алба хаагчдын боловсролын түвшнийг ахиулах шаардлагатайг харуулж байгаа бөгөөд хуульд заасан чиг үүргээ хэрэгжүүлэх, ард иргэдийнхээ амар тайван, аюулгүй байдлыг сахин хамгаалахад цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын эмэгтэй алба хаагч нь тусгайлсан шаардлага, шалгуурыг хангасан, мэргэшсэн байхыг одоогийн цаг үе шаардаж байна.

Албан тушаалын хувьд газрын дарга 1, хэлтсийн дарга 2, тасгийн дарга 24, нийт 27 (2.1%) хувийг эзэлж байгаа нь албан тушаал дэвших нөөцөд авагдсан боловч тушаал дэвшүүлэн томилох ажиллагаа хангалтгүй байгааг харуулж байна. Алба хаагчийн гүйцэтгэлийн үр дүн, мэргэшлийн түвшний үнэлгээ, хувь хүний мэдлэг, боловсрол, мэргэжил, ур чадвар, туршлага, ажлын үр дүн, чадахуйн (мерит) зарчимд тулгуурлан албан тушаал шатлан дэвшүүлэх, мэргэшүүлэх сургалтад хамруулах, шалгалт авах, нөөцөд бүртгэх, нээлттэй сонгон шалгаруулалт явуулах замаар албан тушаалд томилох, төрөөс

баримталж буй бодлогод нийцүүлэх, алба хаагчийн албан тушаалыг шат дараатайгаар ахих бололцоог олгох, төрийн албаны мэргэшсэн, тогтвортой байдлыг хангах, хүний нөөцийн томилгоог ил тод, нээлттэй, шилэн болгох бодлогыг баримтлан ажиллах шаардлагатай байна.

Ажлын чиглэлийн хувьд гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлд 117, хэв журам хамгаалах 181, мэдээлэл шуурхай удирдлага 150, бусад албан тушаалд 217 алба хаагч үүрэг гүйцэтгэж байгаа бол захиргааны чиглэлийн албан тушаалд 504 эмэгтэй алба хаагч үүрэг гүйцэтгэж байгаа нь нийт эмэгтэй алба хаагчдын дийлэнх хувийг эзэлж байна.

Зураг №2.

Цагдаагийн байгууллагын нийт алба хаагчдаас эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь (13.8%) Монгол Улсын Засгийн газрын 2011 оны 153 дугаар тогтоолын хавсралтад заасан (20 хувиас хэтрэхгүй байх) заалтаас тоон үзүүлэлтийн хувьд хангаж байгаа боловч цагдаагийн байгууллагын өдөр тутмын үйл

МОНГОЛЫН
ПОЛИЦИЯН
УЛАМЖ

МОНГОЛ УЛСЫН
ХАМГААЛАХ
ЭРХНИЙ ГАЗАРТ
ХААГЧИД

ажиллагааны онцлогийг харгалзаж, эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувийг харилцан уялдаатай, оновчтой байдлаар тогтоосон эсэх асуудал эргэлзээтэй байна. Төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий зарим байгууллагын нийт алба хаагчид дунд эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь, хэмжээг Цагдаагийн байгууллагын эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувьтай харьцуулахад дийлэнх нь хавьгүй өндөр байна. Тодруулбал, Зэвсэгт хүчний жанжин штабт ажиллаж буй эмэгтэй алба хаагчид 14 хувь, Онцгой байдлын ерөнхий газарт 27 хувь, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газарт 29 хувь, Хил хамгаалах ерөнхий газарт 24 хувь байгаа бол Дотоод хэргийн их сургуульд хамгийн их буюу 45 орчим хувийг эмэгтэй алба хаагчид эзэлж байна. Гэтэл бүхэл бүтэн 12.000 орчим алба хаагчтай, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журмыг хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах,

урьдчилан сэргийлэх болон бусад нарийн мэргэжлийн олон чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг ЦЕГ-ын нийт бие бүрэлдэхүүнд эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь, хэмжээ зөвхөн 13 хувьтай байгаа нь хангалтгүй зүйл. Цагдаагийн байгууллагад эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь, хэмжээ багасахад нөлөөлсөн хүчин зүйлсийн нэг нь ЦЕГ-ын хүний нөөцийн сангийн мэдээлэлд дурдагдсан, 2021, 2022 онд тусгай мэдлэг шаардсанаас бусад сул орон тоонд эмэгтэй иргэдийг судалж аваагүй явдал юм. Үр дүнд нь цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь 14.5-аас 12.3 болж даруй 2.2 хувиар буурчээ.

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын эмэгтэй алба хаагчаас удирдах албан тушаалд ЦЕГ-ын дэд даргаар 1, хэлтсийн даргаар 2, тасгийн дарга 24, нийт 27 (2.1%), чиглэлийн ахлах, ахлах албан тушаалд 301 эмэгтэй алба хаагч ажиллаж байна.

№	Нөөцөд бүртгэлтэй алба хаагчдын тоо	2021		2022		2023		Нийт	
		Нөөцөд бүртгэгдсэн	Одоо нөөцөд байгаа	Нөөцөд бүртгэгдсэн	Одоо нөөцөд байгаа	Нөөцөд бүртгэгдсэн	Одоо нөөцөд байгаа	Нөөцөд бүртгэгдсэн	Одоо нөөцөд байгаа
1	Офицер	62	6	84	20	76	53	222	79
2	Ахлах	83	15	69	29	95	62	247	106
3	Чиглэлийн ахлах, тасаг, хэсгийн дарга	36	4	25	16	53	39	114	59
4	Хэлтсийн дарга	2	0	3	3	4	4	9	7
5	Бүгд	183	25	181	68	228	158	592	251

Зураг №3. Цагдаагийн байгууллагын эмэгтэй алба хаагчдын нөөцөд авагдсан байдлын тоон мэдээ

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын 2022-2024 онд албан тушаал дэвшүүлэх нөөцийн жагсаалтад нийт 724 эмэгтэй алба хаагч бүртгэгдсэнээс, 228 (31.5%) алба хаагчийг дэвшүүлэн томилсон бол 494 алба хаагчийг хэрхсэн нь тодорхой бус байна. Одоогийн байдлаар Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 139 дүгээр зүйлийн 139.1 дэх хэсэгт заасны

дагуу 245 эмэгтэй алба хаагч хүүхэд асрах чөлөөтэй байна. Жилд дунджаар 100 орчим эмэгтэй алба хаагч хүүхэд асрах чөлөө авч, мөн тооны алба хаагч хүүхэд асрах чөлөөг цуцлуулсан байна (Батцэцэг, 2024).

Нэгэнт нөөцөд авагдсан алба хаагчдыг дараагийн дээд шатны албан тушаалд шууд томилж, эмэгтэйчүүдийн нийгмийн байдлыг

сайжруулах тал дээр анхаарахгүй байгаа нь цагдаагийн албанд эмэгтэйчүүдийг дэмжих тогтолцоо сул байгаагаас гадна жендэрийн шууд бус ялгаварлан гадуурхалт (Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль, 2011) явагдах орчин, нөхцөл нь удирдлагын шууд хүсэл зоригоос гэхээсээ илүү цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны чиглэлд нийцүүлэх шаардлагад үндэслэсэн, бодлогоос үүдэлтэй байх боломжтой.

ЦЕГ-ын Хүний нөөцийн хэлтсээс 2024 онд гаргасан Албан тушаал дэвших тогтолцоо, хүний нөөцийн бүрдүүлэлтийн талаарх танилцуулгад “Эмэгтэй алба хаагчид албан тушаал шатлан дэвших тогтолцооны талаар төдийлөн мэдээлэлгүйгээс нөөцөд бүртгэгдэх байдал бага, мөн ихэвчлэн сэтгэл зүйч, нягтлан бодогч, эмч зэрэг тусгай мэдлэг шаардах албан тушаалд ажилладаг тул орон тоо төдийлөн их биш, нөөцөд бүртгэгдсэн ч дэвшин томилогдох байдал харьцангуй бага. Офицер албан тушаалын нөөцөд бүртгэгдсэн алба хаагчид өндөр хувьтай томилогддог боловч ахлах, тасаг, хэсгийн дарга, түүнээс дээш удирдах албан тушаалын нөөцөд бүртгэгдсэн алба хаагчдын дэвшин томилогдох хувь бага байна” (Батцэцэг, 2024) гэж дүгнэсэн нь бидний дүгнэлттэй давхцаж байна.

Зураг №4.

Социологи судалгаанд цагдаагийн байгууллагын 825 эмэгтэй алба хаагч хамрагдсан бөгөөд, тэднээс “Удирдлагын зүгээс эмэгтэй алба хаагчдыг хэр зэрэг дэмждэг вэ?” гэх асуултад 192 (23.3%) нь “эмэгтэй алба хаагчдыг түлхүү дэмждэг”, 329 (39.9%) нь “эрэгтэй алба хаагчдаас ялгаад байдаггүй”, 98 (11.9%) нь “гэр бүлдээ зарцуулах цаг гаргахад анхаардаг”, 72 (8.7%) нь “удирдлагын зүгээс дэмжихийн оронд ажлаар улам их дардаг” гэсэн бол 282 (34.2%) нь “эмэгтэй алба хаагчдын ар гэрийн байдлыг ойлгодоггүй гэж тус тус хариулсан байна.

Судалгаанд оролцогчдын талаас их (329 (39.9%)) нь удирдлагын зүгээс эмэгтэй алба хаагчдыг эрэгтэйчүүдээс ялгалгүйгээр, түлхүү дэмжиж (192 (23.3%)), гэр бүлдээ цаг гаргахад анхаардаг (98 (11.9%)) болохыг тодотгосон байхад дэмжихийн оронд ажлаар улам их дардаг (72 (8.7%)), эмэгтэй алба хаагчдын ар гэрийн байдлыг ойлгодоггүй (282 (34.2%)) талаар дурдаж, дэмжлэг хангалтгүй байгаа талаар үзэл бодлоо илэрхийлжээ. Судалгаанд оролцогчдын дийлэнх нь ар гэрийн байдлыг нь ойлгож, энэ тал дээр анхаарах нь удирдлагын зүгээс өгөх дэмжлэг хэмээн үзэж байгаа нь зөв боловч удирдлагаас эмэгтэй алба хаагчдын албан тушаал ахих боломжийг нээлттэй олгох нь шийдвэрлэх шаардлагатай, чухал асуудлын нэг мөн. Учир нь эмэгтэй гэлтгүй, цагдаагийн байгууллагын бүх алба хаагчид албан тушаал ахихын хэрээр цалин, албаны нэмэгдэл зэрэг нь дагаад өсдөг онцлогтой.

Төрийн албаны тухай хуульд төрийн албаны зөвлөл нь хуульд заасны дагуу төрийн албаны тухай хууль тогтоомж, чадахуйн зарчмын хэрэгжилтийн талаар төрийн

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ
ЭРХ ЗӨВШЛӨЛ

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

байгууллагын үйл ажиллагаанд хүний нөөцийн аудит хийхээр хуульчилсан. 2020 онд зохион байгуулагдсан “Төрийн албаны чадахуйн (мерит) зарчмын хэрэгжилт-хүний нөөцийн аудит” сэдэвт хэлэлцүүлгийн үеэр УИХ-ын гишүүн Д.Тогтохсүрэн “Төрийн албаны тухай шинэ хууль 2019 оноос хэрэгжиж эхэлсэн. Төрийн албаны хуулийн үндсэн дөрвөн гол зарчим бий. Төрийн албыг тогтвортой байлгах, төрийн албыг хариуцлагатай, мэргэжлийн байлгах, төрийн албыг улс төрөөс ангид байлгах зарчимтай. Энэ дөрвөн зарчмыг хэрэгжүүлэхийн тулд олон шинэлэг санаа, заалтыг хуульд тусгасны нэг нь хүний нөөцийн аудит юм. Төрийн албыг үр дүнтэй, ард түмний итгэлийг дааж ажилладаг болгохын тулд төрийн байгууллага өөрөө өөртөө аудит хийж, шинэчлэгдэж байх ёстой. Цаашид төрийн алба хүний нөөцийн аудитыг хэрхэн хийж, хэрхэн зохион байгуулж, юу, юу шаардлагатай вэ? гэдэг асуудлаар сургалт зохион байгуулж байна. Төрийн албаны шинэчлэлийн хууль, эрх зүйн орчин, санхүүгийн асуудал шийдэгдсэн” (Parliament.mn, 2020) гээд, одоо төрийн алба өөрөөр өөрийгөө чадавхжуулах асуудал чухал байгааг онцолсон.

Цагдаагийн байгууллагад зарим нэг дэвшилттэй өөрчлөлт гарч байгаа нь олзуурхууштай байна. Тодруулбал, тасгийн дарга болон түүнээс дээш удирдах албан тушаалд томилохдоо “Төрийн албаны шалгалт өгөх болзол болон шатлан дэвшүүлэх, сонгон шалгаруулах журам” (Төрийн албаны шалгалт өгөх болзол болон шатлан дэвшүүлэх, сонгон шалгаруулах журам, загвар батлах тухай, 2023) -ыг баримталж байна. Жишээлбэл, 2023 онд Тээврийн цагдаагийн албаны Төмөр замын цагдаагийн газрын дарга, Баянзүрх дүүргийн цагдаагийн газрын хоёрдугаар хэлтсийн Нийтийн хэв

журам хамгаалах тасгийн дарга, Орхон аймгийн цагдаагийн газрын Гэрээр цагдаагийн хэлтсийн Хамгаалалтын нэгдүгээр тасгийн даргын албан тушаалын сул орон тоог дотоодоосоо нөхөх зорилгоор тусгай шалгалтыг 2023 оны 10 дугаар сарын 16-20, 11 дүгээр сарын 22-30, 12 дугаар сарын 08-15-ны өдрүүдэд тус тус зохион байгуулж, шалгалтын дүнг Төрийн албаны зөвлөлийн ЦЕГ-ын дэргэдэх салбар зөвлөлийн хуралдаанаар хэлэлцүүлж, албан тушаал бүрд хамгийн өндөр оноо авсан алба хаагчийг томилуулах саналыг ЦЕГ-ын даргад танилцуулан, шалгалтын дүнг үндэслэн, томилолтын асуудлыг шийдвэрлүүлжээ (газар, 2024). Ингэснээр хүний нөөцийн удирдлагын ил тод байдал хангагдаж, мэдлэг, чадвартай алба хаагчийг томилох зорилт хэрэгжихийн зэрэгцээ, чадахуйн (мерит) зарчмыг удирдлага болгох бодлого үр дүнтэй байх боломжтой.

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журмын 908.2.2-д “Цагдаагийн алба хаагчийг албан тушаалд шатлан дэвшүүлэхэд хууль ёс, шударга ёс, ил тод байдал, адил тэгш боломжоор хангах болон чадахуйн (мерит) зарчмыг удирдлага болгоно” (ЦЕГ, Албан тушаал шатлан дэвшүүлэх багц сургалтад хамруулах, шалгалт авах, нөөцөд бүртгэх, дэвшүүлэн томилох, 2024) гэж заасан боловч уг зарчмын хэрэгжилт бодит байдал дээрээ тун хангалтгүй байдаг. Үүнийг судалгааны үр дүнгээс харж болно. Тодруулбал, судалгаанд оролцогчдод тавьсан “Танд цагдаагийн байгууллагад ажиллахад хүйсийн байдлаас шалтгаалсан хүндрэл, бэрхшээл үүсэж байна уу?” гэх асуултад 206 (25%) нь “Тийм, эмэгтэй хүн учраас албан тушаал ахихад хүндрэлтэй байдаг” гэж хариулсан. Эндээс үзэхэд, цагдаагийн байгууллагад чадахуйн (мерит)

зарчимд үндэслэн, алба хаагчдыг шударгаар албан тушаал ахиулах тогтолцоо нийт бие бүрэлдэхүүнд бүрэн хэрэгжихгүй байна гэж дүгнэх үндэстэй.

Зураг №5.

Мөн цагдаагийн байгууллагын эмэгтэй алба хаагчдад хүйсээс шалтгаалан албан тушаал ахихад хүндрэл үүсэж буй нь цагдаагийн албанд хүйсээс шалтгаалж хэвийн ажиллах боломж хязгаарлагдаж байгаа нь байгууллага дотор ялгаварлан гадуурхалт үүсэж байж болзошгүй эрсдэлт шинжийг агуулж байна. Тасгийн дарга болон түүнээс дээш удирдах албан тушаалд “Төрийн албаны шалгалт өгөх болзол болон шатлан дэвшүүлэх, сонгон шалгаруулах журам” (Төрийн албаны шалгалт өгөх болзол болон шатлан дэвшүүлэх, сонгон шалгаруулах журам, загвар батлах тухай, 2023)-ыг баримтлан томилгоо хийдэг жишиг нэгэнт тогтсон. Харин цагдаагийн байгууллагын тасгийн даргаас доош албан тушаалд томилохдоо ажлын байрны тодорхойлолтод тусгагдсан тусгай шаардлагуудыг болзол болгодог байна. Хэрэв тухайн шаардлагыг хангасан алба хаагчид нэг газар, хэлтэс, тасагт байгаа тохиолдолд сул орон тооноос хамаарч аль нэгийг нь томилно. Цагдаагийн төв байгууллагын дарга тухайн газар, хэлтэс, тасаг, нэгжийн даргын саналыг үндэслэн тушаал гаргаж, томилгоо хийдэг.

Өөрөөр хэлбэл, тухайн нэгжийн даргын үзэмжээр томилгоо хийгддэг гэж ойлгож болно.

Цагдаагийн алба хаагчийг албан тушаалд шатлан дэвшүүлэхэд хууль ёс, шударга ёс, ил тод байдал, адил тэгш боломжоор хангах болон чадахуйн (мерит) зарчмыг удирдлага болгох бодлого хэрэгжихгүй, хатуухан хэлэхэд, бусдыг өөрийн үзэмжээр, танил талаар албан тушаалд томилдог байдал цагдаагийн албанд ч гэлтгүй, төрийн албанд хавтгайрсан. Ер нь албан тушаалд томилох тогтолцоо хуульд заасан хэдхэн үндэслэл, журмаар зохицуулагддаг.

Тухайлбал, Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 21 дүгээр зүйл (Цагдаагийн төв байгууллагын даргын бүрэн эрх)-ийн 21.1.11 дэх хэсэгт “Хүний нөөцийн бодлого боловсруулж, алба хаагч, ажилтныг сургаж бэлтгэх, тэдний мэдлэг, чадварыг дээшлүүлэх арга хэмжээ авах, мэргэшлийн зэрэг олгох” хэмээн нөөцөд орсон алба хаагчдыг хэрхэхийг Цагдаагийн төв байгууллагын даргын бүрэн эрх хэмжээний асуудал болгоод, ЦБҮАЖ-ын 900.2-г зааснаар “Цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн бодлогыг цагдаагийн төв байгууллагын дарга холбогдох хууль тогтоомжийн хүрээнд тодорхойлж, Хүний нөөцийн нэгж хэрэгжилтийг хангах ажлыг зохион байгуулах, харьяа алба, нэгж, нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаандаа мөрдөж ажиллана” (Цагдаагийн ерөнхий газар, 2024, хууд. 835) гэж ЦБҮАЖ-ыг ЦАТХ-ийн үзэл баримтлалтай уялдуулжээ. Эндээс алба хаагчдыг нөөцөд хамрагдсан эсэхээс үл хамаарч Цагдаагийн төв байгууллагын даргын тушаалаар шууд дэвшүүлэн томилох боломжтой хуулийн гаргалгаа харагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл, төрийн албанд чадахуйн (мерит) зарчмаар

МОНГОЛЫН ХҮҮЛЬ

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤᠯᠤᠰ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

албан тушаал ахиулах тогтолцооны хэрэгжилтийн хууль зүйн орчин цагдаагийн байгууллагад хараахан бүрэлдэн тогтоогүй байна.

Магадгүй албан тушаал ахихад шударга бус байдал ноёлноос болж цагдаагийн байгууллагад ажиллах хүсэлтэй иргэдийн тоо цөөрч байж болзошгүй юм. Аливаа байгууллагын тогтвортой хөгжлийн амин чухал бодлогын нэг нь хүний нөөцийн бодлого бөгөөд тухайн байгууллагын ирээдүйн хөгжил, амжилтын үндэс нь алба хаагч, ажилтан болохыг олон улсын туршлага харуулж байна. Иймд хүний нөөцөө тогтвортой байлгах нь байгууллагын тогтвортой оршин тогтнолын гол түлхүүр асуудал учир хүний нөөцийн бодлогод томоохон шинэчлэлүүдийг хийх шаардлага зайлшгүй урган гарч байна.

ЦЕГ-ын дарга 2024 оны 12 дугаар сарын 09-ний өдрийн УИХ-ын байнгын хорооны 2025 оны улсын нэгдсэн төсвийн хоёр дахь хэлэлцүүлгийн үеэр “Цагдаагийн байгууллага анх 2019 онд орон тоогоо нэмүүлье гэдэг санал явуулсан. Энэ нь Сангийн яаман дээр танагдаад, 863 орон тоо болсон. Засгийн газрын 2011 оны 153 дугаар тогтоолоор бол цагдаагийн байгууллага 6.096 орон тоо дутуу ажиллаж байгаа. Дутуу орон тоог задалбал, хэсгийн төлөөлөгч цагдаа 344, эрүүгийн төлөөлөгч цагдаа 183, хэсгийн байцаагч 226, хүүхдийн байцаагч 234, хэв журмын эргүүл 1.422, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах үүрэг бүхий алба хаагч 2.588 дутуу байгаа. Энэ тоо бол Засгийн газрын тогтоолд заасан 4.000 хүн тутамд нэг хэсгийн байцаагч, 50.000 хүн тутамд нэг хэлтэс байна гэдэг тогтоолоор гарсан тоо байгаа юм. Гэхдээ бид 6.096 орон тоо авъя гэж хэлээгүй. 2025 онд 863 орон тоогоо нэмүүлье гэсэн юм. Бид аль болох нөөц бололцоогоо

ашиглан нөхөж ажиллаж байна. Жишээлбэл, 24 цаг ажиллаад 72 цаг амрах ёстой алба хаагчаа 48 цаг амраагаад, 72 дахь цаг дээр нь дахиад эргүүлд гаргаж байгаа. Замын цагдаа 8 цаг ажиллаад 24 цаг амрах ёстой бол 16 цаг амраагаад, буцаагаад гаргаж байна” (Сүхболд, 2024) гэжээ. Энэ бүгдээс харахад, одоо ажиллаж байгаа алба хаагчдын ажлын ачаалал ихсэж, стресс, бухимдалд өртөж, гэр бүл үл ойлголцолд хүрэх, үүнээс үүдэн цагдаагийн байгууллагын иргэдэд хүрэх ажил, үйлчилгээ шуурхай, хүртээмжтэй байх нөхцөл байдал хүндрэх хэмжээнд хүрч, боловсон хүчний хомсдолд улам орох эрсдэл тулгарч магадгүй байна.

Эдгээр асуудлуудыг шийдвэрлэх чиглэлээр тодорхой санал, санаачилга, ажил, арга хэмжээ авагдахгүй байсаар уджээ. Бидний үзэж байгаагаар, цагдаагийн алба хаагчийг албан тушаалд шатлан дэвшүүлэхэд хууль ёсонд суурилан, шударга ёс ба чадахуйн (мерит) зарчмыг баримталж, гаргасан шийдвэрийн үндэслэлийг бусад алба хаагчдад ил тодоор зарлах байдлаар явагддаг соёл тогтоох шаардлагатай байна. Ингэснээр ахлах болон удирдах албан тушаалд томилогдох алба хаагчийн зарчимч байдал, албаны мэргэшлийн түвшин сайжрахаас гадна нийтлэг жишиг, соёл тогтсоноор бусад алба хаагчид албан тушаал ахихын тулд өөрийгөө бэлтгэн, олон талаар чадваржуулж, өсөн дэвжих боломжийг эрэлхийлэн, урам зоригтой ажиллах болно. Үр дүнд нь цагдаагийн байгууллагын мэргэшсэн, зөв хандлагатай алба хаагчдын тоо нэмэгдэж, улмаар олон нийтэд албаны нэр хүнд өсөх гэх мэт маш олон давуу талууд үүснэ.

ЦАТХ-ийн 79 дүгээр зүйл (албан тушаал дэвшүүлэх, бууруулах)-ийн 1 дэх хэсэгт “Цагдаагийн албанд

ажилласан хугацаа, үйл ажиллагааны үр дүн, мэргэшлийн түвшингийн үнэлгээг харгалзан албан тушаал дэвшүүлж, бууруулна” (Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017) гэж ерөнхийлөн тусгасан атлаа, энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт цагдаагийн алба хаагчийг албан тушаал бууруулах үндэслэлүүдийг тухайлан, бүр нарийвчлан хуульчлаагүй нь ойлгомжгүй байна. Нэгэнт албан тушаал бууруулах үндэслэлүүдийг дурдсан бол ахиулах үндэслэлүүдийг мөн адил хуульчлах шаардлагатай. Албан тушаал ахиулах үндэслэл

ерөнхий байгаа нь удирдлагын зүгээс өөрийн үзэмжээр, эсхүл танил тал болон бусад ашигтай байдлыг харгалзан, шударга бусаар томилгоо явуулах боломж шууд бүрдэнэ хэмээн хардахад хүргэж байна.

ЦАТХ-ийн 79 дүгээр зүйлд заасан нийтлэг үндэслэлийг удирдлага болгон ЦБҮАЖ-д заасан үндэслэлээр алба хаагчийг дэвшүүлэн томилж байна. Уг баримт бичигт зааснаар дараах шаардлагыг хангасан алба хаагчийг албан тушаал дэвшүүлэх мэргэшүүлэх багц сургалтад хамруулж, албан тушаал шатлан дэвшүүлнэ.

№	Нэг. Ерөнхий шаардлага
1.1	Тухайн албан тушаалыг эрхлэх мэргэжил, боловсрол, туршлага, ур чадвартай, мэргэшсэн байх.
1.2	Алба хаагч тухайн жилийн гүйцэтгэлийн үр дүн, мэргэшлийн түвшингийн үнэлгээгээр “Маш сайн” (сүүлийн 3 удаагийн үнэлгээгээр “Хангалтгүй” үнэлгээний ангилалд хамрагдаагүй байх) үнэлэгдэж, тус үнэлгээг үндэслэн хэрэгжүүлэх арга хэмжээний саналд албан тушаалд дэвшүүлэх зорилгоор мэргэшүүлэх багц сургалтад хамруулах талаар тусгагдсан байх.
1.3	Гэмт хэрэгт холбогдон шалгагдаж байгаагүй, холбогдон шалгагдсан боловч Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.5 дугаар зүйлийн 1.1-д заасан үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болсон байх.
1.4	Сахилга, ёс зүйн хэм хэмжээ зөрчиж байгаагүй, зөрчиж байсан боловч сахилгын шийтгэлгүйд тооцох хугацаа өнгөрсөн, эсхүл шийтгэлгүйд тооцогдсон байх.
1.5	Албандаа итгэх итгэл үнэмшилтэй, хамт олны дунд нэр хүндтэй, хувь хүний ёс зүй, манлайлалтай, бичиг баримт боловсруулах, өөрийн санаа бодлоо бусад зөв илэрхийлж ойлгуулах чадвартай, багаар ажиллах ур чадвар, арга барилыг эзэмшсэн байх.
Хоёр. Албан тушаалд тавигдах тусгай шаардлага	
2.1	Цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн бодлогын баримт бичгийн 2.6 дахь хэсгийн 2.6.2 дахь заалтын “д”, “е” дэх дэд заалтад заасан ажилласан жилийн ерөнхий хугацааг хангасан байх.

Зураг №6. Албан тушаал дэвшүүлэх болзол, шаардлага (Цагдаагийн ерөнхий газар, 2024)

Албан тушаал дэвшүүлэх гэж байгаа алба хаагч нь тухайн албан тушаалыг эрхлэх мэргэжил, боловсрол, туршлага, ур чадвартай, мэргэшсэн байхыг шаардаж байгаа нь сайшаалтай боловч тухайн албан тушаалыг эрхлэх туршлага, ур чадвар болон мэргэшсэн эсэхийг тогтоох боломжтой байдал нь эргэлзээтэй. Жишээлбэл, нийтийн хэв журам хамгаалах чиглэлээр ажиллаж байсан алба хаагч гэмт хэрэгтэй тэмцэх болон захиргааны, эсхүл бусад

чиглэлийн ахлахын албан тушаалд томилогдон ажиллах тохиолдолд, урьд ийм ажил хийж байгаагүй учраас шинэ албан тушаалд хуримтлуулсан туршлагагүй тул ур чадварын байдал хангалтгүй байдаг. Энд мэргэшсэн эсэх талаар ярихад хавьгүй эртэднэ. Ийм жишээ практикт тун элбэг бөгөөд тухайн ахлахын албан тушаалд томилогдсон алба хаагч ажилдаа дадах, цаашлаад мэргэших, бүр мэргэшдэггүй юм аа гэхэд, ядаж тухайн ажил, албыг

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠴᠤᠳᠤ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

хэвийн, тасралтгүй үргэлжлүүлэхэд чадвар дутдаг. Цагдаагийн байгууллагын удирдлагын зүгээс энэ тал дээр төдийлөн анхаарал тавихгүй байна.

ЦАТХ-д “Цагдаагийн албан тушаалд тавигдах тусгайлсан шаардлага, шалгуур үзүүлэлт нь албан тушаалын чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай боловсрол, мэргэжил, ур чадвар, эрүүл мэнд, бие бялдар, сэтгэл зүйн болон ёс зүйн шаардлага, цагдаагийн албанд болон мэргэжлийн чиглэлээр ажилласан жил зэргээс бүрдэнэ” (Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017), “Цагдаагийн байгууллагын тодорхой албан тушаалд анхлан томилох, алба хаагчийг албан тушаал дэвшүүлэн томилохдоо алба хаагчийн мэдлэг, мэргэжил, ур чадвар, гаргасан амжилт, хувийн болон мэргэжлийн ёс зүйг үндэслэл болгож, албан тушаал эрхлэх шат дарааллаар томилох зарчмыг баримтална” (Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017) гэжээ. Хэдийгээр энэ нь сайшаалтай боловч цагдаагийн алба хаагчид хүний нөөц, орон тооны хүрэлцээ, магистр, докторын сургалтад хамрагдах боломж хомс байдаг. Алба хаагчийг албан тушаал дэвшүүлэн томилохдоо алба хаагчийн мэдлэг, мэргэжил, ур чадвар, гаргасан амжилт, хувийн болон мэргэжлийн ёс зүйг үндэслэл болгож, албан тушаал эрхлэх шат дарааллаар томилох зарчмыг баримталж байгаа нь хэтэрхий ерөнхий шинжтэй учир алба хаагчдыг өөрийн үзэмжээр албан тушаал ахиулах эрсдэлтэй.

Алба хаагч тухайн жилийн гүйцэтгэлийн үр дүн, мэргэшлийн түвшингийн үнэлгээгээр “Маш сайн” (сүүлийн 3 удаагийн үнэлгээгээр “Хангалтгүй” үнэлгээний ангилалд хамрагдаагүй байх) үнэлэгдсэн нь дэвшүүлэх нэг үндэслэл болж байна. Гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөнд заасан

ажлыг бүрэн гүйцэтгэсэн боловч шударгаар (зохих ёсоор) үнэлэгдээгүй тохиолдол практикт түгээмэл байдаг. Энэ тохиолдолд дээд шатны байгууллагаас хяналт, шалгалт явуулах боломжгүй бөгөөд алба хаагчийн харьяалагддаг тасаг, хэлтэс, газар, нэгжийн даргын гаргасан шийдвэрээр алба хаагчийг үнэлээд, шийдвэр гардаг. Хэрэв шууд хамаарах даргатайгаа ажлын болон бусад ямар нэгэн шалтгаанаар үл ойлголцсон, үзэл бодол зөрөлдсөн, эсхүл илтэд зөв зүйлийг хамгаалж маргалдсан тохиолдолд шууд хамаарах даргын зүгээс алба хаагчийг хувийн сэдлээр шударга бусаар “Хангалтгүй” үнэлэх тохиолдол гарна. Эсхүл бүр эсрэгээрээ, шууд хамаарах даргад тал засдаг, зусардан бялдуучилдаг, эсхүл бусад байдлаар дотно харилцаатай алба хаагчид гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан ажлыг бүрэн гүйцэтгэсэн эсэхээс үл хамааран “Маш сайн” болон “Сайн” үнэлэгдэх тохиолдолд, хууль бус бөгөөд шударга бусаар гаргасан шийдвэрийг хүчингүй болгох, өөрчлөх боломжгүй байна. Эндээс гүйцэтгэлийн үр дүнгээс хамаарч алба хаагчийг дүгнэх нь учир дутагдалтай гэж үзэх үндэстэй.

Шударга бус томилгоо хийснээр, шударгаар үүрэг гүйцэтгэж байгаа алба хаагчдын дэвших боломж хязгаарлагдаж, үр дүнд нь алба хаагчид цагдаагийн албанд итгэх итгэл алдарч, цаашлаад сэтгэл гаргаж ажиллах хүсэл зориг унтардаг. Нэгэнт итгэх итгэлгүй болж, ажилдаа сэтгэл гаргахаа байсан алба хаагчийн гараас чанартай болоод үр дүнтэй ажлын гүйцэтгэл гарахыг хүлээх шаардлагагүй болно.

Алба хаагчдыг үзэмжээр тушаал дэвшүүлэх байдлыг арилгаж, мерит зарчимд үндэслэсэн, шударга томилгоог хийгдэх боломжоор хангах зорилгоор ЦАТХ-ийн 79 дүгээр зүйлд

“албан тушаал дэвшүүлэх үндэслэлийг нэг бүрчлэн дурдах” саналыг дэвшүүлж байна.

“Албандаа итгэх итгэл үнэмшилтэй, хамт олны дунд нэр хүндтэй, хувь хүний ёс зүй, манлайлалтай, бичиг баримт боловсруулах, өөрийн санаа бодлоо бусдад зөв илэрхийлж ойлгуулах чадвартай, багаар ажиллах ур чадвар, арга барилыг эзэмшсэн байх” гэх шалгуурт заасан “хамт олны дунд нэр хүндтэй” гэдгийг хэрхэн ойлгох нь тун адармаатай. Ихэвчлэн алба хаагч хамт олны дунд нэр хүнд олж авахын тулд тэдэнтэй эелдэг харилцах, тэдний үзэл бодлыг нь хүлээн зөвшөөрөх, аялдан дагалдах шаардлагатай болно. Гэтэл алба хаагч бага наснаас төлөвшин тогтсон ертөнцийг үзэх үзэлдээ үнэнч бөгөөд зарчимч байгаа нь бусад алба хаагчдын үзэл санаатай зөрөлдөх явдал түгээмэл. Энэ тохиолдолд шууд удирдлагаас гадна дээд шатны дарга нар тухайн алба хаагчийг сайн мэдэхгүй учир бусад алба хаагчдаас ирсэн мэдээллээр, тодруулбал, бусдын үгээр тухайн алба хаагчийг дүгнэх сул талтай. Магадгүй өнгөц байдлаар харахад, хамт олны санаа бодол зөв мэт, дан ганц алба хаагчийн үзэл санаа буруу мэт боловч үнэн хэрэгтээ, дан ганцын зөв байх явдал амьдралд олонтоо тохиолдоно. Үүний үр дүнд цагдаагийн байгууллагад ялгаварлан гадуурхалт явагдах нөхцөл бүрдэж, Үндсэн хуульд заасан “Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно” (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992) гэх үндсэн, жам ёсны эрхийг ноцтой зөрчих эрсдэлтэй байна.

Дүгнэлт

Цагдаагийн байгууллагын эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь, үүрэг оролцоог судлах нь жендэрийн тэгш байдал, хүний нөөцийн бодлогын үр нөлөө, байгууллагын соёл, бүтээмжийн түвшинд чухал ач холбогдолтой юм. Судалгааны үр дүнд дараах дүгнэлтүүдэд хүрлээ. Үүнд:

1. Цагдаагийн байгууллагын эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь хэмжээ нь сүүлийн жилүүдэд аажмаар нэмэгдэж байгаа ч нийт хүчний дотор одоогоор 10–18 хувь орчим байгаа нь олон улсын дунджаас доогуур түвшинд байна. Тухайлбал, хөгжингүй орнуудын цагдаагийн байгууллагад эмэгтэйчүүдийн оролцоо дунджаар 30–40 хувьд хүрч буй нь Монгол Улсын нөхцөлд жендэрийн тэнцвэрт байдалд чиглэсэн бодлого, дэмжлэгийн үр нөлөө хангалтгүй байгааг харуулж байна.

2. Албан тушаалын шатлалын түвшинд ялгаа гарч байгааг анхаарах шаардлагатай. Эмэгтэй алба хаагчдын дийлэнх нь гүйцэтгэх албан тушаалд ажиллаж байгаа бөгөөд удирдах түвшний оролцоо маш хомс байна. Энэ нь шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн дуу хоолой дутагдаж буйг харуулж байна.

3. Цагдаагийн албанд эмэгтэйчүүдийг дэмжих тогтолцоо сул байгаагаас гадна жендэрийн шууд бус ялгаварлан гадуурхалт явагдах магадлал нь цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны чиглэлтэй уялдсан эмэгтэй алба хаагчдын гүйцэтгэх үүргийн хуваарилалт нэг мөр шийдэгдээгүйгээс хамаарч байх боломжтой. Нөөцөд авагдсан эмэгтэй алба хаагчдыг дараагийн дээд шатны албан тушаалд шууд томилж, эмэгтэйчүүдийн нийгмийн байдлыг сайжруулах тал дээр анхаарах байдал сул байна.

МОНГОЛЫН ПОЛИЦИЯН АКАДЕМИ

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

4. Цагдаагийн байгууллагад чадахуйн (мерит) зарчимд үндэслэн, алба хаагчдыг шударгаар албан тушаал ахиулах тогтолцоо нийт бие бүрэлдэхүүнд бүрэн хэрэгжихгүй байна. Тодруулбал, цагдаагийн алба хаагчийг албан тушаалд шатлан дэвшүүлэхэд хууль ёс, шударга ёс, ил тод байдал, адил тэгш боломжоор хангах болон чадахуйн (мерит) зарчмыг удирдлага болгох бодлого хэрэгжихгүйгээс гадна бусдыг өөрийн үзэмжээр, танил талаар албан тушаалд томилдог байдал цагдаагийн албанд түгээмэл байгаа нь чадахуйн (мерит) зарчмаар албан тушаал ахиулах тогтолцооны хэрэгжилтийн эрх зүйн орчин цагдаагийн байгууллагад хараахан бүрэлдэн тогтоогүй байна.

Санал

Судалгааны дүн шинжилгээнд үндэслэн цагдаагийн байгууллагын жендэрийн тэгш байдлыг хангах, эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь, үүрэг оролцоо, хөгжлийг дэмжих, мерит зарчимд суурилсан хүний нөөцийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд дараах саналуудыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Жендэрийн тэнцвэрт байдлыг хангах бодлого, хөтөлбөрийг боловсронгуй болгох: Цагдаагийн байгууллагын бүтэц, хүний нөөцийн төлөвлөлтөд эмэгтэй алба хаагчдын эзлэх хувь, оролцоог нэмэгдүүлэх, ялангуяа удирдах албан тушаал дахь төлөөллийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн тусгайлан бодлого, үйл ажиллагааны төлөвлөгөө хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд олон улсын сайн туршлага, үзүүлэлтийг харьцуулан дотоод нөхцөлд тохируулсан зорилт, шалгуурыг тодорхойлох;

2. Мерит зарчимд суурилсан албан тушаалын шатлан дэвшүүлэх тогтолцоог төлөвшүүлэх: Албан тушаал ахиулах үйл явцыг шударга, ил

тод, тэгш боломжоор хангах, чадахуйн зарчимд тулгуурласан үнэлгээний системийг боловсруулан нэвтрүүлэх нь цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн тогтвортой хөгжилд чухал ач холбогдолтой. Энэ хүрээнд хууль, журмын хэрэгжилтийг хянан сайжруулах, танил талаа ашиглах, субъектив хандлагыг хязгаарлах хяналтын механизмыг бүрдүүлэх;

3. Эмэгтэй алба хаагчдын мэргэжлийн өсөлт, хөгжлийг дэмжих тогтолцоог бий болгох: Эмэгтэй алба хаагчдын удирдах чадамж, манлайллыг хөгжүүлэх зорилгоор сургалт, чадавхжуулалт, менторшип зэрэг дэмжих хөтөлбөрүүдийг тогтмол зохион байгуулах;

4. Ажил, амьдралын зохицлыг дэмжих байгууллагын орчныг бүрдүүлэх: Эмэгтэй алба хаагчдын гэр бүл, хувийн амьдралтай зохицох нөхцөлийг бүрдүүлэхийн тулд уян хатан цагийн хуваарь, хүүхэд асрах нөхцөл, ажлын байрны сэтгэлзүйн дэмжлэг зэрэг хүний хөгжилд чиглэсэн бодлогыг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх;

5. Байгууллагын соёлд жендэрийн мэдрэмж төлөвшүүлэх: Жендэрийн тэгш байдлыг дэмжих соёлыг төлөвшүүлэх зорилгоор нийт алба хаагчдад зориулсан жендэрийн мэдлэг, хандлагын сургалт, зөвлөмжийг тогтмол зохион байгуулах, ялгаварлан гадуурхлыг үл тэвчих зарчмыг хэвшүүлэх шаардлагатай. Мөн эмэгтэй алба хаагчдын санал, дуу хоолойг сонсох тогтолцоог бий болгож, шийдвэр гаргах түвшинд бодитоор оролцуулах зэрэг саналуудыг тус тус дэвшүүлж байна.

Ашигласан материал

Parliament.mn. (2020 оны 9 25).
Д.Тогтохсүрэн, Төрийн албаны чадахуйн /мерит/ зарчмын хэрэгжилт-хүний нөөцийн аудит” сэдэвт сургалт болж

- байна. Parliament.mn - Монгол Улсын Их Хурал: <https://www.parliament.mn/nn/11432/-ээс> Гаргасан
- UNODC. (2021). *The Handbook on center-respomsive police services*. <https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/2021/handbook-on-gender-responsive-police-services-en.pdf>.
- World Economic Forum. (2022 оны 7). *Global Gender Gap Report*. Geneva. Global Gender Gap Report. insight report.: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf.-ээс Гаргасан
- Мөнхцэцэг, А. (2024 оны 08 21). *Цагдаагийн хурандаа А.Мөнхцэцэг: Цагдаагийн байгууллагын удирдлагаас эмэгтэй алба хаагчдын манлайллыг бүх шатандаа дэмжиж, ажиллах орчинд нь илүү анхаардаг болсон*. Police.gov.mn: <https://police.gov.mn/a/7256>-ээс Гаргасан
- Амарбаясгалан, Д. (2024 оны 11 04). *УИХ-ын дарга Д.Амарбаясгалан: Парламентад эмэгтэйчүүдийн оролцоог 25 хувиар хангаж чадсан нь бүс нутгийн хэмжээнд тэргүүлэх үзүүлэлт болсон*. Parliament.mn: <https://www.parliament.mn/nn/63277/-ээс> Гаргасан
- Батцэцэг, Б. (2024 оны 10 29). *Цагдаагийн ерөнхий газрын Хүний нөөцийн ахлах мэргэжилтэн, цагдаагийн хошууч Б.Батцэцэг: Хууль сахиулах байгууллагын эмэгтэй алба хаагчид албан тушаал дэвших тогтолцоо, хүний нөөцийн бүрдүүлэлтийн талаар*. Цагдаагийн ерөнхий газар. (2024 оны 1 2). *Хүний нөөцийн удирдлагын ил тод байдлыг хангах чиглэлээр хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ*. Police.gov.mn: <https://police.gov.mn/p/4050>-ээс Гаргасан
- Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №08 (Улсын их хурал 2011 оны 2 2). Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail/253>-ээс Гаргасан
- Монгол Улсын Засгийн газар. (2011). *Засгийн газрын 2011 оны 153 дугаар тогтоолын хавсралт: Цагдаагийн байгууллагын зарим ажил, үйлчилгээ, хангалтын жишиг норматив*. Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=202876>-ээс Гаргасан
- Монгол Улсын Төрийн албаны зөвлөл. (2022). *Монгол Улсын төрийн албаны зөвлөлийн үйл ажиллагааны тайлан 2022*. Улаанбаатар хот.
- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №1 (Улсын их хурал 1992 оны 1 13). Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367>-ээс Гаргасан
- Сүхболд, Т. (2024 оны 12 9). 2024 оны 12 дугаар сарын 09-ны өдрийн УИХ-ын байнгын хорооны улсын нэгдсэн төсвийн 2 дахь хэлэлцүүлэг. Улаанбаатар хот. Ulaanbaatar news LLC: <https://ubn.mn/p/72055>-ээс Гаргасан
- Төрийн албаны шалгалт өгөх болзол болон шатлан дэвшүүлэх, сонгон шалгаруулах журам, загвар батлах тухай, дугаар 25 (Монгол Улсын Төрийн албаны зөвлөл

МОНГОЛ УЛСЫН ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЖУРАМ, 6 ДАХЬ ХЭВЛЭЛ, 835.

2023 оны 1 25). Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16758237688371>-ээс Гаргасан

Цагдаагийн албаны тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №8 (Улсын их хурал 2017 оны 2 9). Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail/12469&menuid=74>-ээс Гаргасан

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2024). Албан тушаал шатлан дэвшүүлэх

багц сургалтад хамруулах, шалгалт авах, нөөцөд бүртгэх, дэвшүүлэн томилох. *Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам, 6 дахь хэвлэл, 835.*

ЦЕГ-ын Хүний нөөцийн ахлах мэргэжилтэн, ц. х. (2024 оны 10 29). Албан тушаал дэвших тогтолцоо, хүний нөөцийн бүрдүүлэлтийн талаар. (Х. с. хаагчид, Ярилцагч)

ЗАМ ТЭЭВРИЙН ОСОЛ, ЗӨРЧИЛ ГАРАХАД ЖОЛООЧИЙН ЗАН ҮЙЛ НӨЛӨӨЛӨХ НЬ

A STUDY ON THE IMPACT OF DRIVER BEHAVIOR ON TRAFFIC ACCIDENTS AND VIOLATIONS

Баатарын Оюутболд*, Батхүүгийн Болд

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант

Oyutbold Baatar, Bold Batkhuu, MA Scholar, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: b.oyut2015@gmail.com

Хураангуй: Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллага (ДЭМБ)-аас гаргасан тайланд 2016 онд зам тээврийн ослоор өдөрт дунджаар 3700 хүн нас барж, дэлхий даяар жил бүр 1.35 сая хүн зам тээврийн ослоор нас бардаг болохыг тогтоожээ. Харин Монгол Улсад зам тээврийн осол, зөрчлийн тоо, түүнээс учирч байгаа хохирлын хэмжээ жил ирэх тусам нэмэгдсээр байна. Тиймээс шалтгаан нөхцөлийг судалж, дүн шинжилгээ хийж, жолоочоос шалтгаалах хүчин зүйлийг бууруулах хэрэгцээ шаардлага байна. Өөрөөр хэлбэл, зам тээврийн осол, зөрчил гарахад жолоочийн түрэмгий болон бусад зан үйлийг тодорхойлсноор зам тээврийн осол, зөрчлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх боломж бүрдэнэ.

Энэхүү сэдвийн хүрээнд жолоочийн зан үйл, зан төлөвийг харьцуулан үзэж, түүний онолын асуудлыг гадаадын болон дотоодын эрдэмтэн судлаачдын бүтээлээс тоймлон судалж, монгол жолоочийн зан үйлийн талаар судлагдсан байдалд дүн шинжилгээ хийж, зам тээврийн ослоос урьдчилан сэргийлэх боломжийг судалж үзлээ.

Судалгааны үр дүнгээр Монгол Улсад жолоочийн зан үйлийг судалсан бүтээл ховор болох нь судалгаанаас харагдаж байна. Тиймээс энэ чиглэлийн судалгааг эхлүүлэх, хөгжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай байна. Учир нь зам тээврийн осол, зөрчлийн гаралт жолоочийн буруутай үйлдлээс шууд шалтгаалж байгаа талаар цагдаагийн байгууллагаас жил бүр мэдээлсээр байгаа тул жолоочийн буруутай үйлдлийн гол шалтгааныг тодорхойлж, урьдчилан сэргийлэх, бууруулах арга замыг оновчтой авч хэрэгжүүлэх боломж бүрдэнэ.

Abstract: According to a report by the World Health Organization (WHO), in 2016, an average of 3,700 people died daily due to road traffic accidents, with 1.35 million people losing their lives globally each year in such incidents. In Mongolia, the number of road traffic accidents and violations, as well as the extent of the damage, have been steadily increasing. Therefore, there is a need to analyze the causes and factors behind these incidents, and reduce the role of driver-related factors. In other words, by identifying aggressive and other dangerous behaviors of drivers, it will be possible to reduce and prevent road traffic accidents and violations.

Within the framework of this topic, a comparison of driver behavior and attitudes was conducted, reviewing the theoretical aspects of this issue in works by both domestic and international scholars. The research also examined the studies on the driving behavior of Mongolian drivers and explored ways to prevent road traffic accidents.

Урьдчилан сэргийлэх

Deutscher Orden der 1807

The research findings show that studies on driver behavior in Mongolia are limited. Therefore, it is essential to initiate and develop research in this area. This is particularly important because, as reported by law enforcement annually, road traffic accidents and violations are often directly caused by the wrongful actions of drivers. By identifying the main causes of these wrongful behaviors, it will be possible to implement targeted preventive measures to reduce and mitigate road traffic accidents.

Түлхүүр үгс: Зан үйл, жолоочийн зан үйл, зам тээврийн осол, зөрчил, урьдчилан сэргийлэх ажил.

Keywords: Behavior, Driver Behavior, Traffic Accidents, Violations, prevention.

Удиртгал

“Монгол Улсын Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль”-ийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.9-д “замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах гэдэг нь зам тээврийн ослоос урьдчилан сэргийлэх, ослоос үүдэн гарах хохирлыг багасгахад чиглэсэн үйл ажиллагааг” хэлнэ гэж заасан. Монгол Улсад зам тээврийн осол 2018 онд 29474, 2019 онд 25302, 2020 онд 21768, 2021 онд 224828, 2022 онд 24121, 2023 онд 25235, 2024 онд 30977 зам тээврийн осол тус тус бүртгэгджээ. Эндээс харахад 2024 онд бүртгэгдсэн зам тээврийн ослыг 2023 онтой харьцуулахад 22.8 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна (ТЦА, 2024).

Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллага (ДЭМБ)-аас гаргасан тайланд 2016 онд зам тээврийн ослоор өдөрт дунджаар 3700 хүн нас барж, дэлхий даяар жил бүр 1.35 сая хүн зам тээврийн ослоор нас бардаг болохыг тогтоожээ. (WHO, 2018).

Гадаадын зарим улсад дижитал технологиос цуглуулсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж, зам тээврийн осол, түгжрэл, зөрчил зэрэг замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг (Kumar et al., 2017, р. 5) шийдвэрлэх зорилготойгоор технологид суурилсан системийг ашигладаг. Жишээлбэл, жолоочийн тусламжийн систем (ADAS) нь жолооч нарт аюулгүй байдлыг хангахад тусалж,

ослын эрсдэлийг бууруулах, жолоодлогыг илүү тухтай болгох зэргээр туслах зорилготой тээврийн хэрэгслийн дижитал технологийн жишээ юм.

ADAS технологи нь замын эгнээнээс гарахад өгөх анхааруулах дохио, автомат яаралтай тоормос, ухрах камер гэх мэт функцуудыг багтаасан технологи юм. (Advanced Driving Assistance Systems (ADAS), 2025). Эдгээр системүүд нь ихэвчлэн мэдрэгч, камер, радар болон бусад технологийг хослуулан ашигладаг бөгөөд тээврийн хэрэгсэл болон түүний эргэн тойрон дахь мэдээллийг цуглуулж, шаардлагатай бол жолоочид сэрэмжлүүлэг өгдөг технологи юм. Мөн хиймэл оюун ухаанд суурилсан, машин сургалтын, COVID-19 оношилгооны болон бусад технологийг өөр өөр нөхцөлд өргөн хэрэглэгддэг байна. Эдгээр техникүүд нь тээврийн хэрэгслийн ухаалаг системийг хөгжлийг хурдасгаж, ялангуяа замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах, эрсдэлт нөхцөл байдлыг урьдчилан таамаглах, илрүүлэх (Peng et al., 2020), ангилах болон бусад замын хөдөлгөөний асуудлуудыг илүү үр дүнтэй болгодог.

Зам тээврийн осол, зөрчил гарахад жолоочийн буруутай үйлдэл, замын нөхцөл байдал, хүрээлэн буй орчноос шалтгаалдаг. Үүнээс жолоочоос шалтгаалсан зам тээврийн

осол, зөрчил 97-оос дээш хувийг эзэлдэг. Тиймээс жолоочоос шалтгаалсан зам тээврийн осол, зөрчилд дүн шинжилгээ хийж, хүний хүсэл зоригоос шууд хамаарах шалтгааныг тодорхойлох, жолоочийн зан үйлд дүн шинжилгээ хийх зайлшгүй шаардлагатай юм.

Жолоочийн буруутай үйлдлээс шалтгаалсан зам тээврийн ослын дийлэнх хувийг хажуу хоорондын зай тохируулаагүй, уулзвар гарц нэвтрэх журам зөрчсөн, эгнээ байр буруу эзэлсэн, ухрах үйлдэл буруу хийсэн, согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодсон үйлдлүүд эзэлж байна. Эдгээр үйлдлүүдийг гаргахад жолоочийн зан үйлийн харилцан хамаарлыг судалж, дүн шинжилгээ хийх нь зам тээврийн осол, зөрчлийг бууруулах стратеги боловсруулахад чухал ач холбогдолтой.

Энэхүү өгүүллийн зорилго нь жолоочийн зан үйл гэсэн ойлголтыг харьцуулан судалж, монголд жолоочийн зан үйлийн талаар судалсан бүтээлийг тоймлон үзэж, энэ чиглэлийн судалгааны агуулгад дүн шинжилгээ хийж, цаашид хөгжүүлэх, урьдчилан сэргийлэх арга замыг тодорхойлоход чиглэнэ.

Уг судалгааны ажилд зам тээврийн осол, зөрчил гарахад нөлөөлж буй шалтгаан нөхцөл, жолоочийн зан үйлд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг харьцуулах, тоо баримтад дүн шинжилгээ хийх, нэгтгэн дүгнэх, задлан шинжлэх аргуудыг түлхүү хэрэглэсэн болно. Эдгээр аргаас гадна зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик тоон мэдээг үндэслэн тухайн үзэгдлийг тайлбарлаж, дүн шинжилгээ хийх, жолоочийн зан төлөвийн талаарх ойлголтыг гадаадын зарим орны болон дотоодын эрдэмтдийн бүтээлийг харьцуулан судаллаа.

Үндсэн хэсэг

Бид судалгааны ажлынхаа хүрээнд судлагдсан байдлын тоймыг авч үзэхдээ нэгт; зан үйл, зан төлөвийн тухай ойлголтыг ерөнхий сэтгэл судлалын шинжлэх ухаанд хэрхэн тайлбарласныг, хоёрдугаарт, гадаадын судлаачдын бүтээлд жолоочийн зан үйлийг судалсан байдлыг, гуравдугаарт; Монгол Улсад замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын нөхцөл байдал, жолоочийн зан үйл хэрхэн нөлөөлж байгааг судалсан бүтээлийн тоймыг авч үзнэ.

Нэг. Зан үйл, зан төлөвийн талаарх судалгаа. Монгол Улсад ерөнхий сэтгэл судлалын болон бусад мэргэжлийн тухайлбал, хууль зүйн сэтгэл судлал бүтээлүүдэд хүний зан үйл, төлөвийг тодорхойлон авч үзсэн цөөнгүй бүтээлүүд байна. Тухайлбал, Ерөнхий сэтгэл судлал бүтээлд хүнийг амьтадаас ялгаж байдаг олон шинжүүд байх бөгөөд тэдгээрийг сэтгэцийн шинж гэсэн бүлгийг хамааруулж үздэг. Бидний ухамсар, оюун санаанд шингэн, хийж буй үйлдэл, хөдөлгөөн бүрд, ахуй амьдралын янз бүрийн нөхцөлд илрэн гарч байдаг олон шинж чанаруудыг сэтгэцийн шинж гэнэ. Сэтгэцийн шинжид зан төлөв, темперамент, сэтгэлийн хөдөлгөөн, мэдрэмж, авьяас чадвар, зоригийн процессуудыг багтаана.

Зан төлөв гэдэг нь хувь хүний онцлог, үзэл бодол, харилцаа хандлага, үйл хэрэг, түүний үйлдэл, амьдралын янз бүрийн нөхцөл, үйл явдалд хариу үзүүлэх үндэс болж байдаг бие хүний тогтвортой шинжүүдийн цогц бүрдэл. Харин зан үйлийн хэлбэр нь хүний бие махбодоос хариулах үйлдлийн цогц гэжээ (Батсайхан & Дэлгэржав, 2013).

Харилцааны сэтгэл судлал бүтээлд ... хүний үйл хөдлөл, харилцааны явцад илрэн гарч байгаа сэтгэл зүйн онцгой шинжүүдийн цогц (Оюундалай & Балжинням, 2017) юм.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Темперамент дээр үндэслэн хүмүүжил, төлөвшлийн үр дүнд бий болдог, хандлага нь ... харилцагчдын зан байдал, үг яриа, сэтгэл хөдлөл зэргээр дамжин гаднаа илэрдэг, тухайн хүн өөртөө, бусдад нийгэмд хандах зан үйлийн шинж гэж тайлбарлажээ.

“Сэтгэл зүйд өөрөө суралцах нь” бүтээлд зан үйлийг хөдөлгөгч хүч нь хүнд байгалиас заяасан зөн билэг, хүмүүжлийн нөлөөгөөр олж авсан үзэл санаа байдаг. Зан үйлийн бодит чиг хандлага үндсэндээ түүний олж авсан дадал, зуршлаас шалтгаална. Мөн бие хүний сэтгэл хөдлөл мэдрэмжийн хөгжил хэд хэдэн чиглэлээр өрнөх боломжтой юм. Нэгдүгээрт, сэтгэл хөдөлгөөний нөлөөгөөр үүссэн хүний бодол, сэтгэгдлийн шинэ чиглэл, эд юмс, үйл явдал, хүмүүс рүү хандуулах замаар агуулга, нөлөөллийг тэлж, өргөтгөн хөгжүүлэх боломж бий, Хоёрдугаарт, хүний ухамсрын үйлийн зохицуулалт, зоригийн оролцоог нэмэгдүүлэх замаар өөрөө өөртөө хяналт тавих, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө удирдах арга барилд суралцах, Гуравдугаарт, сэтгэл хөдлөлийн хүрэн дэх зан үйлийн зохицуулалтыг аажмаар нэмэгдүүлэх зорилгоор өндөр хэмжээнд ёс зүйн хэм хэмжээ, үнэт зүйлс, үүрэг хариуцлага, хүнлэг чанар, шударга зан зэрэг бие хүний онцгой чанаруудыг төлөвшүүлнэ ... гэжээ (Доржжав, 2005).

Мөн Хууль зүйн сэтгэл судлал бүтээлд “зан төлөв бол амьдралын тодорхой нөхцөлд хүний зан үйлийн өвөрмөц онцлог, хэв маягийг тодорхойлогч чанаруудын цогц бүрдэл” юм (Жанцан, 2024) гэж тодорхойлжээ. Тэрээр хүний зан төлөвийг бие хүний дасан зохицох аргыг харгалзан дараах байдлаар ангилсан. Үүнд: 1) Хүрээлэн буй орчинтойгоо түргэн дасах чадвартай хэв шинж, 2) дотооддоо зөрчилтэй хэв шинж, гэвч орчинтойгоо гадна талаас нь зохицох хэв шинж, 3)

дасан зохицох чадвар султай, зөрчилтэй хэв шинж, 4) тогтвортой бус байр суурь, зарчимч биш байдлынхаа үр дүнд орчинтойгоо гаднах байдлаараа дасан зохицох чадваргүй зэрэг хэв шинжүүдэд хуваажээ.

Эдгээр бүтээлүүдийг харьцуулан үзэхэд сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны хүрээнд зан үйл, зан төлөвийн тухай ерөнхий ойлголтуудыг авч үздэг.

Сэтгэл зүйн шинжлэх ухааны онолын эх суурь нь бихевиоризм, психоанализ, гештальт, когнитивзм, интеракционизм гэсэн чиглэлд тулгуурласан. Тухайлбал, зан үйлийн онол буюу бихевиоризм (behavior-зан үйл)-ын онолын гол төлөөлөгчид Дж. Уотсон, Э.Торндайк, К. Халл, Б.Скиннер бөгөөд хүний гаднын хүчин зүйлд (үг ба хөдөлгөөний цогц байдлаар) хариулахад нийгмийн өдөөн түлхэгч урамшуулагч нь бусад хүмүүс гэж үздэг.

Бид судалгааны хязгаарлалтын хүрээнд “жолоочийн зан үйл”-ийг судалж үзэх бөгөөд бихевиоризмын онолд тулгуурласан байх бөгөөд англи хэлнээ “driver behavior” гэсэн агуулгын хүрээнд судлагдсан байдлын тоймыг авч үзнэ.

Хоёр. Гадаадын зарим судлаачдын бүтээлийг тоймлон үзэх нь. Жолоочийн зан үйлийг тав ангилж авч үзэх бөгөөд үүнд үндэслэн зарим бүтээлийг тоймлон авч үзье. Үүнд:

1) Жолоочийн хэвийн бус зан үйл, (Зам дээрх аюултай болон эрсдэлтэй зан үйлүүд, энэ нь жолооч, зорчигч, бусад жолоочийн аюулгүй байдалд хохирол учруулж болзошгүй); 2) Жолоочийн тэвчээргүй, түрэмгий үйлдэл (хурд хэтрүүлэх, хэт ойрхон явж, дагаж явах, эсхүл бусад бүдүүлэг зан үйлүүд); 3) Зам дээрх шугамаас хазайх (line deviation, замынхаа хязгаараас хазайж, өөрийн эгнээний шугамаас гарч явах буюу энэ нь

анхаарал сул эсхүл удирдлагагүй байгааг илэрхийлж болно); 4)Тээврийн хэрэгслийг хяналттай зогсоол, уулзвар дээр зогсооход жолоочийн биеэ авч яваа байдал (зогсоол, уулзвар дээр хэрхэн зогсож байгаагаар илэрнэ. Жишээлбэл, уулзвар дээр зогсоохгүй өнгөрөх, хурдтай зогсох зэрэг зан үйлүүд орно); 5)Жолоочийн нөхцөл байдал (жолоочийн анхаарал сарнисан, ядарсан эсхүл архи, мансууруулах бодис хэрэглэсэн байдал зам дээр аюулгүй жолоодох чадварт нөлөөлдөг) гэж ангилан авч үздэг (Soukaina et al., 2023).

Жолоочийн зан үйл нь олон хүчин зүйлийн нөлөөтэй, нарийн төвөгтэй ойлголт бөгөөд үүнийг зөв тайлбарлах, дүн шинжилгээ хийхэд бэрхшээлтэй байдаг. Эдгээр хүчин зүйлд сэтгэл зүй, нийгэм, соёл, хүрээлэн буй орчны нөлөөлөл, мөн жолоочийн хувь хүний онцлог шинж чанарууд байдаг.

Жолоочийн зан үйлийг ойлгохын тулд жолооч, машин, хүрээлэн буй орчны хоорондын хамаарлыг судлах шаардлагатай. Тиймээс дараах гурван нөхцөл байдлыг авч үзэх шаардлагатай (Soultana et al., 2019). Үүнд: жолоочийн өөрийн нөхцөл байдал, хурд, хурдатгал зэрэг машины контекст, замын хөдөлгөөний нөхцөл зэрэг болно. Жишээлбэл, замын нөхцөл байдалд замын геометр, саад бэрхшээл, цаг агаарын нөхцөл зэрэг хүрээлэн буй орчны нөхцөл байдал хамаардаг.

Мөн жолоочийн хэвийн бус зан үйлийг жолоодлого хийж байгаагаар нь тодорхойлоход замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах гол хэрэгсэл болдог. “Замын хөдөлгөөний камер ашиглан тээврийн хэрэгслийн хэвийн бус үйлдлийг илрүүлэх нь” судалгаанд замын хөдөлгөөний камер болон видео дүрсээр тодорхой объект илрүүлэхийн тулд (YOLO) алгоритмыг ашиглан

жолоочийн хэвийн бус байдлыг илрүүлэх бодит системийг судалсан байна. (Wang et al., 2019, хууд. 125-136).

“Машин сургалтыг ашиглан жолоочийн зан үйлийг тодорхойлоход өгөгдөлд суурилсан тогтолцоог ашиглах нь” бүтээлд тээврийн хэрэгслийн байршлыг хянах ба тодорхой хэвийн бус нөхцөл байгааг илрүүлэхэд тээврийн хэрэгслийн зургуудыг (хурднаас нь хамаарч) ашиглан гүйцэтгэдэг (Abdelrahman et al., 2020). Энд хурдны замын судалгааны хөтөлбөр-2 (SHRP 2) болон Байгалийн нөхцөлд явуулсан жолоодлогын судалгаа (NDS)-ны датаг ашиглан жолоочийн эрсдэлийн профайлыг үнэлдэг бөгөөд Random Forest (RF) алгоритм ашиглан 90% нарийвчлалтай.

Мөн зарим бүтээлүүдэд жолоочийн зан үйлийг эерэг ба сөрөг гэж ангилсан. Тухайлбал, “Аюултай жолоодлогыг илрүүлэх программ ба түүнтэй холбоотой тоглоомын хүрээ” бүтээлд (Bahadoor & Hosein, 2016) жолоочийн сөрөг зан үйлийг илрүүлэх, хэрэглэгчдийг жолоочийн аюулгүй байдлыг хангахад түлхэц өгөх хоёрын хоорондох зайг холбосон “Project Drive” нэртэй гар утасны программыг дамжуулж, GPS-ийн өгөгдөл дээр кластерын k-means алгоритмыг ашиглаж, судалгааг явуулсан. Мөн замын тэмдэг байгаа эсэх нь симулятор болон камерын өгөгдлийг ашиглан шөнийн цагаар залуу жолооч нарын зан төлөвт хэрхэн нөлөөлдөг талаарх судалгааг хийж, зохиогчид симуляторын өгөгдөл болон MANOVA статистикийн техникийг ашиглан хөдөө орон нутгийн хоёр эгнээтэй зам дээр эргэлт хийх үед жолоочийн зан байдал хэрхэн нөлөөлөхийг судалжээ (Awan et al., 2019).

Монгол Улсад замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах

МОНГОЛ УЛСЫН
ХАМГААГАХ
САНГААНИЙ
СЭРГЭЭЛЭХ
ХЭРЭГСЛИЙН
ТЭХНИКИЙН
БАЙДЛЫН
ЖУРМЫН
ЭСРЭГ ГЭМТ
ХЭРЭГ

чиглэлээр олон эрдэмтэн судлаачдын бүтээлийг дурдаж болно. Үүнд: “Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал” (Энхболд, 2008) бүтээлд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай ойлголт, түүнийг зохицуулж ирсэн эрх зүйн зохицуулалтын түүхэн уламжлал, хөдөлгөөнд оролцогчдын сэтгэл зүйн байдал, тээврийн хэрэгслийн аюулгүй байдлыг, “Замын хөдөлгөөний аюулгүйн үндэс” (Дүгэрээ & Каукен, 1992) бүтээлд тээврийн хэрэгслийн техникийн байдлыг замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд нөлөөлөх талаас нь, “Монгол Улс дахь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын журмын эсрэг гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх криминологийн шинж чанар” сэдэвт бүтээлд зам тээврийн ослын криминологи шинжийг түүхэн талаас нь судалж, хөдөлгөөнд оролцогчдын аюулгүй байдал, эрсдэлийн нийтлэг шинж чанараар нь судалж, дүн шинжилгээ хийжээ (Нямдорж, 2009) г.м.

Доктор Ч.Жаргалсайхан жолооч бэлтгэх сургалтын байдалд дүн шинжилгээ хийж, жолооны бэлтгэлжилтийг төгөлдөржүүлэх талаар (Жаргалсайхан, 2002), доктор Т.Занашир замын хөдөлгөөнд саад болохуйц аюултай цэгүүдийг тооцоолон замын хөдөлгөөнд аюулгүй байдлыг хангаж оролцох талаар (Занашир, 1997), Р.Ринчиндорж замын хөдөлгөөнд оролцож буй тээврийн хэрэгслийн техникийн аюулгүй байдлын талаас нь болон замын гадаргуугийн онцлогоос хамаарч тоормослолтын талаар судалжээ.

Магистрын судалгааны ажлыг түүвэрлэн үзвэл “Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд тавих захиргааны хяналт” сэдэвт судалгааны ажилд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд захиргааны байгууллагаас тавьж буй хяналт, түүнийг хэрэгжүүлэхэд тулгамдаж буй

асуудал (Баттөмөр, 2008), “Зам тээврийн ослын үед жолоочийн үүргээ биелүүлэхгүй байх, зугтаах гэмт хэргийн эрүүгийн эрх зүй, криминологийн асуудал” сэдэвт судалгааны ажилд тухай гэмт хэрэг нь хүний ухамсарт зан үйлийн илрэл бөгөөд гэмт хэрэгтэн бие хүнийг судалснаар нийгэм хүн ам зүйн, ёс суртахуун, сэтгэл зүйн чанаруудыг тогтоодог гэж үзээд ... жолоочийн мэдлэг ур чадвар муу байдал, хувь хүний ёс суртахууны доройтол, хотжих үйл явцтай холбоотой болох нь тогтоогдлоо гэж дүгнэсэн.

“Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал” сэдэвт судалгааны ажилд Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай 1996, 2015 оны хуулийг харьцуулан судалж, холбогдох хэм хэмжээний актад дүн шинжилгээ хийжээ (Гэрэлмаа, 2014). Ингэхдээ замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эрх зүйн зохицуулалт, хэм хэмжээ, түүнийг эрх бүхий байгууллага хэрхэн хэрэглэх, тайлбарлах, практикт тулгамдаж буй асуудалд дүн шинжилгээ хийж, сайжруулах арга замыг санал болгожээ.

“Зам тээврийн хэрэг, ослын гаралтыг бууруулах ажлын удирдлага, зохион байгуулалт” (Ганхуяг, 2015) бүтээлд замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, түүхэн хөгжил, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны удирдлага, зохион байгуулалт, зам тээврийн хэрэг, ослын шалтгаан нөхцөл, түүнийг бууруулах ажлыг зохион байгуулах онцлог, сайжруулах арга замыг судалж, мэргэжлийн удирдлагаар хангах, бодлого, шийдвэрийн хэрэгжилтэд хяналт тавих, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх талаар дүгнэжээ, “Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг

хангахад техник хэрэгслийг ашиглах нь” сэдэвт судалгааны ажилд техник хэрэгслийн замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад ашиглаж ирсэн түүхэн уламжлал, гадаадын зарим улсад хяналтын камер ашиглаж зам тээврийн осол, зөрчил гарч буй нөхцөл байдлыг судалжээ (Батболд, 2015).

Зам тээврийн осол хэргийн шалтгаан, түүний эрсдэлийн удирдлага (Мягмарсүрэн, 2017) бүтээлд зам тээврийн ослын хэргийн тухай ойлголт, эрсдэлт хүчин зүйл, түүнд хийсэн дүн шинжилгээ, түүнийг бууруулах арга замыг судалж, жолоочийн болон явган зорчигчийн буруутай үйл ажиллагаа, замын нөхцөл байдал нь осол, зөрчил гарахад нөлөөлж байгаа талаар, Зам тээврийн ослын нөлөөлөх хүчин зүйл болох нь (Эрдэнэхуяг, 2017) бүтээлд авто замын байгууламжийн үүсэл, хөгжил, эрх зүйн зохицуулалт, гадаадын зарим орны туршлага, зам тээврийн ослыг шалгах ажиллагаа, түүнийг боловсронгуй болгох талаар судалж, ... авто замын нөхцөл байдалд зам тээврийн осол гарахад нөлөөлж байгаа талаар дүгнэжээ, “Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэлээр нутгийн захиргааны байгууллагаас гаргасан захиргааны хэм хэмжээний актад хийсэн дүн шинжилгээ” (Чинзориг, 2017) сэдэвт судалгааны ажилд нутгийн захиргааны байгууллагаас гаргаж буй хэм хэмжээнүүд нь замын хөдөлгөөний түгжрэлийг бууруулах, нийтийн тээврийн хэрэгслийн автобусны эргэлтийн хугацаа ойртож, зорчих хугацаа багассан талаар статистик судалгаанд үндэслэн гаргажээ.

Тууш замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад анхаарах асуудал (Гомбосүрэнжав, 2017) бүтээлд тууш замын тухай ойлголт, нэр томъёоны агуулга, гадаадын зарим

орны туршлага, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд тавих хяналт, түүний онцлог, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох талаар, Тээврийн хэрэгслийн гадна талын гэрэлтүүлэх хэрэгсэл хэрэглэх эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох асуудал (Батбаяр, 2017) бүтээлд тээврийн хэрэгслийн гадна талын гэрэлтүүлэх хэрэгсэл, түүний ангилал, эрх зүйн зохицуулалт, энэ төрлийн зөрчлийн шалтгаан, шийдвэрлэлтэд хийсэн судалгаа, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох арга замын талаар судалжээ.

“Жолоочоос шалтгаалсан зам тээврийн осол, хэргийг бууруулах арга зам” сэдэвт судалгааны ажилд жолооч хажуу хоорондын зай тохируулаагүй, уулзвар гарц нэвтрэх журам зөрчсөн, эгнээ байр буруу эзэлсэн, ухрах үйлдэл буруу гүйцэтгэсэн, хурд хэтрүүлсэн, согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодсон, ... жолоочийн ёс суртахуун, сахилга бат, соёлын талаарх мэдлэг олгохгүй байгаа нь жолоочоос шалтгаалсан зам тээврийн осол гарах шалтгаан болж байна (Д.Мөнгөн, 2020) гэж дүгнэжээ. Мөн Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй сургалтын шинжилгээ (Анхбаяр, 2022) бүтээлд “жолооч бэлтгэх сургалт чанартай зохион байгуулагдаж чадахгүй байна гэсэн дүгнэлтийг хийжээ.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд жолоочийн оролцоо (Жаргал, 2018), Жолоочийн сэтгэл зүй (Оюундалай et al., 2019) бүтээлд жолоочийн сэтгэл зүйн онцлог, жолооч-машин-зам-орчин систем дэх жолоочийн итгэлт байдал, сэтгэц физиологи ба жолоочийн үйл ажиллагааны талаар судалжээ. Мөн тэрээр жолоочийн бэлэн байдал, осол аваар гаргах шалтгаан, жолоочийн сэтгэл зүйд нөлөөлөх хүчин зүйл, осолд

МОНГОЛ УЛСЫН ХЭМЖЭЭНД
2023 ОНД 25235 ЗАМ ТЭЭВРИЙН ОСОЛ
БҮРТГЭГДСЭНИЙ 21053 БУЮУ 83.4 ХУВЬ НЬ
НИЙСЛЭЛД, 4182 БУЮУ 16.6 ХУВЬ НЬ ОРОН
НУТАГТ БҮРТГЭГДЭЖ, ӨМНӨХ ОНООС 4.6
ХУВИАР ӨССӨН.

хүргэх сэтгэцийн хүчин зүйл, урьдчилан сэргийлэх арга зам, жолоочийн сэтгэл зүйд темперамент нөлөөлөх нь, сөргөөр нөлөөлөх хүчин зүйлүүдийг авч үзжээ.

Дээрх судалгаанаас харьцуулан үзвэл замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай ойлголт, зам орчин, тээврийн хэрэгсэл, түүний бүрэн бүтэн байдал, жолоочийн үүрэг, хариуцлага, үйл ажиллагаа, эрх зүйн зохицуулалт талаас нь авч үзсэн бүтээлүүд дийлэнх хувийг эзэлж байна. Харин жолоочийн сэтгэл зүй, зан үйл талаас нь судалсан бүтээлүүд ховор болох нь харагдаж байна. Тиймээс жолоочийн зан үйлийн талаар нарийвчлан судалж, дүн шинжилгээ хийж, зам тээврийн осол, зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлэх арга замыг тодорхойлоход ашиглах нь зүйтэй байна.

Гурав. Монгол Улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн өнөөгийн байдлыг судалж, дүн шинжилгээ хийж, жолоочийн зан үйлийг нөлөөлөх эсэхийг тодорхойлох боломжийг эрэлхийлнэ.

Монгол Улсын хэмжээнд 2023 онд 25235 зам тээврийн осол бүртгэгдсэний 21053 буюу 83.4 хувь нь Нийслэлд, 4182 буюу 16.6 хувь нь орон нутагт бүртгэгдэж, өмнөх оноос 4.6 хувиар өссөн.

Монгол Улсын хэмжээнд 2023 онд 25235 зам тээврийн осол бүртгэгдсэний 21053 буюу 83.4 хувь нь Нийслэлд, 4182 буюу 16.6 хувь нь орон нутагт бүртгэгдэж, 2022 оноос 4.6 хувиар өссөн.

Харин 2024 онд зам тээврийн осол улсын хэмжээнд нийт 30977 буюу өмнөх оноос 22.8 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна.

Зураг 1. Бүртгэгдсэн зам тээврийн ослын мэдээ

Зөрчлийн тухай хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэх хугацаанд буюу 2017 оны 07 дугаар сарын 01- ний өдрөөс 2021 оны 05 дугаар сарын 30-ны өдрийг хүртэлх хугацаанд эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаас 7.334.349 зөрчилд шийтгэл оногдуулжээ (Зөрчлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын танилцуулга. , 2021). Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд зааснаар 31 байгууллагын 216 орчим нэгжид хамаарах 10011 субъект зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд нийт зөрчлийн 94.7 хувийг цагдаагийн байгууллага, 0.4 хувийг мэргэжлийн хяналтын байгууллага, 0.3 хувийг татварын байгууллага, 0.2 хувийг гадаадын иргэн, харьяатын газар, 1.7 хувийг бусад эрх бүхий байгууллага хянан шийдвэрлэжээ. Эндээс харахад цагдаагийн байгууллага зөрчлийн дийлэнх хувийг дангаараа шийдвэрлэдэг бөгөөд үүнээс 90 гаруй хувийг нь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчилд хариуцлага хүлээлгэж байгаа талаар зарим судалгаанд дурдсан байна. Дараах судалгаанаас замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчлийн үзүүлэлтийг харьцуулан үзье.

Аймаг, дүүрэг	Он					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Улаанбаатар	1659618	1580126	1489089	2012191	2146107	2278228
Орон нутаг	548059	478221	432798	583283	744745	797214

Улс	2207677	2058347	1921887	2595474	2945490	3075442
-----	---------	---------	---------	---------	---------	---------

Хүснэгт 1. ЗХАБ-ын зөрчлийн статистик

Хүснэгтээс харахад замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчил жил бүр нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна. Харин Тээврийн цагдаагийн албанаас зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ зохион байгуулж, төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай хамтран олон ажил зохион байгуулж, тайлан

мэдээндээ тусгаж байгаа боловч үр дүнг нь тооцож, нийгэмд үзүүлсэн ач холбогдлыг нь үнэлж, тооцсон судалгаа одоо хүртэл байхгүй байна.

Монгол Улсын тээврийн хэрэгслийн тоо болон жолоочийн тоон үзүүлэлтийг 2020 оны байдлаар дараах хүснэгтээр үзүүллээ.

Он	Тээврийн хэрэгслийн тоо	Өсөлт, бууралт	Жолоочийн тоо	Өсөлт, бууралт
2020	1137208	9	1335000	5.4
2019	1043028	7.4	1265544	4.7
2018	970880	7.8	1207690	4.6
2017	900127	6.9	1153621	5
2016	841537	-	1098638	-

Хүснэгт 2. Тээврийн хэрэгсэл, жолоочийн тоон үзүүлэлт

Дээрх хүснэгтээс харахад 2016 онд тээврийн хэрэгсэл 841537 байсан бол 2020 онд 1137208 буюу 35.1 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Мөн 2016 онд жолоочийн тоо 1098638 байсан бол 2020 онд 1335000 байсан нь 21.5 хувиар өссөн байгаа нь зөрчлийн гаралтад шууд нөлөөлж байна.

Зам тээврийн осол, зөрчил, жолоочийн тоон үзүүлэлтийг харьцуулан үзэхэд жилээс жилд өссөн байгаа бөгөөд жолоочоос шалтгаалсан зам тээврийн осол, зөрчил 97-оос дээш хувьтай байгаа нь монгол жолоочийн зан үйлийг судалж үзэх нь зүйтэй юм. Жолоочийн туршлага, жолоочийн зан үйл нь зайлшгүй нөлөөлдөг байна.

Туршлагатай жолоочийг шинэ жолоочтой харьцуулахад зам тээврийн осолд өртөх эрсдэл бага байдаг нь жолоодлогын туршлага нь болзошгүй аюулыг тодорхойлох, анхаарал хандуулж, нөөцийг үр дүнтэй хуваарилахад тусалдаг гэсэн үг юм (D. Lauro, R. Zhang, and X. Qu., 2016). Харин жолоодлогын туршлага дутмаг

шинэ жолоочийн хувьд зам тээврийн осолд өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг. Жолооны сургалтаар дадлагын хичээл ордог ч жолооч болсон эхний жилүүдэд алдаа гаргах магадлал өндөр хэвээр байдаг.

Жолоодлогын зан үйлийг тодорхойлох онолын гол үндэслэл нь “төлөвлөсөн зан үйлийн онол” буюу Theory of Planned Behaviour юм. Энэ нь жолоочийн сэтгэл зүйтэй шууд уялдаатай байх бөгөөд нь жолоодлогын зан үйлийг тайлбарлахад ашиглагдаж болохыг олон судалгаанууд харуулж байна.

Энэ онол нь зан үйлийг урьдчилан таамаглах зорилготой байдаг. Жишээлбэл, сэтгэл хөдлөлтэй тээврийн хэрэгсэл барих жолоодлого хийх нь жолоодлогыг аюултай зан үйлд хүргэдэг. Шинэхэн жолооч нар залуу зорчигчтой явахдаа анхаарал сарниулах эрсдэл өндөр байдаг.

Жолоочийн зөрчил гарахад сэтгэл зүй, жолоодлогын туршлага хэрхэн нөлөөлөхийг судалснаар түүний

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

бууруулахад чиглэсэн арга хэмжээ авч болох юм. Өөрөөр хэлбэл, монгол жолоочийн зан төлөв, түүнд туршлага

хэрхэн нөлөөлөхийг судалж үзэх нь ач холбогдолтой юм.

Зөрчил гарахад нөлөөлөх хүчин зүйлс	Тайлбар
Зөрчил гаргагчийн хандлага	Тухайн хүний зан үйлийн үр дүн, гүйцэтгэлийн эерэг ба сөрөг үнэлгээний зэрэг.
Хотын соёл	Хувь хүний нийгмийн статусаа хадгалах эсвэл олж авахын тулд ашигладаг харилцаа холбоо, мэдээлэл, эрх ямбаны багц.
Хувь хүний зан чанар	Тухайн хүний тодорхой зан үйлийг байнга, байнга гаргахад хүргэдэг хүний шинж чанар.
Хүрээлэн буй орчин	Жолоочийг эрсдэлтэй үйлдэл хийхэд түлхэц болдог орчны хүчин зүйлс.
Амьдралын хэв маяг	Амьдрах арга зам эсвэл хэв маяг
Иргэний харьяалал	Хүн амьдарч буй нийгэмд харьяалагдах мэдрэмж.
Замын хөдөлгөөний дүрмийг дагаж мөрдөх	Замын хөдөлгөөний дүрэм, журмыг дагаж мөрдөж, замын хөдөлгөөний өндөр эрсдэлтэй зан үйлээс зайлсхийхэд нөлөөлөх

Хүснэгт 3. Жолоочийн зөрчил гаргахад нөлөөлөх хүчин зүйл

Дээрх хүснэгтээс харахад жолооч замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчил гаргахад жолоочийн хандлага, тухайн хүний хувийн зан чанар, хотын соёл, хүрээлэн буй орчин, амьдралын хэв маяг, замын хөдөлгөөний дүрмийг дагаж мөрдөх зан үйл зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлдөг байна. Мөн жолооч нарын замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчихөд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг харахад хувь хүний, нийгмийн, хүрээлэн буй орчны хүчин зүйлүүд нөлөөлж байна гэж судалгаандаа дурджээ. (Баасансүрэн, 2023)

Жолоочийн зан үйлийн талаарх судалгааг нэгтгэн авч үзвэл хэд хэдэн хүчин зүйлсийг харгалзан үзэж болно. Жолоочийн зан үйл нь зөвхөн түүний жолоодох ур чадвар, хөдөлгөөнөөс гадна, тухайн хүнтэй холбоотой сэтгэл зүй, хандлага, орчны нөлөө гэх мэт олон хүчин зүйлсийн нийлбэр юм. Зарим үзүүлэлтүүдийг авч үзвэл:

1. Замын хөдөлгөөний дүрэм мөрдөх байдал. Энд жолоочийн замын хөдөлгөөний дүрэм, хязгаарлалт, гэрлэн дохиог хэр сайн мөрдөж байгаа эсэхийг шалгах нь зан үйлд нь томоохон үүрэгтэй. Монголд зарим жолооч нар

дүрэм зөрчиж, хурд хэтрүүлэх, зогсоолуудыг буруу ашиглах зэрэг асуудал байсаар байна.

2. Харилцаа ба хүндэтгэл. Жолооч нь явган зорчигчид, бусад тээврийн хэрэгслийн жолоочтой хэрхэн харилцаж байгааг харахад хүндэтгэлгүй, түрэмгий хандаж, бусадтай хэрүүл маргаан өдүүлж байгаа нь харагддаг.

3. Тэвчээр, сэтгэл хөдлөл. Зам хөдөлгөөний ачаалалтай үед хэр тэвчээртэй байж, аюулгүй байдлыг хадгалж, тээврийн хэрэгслээ жолоодож байгаа нь харагддаг. Хэт түрэмгий хандлага, сэтгэл хөдлөлийн хяналтгүй байдал нь осол аваар, эрсдэлд хүргэх боломжтой.

4. Хурд ба аюулгүй байдал: Жолоочийн хурд хэтрүүлэх, аюулгүй байдлаа хангахгүй байх нь түгээмэл асуудал болж байна. Мөн зорчигчдыг хамгаалах, бүс хэрэглэх, замын нөхцөлд тохирсон хурдтай явах нь чухал.

5. Тээврийн хэрэгслийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах. Машиныг цэвэрлэх, эвдрэлгүй байлгах, зориулалтын тоног төхөөрөмжийг ашиглах нь жолоочийн хариуцлагатай

අපරිමිත ධන ලකුණක්

зан үйл юм. Зарим жолооч нар тээврийн хэрэгслийн бүрэн бүтэн байдлыг хангахгүй байгаа эрсдэлд оруулж байдаг.

6. Эрсдэлтэй нөхцөлд шийдвэр гаргах чадвар. Жолооч замын нөхцөл, цаг агаар, бусад хүчин зүйлсээс хамаарч хэр хурдан, зөв шийдвэр гаргаж, аюулгүй байдлаа хангах нь түүний жолоодлогын ур чадвартай шууд хологдож байна.

7. Сэрэмжтэй байдал. Замын хөдөлгөөнд оролцохдоо жолооч сэрэмжтэй, орчныг анхааралтай ажиглаж байгаа нь түүний зан үйлд нөлөөлнө. Сэрэмжтэй байдал нь осол аваар, бусад эрсдэлээс зайлсхийх боломжийг олгодог.

Эдгээр бүх үзүүлэлтүүд нь монгол жолоочийн зан үйлд нөлөөлөх гол хүчин зүйлс юм. Жолоочийн зан үйл нь зөвхөн техникийн ур чадвар төдийгүй, хүний сэтгэл зүй, хандлага, хариуцлагын хэмжээгээр ч тодорхойлогддог. Тиймээс, жолоочийн зан үйлийг дүгнэхдээ эдгээр бүх хүчин зүйлсийг анхаарах нь зүйтэй.

Дүгнэлт

Жолоочийн зан үйлийг харьцуулан авч үзэхэд англи хэлнээ “driver behavior” гэсэн агуулгын хүрээнд судлагддаг бөгөөд **зан үйл** (behavior) нь тухайн хүний хийх үйлдэл, хөдлөх хөдөлгөөн, араншин, амьдралын хэв маяг, бусадтай харьцах арга зэргийн нийлбэр юм. Хүний зан үйл нь аливаа орчинд хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлэх, ямар замаар асуудал шийдэх зэрэгт илэрдэг. Харин **зан төлөв** (personality) нь тухайн хүний байнгын, тогтвортой сэтгэл хөдлөл, хандлага, сэтгэлгээний хэв маягийг илэрхийлдэг. Энэ нь хүний ерөнхий шинж чанар, олон нийттэй харьцах арга, өөрийгөө илэрхийлэх хэв маяг зэргээс бүрддэг.

Монгол улсад жолоочийн зан үйлийг судалсан байдлыг дүгнэж хэлэхэд энэ талаар судалсан бүтээл ховор байх бөгөөд энэ чиглэлийн судалгааг эхлүүлэх, хөгжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай байна. Учир нь зам тээврийн осол, зөрчлийн гаралт жолоочийн буруутай үйлдлээс шууд шалтгаалж байгаа талаар цагдаагийн байгууллагаас мэдээлсээр байна. Тиймээс жолоочийн буруутай үйлдлийн гол шалтгааныг тодорхойлж, урьдчилан сэргийлэх, бууруулах арга замыг оновчтой авч хэрэгжүүлэх нь зүйтэй юм.

Монголд замын хөдөлгөөний
аюулгүй байдлын талаарх
бүтээлүүдийг тоймлон үзэхэд:

• Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан дүрэм, журмын хэрэгжилтийг сайжруулах шаардлагатай гэсэн эрх зүйн зохицуулалт талаас нь судалсан бүтээлүүд. Үүнд эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгжилт хангалтгүй, дүрэм зөрчсөн жолооч нарт хүлээлгэх хариуцлагын тогтолцоог сайжруулах талаар судалжээ.

• Жолоочоос шалтгаалсан зам тээврийн осол, зөрчил, гэмт хэргийг буруулахтай холбоотой бүтээлүүд. Энд жолоочийн мэдлэг, чадвар, хандлагыг дээшлүүлэх зайлшгүй шаардлагатай, энэ чиглэлийн сургалтуудыг тогтмол зохион байгуулах, жолоочийн соёлыг дээшлүүлэх нь чухал гэж дүгнэсэн байна.

- Зам тээврийн осол, зөрчил, гэмт хэрэг гарахад замын нөхцөл байдал, хүрээлэн буй орчин нөлөөлж байгаа талаар судалсан бүтээлүүд. Энэ хэсэгт Монгол Улсын авто зам, замын байгууламж, хүрээлэн буй орчин, нөхцөлд дүн шинжилгээ хийж, түүнд холбогдох стандарт, норм, хэм хэмжээ бүрэн хэрэгжихгүй байгаа талаар дүгнэжээ.

• Тээврийн хэрэгсэл, техникийн бүрэн бүтэн байдал замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд нөлөөлж буй талаар судалсан бүтээлүүд. Тээврийн хэрэгслийн техник үйл ажиллагааны доголдол нь осол шууд нөлөөлөх талаар дурдаж, жолоочийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх талаар дүгнэсэн байна.

Эдгээр бүтээлүүдийг тоймлон судалж үзэхэд жолоочийн зан үйлийн талаарх судалгааг манай улсад хөгжүүлэх, цогц байдлаар судлах, тухайлбал, дижитал технологиос цуглуулсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж, Монгол жолоочийн онцлогт тохирсон урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх шаардлагатай юм. Мөн жолоочийн соёлыг төлөвшүүлэх, нийгмийн хандлагыг сайжруулахад чиглэх нь зүйтэй юм.

Ашигласан материал

- Abdelrahman, A. E., Abu-Ali, N., & Hassanein, H. (2020). Robust data-driven framework for driver behavior profiling using supervised machine learning. *IEEE TRANSACTIONS ON INTELLIGENT TRANSPORTATION SYSTEMS*, 23. <https://doi.org/10.1109/TITS.2020.3035700>
- Advanced Driving Assistance Systems (ADAS)*. (2025 оны January 27). <https://www.valeo.com/>: <https://www.valeo.com/en/assistance-systems/-ээс> Гаргасан
- Awan, H., Pirdavani, A., Westhof, S., Adnan, M., & Brijs, T. (2019). Impact of perceptual countermeasures on driving behavior at curves using driving simulator. *Traffic Injury Prevention*, 20(1), 93–99. <https://doi.org/doi.org/10.1080/15389588.2018.1532568>
- Bahadoor, K., & Hosein, P. (2016). Application for the Detection of Dangerous Driving and an Associated Gamification Framework. *2016 IEEE 4th International Conference on Future Internet of Things and Cloud Workshops (FiCloudW)*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/W-FiCloud.2016.63>
- D. Lauro, R. Zhang, and X. Qu. (2016). “The role of personality traits and driving experience in self-reported risky driving behaviors and accident risk among Chinese drivers. *Accident Analysis & Prevention*, 99, 228–235. <https://doi.org/doi.org/10.1016/j.aap.2016.12.009>
- Kumar, N., Ankit, K., & Pathani, A. (2017). Intelligent transportation system: Review paper. <https://www.ijser.org/>.
- Peng, Y., Li, C., & Wang, K. (2020). Examining imbalanced classification algorithms in predicting real-time traffic crash risk. *Accident Analysis & Prevention*, Volume 144.
- Soukaina, B., Nawal, S., & Faouzia, B. (2023). Driver Behavior Classification: A Systematic. *IEEE Access*, 27.
- Soultana, A., Benabbou, F., & Sael, N. (2019). Context-awareness in the smart car. *SCA '19: Proceedings of the 4th International Conference on Smart City Applicatio*. Casablanca: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3368756.336901>
- Wang, C., Musaev, A., Sheinidashtegol, P., & Atkison, T. (2019). Towards detection of abnormal vehicle behavior using traffic cameras. *Big Data – BigData 2019* (pp. pp 125–

- 136). San Diego: Springer.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-23551-2_9
- WHO. (2018). *Global Status Report on Road Safety*. Geneva, Switzerland,: World Health Organization.
- Анхбаяр, Т. (2022). *Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх сургалтын шинжилгээ*. Улаанбаатар., .
- Баасансүрэн, Д. (2023). *Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг зөрчилд хүлээлгэх хариуцлага, түүнд хийсэн шинжилгээ*. Улаанбаатар., .
- Батбаяр, Б. (2017). *Тээврийн хэрэгслийн гадна талын гэрэлтүүлэх хэрэгсэл хэрэглэх эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох асуудал*. Улаанбаатар., .
- Батболд, Ч. (2015). *Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад техник хэрэгслийг ашиглах нь*. Улаанбаатар., .
- Батсайхан, Б., & Дэлгэржав, М. (2013). *Ерөнхий сэтгэл судлал* (218 хян.). Улаанбаатар: Соёмбо принтинг ХХК.
- Баттөмөр, Т. (2008). *Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд тавих захиргааны хяналт*. Улаанбаатар., .
- Ганхуяг, П. (2015). *Зам тээврийн хэрэг, ослын гаралтыг бууруулах ажлын удирдлага, зохион байгуулалт*. Улаанбаатар., .
- Гомбосүрэнжав, Д. (2017). *Тууш замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад анхаарах асуудал*. Улаанбаатар., .
- Гэрэлмаа, Ц. (2014). *Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал*. Улаанбаатар., .
- Д.Мөнгөн. (2020). *Жолоочоос шалтгаалсан зам тээврийн осол, хэргийг бууруулах арга зам*. Улаанбаатар., .
- Доржжав, Д. (2005). *Сэтгэл зүйд өөрөө суралцах нь*. Улаанбаатар: Эдмон ХХК.
- Дүгэрээ, Д., & Каукен, Ж. (1992). *Замын хөдөлгөөний аюулгүйн үндэс*. Улаанбаатар., .
- Жанцан, С. (2024). *Хууль зүйн сэтгэл судлал*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.
- Жаргал, Г. (2018). *Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд жолоочийн оролцоо*. Улаанбаатар., .
- Жаргалсайхан, Ч. (2002). *Жолоодлогын тусгай талбай ашиглан жолооч бэлтгэх ажиллагааг төгөлдөржүүлэх нь*. Улаанбаатар., .
- Занашир, Т. (1997). *Аюултай цэгүүдийг тооцож, хөдөлгөөнийг тооцоолох нь*. Улаанбаатар., .
- (2021). *Зөрчлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын танилцуулга*. . Улаанбаатар., .
- Мягмарсүрэн, Ц. (2017). *Зам тээврийн осол хэргийн шалтгаан, түүний эрсдэлийн удирдлага*. Улаанбаатар., .
- Нямдорж, Д. (2009). *Монгол Улс дахь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын журмын эсрэг гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх криминологийн шинж чанар*. *Хууль зүйн шинжлэх ухааны докторын зэрэг горилсон бүтээл*. . Москва .
- Оюундалай, Н., & Балжинням, Б. (2017). *Харилцааны сэтгэл судлал*. Улаанбаатар: Содпресс ХХК.
- Оюундалай, Ч., Бэх, Ч., & Мягмарсүрэн, Д. (2019). *Жолоочийн сэтгэл зүй*. УБ., : Сод пресс ХХк.
- Т.Анхбаяр. (2022). *Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй сургалтын шинжилгээ*. Улаанбаатар., .

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠲᠠᠬᠤ ᠵᠠᠮ
ᠲᠡᠭᠡᠷᠢᠢᠨ ᠣᠰᠣᠯ, ᠵᠥᠷᠴᠢᠯᠢᠢᠨ
ᠰᠤᠲᠤᠰᠢᠳᠢᠬᠤ ᠤᠵᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠢᠨ
ᠡᠮᠬᠡᠲᠡᠭᠡᠯ. ᠤᠯᠠᠭᠠᠨᠪᠠᠭᠠᠲᠤᠷ: ᠲᠡᠭᠡᠷᠢᠢᠨ
ᠴᠠᠭᠳᠠᠭᠠᠭᠢᠨ ᠠᠯᠪᠠ.

ТЦА. (2024). Монгол Улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэл. Улаанбаатар: Тээврийн цагдаагийн алба.

Чинзориг, Ц. (2017). Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэлээр нутгын захиргааны байгууллагаас

гаргасан захиргааны хэм хэмжээний актад хийсэн дүн шинжилгээ. Улаанбаатар., .

Энхболд, А. (2008). Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал. Улаанбаатар.,.

Эрдэнэхуяг, Б. (2017). Замын хөдөлгөөний нөхцөл байдал зам тээврийн осолд нөлөөлөх хүчин зүйл болох. Улаанбаатар., .

ДОТООД АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХАД ТУЛГАМДАЖ БУЙ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME PROBLEMS OF ENSURING INTERNAL SECURITY

Буяндэлгэрийн Ням-Очир*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн албаны тэнхимийн ахлах багш, дэд хурандаа

Lt. Col. Nyam-Ochir Buyandelger, Senior Lecturer, Border Protection Services Department, Border Protection Service School, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: buyandelgernyamochir@gmail.com

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд Монгол Улсын дотоод аюулгүй байдлын өнөөгийн байдалд хийсэн салбарын эрдэмтэн, судлаачдын судалгаанд тулгуурлан түүнийг хангахад тулгамдаж буй зарим асуудлыг судалж гаргах зорилгыг агуулсан. Улс үндэсний аюулгүй байдал дотооддоо аюулгүй байх явдал тэргүүн зэргийн ач холбогдолтой. Монгол Улсын дотоод аюулгүй байдлыг хангахад үндэсний эв нэгдэл, авлигатай тэмцэх, улс төрийн намуудын төлөвшил, дотоод ардчилал, био аюулгүй байдал, эмийн чанар, хүнсний аюулгүй байдал, цус ойртох үзэгдэл зэрэг олон хүчин зүйл чухал үүрэгтэй. Цар тахал нийгэм эдийн засгийн хямрал үүсгэж, төр засгийн үл итгэх байдал нэмэгдсэнээр улс төрчид популизм хийж, олон нийтийг эмх замбараагүй байдалд турхирах хандлага ажиглагдаж байгаа нь судалгааны үр дүнгээр ажиглагдаж байна. Улс төрийн намуудын дотоод ардчилалгүй байдал, санхүүжилтийн хяналтгүй байдал нь иргэдийн хооронд талцан хуваагдах, эв нэгдэл алдагдах зэрэг сөрөг үр дагавартай юм. Монгол Улс био аюулгүйн хоёрдугаар зэрэглэлээс дээш түвшний лаборатори байхгүй нь үхлийн аюултай халдварт өвчний үед бэлэн биш байгааг харуулж байна. Үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад соёлын биет бус өв, өвлөн уламжлагчдын тоо эрс цөөрсөн нь бага боловч асуудал болж байна. Үндэсний аюулгүй байдлыг хамгаалах тусгай чиг үүрэгтэй байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, үүрэг оролцоо чухал болжээ. Судалгааны ажлыг эрдэмтдийн бичсэн бүтээл, судалгааны ажлуудаас цуглуулж, нэгтгэн дүгнэх, харьцуулах аргуудыг ашигласан болно.

Abstract: This article aims to examine some of the issues facing Mongolia's internal security based on research conducted by scholars and researchers on the current state of internal security. The national security of the country is of paramount importance. Many factors, including national unity, the fight against corruption, the maturity of political parties, internal democracy, biosecurity, drug quality, food safety, and incest, play an important role in ensuring Mongolia's internal security. The results of the study show that as the pandemic has caused a socio-economic crisis and distrust of the government has increased, politicians have a tendency to engage in populism and incite the public to chaos. The lack of internal democracy and lack of control over funding among political parties have negative consequences such as division among citizens and loss of unity. The lack of a laboratory above the second level of biosecurity shows that Mongolia is not prepared for a deadly infectious disease. The sharp decrease in the number of intangible cultural heritage and heirs is a small but significant problem in ensuring national security. The cooperation and role of organizations with special

Дотоод аюулгүй байдлын
хариуцлагатай зохиогч

functions to protect national security has become important. The research work is collected from the works and research works written by scientists, and methods of summarization and comparison are used.

Түлхүүр үгс: Аюулгүй байдал, биотероризм, хүн амзүй, үндэсний эв нэгдэл.

Keywords: Security, bioterrorism, demography, national unity.

Удиртгал

Улс үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тулгуур зарчимд тухайн улс дотооддоо аюулгүй байх явдал тэргүүн зэргийн ач холбогдолтой. Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд нийгмийн дотоод аюулгүй байдлыг хангах, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэхдээ нийгмийн үнэт зүйлсийн нэгдмэл байдал, нийгмийн зөвшилцлийг бэхжүүлэх, дотоодын зөрчил, тэмцэлд хүргэх аливаа үйл явдлаас сэргийлэх зэрэг асуудал нэн чухал болохыг онцолдог. Гадаад орнуудын зүгээс аливаа улс оронд чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлэхдээ тухайн улсын дотоод орчин, тэр дундаа нийгмийн сэтгэл зүйд нь нөлөөлж тогтворгүй байдал бий болгох, улмаар улс үндэстнийг эзлэн түрэмгийлэх арга технологи шинэ хэлбэрээр хөгжсөөр байна. Орчин үеийн аюулгүй байдлын салбарт гарч буй уламжлалт бус дайны энэхүү арга хэлбэрээс урьдчилан сэргийлэх, аюул эрсдэлийг таслан зогсооход хууль сахиулах байгууллагуудын үүрэг оролцоо, хамтын ажиллагаа нэн чухал ач холбогдолтой. Сүүлийн жилүүдэд манай улсын дотоод аюулгүй байдалд эрсдэл учруулж болзошгүй дараах тулгамдсан асуудлууд байдаг. Эдгээр асуудлуудыг ач холбогдолоор жагсаавал үндэсний эв нэгдэл, нийгмийн тогтвортой байдал, улс төрийн намуудын төлөвшил, Хүн амын эрүүл мэнд, хүнсний аюулгүй байдал, био аюулгүй байдал, хүн ам зүйн байдал, соёлын өвийн гээгдэл зэрэг нь чухай байр суурь эзэлдэг. Эдгээр

асуудлуудаас хамааралтай аюулгүй байдлыг хангахад хууль сахиулах байгууллагуудын үүрэг оролцоо, хамтын ажиллагаа онцгой чухал. Гэвч “Үндэсний аюулгүй байдлын тухай” хуулиар тусгай чиг үүрэгтэй байгууллага улс орны аюулгүй байдлыг хангахдаа хэрхэн хамтран ажиллаж, мэдээлэл солилцох тухай тусгайлсан зохицуулалтгүй. Үүний улмаас тусгай чиг үүргийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг удирдлагын түвшинд уялдуулан зохицуулахад хүндрэлүүд тулгардаг.

Үндсэн хэсэг

Сүүлийн жилүүдэд манай улсын дотоод аюулгүй байдалд эрсдэл учруулж болзошгүй дараах тулгамдсан асуудлууд байна. Үүнд:

1. Үндэсний эв нэгдэл

Аливаа улс үндэстэн бусад улсаас түүх, гарал үүсэл, хэл, соёл, зан заншил, шашин шүтлэг зэргээр ялгарч, үндэсний онцлогт хэв шинжийг бүрдүүлж байдаг. Энэхүү онцлог нь үндэсний эв нэгдлийн дархлааг тогтоож, ард түмний оюун санааны нэгдмэл байдлыг бий болгодог. Харин үндэсний аюулгүй байдалд хор хохирол учруулдаг хамгийн бодитой, хамгийн том аюул бол дотоодын эв нэгдэл алдагдах явдал юм. Сүүлийн жилүүдэд гадна дотны улс төр, шашин соёлын нөлөөгөөр үндэсний эв нэгдэл сарниж, ард түмний үнэт зүйлийн нэгдмэл байдал алдагдаж болзошгүй нөхцөл үүсээд байна. Тухайлбал манай улсад үндэсний аюулгүй байдалд сөрөгөөр нөлөөлж болзошгүй олон янзын шашны гаж урсгалууд идэвхитэй

үйл ажиллагаа явуулах болсон. Стратеги судалгааны хүрээлэнгийн 2018 оны судалгаагаар Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт 1075 шашны байгууллага үйл ажиллагаа явуулж байна. Эдгээрийн 48.5 хувь нь христийн, 40.8 хувь нь буддын, 6.3 хувь нь исламын, 2.8 хувь нь бөө мөргөлийн, 1.5 хувь нь бусад шашны байгууллага байна (Стратеги судалгааны хүрээлэн, 2018а). Эдгээр шашны байгууллагын дотор бурханы шашин ба бөө мөргөл, исламын шашны сүм хийд, мөргөлийн төв, мечетээс гадна зарим улсад хориглож, үйл ажиллагааг нь хязгаарласан, Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй шашны янз бүрийн гаж урсгалууд нэвтрээд байна. Шашны байгууллагын бүртгэл, мэдээллийн асуудал хариуцдаг үндэсний аюулгүй байдлын тусгайлсан чиг үүрэг бүхий Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн газар шашны байгууллагын тоон мэдээллийг гаргахдаа зөвхөн бүртгүүлэх хүсэлтээ ирүүлсэн шашны байгууллагын тоонд тулгуурлан гаргадаг бөгөөд зөвшөөрөлгүй ажиллаж байгаа шашны байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт тавьдаггүй байна. Хууль сахиулах чиг үүрэгтэй цагдаагийн байгууллагад тухайн орон нутаг дахь шашны байгууллагын үйл ажиллагаа эрхлэх хугацаа дуусах эсэх тухай мэдээлэл байдаггүй бөгөөд үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгай чиг үүрэгтэй байгууллагуудын уялдаа холбоо хангалтгүй байгаа нь харагдаж байна.

Стратеги судалгааны хүрээлэнгээс 2021 оны 5 дугаар сард гүйцэтгэсэн судалгаагаар Монгол Улсын үндэсний эв нэгдэлд сөргөөр нөлөөлж буй хүчин зүйлсэд нийгмийн ёс суртахууны доройтол, иргэдийн улс төрийн намаас болж талцан хуваагдах үзэгдэл, эх оронч үзэл төлөвшөөгүй

байдал, нутгархах үзэл зэрэг 16 хүчин зүйл нөлөөлж байна гэж үзсэн (Стратеги судалгааны хүрээлэн, 2021). Энэ байдал цаашид удаан үргэлжилбэл Монгол Улсын язгуур эрх ашиг, дотоод аюулгүй байдалд асар их хохирол учруулж болохоор байна.

2. Нийгмийн тогтвортой байдал

Цар тахлаас үүдэлтэй нийгэм эдийн засгийн таагүй байдал бий болж, ажилгүйдэл, ядуурал өсөхийн хэрээр иргэдийн бухимдал нэмэгдэж, төр засагт үл итгэх байдал ихээр ажиглагдаж байна. Энэхүү нийгмийн бухимдлыг ашиглан улс төрчид, олны танил хүмүүс популизм хийж, төр засгийг үндсэн хуулийн бус аргаар өөрчлөх шаардлага тавьж, олон нийтийг эмх замбараагүй байдал, өдөөн хатгалгад турхирах байдал үе үе ажиглагдах боллоо. Олон нийтийн санаа бодлын тандалт судалгаанаас үзэхэд нийгэм эдийн засгийн тулгамдсан асуудал нэмэгдэж, шударга ёс алдагдах тусам олон нийт жагсаал цуглаанд оролцох магадлал нэмэгддэг байна (Бүгд найрамдахчуудын олон улсын хүрээлэн, 2013). Сант марал сангийн 2021 оны 4 дүгээр сард гүйцэтгэсэн судалгаагаар нийгмийн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхгүй бол иргэдийн 50 орчим хувь нь жагсаал цуглаанд оролцох, иргэний нийгмийн байгууллагуулыг дэмжих, төр засгийг өөрчлөх шаардлага тавих зэрэг улс төрийн идэвхитэй үйл ажиллагаа явуулахад бэлэн байгаагаа мэдэгджээ. Ардчилсан засаглалын хөгжлийн харьцуулсан судалгааны чиглэлээр Монгол Улсад хэрэгжүүлсэн зарим судалгааны дүнгээс үзэхэд (Азийн барометр, 2003) сүүлийн жилүүдэд ард иргэдийн олонх нь ардчилсан засаглалын хэрэгжилтэнд сэтгэл хангалуун бус байгаагаа илэрхийлж байна. Өөрөөр хэлбэл Монгол Улсад

Дотоод Засаглалын
Судалгааны
Хүрээлэн

ᠬᠡᠭᠡᠭᠡᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

ардчилсан засаглал тохирохгүй гэж үзэх хүмүүсийн тоо нэмэгдсээр байна. АНУ болон баруун европын орнуудтай харьцуулахад шинээр ардчилал тогтсон орны иргэдийн хувьд авторитар дэглэмийг санагалзах, нийгмийн өөр зохион байгуулалтыг эрэлхийлэх хандлага ихээхэн ажиглагдаж байна. Зарим нөхцөлд ардчилсан бус засаг ардчиллаас илүү дээр байж болно гэх хандлага олонхийн буюу 37.4 хувийг эзэлж байна. Ардчилсан бус хүчтэй удирдагчтай байх үзэл санааг олон нийт дэмжих хандлагатай байгаа юм. Хүчтэй удирдагчтай байх үзэл санаанд нийгэм хөтлөгдөх тусам дарангуйллын тогтолцоо, төрийн эргэлт гарах, цэргийн дэглэм тогтох магадлал өндөр байдаг. Монголын нийгэм ийм хэв шинжийг бүрдүүлж байгаа тул засгийн эрхийг гартаа авах зорилго бүхий бүлэглэлүүд бий болох, гадаадын улс орнуудын дэмжлэгээр дотоодод нь хагалан бутаргах, нийгмийн тогтвортой байдал үүсгэж болзошгүй нөхцөл бүрдсэн байна.

3. Улс төрийн намуудын төлөвшил

Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.3.2.2. дахь хэсэгт “Авлигатай хийх тэмцлийг үндэсний хэмжээнд өрнүүлж, улс төрийн нам, иргэний нийгмийн байгууллагын идэвхтэй оролцоог хангана. Авлигаас урьдчилан сэргийлэх, соён гэгээрүүлэх ажлыг эрчимжүүлж, авлигыг үл тэвчих үзлийг нийгэмд төлөвшүүлнэ”, мөн 3.3.4.1 дэх хэсэгт “Ардчилсан тогтолцооны тулгуур болох улс төрийн намуудын төлөвшил, дотоод ардчиллыг дэмжиж, улс үндэстэн хийгээд нийгмийн өмнө хүлээх үүрэг, хариуцлагыг нь өндөржүүлнэ. Үндэсний язгуур эрх ашгийн үүднээс улс төрийн намын үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, зөвшилцөлд

хүрэх механизмыг хөгжүүлнэ” хэмээн улс төрийн нам бол засаглалын чухал институт болохыг онцолж, түүний төлөвшил, дотоод ардчиллыг бэхжүүлэх, авлигаас ангид байх нөхцөлийг бий болгох нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад нөлөөлнө гэж үзсэн байдаг. Аливаа улсын ардчиллын чанар, бэхжилтийг хангахад улс төрийн нам хамгийн чухал үүрэгтэй. Монгол Улс 1992 онд шинэ Үндсэн хуулиа батлан олон намын тогтолцоонд шилжсэн цагаас хойш улс төрийн намын тоо тогтмол өссөөр эдүгээ Улсын Дээд шүүхэд 36 улс төрийн нам бүртгүүлжээ. Улс төрийн нам гэдэг нь сонгуульд амжилттай оролцож засгийн эрхийг авахын төлөө улс орныг хөгжүүлэх “бодлого, мөрийн хөтөлбөр”-ийг сонгогчдод санал болгодог улс төрийн институт. Сонгуульд амжилттай оролцох, сонгуулийн бус үед улс төрийн үйл ажиллагаа явуулж улс орны хөгжлийн бодлогыг тодорхойлох, намын бүтцийг тогтвортой ажиллуулах, үүний тулд тухайн улс төрийн намын гишүүд намын шийдвэрлэх ёстой аливаа асуудалд санал бодлоо чөлөөтэй илэрхийлдэг, оролцдог, төлөөлөх түвшний бүх сонгуульд хүйс харгалзахгүйгээр нэр дэвшин өрсөлдөх, нэр дэвшигчид саналаа өгөх, намын үйл ажиллагааны болон санхүүгийн тайлантай танилцах, хянах зэргээр намын үйл ажиллагаанд оролцдог хариуцлагатай гишүүдтэй байх нь намын төлөвшил, дотоод ардчиллыг тодорхойлдог. Гэвч Монгол Улсад буй улс төрийн намуудын төлөвшил, чанарын асуудалд улс төр судлаачид төдийгүй нийгмийн зүгээс шүүмжлэлтэй хандсаар ирлээ. Улс төрчид, намуудын зүгээс ардчиллын наад захын зарчмуудыг хэрэгжүүлэхгүй, хууль бус арга хэрэглэх, өөрт ашигтай бизнесийн

тендерийг авах, иргэдийн эрх ашгийг зөрчих, авлига хээл хахуульд автах зэрэг олон сөрөг үзэгдэл үүсгэж байгааг дурьдаж болно. Үүний гол шалтгаан нь улс төрийн намууд дотоод ардчилалгүй, намын санхүүжилтийн далд бөгөөд хяналтгүй байдал, эрх ашгийн төлөө улайран тэмцдэг, өндөр түвшний авлигатай холбогдсон зэрэг асуудал байна (Б.Эрдэнэдалай, 2020). Энэ бүхнээс үүдэлтэй иргэд хоорондоо улс төрийн намаас болж талцан хуваагдах, дотоодын эв нэгдэл алдагдах, нийгмийн сэтгэл зүйн хямралт байдлыг бий болгож буй үзэгдэл түгээмэл ажиглагдаж байна.

4. Ковид-19 цар тахал ба био аюулгүй байдал

Шинэ төрлийн коронавирусийн халдварын тархалт Монгол Улсын дотоод аюулгүй байдал, эрүүл мэндийн салбарт томоохон сорилт, бас сургамж, дохио болсон. Цаашид ийм төрлийн онц аюултай халдварт өвчин дэгдсэн тохиолдолд манай улс өнөө хэр бэлэн биш байна. Био аюулгүй байдлыг хангах, цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх асуудал бидний анхаарлын гадна талд орхигдсоор иржээ. Ковид-19 цар тахлын хамарч буй хүрээ, тархалтын хурд, үргэлжилж буй хугацаа, халдварлах зам болон эмнэл зүйн шинж тэмдгийн олон янз байдал зэрэг нь вирусийн шалтгаант аливаа халдварт өвчний тархвар зүйн нийтлэг онцлогоос ихээхэн өөр байгаатай холбогдуулан үүсгэгч вирусийн гарал үүслийн талаар янз бүрийн таамаг дэвшүүлэхэд өөрийн эрхгүй хүргэж байсан. Ковид-19 цар тахлын дэлхий дахины хөнөөлт үр дагавар асар их, мөн үүнийг биотеррор үйл ажиллагаа хэмээн үзэх хардлага түгээмэл байгаагаас үүдэн улс орнууд био аюулгүй байдал, био хамгааллын асуудлаа өндөр дээд түвшинд,

нухацтай авч хэлэлцэх зүй ёсны шаардлага үүсээд буй.

Халдварт өвчин үүсгэгч бичил биетнийг аюулын зэрэглэлээр 4 ангилдаг бөгөөд эдгээр үүсгэгчтэй био аюулгүйн III, IV зэрэглэлийн лабораторид ажиллах ёстой. Гэтэл Монгол Улсад био аюулгүйн II зэрэглэлээс дээш түвшний лаборатори байхгүй нь үхлийн аюултай халдварт өвчний үед бид бэлэн биш, барьц алдах нэг том шалтгаан болсон. Ковид-19 цар тахал нь вирусийн шалтгаант, үхлийн аюултай халдварт өвчний анхны тохиолдол биш бөгөөд сүүлчийнх ч бас биш юм (Энхмаа & Ариунболд, 2020). Иймд Монгол Улсын био аюулгүй байдлыг хамгаалах үндэсний тогтолцоог бүрдүүлэх, ялангуяа хууль хүчний байгууллагууд зарим чиг үүргийг хэрэгжүүлэх шаардлага гарч байна.

5. Хүн амын эрүүл мэнд, хүнсний аюулгүй байдал

Монгол Улсын дотоод аюулгүй байдлын салшгүй хэсэг бол нийт хүн амын эрүүл, аюулгүй амьдрах баталгааг хангах явдал юм. Ковид-19 цар тахал манай улсын эрүүл мэндийн тогтолцоо хэр хүчин чадалтай байгааг бидэнд харуулсан. Эрүүл мэндийн салбарын тогтолцоог сайжруулахын тулд эмчилгээ, үйлчилгээ, эмийн чанарыг бүхэлд нь шинэчлэх шаардлагатай. Ялангуяа эмийн бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдлыг хангах нь тулгамдсан асуудал болж байна. Эрүүл мэндийн яамны харьяа Эрүүл мэндийн хөгжлийн төвийн эмийн зохицуулалтын алба болон Гаалийн ерөнхий газрын барааны ангилал, үнэлгээний хэлтсийн хамтран боловсруулсан Монгол Улсад бүртгэлтэй эмийн кодолсон жагсаалтад нийт 3944 эм бүртгэлтэй байгаагаас 3391 нь буюу 86 хувь нь импортын эм, 553 буюу 14 хувь нь дотоодын

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ
ХҮЧНИЙ
БАЙГУУЛЛАГУУД

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

үйлдвэрийн эм байна. Дотоодын үйлдвэрийн нийт 553 эмийн 267 (48,3%) нь европ эм, 286 (51,7%) нь уламжлалт эм байгаа нь дотоодын эм үйлдвэрлэлээ дэмжих бодлого дутмаг байгаагийн нэг илрэл юм. Монгол Улсад эмийн чанар, аюулгүй байдлыг шалгаж шинжилдэг нэг ч лаборатори байхгүй. Гэтэл дэлхийн 47 улсаас 3391 эм импортоор авдаг нь эмийн зохисгүй хэрэглээг үүсгэж, эмийн аюулгүй байдал хангагдахгүй байгаагийн тод жишээ юм (Стратеги судалгааны хүрээлэн, 2020). Монгол Улс өдгөө дэлхийн улс орнуудаас хорт хавдрын өвчлөл хамгийн ихтэйд тооцогдож, түүний дотор элэг, ходоодны хорт хавдар хамгийн их байгаа нь хоол хүнсний асуудал ихээхэн тулгамдаж байгааг харуулж байна. Хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцооны өвчлөл хот хөдөөд ялгаагүй өсөх хандлагатай, нийслэлд бүр их өссөн, 9-өөс 10 хүн тутмын нэг нь хоол боловсруулах тогтолцооны өвчтэй байна. Аймаг, орон нутагтай харьцуулбал нийслэлийн хүн амын хүнсний хэрэглээний сагсанд импортын хоол хүнс харьцангуй их байгаа бөгөөд энэ нь өвчлөл ихсэх шалтгаан болж байх магадлал өндөр. Монгол Улсын хилийн 26 боомтын 22-оор жилд ойролцоогоор 270000 тонн хүнс импортолдог. Энэ нь нэг Монгол хүн жилд дунджаар 90 кг импортын хүнсний бүтээгдэхүүн хэрэглэдэг гэсэн үг. Стратеги судалгааны хүрээлэнгийн Нийгэм, төрийн судалгааны секторын 2017-2018 онд хийж гүйцэтгэсэн “Хүнсний импортын хяналтыг сайжруулах нь” бодлогын судалгааны үр дүнд импортын хяналт шалгалтын тогтолцоо сул, дутмаг байгаагаас хүнсний аюулгүй байдал алдагдаж байна. Энэ нь импортын хүнсний чанарын хяналтын шинжлэх, тайлагнах, мэдээлэх тогтолцоо огт

бүрдээгүйтэй холбоотой. Импортын хүнсний хяналтыг гүйцэтгэх лабораторийн чадавх сул, хүрэлцээгүйгээс импортын хүнсний аюулгүй байдлыг хянаж чадахгүй байна гэсэн дүн гарсан байна (Стратеги судалгааны хүрээлэн, 2018b).

6. Хүн ам зүйн байдал

Монголчууд овгоо хэрэглэж, гэрийн угийн бичгээ хөтөлдөг уламжлал тасарсан 1925 оноос хойш Монгол хүн өөрийн авга өвөг эцэг, эмэг; нагац өвөг эцэг, эмгээс урагш түвшинд ураг төрөл, садан сүлбээний холбоотой хүмүүс, тэдний үр удмын тухай мэдлэг, мэдээлэлгүй болсонтой холбоотой хүн амын дотор цус ойртох үзэгдэл үүсэж, даамжирсаар эдүгээ үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөхүйц түвшинд хүрчээ. Мөн ураг төрөл, садан сүлбээний харилцаа, холбооны хүрээ ийнхүү хумигдахын хэрээр монголчуудын эв нэгдлийн язгуур чанар суларсан.

Өргөн уудам нутаг дээр цөөн хүн амьдрах нь хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдлыг хангахад ихээхэн эрсдэл дагуулдаг. Монгол Улсын засаг захиргаа өнөөгийн байдлаар 21 аймаг, 330 сум, 1639 багт хуваагдсан бүтэцтэй байгаа. Засаг захиргааны ийнхүү хэт жижиглэсэн бүтэц нь хүн амын чөлөөт хөдөлгөөнийг хязгаарлаж цус холилдох үзэгдлийг түгжигдмэл байдалд оруулдаг сөрөг үр дагавартай.

Монгол Улсын хүн амд өөрөөс дээш 3-4 дэх үеийн ах дүү нар гэрлэхэд илэрдэг цус ойртолт ($F_{IT}=0.0651$) бий болж, энэ нь бүх аймаг, сум, багийн хүн амд нийтлэг үзэгдэл болсныг хүн судлаач эрдэмтдийн олон жилийн генетикийн судалгааны үр дүнгүүд хөдөлбөргүй нотолдог. Түүнчлэн гэрлэлтийн тогтолцоо ихээхэн эвдэгдэж хөдөөгийн багийн хувьд нэг багийн уугуул хүмүүс хоорондоо

гэрлэх нь нийт гэрлэлтийн 85,4%, нэг сумын уугуул хүмүүс хоорондоо гэрлэх нь нийт гэрлэлтийн 73,9%, нэг аймгийн уугуул хүмүүс хоорондоо гэрлэх нь нийт гэрлэлтийн 86,1%-ийг тус тус эзэлдэг болсон. Төв суурин газар тийш чиглэсэн ганц урсгалт шилжих хөдөлгөөнтэй холбоотой хөдөө орон нутгийн хүн ам хэт цөөрч шууд бус цус ойртолтын түвшин сүүлийн 10 жилд 1,2-5,1 дахин өссөн. Хүн ам дахь цус ойртолтын өнөөгийн түвшин дараах ноцтой үр дагавар учруулж байна. Үүнд:

1. Өвчний олон улсын Х ангиллын 19 бүлэг өвчин, 32 төрлийн хорт хавдраар Монгол хүн өвдөж, эндэхэд цус ойртолт бодитой нөлөөлж байна.

2. Монгол Улсын хүн амд бүртгэгдсэн “Оюуны хомсдол”-ын нийт тохиолдлын тавин хувь нь цус ойртолтын шалтгаантай байна.

3. Төрөлхийн хөгжлийн согог, гажигтай хүүхэд аймаг бүрт мэндэлж, жил ирэх тусам тооны хувьд эрс өсөж, мэс заслаар ч шийдэх боломжгүй хүнд хэлбэрийн гажгууд илэрч байгаа нь цус ойртолттой шууд бөгөөд хүчтэй хамааралтай байна (Энхмаа, 2021).

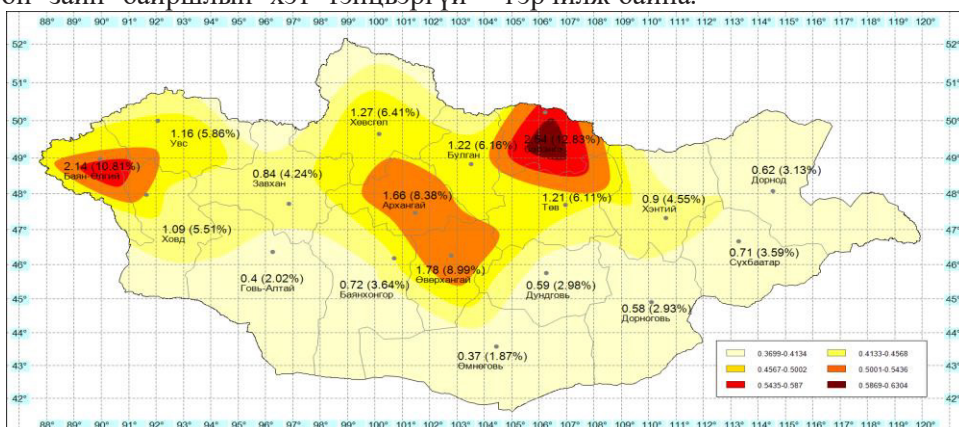
Монгол Улсын хүн амын нягтрал, орон зайн байршлын хэт тэнцвэргүй

байдал нь нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хангахад ихээхэн эрсдэл дагуулж байна. Судалгааны (Батсуурь & Энхмаа, 2017) үр дүнд хийсэн дүгнэлт:

1. Монгол Улсын нэг аймгийн хүн амын 60 гаруй хувь нь аймаг, сумын төвд, 40 орчим хувь нь хөдөөд амьдарч байгаа төдийгүй аймгийн төвийн хүн ам (38,2%) хөдөөгийн нийт хүн ам (39,4%)-тай ойролцоо байгаа нь манай улсын хүн амын орон зайн байршил ихээхэн тэнцвэргүй байдалд орсныг харуулж байна.

2. Аймаг, сумын төвийн суурин хүн амыг оруулан тооцсон хүн амын нягтралын газарзүйн тархалтын зургаас үзэхүл үндсэндээ Монгол орны өргөргийн 47⁰ градусаас 41⁰, уртрагийн 109⁰ градусаас 120⁰ градусын зурвас руу ойртох тусам хүн амын суурьшлын хэт сийрэгжилт бий болсон үзэгдэл илэрлээ (Зураг 1).

3. Монгол Улсын хилийн дагуух сумдын хүн амын дундаж нягтрал хилийн бус сумдынхтай харьцуулахад 2 дахин бага, мөн өмнөд хөрштэй хил залгаа сумдад хүн амын дундаж нягтрал хойд хөрштэй хиллэдэг сумдынхаас 1,3 дахин бага байгаа нь хил хязгаар нутаг эзэнгүйдэж буйг гэрчилж байна.

Зураг 1. Хүн амын нягтралын газарзүйн тархалт. Эх сурвалж: Жамъяны Батсуурь, & Б. Энхмаа, (2017). Монгол Улсын хүн амын орон зайн байршил ба нягтралын газарзүйн тархалтын өнөөгийн байдал.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУРИЙН ГАЗАР

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠠᠷᠠᠳ ᠴᠢᠯᠠᠯ

7. Соёлын өвийн гээгдэл

Аливаа түүхэн бүлэг ард түмэн буюу угсаатан, үндэстний хувьд төрөлх газар нутаг, уугуул ард түмний удмын сан, үндэсний уламжлалт соёл, тэдгээрийн нэгдэл бол үндэсний язгуур үнэт зүйлс нь болж байдаг. Төрөлх газар нутаг, удмын сан хоёрын нэгдлийг нөхцөлдүүлж аюулгүй өөрөөрөө оршин хөгжих нөхцөлийг хангаж байдаг тулгуур хүчин зүйл бол үндэсний уламжлалт соёлын тогтолцоо юм. Монгол уламжлалт нүүдлийн соёлын биет бус өвийн төрөл, өвлөн уламжлагчдын өнөөгийн дүр төрх нь “Эх хэл, аман уламжлал, түүнийг илэрхийлэх хэлбэрүүд”-ийн жишээн дээр хийсэн судалгааны үнэлгээгээр соёлын биет бус өвийн төрлүүдийг өвлөн уламжлагчдын тоо өнөөгийн Монголын хүн амын дотор эрс цөөрсөн үзэгдэл илэрч байна.

1. Монгол Улс 1921 оны Ардын хувьсгалын дараа үеэс 1990 хүртэлх 70 шахам жилийн хугацаанд уламжлалт өв соёлыг социалист нийгэмд харш, хуучин нийгмийн хоцрогдсон зүйл хэмээн үзэх болсноор соёлын өвөө хадгалах, үр хүүхэддээ өвлүүлэх боломж аажим хаагдсаар устах аюулын ирмэгт хүрсэн,

2. Монгол Улс 1990 оноос ардчилал, чөлөөт зах зээлийн тогтолцоонд шилжих үед монголчууд уламжлалт соёлын өвөө бараг хэрэглэхээ больж хэт хөндийрч холдсон, бараг мартах аюул нүүрлэсэн байдалд орсон,

3. 1990 оноос ардчилал, чөлөөт зах зээлийн нийгэмд шилжин орох үеэс өөрийн өв соёлоо бараг мартсан монголчуудад гадны соёлын бүхий л хэлбэрүүд онцгой сайхан зүйл мэт санагдаж тэдгээрээс эмх замбараагүй өөр өөрийн дур зоргоор хэрэглэх сэтгэлгээнд шилжсэн,

4. Монгол Улс ардчилал, чөлөөт зах зээлийн нийгэмд шилжсэн хугацаанд “Соёлын тухай”, “Соёлын өвийг хамгаалах тухай” Монгол Улсын хуулиудыг бий болгосон. Уламжлалт соёлын өв бол гагцхүү гэр бүл, бүх шатны боловсролын байгууллагаар дамжиж үр удамдаа өвлөгддөг жам ёсны хуультай. Гэтэл “Соёлын тухай” Монгол Улсын хуулинд соёлыг тээж түгээдэг этгээдийн бүрэлдэхүүнд иргэн, соёл урлагийн байгууллагыг оруулаад гэр бүл, боловсролын байгууллагыг орхигдуулсан,

5. 2010 онд баталсан Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалдаа Соёл иргэншлийн аюулгүй байдлыг Оршин тогтнохуйн аюулгүй байдлын түвшинд авч үзэхээр баталгаажуулсан. Гэвч үндэсний соёл бол үндэсний оршин тогтнох, хөгжих суурь үндэс юм гэдэг ойлголт төрийн бодлого, нийгмийн сэтгэл зүйд суугаагүйгээс соёлыг үндсэн чиг үүргийн яамны түвшинд тавих нь бүү хэл салбарын тусгай яамны түвшинд ч авч үзэхгүйгээр өөр яамны хавсарга болгож олон жил явсан нь соёлын салбарын хөгжлийг уналтад оруулсан

Дээр дурдсан дүгнэлтүүдтэй холбогдуулан тэмдэглэхэд Монгол хүний үндэсний сэтгэл зүйг төлөвшүүлж, тэнцвэржүүлж, үр удамдаа өвлүүлэх жам ёсны үзэгдлийг зангидаж байдаг уламжлалт соёлын “ёс суртахууны хазаар” бүр үгүй болох аюул нүүрлээд байна (Батсуурь, 2017).

Дүгнэлт, санал

Монгол Улсын дотоод аюулгүй байдалд сөрөг үр нөлөөтэй, цаашид аюул эрсдэл өргөжих магадлалтай өнөөгийн нөхцөлд Үндэсний аюулгүй байдлыг хамгаалах тусгай чиг үүрэгтэй байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, үүрэг оролцоо нэн чухал асуудал болжээ. Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 1 дэх

хэсэгт Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүргийг дараах байгууллагууд хэрэгжүүлдэг. Үүнд:

1. Байгаль орчныг хамгаалах алба;
2. Гаалийн алба;
3. Дипломат алба;
4. Гамшгаас хамгаалах алба;
5. Мэргэжлийн хяналтын алба;
6. Зэвсэгт хүчин, бусад цэрэг;
7. Татварын алба;
8. Тусгай алба;
9. гадаадын иргэн, харьяатын асуудал эрхлэх алба;

10. Иргэн, хуулийн этгээд, эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн алба.

11. Цагдаагийн алба зэрэг байгууллагууд багтдаг.

Гэвч “Үндэсний аюулгүй байдлын тухай” хуулиар тусгай чиг үүрэгтэй байгууллага улс орны аюулгүй байдлыг хангахдаа хэрхэн хамтрах, мэдээлэл солилцох тухай тусгайлсан журам гараагүй. Иймээс тусгай чиг үүргийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг удирдлагын түвшинд уялдуулан зохицуулахад дараах тулгамдсан асуудал гарч байна.

1. Монгол Улсын Зэвсэгт хүчний, Цагдаагийн албаны, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, Гаалийн, Гамшгаас хамгаалах зэрэг хуульд үндэсний аюулгүй байдлын хамтын ажиллагааны үзэл баримтлал тусгагдаагүй.

2. Тусгай чиг үүрэгтэй байгууллагууд, зохион байгуулалт нь том бүтэцтэй бөгөөд аюул заналын талаар үнэлгээ, таамаглал дэвшүүлдэггүй.

3. Дотоод аюулгүй байдлыг хангах байгууллагууд болзошгүй аюул, эрсдэлийн урьдчилсан анализ хийж, бусад байгууллага, иргэдтэй хамтран ажиллагааны төлөвшил хангалтгүй байна.

4. Хууль сахиулах, хүчний байгууллагуудын хараат бус байдлыг хангах, цалин хангамжийг дээшлүүлэх, зэвсэг хэрэгслийг сайжруулах, цахим технологи, дрон нэвтрүүлэх хэрэгтэй.

5. Үндэсний аюулгүй байдлыг хамгаалах байгууллагуудын хуульд эрсдэл тооцож, хамтын ажиллагааны нэгдсэн тогтолцоо хэрэгтэй.

6. Үндэсний эв нэгдлийг хангахын тулд Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн газар, цагдаагийн байгууллагууд хамтран мэдээлэл солилцох шаардлагатай.

7. Жагсаал, цуглаан ихээр гарч, хүчний байгууллагуудын нэр хүнд унах хандлага ажиглагдаж байна. Цагдаагийн байгууллагууд хүмүүнлэгжсэн хэлбэрт шилжих шаардлагатай.

8. Ковид-19 цар тахалтай тэмцэхэд хууль сахиулах байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, нэгдсэн удирдлагыг оновчтой болгох шаардлага тулгарч байна. Зэвсэгт хүчний бүтцэд биотерроризм, биологийн зэвсгийн асуудал хариуцсан нэгж байгуулах шаардлагатай.

Ашигласан материал

Азийн барометр. (2003). Олон улсын ардчиллын хөгжлийн харьцуулсан судалгаа. Hu Fu Center for East Asia Democratic Studies.

<https://www.asianbarometer.org/>

Энхмаа, Б. (2021). Хүн ам дахь цус ойртолт, үр дагавар, судалгааны тайлан.

Энхмаа, Б., Ариунболд, Ц. (2020). Биотерроризмын аюул занал ба Монгол Улсын био-аюулгүй байдлыг хангах асуудал.

Эрдэнэдалай, Б. (2020). “Улс төрийн намуудын төлөвшил” судалгааны тайлан.

Бүгд найрамдахчуудын олон улсын хүрээлэн. (2013). Маргиналь

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ ᠨᠠᠮ

бүлгийн санаа бодлын тандалт судалгаа. Маргиналь бүлгийн санаа бодлын тандалт судалгаа.

Батсуурь, Ж. (2017). Монгол уламжлалт биет бус соёлын өвлөгдөл, гээгдлийн өнөөгийн байдал, тулгамдсан асуудлууд.

Батсуурь, Ж., Энхмаа, Б. (2017). Монгол Улсын хүн амын орон зайн байршил ба нягтралын газарзүйн тархалтын өнөөгийн байдал.

Монгол улсын дээд шүүх. (2021). Улсын Дээд шүүхэд бүртгэлтэй намуудын жагсаалт. Монгол улсын дээд шүүх. <https://supremecourt.mn/nam>

Стратеги судалгааны хүрээлэн. (2018a). Монгол Улс дахь шашны

байгууллагууд: Төрөл, хэлбэр тархалт судалгааны тайлан. Стратеги судалгааны хүрээлэн.

Стратеги судалгааны хүрээлэн. (2018b). Хүнсний импортын хяналтыг сайжруулах нь. Стратеги судалгааны хүрээлэн.

Стратеги судалгааны хүрээлэн. (2020). Эм, эмчилгээний хэрэгслийн хангамжийн тогтолцоо, эмийн чанарыг сайжруулах нь судалгааны тайлан. Стратеги судалгааны хүрээлэн.

Стратеги судалгааны хүрээлэн. (2021). Монгол Улсын үндэсний эв нэгдэлд тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга замууд. Стратеги судалгааны хүрээлэн.

ХИЛИЙН АЛБАНЫ БОЛОВСРОЛЫН ҮР ДҮНГ САЙЖРУУЛАХ ЗАРИМ АРГА ЗАМ

ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF THE MILITARY TRAINING PROGRAM

Лхагвын Лхагвасүрэн*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Ард тал эдийн засгийн тэнхим дэд профессор, дэд хурандаа

Lt. Col. Lkhagvasuren Lkhagva, Associate Professor, Economy and Supply Department, Border Protection Service School, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: lkhagva8989@gmail.com

Хураангуй: Судалгааны ажилд Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн цэргийн мэргэжилтэн бэлтгэх сургалтын хөтөлбөрийг хэрэгжилт үр дүнгийн талаар 2015, 2018, 2020 онуудад захиалагч байгууллагатай хамтран судалсан боловч хэрэгжилт нь төдийлөн хангалттай биш байгааг судалж хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг хэрхэн сайжруулах сонсогч нарын суралцахуйн үр дүнг хэрхэн сайжруулах талаар боломжит хувилбарыг судлан мөн түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлийг илрүүлэх талаар судаллаа. Мөн Оросын Холбооны Улс болон Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын цэргийн мэргэжлийн сургалтад рефлекс суурилсан сургалтын аргыг голлох аргаа болгон ашигилдаг байна. Учир нь офицер, ахлагчийн бүрэлдэхүүний сургалтад нэг зүйлийг олон удаа давтан хийж тодорхой цагийн байдлуудад ажилласнаар практик байгууллагад гараад урьд өмнө тохиолдож байсан кэйс дээрээ үндэслэн шинэ цагийн байдал руу хөрвүүлэн дасан зохицох дадал хэв маягийг олгож сургадаг байна.

Энэхүү илтгэлд Хилийн албаны сургуулийн мэргэжлийн хөтөлбөрүүдээр бэлтгэгдэн гарч буй цэргийн офицер мэдлэг, чадварыг тодорхойлох зорилгоор хийгдсэн зарим судалгааны ажлын явц үр дүнгийн талаар өгүүлнэ.

Abstract: This study examines the implementation and outcomes of the military training program conducted at the Border Service School of the University of Internal Affairs in the years 2018 and 2020, in collaboration with a client organization. The primary objective is to evaluate the effectiveness of the current training framework and identify strategies to enhance cadet learning outcomes. Despite limited scope and resources, the findings suggest avenues for improvement in both content delivery and instructional methodology. A key focus of the study is the application of reflex-based training, a method widely utilized in the military vocational education systems of the Russian Federation and the People's Republic of China. This approach emphasizes repetitive, scenario-based training involving officers and sergeants, thereby enabling the practical assimilation of operational conditions and improving performance capabilities. The report presents preliminary findings and progress related to the development and refinement of professional competency programs for military officers, led by experienced instructors at the Border Service School

Түлхүүр үгс: Ассоциатив рефлекс, сонсогч, туршлага, дадлага.

Keywords: Associative reflex, cadet, proficiency, practise.

Дотоод хэргийн их сургууль

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Удиртгал

Монгол Улсын хүн амын хэтийн шинэчилсэн тооцоог ашиглаж 18-24 насны хүн амд бакалаврын зэргийн боловсрол олгох ангид суралцаж буй тухайн насны суралцагчдын өсөлтийг түүхэн дундаж утгад үндэслэн тогтмол гэж таамаглавал 2024 онд бакалаврын зэргийн боловсрол олгох ангид суралцах суралцагчдын тоо энэ хичээлийн жилээс 4.0 хувиар буурах бол 2045 онд 64.0 хувиар өсөх магадлалтай байна. Дээд боловсролын сургалтын байгууллагын үндсэн багшийн тоо 2023/2024 оны хичээлийн жилтэй харьцуулахад 20.0 орчим хувиар өссөн хэдий ч нэг багшид ногдох суралцагчдын тоо буурахгүй өссөөр байгаа нь нийт суралцагчдын тооны өсөлттэй уялдаатай юм. Судалгаанаас харахад Хилийн албаны сургууль 2015-2024 оны хичээлийн жилд элсэгч болон төгсөгчийн тоо өссөн үзүүлэлттэй байгаа нь ирээдүйд сонсогчийн тоо эрс нэмэгдэх нь илт харагдаж байна. Бид ирээдүйтэй хөл нийлүүлэн алхахын тулд сургалтын орчин, хилийн албаны боловсролын тогтолцоонд онцгойлон анхаарах хэрэгтэй.

Орчин үеийн боловсролын ойлголт нь зөвхөн мэдлэг дамжуулах бус, хүний бүтээлч сэтгэлгээ, асуудал шийдвэрлэх чадвар, нийгмийн харилцаа, технологийн мэдлэгийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн хүрээтэй, цогц ойлголт юм. Энэ нь дараах үндсэн шинж чанартай байдаг:

1. Амьдралд хэрэгтэй мэдлэгтэй болгох-Бидний олж авсан онол, практикийн мэдлэг хувь хүний амьдралын турш санхүүгийн болон хувь хүний хөгжлийн хувьд ахиц дэвшил болохуйц байх ёстой тухайлбал асуудал шийдвэрлэх чадвар, шүүмжлэлт сэтгэлгээ, багийн ажиллагаа, харилцааны чадвар,

мэдээллийг ашиглах ур чадвар гэх зэргээр хувь хүнд мэдэгдэхүйц хөгжлийг авчрах;

2. Технологийн дэвшилтэй хөл нийлүүлэх-Цахим сургалт, интерактив сургалтын хэрэглэгдэхүүн, хиймэл оюун ухаан, онлайн платформуудыг боловсролын системд ашиглах, сургалтын үр нөлөөг нэмэгдүүлэх;

3. Насан туршийн боловсрол-Суралцах үйл ажиллагаа зөвхөн сургуульд хязгаарлагдахгүй, хүний амьдралын турш ажиллах гэж үздэг. түүгээр, хүн бүх насандаа өндөр хөгжих боломжтой байх нь цагийн боловсролын нэг гол тулгуур юм.

4. Нийгмийн тэгш боломж, хүртээмжтэй байдал-Боловсролыг хүн бүрд хүртээмжтэй, ялгаварлалгүй, тэгш боломжоор дамжуулахыг зорих энэ салбарын хөгжлийн бэрхшээлтэй, эмзэг бүлгийн хүмүүсийн боловсролд онцгой анхаарах ёстой хэмээн үзэж байна.

Монгол Улсын язгуур эрх ашиг, Үндэсний аюулгүй байдлыг цогцлоон бүрдүүлэгч Хил Хамгаалах Байгууллагын офицерын бүрлэлдэхүүний үндсэн цөмийг бэлтгэдэг Хилийн албаны сургууль нь анхлан 1933 оны 07 дугаар сарын 06-ний өдрийн 08 дугаар тогтоолын дагуу “Дотоод хэргийн газар”-ын харьяа дунд сургуулийг байгуулснаар “Хилийн алба”-ний боловсролын орчин цагийн түүхэн суурь тавигдаж тухайн цаг үеэс эхлэн хилчин гэж ямар боловсролтой хүнийг хэлэх вэ хэмээх анхдагч ойлголтууд эхэлсэн болов уу гэж судлаач миний бие үзэж байна.

Төв сургуулийг 1942 оноос “Дотоодын ба Хязгаарын Цэргийн Нэгдсэн Сургууль” гэж нэрлэх болжээ. Энэ үеэс сургууль тэнхимийн сургалтаас гадна клиник сургалтыг зохион байгуулж сургалтын хэлбэр, тогтолцоонд ихээхэн дэвшил гарсан байна. Үүнд:

Дотоод Хэргийн Их сургуулийн Хилийн албаны сургууль /2025 он/

Дотоодын ба Хязгаарын Цэргийн Нэгдсэн Сургууль /1942 он/	Дотоод Хэргийн Их сургуулийн Хилийн албаны сургууль /2025 он/
Хичээлийн хэлбэр	
Лекц Семинар	Лекц Семинар
Нэмэлт хичээл	
Орос хэл	Нэмэлтээр 12 төрлийн х
Танхимаас гадуурх хичээл	
2 дугаар курсд нэг сарын практик дадлага	1 дүгээр дамжаанд танилцах дадлага 2 дугаар дамжаанд харуулын дарга 3 дугаар дамжаанд мэргэжлийн дадлага 4 дүгээр дамжаанд албан тушаалын дадлага
Клиник сургалтын орчин	
Хээрийн заставыг өвөл, зуны нөхцөлд тохируулан байгуулсан сургалтын орчин	Гүнжийн хоолойн сургалтын дадлагын цогцолбор төв байгаа боловч хилийн албаны сургуульд тохирсон хилийн салбар, харуул, мөр хянах зурвас торон саадаар тоноглогдоогүй
Хяналт шалгалт	
- Улирлын шалгалтад муу дүн авбал улирах - Жилийн эцсийн шалгалтад муу дүн авбал сурагчаас хасаж, цэрэг болгох - Төгсөх жилдээ улсын шалгалтад унавал жагсаалын дарга болгох	3 хичээлд хангалтгүй дүн авбал сургалтаас жилийн чөлөө болгох 4 хичээлд хангалтгүй дүгнэгдвэл сургуулиас хасах 42 цаг хичээл тасалбал сургуулиас хасах
Урамшуулал	
Бүтэн жил онц сурвал анги дэвшүүлэх	Дүнгийн урамшуулал
Заах арга зүй	
Зөвлөлт Холбоот Улсад суралцсан шинэ багш нар сургуульд шинээр томилогдож тухайн үед хичээл орж байсан багш нарт сурган зааварлах хичээлүүд орж сургуулийн сургалтын аргад ихээхэн өөрчлөлт орсон байна. Үүнд: - Онолын семинар хийх; - Сурагчдаар илтгэл тавиулах; - Давтлага өгөх, шалгах, тэмдэглэл хөтлүүлэх; - Цэргийн хичээлийг голчлон биеэр нь гүйцэтгүүлэх	Дотоод гадаадад их дээд сургуулийг магистр, докторын зэрэг хамгаалсан мэргэжлийн болон практикийн офицерууд сургалтын олон аргуудыг ашиглаж байгаа боловч танхимын сургалт голлосон - Онолын лекц; - Сурагчдаар илтгэл тавиулах; - Давтлага өгөх, шалгах, тэмдэглэл хөтлүүлэх; - Агуулгад суурилсан - Түүхэд суурилсан - Кейст суурилсан - Жигсау сургалт - Тоглоом ба симуляц цэргийн хичээлийг голчлон биеэр нь гүйцэтгүүлэх

Хүснэгт 1. Сургалтын хэлбэрийн харьцуулсан судалгаа

Судалгаанаас харахад хичээлийн хэлбэрийн хувьд өөрчлөлт ороогүй, нэмэлт хичээл цаг үеийн нийгэм эдийн засаг, төр засгийн бодлогоос хамааран хувьсан өөрчлөгдсөн, танхимаас гадуурх хичээл агууламжийн хүрээнд нэмэгдсэн үзүүлэлттэй, клиник сургалтын орчин байгаа боловч орчин үед хилийн албаны боловсрол олгох зориулалтын төхөөрөмжилсөн объект

байхгүй, хяналт шалгалтыг хичээл тус бүр, улирлаар нь авдаг болсон, урамшуулах хэлбэр хангалтгүй болсон, заах арга зүйн, багшлах бүрэлдэхүүний чадамж сайжирсан зэрэг үзүүлэлтэй байгаа боловч орчин үеийн дэвшилтэд технологийг нэвтрүүлсэн байдал одоогоор алга байна.

Түүхийн цаг хугацааны хувьд сургуулийн нэр бүтэц олон удаа

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

өөрчлөгдсөн ч сургалтын үндсэн зорилго, зорилт нь өөрчлөгдөөгүй байна. Судалгааны явцад харахад өнөөдрийн цаг хугацаанд манай сургалтын орчин нөхцөл сайжирсан ч сургалтын хэрэглэгдэхүүн дэлхий нийтийн чиг хандлагаас хоцрогдмол явж байгаа болов уу гэж таамаглаж байна.

Орчин үеийн цэргийн сургалтад хиймэл оюун ухаан, дэвшилтэд техникийг хослуулан хэргэлсэнээр цэргийн сургалтыг онол арга зүйд шинэ боломжуудыг нээж өгөх юм. Цэргийн сургалт, бэлтгэлийг сайжруулах, хурдан шийдвэр гаргах, алдаа багатай гүйцэтгэх ажиллагаа гэх зэрэг олон асуудлууд шийдэх боломжтой.

Хиймэл оюун ухааныг хэдийнээ дэлхийн улс орнууд боловсролын байгууллагдаа тэр дундаа цэргийн байгууллага, сургалтанд нэвтрүүлээд байна энэ боломж нь бидэнд цэргийн симуляци болон сургалтын загваруудыг сайжруулахад хувь нэмэр оруулах, цэргийн тактик, стратегийн сургалтыг бодит байдалд байгаа мэт орчин нөхцөл үүсгэх, бие даасан нисгэгч төхөөрөмжүүд (дронууд), зөөврийн роботууд болон автоматжуулсан системүүд нь хүнгүйгээр аюулгүй бүсүүдэд ажиллаж

мэдээллийг хурдан цуглуулж, анализ хийх боломжтой. Энэ нь шийдвэр гаргах процессыг хурдан болгодог байна.

Хил хамгаалах ерөнхий газараас уламжлалт хил хамгаалалтыг орчин үеийн дэвшилтэд технологтой хослуулан улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулж буй энэ үед Хилийн албаны сургуулийн үйл ажиллагаа хичээлийн хөтөлбөрт уг агууллаг тусгагдах нь зайлшгүй юм. Ийм дэвшилтэд эрин зуунд амьдарч байгаа үед судлаач миний бие сургалтын хөтөлбөр, үр дүн, түүний хэрэгжилтийг 5 хэсэгт хувааж авч үзэн судалж судалгааг дараах байдлаар танилцуулж байна.

Судалгаанд Хил Хамгаалах Ерөнхий газар, Хилийн ангиудын ангийн захирагч, салбарын дарга, орлогч, Дотоод хэргийн их сургуулийн төсөв болон зарим баримт бичгийг харьцуулсан судалгааг нэгтгэн дараах шалгуураар судаллаа: Үүнд

1-р хэсэг: Захиалагч байгууллага болох Хил хамгаалах байгууллагын Хилийн цэргийн анги салбарын захирагч нараас төгсөгч нарын мэдлэг, ур чадварыг үнлүүлэхэд дараах байдлаар дүн нь гарсан байна.

Зураг 1. Төгсөгчдийн үр дүнд өгсөн захиалагч байгууллагын судалгааны дүн

Монгол хэлний тайлбар тольд “Дунд” гэдэг ойлголтийг 10 утгаар тайлбарладаг бол судалгааны ажлын энэ хэсэгт 7 дугаар ойлголт

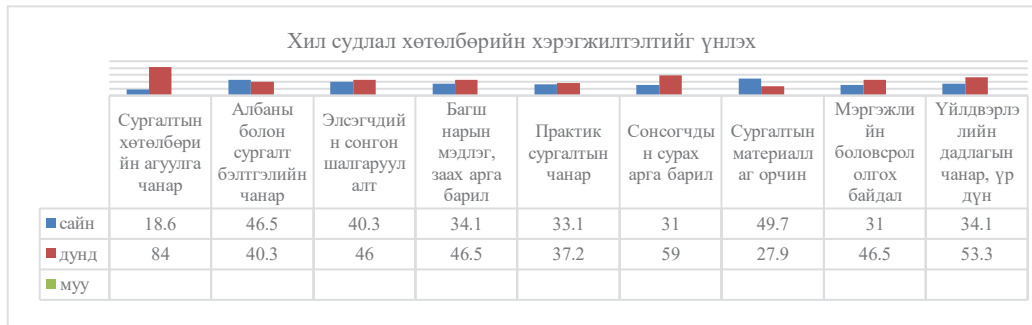
болох “Сургалтад хэрэглэж буй дүн, үнэлэлт: дунд дүн (сайн биш, муу биш дүн), дунд суралцах (хангалттай сайн сурч чадахгүй байх, дунд дүнтэй

суралцах)” гэсэнээр тусгалаа энэ нь хилийн албаны сургуулийн төгсөгч нарын мэдлэг ур чадвар нь хангалттай сайн биш байгааг илтгэж байна.

2-р хэсэг: Сургалт явуулж байгаа мэргэжлийн хөтөлбөрт үнэлгээ өгүүлэхэд дараах байдлаар судалгааны дүн гарсан.

Хүний нэгдсэн үнэ

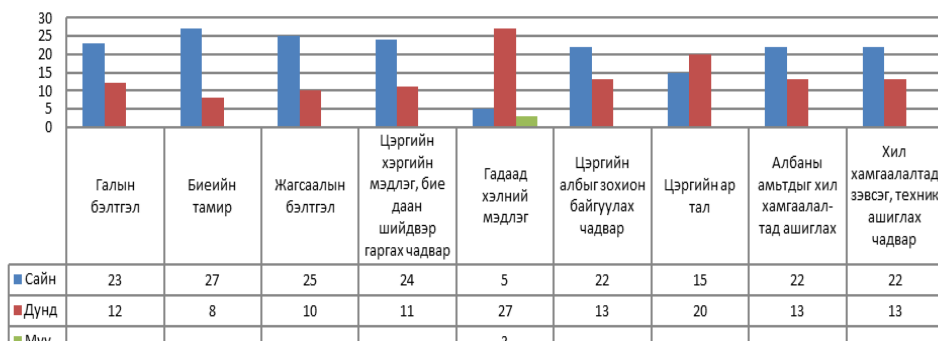
Зураг 2. Хөтөлбөрийн үр дүнг үнэлэх судалгааны дүн

Захиалагч байгууллагын мэргэжлийн хөтөлбөрийн суралцахуйн үр дүнд өгсөн судалгаанаас сайжруулах шаардлага ажлыг эрэмбэлэхэд.

1. Сургалтын хөтөлбөрийн агуулга чанар;
2. Сурах арга барил;
3. Практик байгууллагад хийж байгаа дадлагын үр дүн зэрэг нь хангалттай сайн биш гэж үзсэн байна. Судалгааг дүгнэхэд мэргэжлийн хөтөлбөр нь Дээд боловсролын тухай хуулийн 20.7 дугаар хэсэгт Бакалаврын зэрэгт 120 багц цагаас доошгүй байна

үүний 30 багц цаг нь ерөнхий суурь хичээл байна гэсэн нь нөлөөлж байх магадлалтай юм. Дадлагын хувьд сонсогч бүрэлдэхүүн практик байгууллагад дадлага хийж байгаа учир дадлагын үр дүн муу байгаа нь тухайн анги удирдамжийн дагуу дадлага хийлгэсэн эсэхэд нөлөөлөх юм.

3-р хэсэгт: Хилийн албаны сургуулийг 2022,2023,2024 онд мэргэжлийн тэнхимүүдээс төгссөн 94 төгсөгч нараас судалгаа авахад судалгааны үр дүн

Зураг 3. Сонсогчдын хичээлээс авсан үр дүнгээ үнэлэх судалгаа

Судалгаанаас дүгнэхэд хэрэглэгчид маань өөрсдийн мэдлэгийг зохих түвшинд хүрсэн гэж итгэлтэйгээр хариулсан байгаа боловч дээрх дүгнэлт

нь захиалагч байгууллагын дүгнэлттэй зөрүүтэй мэдээлэл байгаа нь судалгааны явцад харагдаж байна. Сургалтын хэлбэр агууламж муу байна

ХИЛ СУДЛАЛ

уу эсвэл төгсөгчид өөрсдийгөө өндөр үнэлсэн ч практик байгууллагад очоод мэдлэгээ хэрэглэх чадвар дутмаг байна уу гэдэг нь анхаарал татаж байна.

4-р хэсэгт: Орчин нөхцөл Хилийн албаны сургуулийн байр нь 1978 онд баригдсан 5 давхар, 4250м² ашигтай талбай бүхий байранд үйл ажиллагаа явуулж байна. Энэ барилгын ашиглалтын хугацаа дууссаны зэрэгцээ, сонсогчдод хангалттай мэдлэг, дадлага олгох орчин байж чадахгүй байна.

Мөн Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050”-д хууль сахиулах салбарын хөгжлийг хангах бие даасан зорилт дэвшүүлсэн. Тус зорилтын нэгдүгээр үе шат буюу 2020-2030 онд “Салбарын үйл ажиллагаанд шинжлэх ухааны өндөр түвшний технологийг нэвтрүүлэх бүтэц зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгож, судалгаа, шинжилгээний баазыг бэхжүүлэх”-ээр заажээ. Улмаар уг зорилтын хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 7.4.27-т “Дотоод хэргийн их сургуулийн шинжлэх ухаан, инновацын чадавхыг нэмэгдүүлнэ” гэж тусгасан байна.

Иймд Дотоод Хэргийн Их сургуулийн бүрэлдэхүүн сургууль болох Хилийн албаны сургууль нь Хил Хамгаалах Байгууллагын офицерын нөөц бололцоог нэмэгдүүлэх тэдний мэдлэг чадварыг дэлхийн жишигт хүргэх зайлшгүй шаардлагын үүднээс

Хилийн албаны сургуулийн цогцолборыг шинээр байгуулах төсөөлөл боловсруулсан байна.

Хилийн албаны сургуулийн орчин нөхцөл өөрчлөгдөж сонсогчдын мэдлэг, чадвар, хандлага дээшилснээр Монгол хүний үнэ цэнийг хамгаалах төдийгүй үндэсний хэмжээний үнэт зүйл, зарчим, ёс зүйн төлөвшилттэй мэргэжлийн боловсон хүчингэ Монгол Улсын Хил Хамгаалах Байгууллагад нийлүүлж тэдгээр нь нийгмийн харилцаанд орсноор үндэсний соёл, түүх, уламжлалыг дээдэлж, хүрээлэн буй орчиндоо шударга ёс, энх тайвныг бүтээсэн эерэг орчин бий болгох юм. Тухайлбал төгсөн гарч буй бүтээгдэхүүн маань Монгол Улсын үндэсний үнэт зүйлээрээ бахархагч, тэдгээрийг хайрлан хамгаалагч, тээн хөгжүүлэгч байх эх оронч үндэсний үзэл, Улс, үндэснийхээ ирээдүйн сайн сайхны төлөө хувь нэмрээ оруулахыг эрмэлзсэн идэвхтэй үйл ажиллагаа нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах бодлого, үйл ажиллагааны эх үндэс болно.

5-р хэсэгт: Хөрш зэргэлдээ орны ижил мэргэжлийн сургуулийн сургалтын арга хэлбэрийн хувьд Оросын Холбооны Улсын хувьд цэргийн албан хаагчдыг сургах явцад сурган хүмүүжүүлэх технологид суурилсан ойлголтуудын дараах ангилал нь хамгийн сайн хэрэглээг олсон гэж үздэг байна. Үүнд:

ОХУ-ын Курган, Калининград хотын Хилийн дээд сургууль	БНХАУ-ын Кунминь хотын Хил, далайн эргийн хамгаалалтын их сургууль	МУ-ын Дотоод Хэргийн Их сургуулийн Хилийн албаны сургууль
Уламжлалт сургалт-Хиймэл оюун ухаан	Уламжлалт сургалт-Хиймэл оюун ухаан	Уламжлалт сургалт
Ассоциатив-рефлекс	Ассоциатив-рефлекс	-
Програмчлагдсан сургалт	Програмчлагдсан сургалт	Програмчлагдсан сургалт
Практикт суурилсан сургалт	Практикт суурилсан сургалт	Практикт суурилсан сургалт
-	Орчин үеийн сургалтын хэрэглэгдэхүүн ашиглах	-

Хүснэгт 2. Сургалтын харьцуулалт

Дотоод орчны шинжилгээ

Хөрш орнууд Ассоциатив-рефлекс аргыг сургалтад түлхүү ашиглах, уламжлалт сургалтын аргыг хиймэл оюун ухаан, техник технологийн хослуулан хэрэглэж байгаа нь харагдаж байна. Манай боловсрол олгох үйл явц орчин

үетэйгээ хөл нийлүүлэн алхах эс алхах цаг хугацааны л асуудал эцсийн үр дүнд захиаллагч байгууллага маань сүүлийн үеийн дэвшилтэд технологи, программ ашиглаж байгаа энэ үед бид эцсийн бүтээгдэхүүнээ орчин үетэй нь хөл нийлүүлэн төгсөх ёстой юм.

Дотоод орчны шинжилгээ	Давуу тал Хөтөлбөрийн үйл ажиллагаа нь сургуулийн эрхэм зорилгод нийцэж, сургалтын хөтөлбөрийн үр дүнд чиглэсэн цогц чадамжид суурилсан хөтөлбөрийн шинэчлэлийг байгууллага, төгсөгчдөөс авсан судалгаа, шинэчлэгдсэн хууль, эрх зүйн шаардлагад тулгуурлан, 2018,2020,2022,2024 онд хийсэн.	Гадаад орчны шинжилгээ	Боломж Сургалтын арга зүйг орчин үеийн техник, программтай уялдуулан зохион байгуулах уламжлалт сургалтын хэв маягаасаа шууд татгалзаж чадвал сонсогч оюутнуудыг сурах арга барил багшийн хөгжил хөтөлбөрийн хөгжил дээшлэх
	Сул тал Сургалт явуулах орчин нөхцөл дутмаг орчин үеийн дэвшилтэд технологи, программыг сургалтад ашигладаггүй сургалтын хөтөлбөрийн боловсруулалт жигд бус, жил болгон шинэчлэгдэж байдаг ч үндсэн агуулга нь өөрчлөгдөөгүй сургалтын хөтөлбөр тогтворгүй өөрчлөгдөж байдаг.		Эрсдэл Сургалтын арга зүй нь орчин үеийн сургалтын арга зүйтэйгээ нийцээгүй бүтээгдэхүүнээ даган хувьсан өөрчлөөгүй шинэчлэгдэхгүйгээс ирээдүйд сургалтын үйл ажиллагаа доголдож сонсогч нараасаа багшлах бүрэлдэхүүн орчин хоцрогдож элсэгчгүй болох

Хүснэгт 3. Дотоод орчны шинжилгээ

Дүгнэлт

Дээрх судалгаануудыг нэгтгэн дүгнэхэд Хилийн албаны сургуулийн сургалтын орчин, хэрэглэгдэхүүн нь дутмаг цэргийн мэргэжлийн ном номын санд эзлэх бусад шинжлэх ухааны номын төрөл ангиллаас бага орчин үеийн дэвшилтэт техник хэрэгсэл, хиймэл оюун ухаан программ хэрэглэх байдал нь дутмаг байна. Уг асуудлыг дэлхийн зарим орнуудад ассоциатив-рефлекс арга, уламжлалт сургалтыг хиймэл оюун ухаантай хослуулсан сургалт, орчин үеийн дэвшилтэд технологийг сургалтдаа ашиглах зэргээр шийдвэрлээд ирсэн байна. Бид цаг үетэйгээ хөл нийлүүлэн сургалтын үр дүнгээ нэмэгдүүлэх үү гэдэг нь анхаарал татаж байна. Эцсийн дүнд бид захиалагч байгууллагадаа чанартай мэргэжлийн боловсон хүчин

бэлтгэн нийлүүлэхэд үндсэн зорилгоо болгож анхаарах хэрэгтэй.

Санал

Хилийн албаны сургуулийн сонсогч нарын суралцахуйн үр дүнг үр дүнд суурилсан сургалт руу чиглүүлэхэд мэргэжлийн хөтөлбөрүүдэд өөрчлөлт сайжруулалтыг тодорхой үе шаттайгаар зохион байгуулах шаардлагатай гэж үзэж дараах саналуудыг дэвшүүлж байна.

1. Ухаалаг ангиуд бий болгох: Үүлэн технологид тулгуурласан цогц программ хангамжийн тусламжтайгаар ухаалаг сургалтын систем бий болох ба энд зэвсгийн тийр, сургалтын хотхон, гэсэн ойлголттой хослуулж хэрэглэхэд илүү хялбар байх болно. Суралцагчдын хэрэгцээ шаардлага, сонирхол, түвшин зэргээс хамаарсан хувь хүнд эсвэл тусгай бүлэг, хилийн манаа, салбарт

ХИЛ СУДЛАЛ

зориулсан сургалт явуулах бололцоог багшид олгохоор зориулагдсан орчин үеийн техникүүд болох “Apple Vision Pro”, “4D Simulator Arcade” гэх зэрэг сүүлийн үеийн ухаалаг орчноор бүрдүүлэх;

2. Ассоциатив-рефлекс

суурилсан сургалтын аргыг ашиглах: Цэргийн хэргийн хичээлүүдийн давталт, бие даалт, хээрийн гаралтыг цэргийн тоглоомын хэлбэрээр хооронд нь уялдаа холбоотойгоор янз бүрийн цагийн байдалд байнга давтаж хийлгэснээр рефлекс суулгаж тус рефлекс нь бодит цагийн байдал буюу практикт гараад урьд өмнө тохиолдож байсан зүйл дээрээ үндэслэн шинэ цагийн байдалд шилжүүлэн дасан зохицох зан үйлийн хэв маягийг хэрэгжүүлэн сургах;

3. Виртуал лабораториуд бий болгох: Үүлэн технологи, үүлэн тооцооллын шинэ нээлтүүдээр зохиомол Хилийн цэргийн анги, салбар, харуул, хилийн бүс, зурвас, тусгай бүлгийн тактик ажиллагааны өрөө, цэргийн ар тал хангалтыг явуулах виртуал орчинд ганцаарчилсан болон багаар ажиллах хувилбартайгаар боловсруулж түүнд зориулсан хилийн эрэл, өдөр тутмын хил хамгаалалтын хувилбар, кэйсийг боловсруулж, тооцоолох, симуляц хийх виртуал лабораторийг бий болгох боломжийг бүрдүүлэх. Виртуал орчин нь зохиомол учир Улсын нууц, маш нууцын асуудал хөндөгдөхгүй байхаар хийх. Энэ виртуал лабораторийг сонсогч нар гэр, сургууль, хээрийн нөхцөлд ашиглах боломжтойгоор хийх;

4. Виртуал контентууд бий болгох: Хилийн албаны сургуулийн мэргэжлийн тэнхимийн багш нар үүлэн технологиор хүссэн контентоо авах, өөрийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн өөрчлөх, өөрийн бүтээлээ нэмэх зэрэг боломжоор хангаж өгөх

сургалтын дата болж түү. Багш нар хоорондоо контент солилцсоноор чанар, тархалт илт сайжирч, сургуулиуд чанартай сургалтын материалуудыг хэрэглэх боломж бүрдэнэ.

5. Зохиомол бодит орчин бий болгох: Сургалтын виртуал лабораториуд орсон сонсогчийн дараагийн шатны алхам нь зохиомол бодит орчинд ажиллах энэ технологи нь сонсогч нарт бодит хэмжээстүүдийг виртуал орчинтой хослуулан ажиллах замаар ажиллана жишээлбэл “Тусгай бүлгийн тактик” хичээлд оролцох сонсогч нарт “Vision Pro” нүдний шил, Bluetooth-ээр болон интернэтээр холбогдсон галт зэвсгийг дурайлган дүрсэлсэн хэрэгсэл, тусгай хэрэгслээр тоноглол зүүлгэж зохиомол орчинд оруулна. Энэ өрөөний хана, хаалга шал зарим зүйлс нь бодит боловч барьцаалагч, хил зөрчигч гэх мэт өгөгдлүүд нь виртуал, эсвэл 4D лазер байж болно. Бодит хугацаанд бодит орчинд компьютер ашиглан бүтээсэн оруулга буюу дуу, зураг, дүрс, бичлэг, лазер, утаат хөшиг зэргээр нэмж баяжуулдаг байх бөгөөд хэрэв орчино мэдрэхгүй алхам хийх эсвэл орон зайгаа мэдрэхгүй бол ажиллагаа нурах, даалгавар амжилтгүй болох гэх зэрэг асуудал үүсэх юм. Энэ нь орчныг ихэвчлэн тэнхим бүрд байгуулах бөгөөд улирлын шалгалт авах эсвэл анги дэвших шалгалт давхар авч болох юм. орчныг технологи юм. Суралцахуйн үйл явцад оюутны хийсэн дадлага, өөрийн виртуал орчинд ажилласан туршлага зэргийг ашигладаг учир баяжуулсан бодит байдал ирээдүйд манай сургуульд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ гэж үзэж байна.

6. Сургалтын орчин, хэрэглэгдэхүүнийг дагаад Хилийн албаны сургуулийн шинэ байр нь бүхий л талаараа виртуал орчин, үүлэн

тооцоолол, хиймэл оюун ухааныг дэмжих шилэн кабел, өндөр хурдны 5 жи сүлжээ, гадаадаас болон дотоодоос нууцлалыг сахих аюулгүй сүлжээний хэрэгсэл, программ хангамж, мэргэжлийн ИТ, сүлжээний инженерүүдээр хангагдсан. Мөн дээрх байгууламжууд, төхөөрөмж байрлуулах байр орон сууж, мэргэжлийн албан хаагч, багш нар ажиллах болно.

7. Ухаалаг удирдлага бий болгох: Үүлэн тооцооллоор хичээлийн хуваарь, сургалтын ажил, хүний нөөцийн менежмент хийх, хилийн албаны сургуулийн багш, албан хаагчдын гүйцэтгэлийг үнэлэх, нөөцийг удирдах ашигтай хэрэгслүүдээр хангадаг зарчимд шилжих тухайлбал хилийн албаны сургууль маань бие даан цахим программтай болж түүнийгээ хиймэл оюун ухаантай холбох.

8. Хилийн аюулгүй байдлыг найдвартай хамгаалахын тулд мэргэшсэн тусгайлсан чиг үүрэг бүхий мэргэжлийн офицер, ахлагч, гэрээт болон хугацаат цэргийн албан хаагчдын боловсрол онцгой ач холбогдолтой гэж үзэж байна. Тус сургуулийг төгсөн гарсан офицерууд томилогдсон хил орчмын нутаг дэвсгэрт очиж хилийн болон хил орчмын дэглэмийн биелүүлэлтийг өндөр түвшинд зохион байгуулснаар иргэдийн ая тухай урт удаан амьдрах нөхцөл бололцоогоор хангагдана. Тийм учир сургалтын орчин, хэрэглэгдэхүүн шинэчлэгдсэнээр ирээдүйд төгсөх

төгсөгч нар нь төр, нийгэмд хэрэгтэй боловсон хүчин болж Монгол Улсын Улсын хэмжээнд дотоод аюулгүй байдлыг хангагдаж Хилийн болон хил орчмын дэглэмийн зөрчил буурна гэж үзэж байна

Ашигласан материал

- Аллан, Оранштейн, С. (2001). *Идэвхтэй сургалтын стратеги*. Улаанбаатар
- Баасандорж, С. (2008). *Сургалтын арга*. Улаанбаатар
- Бэгз, Н. (2017). *Монголын боловсрол судлалын шинэ парадигм*. Улаанбаатар
- Ванчигсүрэн, Д. (2001). *Судалгаа шинжилгээний арга зүй*. Улаанбаатар
- Галбадрах, Б. (2013). *Чадамжид суурилсан сургалтын үнэлгээ*. Улаанбаатар
- Дагважамц, Г. (1987). *Цэргийн хүмүүжлийн үндсэн зарчмууд*. Улаанбаатар
- Даваа, Ж. (2017). *Сургалтын технологи*. Улаанбаатар.
- Доржбал, Г., Пүрэвсүрэн, Н. (2004). *Цэргийн боловсрол судлал*. Улаанбаатар
- Мягмаржав, Г. (1999). *Цэргийн сурган хүмүүжүүлэх ухааны үндэс*, Улаанбаатар.
- Намжилдагва, Р. (2014). *Суралцахуйн хийгээд сургахуйн онол, загварчлал*. Улаанбаатар.
- Цэргийн нэр томъёоны тайлбар толь*. (2014). Улаанбаатар.
- Цэвэл, Я. *Монгол хэлний товч тайлбар толь*.

ЦАХИМ ОРЧИНД ХУВЬ ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ НЬ

PROTECTING HUMAN RIGHTS IN CYBER ENVIRONMENT

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яамдын
Урьдчилсан
Томьёо

Баттөмөрийн Мөнхзул*, Дашдаваагийн Энхболд, Дашцэрэнгийн Эрдэнэбат
Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант
Munkhzul Battumur, Enkhbold Dashdavaa, Erdenebat Dashtseren, MA Scholar,
University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: munkhzulbattumur11@gmail.com

Хураангуй: Даяаршлын хүчин зүйлийн нөлөөгөөр цахим орчинд суурилсан уламжлалт бус хэрэглээ тэргүүлж, иргэд бүхий л төрлийн мэдээллийг цаг хугацаа, орон зайнаас үл хамааран түргэн шуурхай эрж хайж, хүлээн авч, түгээх боломжтой болсон. Иймд цахим орчинд хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах зорилгоор эрх зүйн зохицуулалт хийх, тодорхой хязгаарлалт тогтоох үйл явц өрнөх болсон нь цахим орчинд хувь хүний эрхийг хамгаалах нь нийгмийн тулгамдсан асуудлын нэг болсныг харуулж байна. Хүн болж төрснөөрөө баталгаатай эдлэх эрхийн нэг бол халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх тэр дундаа нэр төр, алдар хүндээ хамгаалуулах явдал юм. Ардчилсан нийгмийн үнэт зүйл болох үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, үг хэлэх эрхийг хүн бүхэн эдлэх ёстой. Эдгээр эрхүүд нь бие биетэйгээ харилцан уялдаатай, бие биеэсээ хамаарсан, салшгүй холбоотой байдаг. Дээрх хүний эрхийг хамгаалах хууль, эрх зүйн орчин цахим орчинд хүний эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтийг хэрхэн хангаж байгааг судлах зорилгоор энэхүү сэдвийг сонгосон. Уг судалгааны ажлыг шинжлэх ухааны харьцуулах болон баримт, бичиг судлалын судалгааны аргуудыг түлхүү ашиглаж, илүү өргөн хүрээнд, цогц байдлаар хийсэн. Уг судалгааны ажил нь цахим орчин дахь хувь хүний нэр төр, алдар хүндэд халдаж буй зөрчлийг тодорхойлж, цахим орчинд уг эрхийг хамгаалахаар хийгдэж урьдчилан сэргийлэх болон таслан зогсоохтой холбоотой мэдээлэлд хяналт тавих оновчтой тогтолцоог хэрэгжүүлэх арга замыг тодорхойлоход туслалцаа үзүүлэх ач холбогдолтой.

Abstract: Due to the influence of globalization, unconventional consumption based on the Internet have taken the lead, and citizens have been able to search, receive, and distribute all kinds of information quickly regardless of spatiotemporality. Therefore, legal regulations should be made to protect human rights and freedoms, and the process of setting certain limits is underway in order to protect individual rights in the online environment. One of the rights guaranteed by birth as a human being is the right to be inviolable and free, including the protection of one's honor and reputation. Everyone should enjoy the right to free expression of opinions and speech, which are values of a democratic society. These rights are interconnected, interdependent, and inextricably linked.

The paper is aimed at studying how law and legal framework for protecting human rights ensures the implementation of human rights and freedoms in the Internet environment. The research work was carried out in a broader and more comprehensive manner, using mainly scientific comparative and documentary research methods. This research work is important in identifying violations of personal honor, reputation, and business reputation in the online environment and in identifying ways to implement an

effective system for monitoring information related to the prevention and suppression of violations carried out to protect these rights in the online environment.

Түлхүүр үгс: Олон нийтийн цахим сүлжээ, интернэт, хүний эрх, хүний нэр төр, алдар хүнд.

Keywords: Social networks, Internet, human rights, human dignity and reputation.

Үндэслэл

Цахим орчин ашиглан орон зай, цаг хугацаанаас үл хамааран дэлхийн өнцөг булан бүрээс мэдээ, мэдээллийг эрж хайх, хүлээн авах, түгээх, харилцан бие биетэйгээ холбоо тогтоох боломж бий болж олон нийтийн цахим сүлжээ хэрэглэгчдийн тоо өдрөөс өдөрт өсөж байгаагийн хэрээр уг харилцааг тодорхойлох, боловсронгуй болгох шаардлага зүй ёсоор бий болж байна.

Үүний тод жишээ нь цахим орчинд “хүний нэр төр, алдар хүндэд халдах”, “гүтгэх”, “худал мэдээлэл тараах”, “хувийн нууцад халдах”, “хүний эмзэг мэдээллийг задруулах” “заналхийлэх” зэрэг хэлбэрээр илэрч байна.

Иймд дээрх хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхийн зөрчлүүдээс урьдчилан сэргийлэх, үүсэн бий болох үр дагаврыг бууруулах талаарх эрх зүйн зохицуулалтыг тодорхой болгож, Монгол Улсад хамгийн өргөн хэрэглэгдэж буй сошиал платформууд болох Твиттер, Фейсбүүк зэрэг компаниудын тогтоосон үйлчилгээний нөхцөл, гомдол хүсэлт шийдвэрлэх дүрэм, журмуудтай уялдуулах шаардлага тулгарч байна.

Мөн иргэд, олон нийт үзэл бодлоо илэрхийлэх, үг хэлэх эрх чөлөөгөө эдлэхдээ бусдын нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндийг гутаан доромжлох үйлдлүүд түгээмэл гарч байгаа тул олон нийтийн сүлжээнд хүний эрхийг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалт шаардлагатай гэж үзэж, түүний зорилго, хамрах хүрээ,

хязгаарыг тогтоох зорилгоор энэхүү судалгааг гүйцэтгэлээ.

Үндсэн хэсэг

Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх нь нийгэм дэх өөрийн алдаатай сэтгэлгээг засаж өөрчлөх боломжийг хувь хүнд олгодог жам ёсны эрхүүдийн нэг бөгөөд ардчилсан нийгмийн хамгийн чухал эрх чөлөөний нэгэнд тооцогддог. Өөрөөр хэлбэл үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх нь хувь хүн нийгэмтэй шууд харьцах харилцааны илэрхийлэл төдийгүй нийтийн ач холбогдол бүхий асуудлыг чөлөөтэй ил тод хэлэлцэж, үнэнийг олж мэдэх, цаашлаад нийгмийн үзэл бодлыг бий болгоход чухал ач холбогдол бүхий эрх чөлөө юм.

Манай Улсын хувьд иргэний үзэл бодлоо илэрхийлэх, үг хэлэх эрх, эрх чөлөөг 1992 оны Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, конвенцуудаар баталгаажуулж өгсөн байдаг.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16 дахь хэсэгт “итгэл үнэмшилтэй байх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, үг хэлэх, хэвлэх нийтлэх, тайван жагсаал, цуглаан хийх, эрх чөлөөтэй”, мөн зүйлийн 17 дахь хэсэгт “төр, түүний байгууллагаас хууль ёсоор тусгайлан хамгаалбал зохих нууцад хамаарахгүй асуудлаар мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхтэй (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992) хэмээн баталгаажуулсан.

Мөн Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын 19

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ
ᠡᠨᠳᠡᠰ ᠡᠨ ᠡᠷᠬᠡᠢᠭ
ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ
ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ

дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “хүн бүр санаа бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхтэй, энэ эрхэнд төрөл бүрийн мэдээлэл болон үзэл санааг улсын хил хязгаарыг үл харгалзан амаар, бичгээр эсхүл хэвлэлийн буюу уран сайхны аргаар эсхүл өөрийн сонгосон бусад аргаар эрх хайх, хүлээн авах, түгээх эрх чөлөө багтана” (Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пакт, 1966), Хүний эрхийн Түгээмэл Тунхаглалын 19 дүгээр зүйлд тусгалаа олж “мэдээллийг улсын хил хязгаараар үл хязгаарлан, боломжтой бүхий л арга хэрэгслээр эрж хайх, хүлээж авах, түгээх” (Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, 1948) хэмээн тунхагласан байдаг.

Хүн бүрийн эрхийн хязгаар нь нийгмийн бусад гишүүдэд эрхээ эдлэх боломжийг баталгаажуулахад орших бөгөөд энэ зааг хязгаарыг гагцхүү хуулиар тодорхойлно. (Тэмүүжин, 2004)

Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Олон улсын хүний эрхийн гэрээний дагуу хэзээ ч ямар ч тохиолдолд хязгаарлаж үл болох туйлын (абсолют) эрхүүд бий. Жишээлбэл, эрүү шүүлт, хүнлэг бус, хэрцгий, доромж хандлагаас ангид байх, үзэл бодолтой байх (энэ нь үзэл бодлоо илэрхийлэхээс ялгаатай) эрхийг ямар нэгэн байдлаар хязгаарлаж болохгүй. Зөвхөн Үндсэн хуульд заасан бүх гол нөхцөлийг нэгэн зэрэг хангасан зайлшгүй тохиолдолд туйлын эрхээс бусад үндсэн эрх, эрх чөлөө (үзэл бодлоо илэрхийлэх, жагсаал, цуглаан хийх зэрэг)-г хязгаарлаж болно. (Мөнхсайхан, 2017)

Үндсэн эрхийг ийнхүү хязгаарлахад заавал хангах ёстой гол нөхцөлийг Үндсэн хуульд заасан. Эдгээр гол нөхцөлөөс зургаан нь танилцуулъя: (1) үндсэн эрхийг гагцхүү хуулиар хязгаарлах; (2) хязгаарлалт нь

үндэсний аюулгүй байдал, бусад хүний эрх, эрх чөлөө, эсхүл нийгмийн дэг журам гэсэн ашиг сонирхлыг хангах; (3) хязгаарлалт нь тохирсон (зайлшгүй) байх; (4) үндсэн эрхийг эдлүүлэх; (5) ялгаварлан гадуурхахгүй байх; (6) хараат бус шүүхээр хянагддаг байх.

Дээрх зургаан гол нөхцөл нь үндсэн эрхийг хязгаарлах наад захын гол нөхцөл боловч энэ нь үүнээс өөр нөхцөл тавихыг үгүйсгээгүй. Үндсэн хууль ядаж эдгээр зургаан нөхцөлийг бүгдийг зэрэг хангаснаас бусад тохиолдолд үндсэн эрхийг хязгаарлахыг хориглодог. Туйлын эрхээс бусад үндсэн эрх, эрх чөлөөг хязгаарлахад энэ зургаан гол нөхцөлийг бүгдийг нь бүрэн хангасан байх ёстой.

Үндсэн эрхийн хязгаарлалт зүй ёсных уу, үгүй юу гэдгийг хэмжихэд дээрх зургаан нөхцөлөөс эхний гурвыг хэрэглэх шаардлага олон улсын хүний эрхийн гэрээ дэх зарим эрх дээр илүү тодорхой бичигдэж, хэрэглэгддэг. Жишээлбэл, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пакт (ИБУТЭТОУП)-ын 19-р зүйлд хуулиар тогтоосон доорх үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийн хязгаарлалтыг зөвшөөрдөг. Үүнд:

а/ бусдын эрх, нэр төрийг хүндэтгэх;

б/ үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн дэг журам, хүн амын эрүүл мэнд, ёс суртахууныг хамгаалах гэж заасан байдаг. (Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, 1966).

Аливаа мэдээ, мэдээллийг эрж хайх, хүлээн авах, түгээх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийн сонгодог хэрэгсэл бол цахим сүлжээ юм. Техник технологийн хөгжилтэй зэрэгцэн бидний өдөр тутмын амьдрал цахим орчин, олон нийтийн сүлжээнд өрнөх болж, уг уламжлалт бус цахим

харилцаанд оролцогчдын хүний эрх, эрх чөлөөний асуудал хөндөгдөж байна. Цахим эрх хэмээх ойлголтыг “хувь хүмүүст цахим хэвлэл мэдээлэлд нэвтрэх, ашиглах, зохиох, хэвлэн нийтлэх, компьютер, бусад электрон хэрэгсэлтэй байх, мэдээлэл харилцааны сүлжээнд нэвтрэх, тэдгээрийг ашиглах, боломж олгож буй хүний эрх юм” (Ди Ар Ай & Глоб интернэшнл төв, 2018) хэмээн тодорхойлсон байдаг.

21-р зууны үсрэнгүй хөгжлийн нэг том дэвшил нь техник, технологи болон интернэтийн хөгжил юм. Энэхүү хөгжлөөс шалтгаалан нийгэм дэх хүмүүсийн харилцааны хэв маяг хувьсан өөрчлөгдөж, мэдээллийн хуучин арга барилаасаа татгалзаж блог болон социал ертөнц хөгжсөнөөр интернэт хэрэглэгчид зөвхөн мэдээлэл авагч биш өөрөө нийтлэгч болж мэдээллийг олны анхааралд оруулж хэлэлцэх боломж нээгдсэн юм.

Интернэт (англ. internetnetwork гэсэн үгнээс бүтсэн нийлмэл үг бөгөөд inter - “хооронд, дунд”; network - “сүлжээний алба” буюу товчоор “сүлжээ”) гэдэг нь стандарт IP протоколыг ашиглан өгөгдлийг дамжуулах боломж бүхий харилцан холбогдсон компьютеруудыг сүлжээ бөгөөд энэхүү сүлжээ нь дэлхий даяар тархсан байдаг. Үндсэндээ интернэтийг "сүлжээнүүдийн сүлжээ" хэмээн нэрлэж болох ба уг сүлжээнд хот хоорондын, академик, бизнес болон засгийн газрын гэх мэт хэдэн сая сүлжээнүүд багтсан байна. Интернэт гэдэг нь дэлхийн ихэнх улс орныг холбосон олон сая компьютерын сүлжээ ба асар их мэдээллийн санг тодорхойлсон нэр юм. (Монгол Улсын засгийн газар et al., 2023)

АНУ-ын судлаач Э.Дэннис, Д.Мэррил нарын тодорхойлсноор "Нийгэм ард иргэдийн өөр хоорондоо компьютерын сүлжээ ашиглан

харилцаж байгаа нь олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, сэтгүүл зүйд хамааруулан үзэж болохгүй" гэжээ.

Орчин үед "Олон нийтийн сүлжээ /харилцаа холбоо/" гэсэн ойлголтыг "Олон нийтийн мэдээллийн сүлжээ" гэсэн ойлголттой хольж ойлгосоор байдаг. Фамичев И.Д тодорхойлсноор олон нийтийн мэдээллийн сүлжээг 1.Харилцах, 2. Мэдээлэх гэж ангилж авч үзсэн байдаг бөгөө тэдгээр нь:

- Үнэт зүйлийн чиг баримжаа олгох,
- Нийгмийн зохион байгуулалт,
- Сэтгэл зүйн чиг баримжаа,
- Идэвхтэй оролцоо хангах чиг үүргүүдийг гүйцэтгэдэг хэмээжээ.

Олон нийтийн сүлжээ цахим хуудаснууд нь хэрэглэгчдэд цахим орчинд /интернэт/ мэдээ мэдээллийг бүтээх, солилцох, хэрэглэх боломжийг олгодог. Үүнд манай улсад өргөн хэрэглэгдэж байгаа нь Фейсбүүк, Твиттер, YouTube зэрэг текст, зураг, дүрс бичлэг бүхий мэдээллүүдийг түгээх, санал сэтгэгдэл үлдээх, уг мэдээлэл сэтгэгдлүүдээ цааш нь бусдад тараах өргөн боломж бүхий цаг хугацаа хэмнэдэг, зорилтот зах зээл болон аль болох олон хүнд хүрэх боломж сайтай, үр дүнг хэмжих боломжтой, бараг зардалгүй буюу маш бага зардалтай.

Юуны өмнө Social Media буюу бидний хэрэглэж ойлгож байгаа олон нийтийн мэдээллийн цахим сүлжээ гэдэг утгаар ойлгогдон хэрэглэгдэж байгаа үгийн тайлбар талаас нь сонирхвол:

Social – нийгмийн, олон нийтийн, нийтэч

Media – мэдээллийн гол хэрэгсэл гэсэн англи үг.

“Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл” гэсэн энэ үгийг бид өнөөдөр *Олон нийтийн цахим сүлжээ* гэж ойлгож ирсэн.

Монгол хэлний тайлбар тольд “Цахим” гэдэг нь *нэгдүгээрт*, цахилгаан тооцоолон бодох техник, ийм төрлийн техник ашиглан үйл ажиллагаа явуулах, цахим бараа, цахим тооцоолуур, цахим захиа, цахим шуудан, цахим багаж, цахим тоноглол, цахим карт, цахим хуудас (Монгол толь, n.d.) *Хоёрдугаарт*, маш хурдан, цахилгаан цахих мэт хурдтай, цахим хурдыг ойлгоно гэж заасан байдаг. (Монгол толь, n.d.)

“Компьютер болон мэдээллийн технологийн сүлжээ” нь 2 буюу хэд хэдэн компьютер, ухаалаг технологи-хэрэгсэл хоорондоо холбогдон мэдээлэл болон эх сурвалжууд, нэмэлт төхөөрөмжүүдийг хамтран ашиглах боломжоор хангагдахыг хэлнэ. (Болдбаатар et al., 2015) Компьютерын хамгийн том буюу олныг хамарсан өргөн сүлжээ нь интернэт юм.

Facebook, Twitter олон нийтийн сүлжээний хэрэглээ нэмэгдэж, уг олон нийтийн сүлжээнүүдэд ёс бус үйлдлүүд ч ихээр нэмэгдэх хандлагатай байна. Үүний нэг нь хэрэглэгчийн хувийн мэдээллийг ашиглан хуурамч хаяг дуурайлган үүсгэж, тухайн хэрэглэгчийн өмнөөс буруу ташаа мэдээлэл тараах, нэр хүндэд нь халдах явдлууд ихээр нэмэгдэх болсон.

Интернэт нь иргэдийн өдөр тутмын хэрэглээ болж, интернэт хэрэгслийг мэдээллийн эх сурвалж болгон ашиглах, түүнчлэн олон нийтийн сүлжээ ашиглан үзэл бодлоо илэрхийлэх, аливаа зүйлийг нийтлэх болжээ. (Эрдэм-Ундрах et al., 2018)

Монгол Улсад иргэний дүрсийг гэрэл зураг, кино, дүрс бичлэгийн хальс, хөрөг зураг болон бусад хэлбэрээр өөрийнх нь зөвшөөрөлгүйгээр нийтэлсэн, олон нийтэд үзүүлсэн тохиолдолд Иргэний хуульд заасны дагуу эдийн бус гэм хор учруулсан гэж үзэж шаардах эрх үүсдэг

бол Хүний нэр төр, алдар хүнд, хуулийн этгээдийн ажил хэргийн нэр хүндэд халдсан илт худал мэдээллийг олон нийтэд тараасан бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх хуулийн зохицуулалттай.

Монгол Улсын Их хурлаас 2020 оны 01 дүгээр сарын 20-ны өдөр Эрүүгийн хуульд нэмэлт оруулж “Худал мэдээлэл тараах” гэмт хэргийг шинээр хуульчлан Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангийн 13.14 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Хүний нэр төр, алдар хүнд, хуулийн этгээдийн ажил хэргийн нэр хүндэд халдсан илт худал мэдээллийг олон нийтэд тараасан бол дөрвөн зуун тавин мянган төгрөгөөс нэг сая гурван зуун мянган төгрөгөөр торгох, эсхүл арваас гучин хоног хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл нэг сараас гурван сар хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэнэ” гэж оруулж өгсөн бөгөөд энэхүү нэмэлт нь 2020 оны 02 дугаар сарын 13-ны өдөр “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэлд нийтлэгдсэн.

Монгол Улсад сошиал медиа хэрэглэгчдийн тоо ялангуяа Фейсбүүк хэрэглэгчдийн тоо сүүлийн жилүүдэд нэн эрчимтэй өсөж байна. Энэ нь хүн амын мэдээлэл хүлээн авах аргыг өөрчлөөд зогсохгүй бизнес эрхлэгчдийн зах зээлд мэдээлэл хүргэх арга барилд ч мөн адил томоохон өөрчлөлт авч ирж байгаа билээ. Олон улсын судалгааны байгууллагаас Монгол Улсад 2024 оны байдлаар нийт хүн ам 3.4 сая байна. Үүний 83.9 хувь буюу 2.91 сая хүн интернэт ашигладаг бөгөөд нийт 2.5 сая хүн фейсбүүк ашиглаж байна гэх тоон судалгаа гаргасан байна. (Nathouse Marketing, 2024) Ийнхүү цахим хэрэглэгчийн тоо өсөх тусам цахим орчин дахь гэмт хэргийн төрөл болон түүний тоо, хэмжээ нэмэгдсээр байна. (Түмэндэмбэрэл et al., 2022)

Даяаршлын хүчин зүйлийн нөлөөгөөр нийгмийн аюулгүй байдалд цахим орчинд хувь хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхэд үзүүлж буй сөрөг нөлөө өдрөөс өдөрт улам бүр нэмэгдэж түүнийг бууруулах арга замыг тодорхойлох, хэрэгцээ, шаардлагыг бий болж байна. Тэр дундаа цахим орчныг ашиглан хувь хүний нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндэд халдах үзэгдэл нэлээдгүй нэмэгдэх болсон.

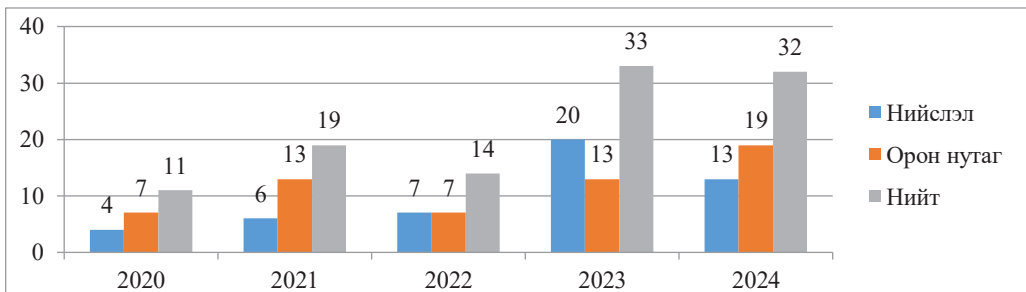
Үүнтэй холбоотойгоор цахим орчинд хүний эрхийг хамгаалах чиглэлээр Монгол Улсын Засгийн газар нь Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор баталсан Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Хүний эрхийг дээдэлсэн, цахим засаглалыг дэмжсэн, технологийн аюулгүй, зохистой харилцааг зохицуулсан хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг шинэ түвшинд гаргана”, мөн Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 12 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэлд “Цахим орчинд хүний эрхийг хамгаалах хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх” зэрэг бодлогыг үндэслэн 6 бүлэг, 12 зүйлтэй “Олон нийтийн сүлжээнд хувь хүний эрхийг хамгаалах тухай” хуулийг санаачилж, 2023 оны 01 дүгээр сарын 20-ны батлагдсан хэдий ч тус хуулийг хүчин төгөлдөр үйлчилж

эхлэхээс өмнө Монгол Улсын Ерөнхийлөгч 2023 оны 01 дүгээр сарын 30-ны өдрийн Е/03 дугаартай “Хуульд хориг тавих тухай” албан бичгийг Монгол Улсын Их Хуралд хүргүүлж, Монгол Улсын Их хурал хоригийг хүлээн авснаар тус хуульд хориг тавьсан.

Цагдаагийн байгууллага 2020-2024 онд иргэн, хуулийн этгээдээс худал мэдээлэл тараах гэмт хэрэгтэй холбоотой 2980 гомдол хүлээн авснаас 2077 буюу 69 хувь нь нийслэлд, 903 буюу 31 хувь нь орон нутагт бүртгэгдсэн байна.

Дээрх бүртгэгдсэн гомдол, мэдээллүүдэд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсны үндсэн дээр нийт гомдлын 436 буюу 14 хувийг хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээн шалгаж 109 хэргийг шүүх рүү шилжүүлсэн байх бөгөөд Монгол улсын хэмжээнд 2020-2024 оны хооронд нийт 109 худал мэдээлэл тараах гэмт хэрэг шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэгдсэн байгаагаас 50 буюу 45 хувь нь нийслэлд, 59 буюу 55 хувь орон нутагт шийдвэрлэгдсэн байна.

Шүүхээр шийдвэрлэгдсэн 109 худал мэдээлэл тараах гэмт хэргийн 11 буюу 10 хувь нь 2020 онд, 19 буюу 17 хувь нь 2021 онд, 14 буюу 13 хувь нь 2022 онд шүүхээр шийдвэрлэгдэж байсан бол тухайн төрлийн гэмт хэргийн шүүхээр шийдвэрлэгдэх байдал 2023, 2024 онд огцом өссөн байна.

Зураг 1. Худал мэдээлэл тараах гэмт хэргийн тархац

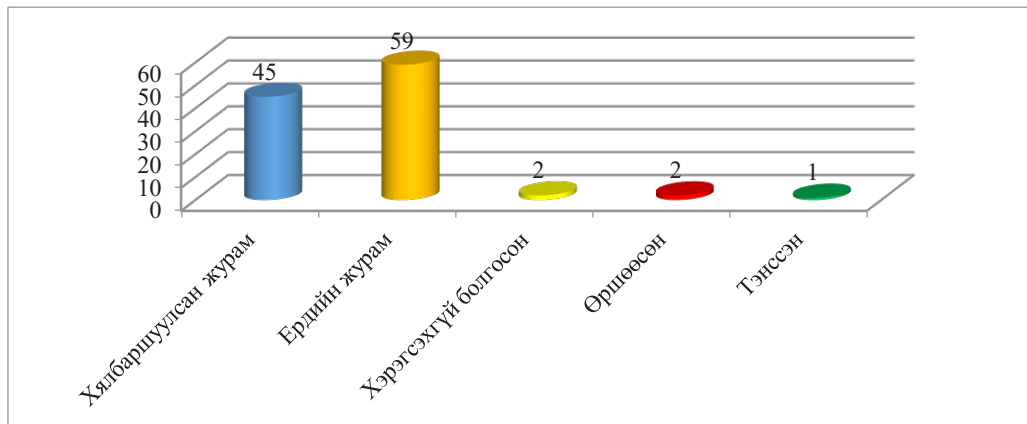
МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ ОРОН
ТӨР

Хууль сахиулахуй

Дээрх хэргүүдийн шийдвэрлэлтийг авч үзвэл хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэсэн хэрэг 45, ердийн журмаар шийдвэрлэсэн хэрэг 59, гэмт хэргийн

шинжгүй үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгосон хэрэг 2, Өршөөлийн тухай хуулийн 5.1 дүгээр зүйлд зааснаар өршөөсөн хэрэг 2, тэнссэн 1 хэрэг тус тус эзэлж байна.

Зураг 2. Худал мэдээлэл тараах гэмт хэргийн шийдвэрлэлт

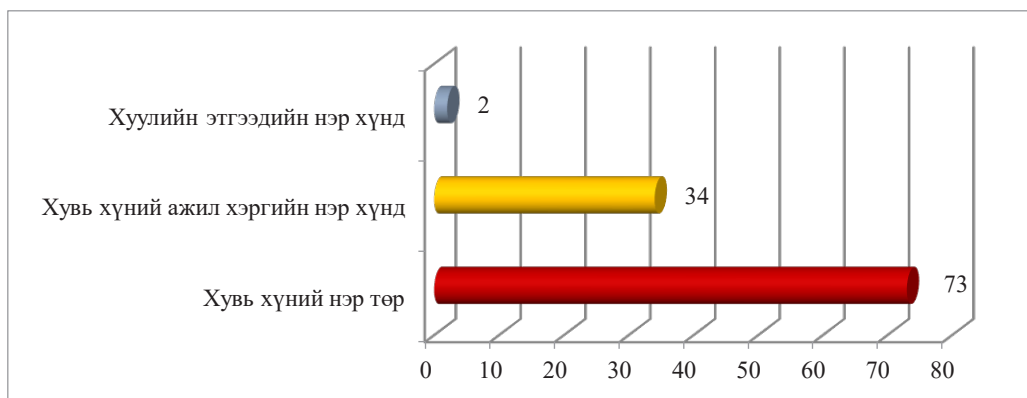
Хялбаршуулсан болон ердийн журмаар шийдвэрлэгдсэн 104 хэргийн 83 буюу 79 хувийг торгох ял, 13 буюу 12.5 хувийг зорчих эрхийг хязгаарлах ял, 8 буюу 8.5 хувийг нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар тус тус шийтгэсэн байна

Шүүхээр шийдвэрлэгдсэн 109 хэргийн 73 буюу 66 хувийг хувь хүний нэр төрд халдсан хэрэг, 34 буюу 31 хувийг хувь хүний ажил хэргийн нэр хүндэд халдсан хэрэг, 2 буюу 3 хувийг

хуулийн этгээдийн нэр хүндэд халдсан хэрэг тус тус эзэлж байна.

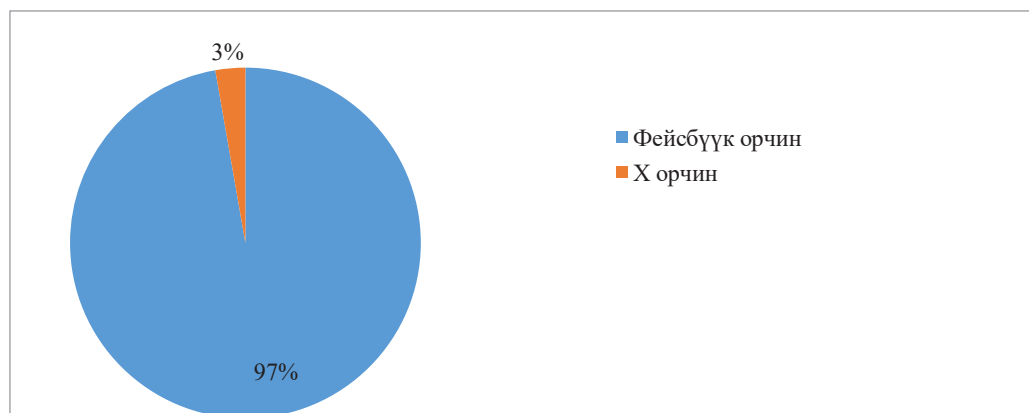
Зураг 3. Ял шийтгэлийн төрөл

Зураг 4. Худал мэдээлэл тараах гэмт хэрэгт өртсөн объект

Монгол улсын хэмжээнд сүүлийн 5 жилийн байдлаар шүүхээр шийдвэрлэгдсэн худал мэдээлэл тараах 109 гэмт хэргийн 106 буюу 97 хувь нь

фейсбүүк орчинд, 3 буюу 3 хувь нь Х буюу Твиттер орчинд үйлдэгдсэн байна.

Зураг 5. Худал мэдээлэл тараах гэмт хэрэг үйлдэгдсэн орчин

Дүгнэлт

Монгол Улсад цахим сүлжээний хэрэглээ эрчимтэй нэмэгдэж, үүнтэй хамт цахим орчин дахь хүний эрхийн зөрчил нэмэгдэж байна. Олон нийтийн цахим сүлжээ, тэр дундаа фейсбүүк, твиттер зэрэг платформууд нь мэдээлэл харилцааны чухал суваг болж, иргэдийн дунд санаа бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх чөлөөг хангах зорилготой боловч энэ нь гүтгэлэг, худал мэдээлэл тараах, хувийн нууц задруулах зэрэг хүний эрхийн зөрчилд хүрэх эрсдэлтэй байна.

Хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх тэр дундаа нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндээ хамгаалуулах болон үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх үндсэн 2 эрх нь зарим тохиолдолд нэг нь нөгөөгөөсөө болж зөрчигдөхөд хүрдэг. Өөрөөр хэлбэл үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх нь халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхтэй харилцан уялдаатай бөгөөд нэг нь нөгөөгөө хязгаарлах байдлаар оршдог. Жишээ нь, хүн өөрийн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх үед, тэр нь бусдыг доромжлох, гүтгэх худал

мэдээлэл тараах эсвэл бусдын эрхийг зөрчихгүй байх ёстой.

Хүний үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх нь бусдын халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийг хүндэтгэн, тэдний эрхийг доромжлохгүйгээр хэрэгжих ёстой.

Товчхондоо хүний үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх нь хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрхтэй харилцан уялдаа холбоотой бөгөөд эдгээр эрхүүд хоорондоо тэнцвэртэй, нэгнийгээ хүндэтгэн хэрэгжих ёстой. Тухайлбал, хүний үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх нь бусдын халдашгүй байдлыг зөрчихгүй, зохих хязгаарлалтуудтай байж болно.

Тиймээс үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх ба нэр төрөө хамгаалуулах эрхийн харилцан тэнцвэртэй байдлыг хангасан эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох асуудал хөндөгдсөөр байна.

Хүний нэр төр, алдар хүндийг хүний үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх чөлөөг хооронд нь жишиж харьцуулах замаар жинлэх боломжгүй хэдий ч эрх зүйн орчин

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠤᠨᠳᠡᠰᠡᠨ ᠬᠤᠭᠣᠯ

үеийн чиг хандлагаар үүнийг эрхийн зөрчилдөөн бус үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх чөлөө болон нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүнд зэрэг "нийтийн эрх ашиг" хоорондын тэнцвэрт байдал гэх хандлагаар авч үзэж байна.

Иймд хоёр эрх хоорондоо аль нэг нь зөрчигдөхөөс нааш хангагдах боломжгүй бус, харин уг асуудлыг тодорхой зарчимд нийцүүлэн хуульчилж, хэрэг маргааныг шийдвэрлэхдээ шүүх үүнийг баримтлах тохиолдолд эрхийн зөрчилдөөнгүйгээр зохицуулагдах боломжтой байна.

Нөгөөтээгүүр энэхүү хоёр үндсэн эрхийн тэнцвэрийг хангахад хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхээс гадна иргэдийн хүний эрхийн мэдрэмж, эрх зүйн боловсрол мөн чухал нөлөөтэй. Иргэд үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэхдээ үнэн зөв мэдээлэлтэй, тухайн асуудалд ул суурьтай хандсан байх ёстой. Таны үзэл бодлыг илэрхийлэх тэрхүү мэдээлэл нь хэн нэгний эрх, эрх чөлөөнд саад учруулахааргүй, гэм хор хүргэхээргүй байх учиртай. Нэг хүний эрх нөгөө хүний эрхээр хязгаарлагддаг гэдгийг умартах ёсгүй. Германы сонгодог философич Г.В. Гегель "Хүн эрх чөлөөтэй байна гэдэг нь хүн өөрийн үйлдлийн хүрээ хязгаар, зайлшгүй шинжийг ухамсарлах явдал" гэж хэлсэн байдаг.

Санал

Нэгдүгээрт. Иргэд, олон нийт үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхээ эдлэхдээ хүний нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндэд халдах явдал цөөнгүй байгаа тул урьдчилан сэргийлэх зорилгоор Иргэний хууль болон Эрүүгийн хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийг тайлбарлан таниулж, мэдээлэх арга хэмжээг зохион байгуулах.

Хоёрдугаарт. Цахим орчинд худал мэдээлэл тараах замаар хүний эрх зөрчих явдал гарсан тохиолдолд цагдаагийн байгууллага нэн даруй шалгаж, худал мэдээлэл болох нь тогтоогдсон тохиолдолд цагдаагийн байгууллага болон мэдээллийн хохирогч болох субъектийн хүсэлтээр мэдээллийг нэн даруй устгах арга хэмжээг холбогдох байгууллагатай хамтран хэрэгжүүлэх.

Гуравдугаарт. Цахим орчинд хүний эрх зөрчих явдлаас урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр үүрэн телефоны оператор компаниуд /Мобиком, Скайтел, Юнител, Жимобайл/, түүнчлэн хэвлэл мэдээллийн байгууллагатай нягт хамтран ажиллах.

Ашигласан материал

- Монгол Улсын Үндсэн хууль (Монгол Улсын Их Хурал 1992 оны 1 13).
Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт (Нэгдсэн үндэсний байгууллага 1966).
Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (Нэгдсэн үндэсний байгууллага 1948 оны 12 10).
Тэмүүжин, Х. (2004). *Jus Frast буюу ёст үг*. Улаанбаатар: МУИС, Хууль зүйн сургууль.
Мөнхсайхан, О. (2017). Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөнд нийцүүлэн гүтгэлгийг зохицуулах нь. *Эрх зүй сэтгүүл*.
Ди Ар Ай, & Глоб интернэшнл төв. (2018). *"Хүний эрхийн тухай мэдээлж, сурвалжлах нь" хэвлэл мэдээллийнхэнд зориулсан гарын авлага*. Улаанбаатар хот.
Монгол Улсын засгийн газар, Европын холбоо, НҮБ-ийн Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллага, & Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага. (2023). *Цахим үйлчилгээний ажилтан багийн гарын авлага*. Улаанбаатар.

Монгол Улс, Улаанбаатар хот, Баянзүрх дүүрэг,
Хилчний гудамж, Ш/х-210332

Утас: 976 7015-5061
И-мэйл: journal@uia.gov.mn
Вэб: journal.uia.gov.mn

13301 Ulaanbaatar city, Bayanzurkh district-8,
Khilchin street, P/O-210332

Tel: 976 7015-5061
E-mail: journal@uia.gov.mn
Web: journal.uia.gov.mn

ISSN 2958-051X

9 772958 051007